


UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

SAMLEDE AFHANDLINGER

AF

N. M. PETERSEN.

ANDEN DEL.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITTERATURS FREMME.

G. S. WIBES BOGTRYKKERI.

1871.


JUN 2 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

Indhold.

UDSIGT OVER DE ÆLDSTE TOGE FRA NORDEN TIL IRLAND.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1836—37.)

I folkenes dunkle old, i hvilken det ofte er umuligt af fabler og sagn at udfinde den historiske sandhed, og selv i begyndelsen af den egentlig historiske tid, hvor de fleste kilder ikke meddele samtidige vidnesbyrd, giver sammenligningen imellem forskellige folkeslags beretninger en ledetråd, uden hvilken den grundige historieforsker næsten intet kan udrette. Da det nu er bekendt, at Nordboerne, længe för kristendommen indførtes i Norden, foretoge ikke ubetydelige vikingefarter til de vestlige lande, og efter kristendommens indførelse vedbleve at vedligeholde den engang stiftede forbindelse, så vil en udsigt over Nordboernes toge til Vesterlandene, for såvidt som derved omstændeligere historiske granskninger kunne foranlediges, måské ikke ganske være uden nytte. Sådanne historiske betragtninger ere allerede af andre med held anstillede med hensyn til England og Skotland. Nærværende ubetydelige forsøg indskrænker sig alene til Irland.

Allerede gamle irlandske sagn vise os hen til Norden som det sted, hvilket Irland skylder en del af sin befolkning; men sagnene ere dunkle og uvisse og kunne heller ikke anderledes være. I de ældste tider var denne ø beboet af vilde folkeslag, hvis herkomst er ubekendt, og hvis

stamforvandte nogle endog søge i Amerika[1]); til disse kom efterhånden flere galliske kolonier, og landet udmærkede sig ved en tidlig kultur[2]). Men endnu længe för Romerne erobrede Britannien kom der, så fortælles der, også en koloni, kaldet *Thuata de Danaan*, fra den nordlige del af Germanien og nedsatte sig i den nordlige del af Irland; disse *Dananneæ* siges at have talt Germanisk[3]). Vi vil ingenlunde påstå, at der i dette folks navn ligger folkenavnet Daner, så at de kom fra de sydvestlige dele af Danmark, hvilke de gamle vel kunde regne til Germanien, thi intet er uvissere, end hvad der grunder sig på en sådan, såre ofte ganske tilfældig lighed. Heller ikke tör vi afgöre, om det irske her forekommende ord *thuat* også har haft betydningen af folk og land[4]), i hvilket fald det er samme ord som det oldnordiske *þjóð*, der ikke blot i almindelighed betyder land, folk, men også forekommer som egennavn for adskillige landstrækninger og folkeslag, som *Þjóði*, Frakland, *Þjóð*, Thy, *Svíþjóð*, de Svenskes land og folk. Sagnet er os kun mærkeligt, fordi det peger henimod Norden. Hvis der fandt et ældgammelt slægtskab sted imellem beboerne af Nörrejylland og de brittiske øers beboere, og kymriske folk boede paa begge steder, så kan

---

[1]) se Rasks Samlede afhandl. I d. s. 165-167. — [2]) Thorkelins Bevis at de Irske ved Ostmannernes ankomst fortjene en udmærket rang blandt de oplyste folk i Europa på de tider, i Vidensk. selsk. skr. ny saml. 4 d. — [3]) O'Flaherty, Ogygia, s. 12 o. fl. st *Firboli dicuntur britannice et Dananneæ germanice locuti*, sst. s. 10. O'Halloran, History of Irel. t. 1. s. 11-12. Arndt, Ueber urspr. u. verwandsch. der europ spr. s. 235-236. — [4]) Man finder Tuath-Dee forklaret ved *populus ad Deam fluvium insidens* (Ogygia, s. 12). Det af Arndt anførte Thuata, *landmann*, så vel som Thuatach, herre, synes også at vise hen til samme betydning.

2-3

sagnet om en udvandring fra Danmark til Britannien og derfra atter til Irland ikke ganske være betydningsløst[1]).

Langt tydeligere beviser på forbindelse imellem Irland og Norden frembyder den følgende historiske tid. Irske personsnavne forekomme endog i det fjærneste Norden, på Island, og stedsnavne formedes af nordiske elementer på Irland. Exempler på de første ere de ikke usædvanlige islandske navne Niel (*Njáll*), Kjallak (*Kjallakr*), Kjaran (*Kjaran*), der ligefrem ere de irske navne Niall, Kellach eller Keallach, Kieran. Navne på irske landskaber ere af en blandet oprindelse: til de irske navne Laighean, Munhain, Ulladh föjede Nordboen sit *staðr* (sted), hvoraf siden blev -*ster*, og således opstode Leinster, Munster, Ulster[2]). Sådanne navnemeddelelser kunde ikke finde sted uden hyppigt samkvem; men vi finde mange andre beviser på, at Irlænderne droge op til Norden, og især Nordboerne over til Irland, at begge folk meddelte hinanden deres opdagelser, samt at Nordboerne her, som i Skotland og England, ikke lode det blive ved at hærge omkring på kysterne, men nedsatte sig i landet og stiftede stater.

Förend Island endnu blev beboet (874) sejlede Nordmænd til Irland for at hærge. En af de islandske nybyggere, Leif, foretog sig et sådant tog, förend han nedsatte sig paa hin ø; han hærgede vidt omkring i Irland og fik af et dèr vundet sværd navnet Hjörleif; fra samme tog bragte han en snes irske trælle med sig, af hvilke en hed Dufthak; disse dræbte ham på Island og flygtede over til den øgruppe, der netop efter disse Irlændere eller Vestmænd (*Vestmenn*) fik navn af Vestmændsøerne (*Vestmann-*

[1]) se også Schönings Norges hist. 1 d. s 513. — [2]) Chalmers, Caledonia, t. 1, s. 28-29.

aeyjar)[1]. Endnu et andet sted på Island bærer et irsk navn, opkommet ved samme leilighed: Da der på Leifs sejlads til Island opstod vandmangel på skibet, fandt de irske trælle på at ælte mel og smör sammen, hvilket de sagde dæmpede torsten; de kaldte denne blanding mindak (*minnpak)*, men da der faldt en regn, kastede de blandingen over bord, og stedet, hvor den kom i land, fik navnet Mindaksør (*Minnpakseyrr*).

Da Nordmændene allerede den gang havde besat Syderøerne, så er det så meget rimeligere, at de også måtte komme i nær berørelse med Irland. En sönnesön af Nordmanden Björn Buna, hvis sön Ketil Flatnef nedsatte sig på Syderøerne, blev efter Islændernes fortælling opfostret hos en biskop Patreck på Syderøerne, men efter Torfæus[2]) var denne biskop snarere en abbed på Irland, hvor en af samme navn den gang levede; hans fostersön ved navn Örlyg byggede også på Island en kirke, indviet til den hellige Kolumbil eller Kolumbus[3]), hvilken helgen er den bekendte irlandske munk Kolumba († 597)[4]). En anden Nordmand, Helge den magre, blev opfostret på Irland[5]). Desuden nævnes der adskillige Irlændere blandt Islands første bebyggere, som Avang, brødrene Thormod og Ketil Gufa, Kalman, Vilbald, Askel Hnokan, der nedstammede fra Irekongen Kjarval (formodentlig det irske Cearfaola), Stenrød Melpatreksön o. fl.[6]).

Den nærmeste anledning for de Norske til at drage til Irland gave kong Harald Hårfagers erobringer i Norge,

---

[1]) Landnáma, p. 1, kap. 6. 7. — [2]) Hist. Norveg. p. 2, s. 120. — [3]) Landn. p. 1, kap. 12. — [4]) Finni Johannæi Hist. eccl. Isl. t. 1, s. 36 anm. — [5]) Landn. p. 3, kap. 12 — [6]) sst. p. 1. kap. 14. 15. o. fl. st.

4-5
som foranledigede udvandringer til Færøerne, Orkenøerne og så fremdeles indtil Dyflineskire på Irland; to af denne konges sönner, Frode og Thorgils, tilsatte livet i Dublin og skulle have været de første, som dèr stiftede riger[1]. För og efter denne tid omtales oftere forbindelse imellem Norske og Irer. Ovennævnte Irekonge Kjarval, siges der, var konge i Dublin på samme tid, som Sigurd den mægtige, en broder til den norske jarl Rognvald på Møre, var jarl over Ørkenøerne, og dette var den gang, da Island fandtes; en datter af Kjarval, ved navn Edna, var gift med Lödver jarl på Ørkenøerne; to andre af hans døtre, Rafarte og Fridgerde, bleve gifte med berömte norske vikinger[2]. Nordmanden Önund Træfod havde et møde med samme kong Kjarval på Syderøerne efter det store slag i Hafursfjord i Norge og besøgte Evind Østmand i Irland, der var gift med nysnævnte Rafarte[3]. En datter af Ketil Flatnef, ved navn Aud eller Unn, blev gift med Olaf den hvide, en hærkonge fra Norge, som i vesterviking havde bemægtiget sig Dublin og dèr opkastet sig til konge; deres sön Thorsten den røde indtog siden tillige med Sigurd jarl den mægtige en stor del af Skotland. Olaf den hvide faldt i et slag på Irland. Dette må efter de nordiske efterretninger være skét endnu för 890[4]. Den samfærdsel, der således tidlig fandt sted imellem Norge og Irland, måtte især vedligeholdes ved Norges forbindelse med Orkenøerne og Syderøerne, og begge folk måtte atter ved flere lejligheder komme i nær berørelse

---

[1]) Egilss kap. 4. Ólafss. helga i Fornmannas. kap. 1. Haraldss. hárfagra i Hkr. kap. 20. 35. — [2]) Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. kap. 97. 111. 124. 226. — [3]) Grettiss. kap. 1. ff. — [4]) Ólafss. Tryggvas. kap 122. Eyrbyggjas. kap. 6.

med de Danske formedelst disses vikingetoge til Northumberland og Bretland (Wales). På Irland bleve de nordiske folk, uden tvivl nærmest Nordmændene[1]), bekendte under navnet Ostmanner eller Østmænd (*Austmenn*), ligesom vi allerede have sét, at Irlænderne, som modsætning heraf, i Norden kaldtes Vestmænd.

De irske efterretninger om Ostmannernes ankomst til deres ø begynde allerede ved år 795. De nordiske navne i disse beretninger kunne temmelig let genkendes som sådanne. Under kong Niall III. (år 838 eller 836) kom Turgesius fra Norge med en betydelig flåde og satte sig fast i landet[2]). Efter Turgesii død ankom tre brødre, ved navn Amelanus eller Amelavus, Cyrakus eller Sitaracus og Imorus eller Ivarus, også fra Norge, hvilke ligeledes, under påskud af at ville handle, satte sig fast i landet og anlagde eller udvidede stæderne Waterford, Dublin og Limerik[3]). Man genkender her let de norske navne Olaf (*Ólafr*, i sin irske form Amhlaoibh), Sigtrygg (*Sigtryggr*) og Ivar, hvilke kun ved skribenternes ukyndighed ere blevne fordrejede. Ved Turgesius have nogle tænkt på det nordiske Thorkel (så at man for Turgesius måtte læse Turgelsius), andre på Thorgils, der ligger endnu nærmere. Identiteten af den nysnævnte Olaf den hvide har man ligeledes allerede erkendt[4]), så at kun henførelsen af Turgesius til de nordiske kilder endnu er uviss. Suhm antager ham for at være den Thorkel Adelfar, der er noksom bekendt af sagnet om hans rejse til Utgardeloke og lignende æventyr;

---

[1]) jfr. Suhms Danm. hist. 2 d. s. 37. — [2]) Ma-Geoghegan, Histoire de l'Irlande, t. I, s. 380. O'Halloran, History of Irel. t. 2, s. 158. — [3]) Ma-Geoghegan, anf. st. s. 387. O'Halloran, anf. st. s. 178. — [4]) Suhms Danm. hist. 2 d. s. 189.

6-7

men just det fabelagtige i den danske efterretning må afskrække fra at benytte den som en historisk kilde, og den indeholder i det mindste intet, hvorpå man, skönt der tales om Thorkels rejser, kunde grunde, at han just besøgte Irland. Derimod findes der en mærkelig overensstemmelse imellem den norske efterretning om den ovenfor nævnte Thorgils, Harald Hårfagers sön, og de irske om Turgesius. Efter de irske kilder var Turgesius, efter de nordiske Thorgils, den første Nordmand, som stiftede et rige i Dublin; efter de nordiske blev Thorgils svegen af Irerne og døde dèr *(svikinn af Írum ok fèll þar)*[1], hvilket synes at være en kort beretning om den begivenhed, som de irske fortælle om Turgesius: at nemlig Melachlin, konge af Meath, lovede at sende ham femten unge piger, men i dets sted sendte ham ligeså mange som kvinder forklædte ynglinge, af hvilke han blev overfalden og dræbt. Men imod identiteten af begge disse mænd strider tidsregningen; nogle sætte Turgesii ankomst til året 818, andre til 836 eller 838, og hans død til 845 eller 846[2]; men dette er endnu tidligere end Harald Hårfagers fødselsår, som efter de kilder, der sætte det længst tilbage, ikke indfalder för 848. Det må da overlades dem, som formå at trænge ind i de vanskelige, men vigtige kronologiske undersøgelser for denne tid, så vel hvad Nordens som Irlands historie angår, at anstille granskninger over, om ikke selve den angivne afvigelse i de anførte år måtte vække tvivl om tidsregningens rigtighed, eller om man må antage, at den norske beretning ved sagn er henført til en tid, til hvilken den ikke

---

[1]) Haraldss. hárf. kap. 35. — [2]) Suhm, anf. st. samt Chronol. Anschariana i Langebek Script. rer. Dan. t. 1. ad a. 815. 835. 845. Schönings Norges hist. 1 d. s. 515.

egentlig henhører. Hvad der ellers fortælles om Ostmannerne i Irland angår fornemmelig plyndringer af forskellige egne af landet især nord- og østpå, indtagelse af stæder, ødelæggelse af klostre og anlæg af kasteller (mothes eller Danes rathes). Disse anlagdes på små höje sædvanlig i en sådan afstand, at det ene lå i sigte af det andet, så at man ved at tænde ild i strå eller vedd kunde tilkendegive en fjendes ankomst; de vare altså af en lignende beskaffenhed med de siden i Norge under Hagen Adelstensfostre oprettede bavner. Til disse kasteller sigtes også i fortællingen om Turgesii død: da kong Melachlin nemlig havde besluttet at ødelægge alle de fremmede, spurgte han Turgesius, hvorledes man bedst skulde bære sig ad med at udrydde adskillige skadelige fugle, der nylig vare komne til landet, hvortil Turgesius svarede, det fornuftigste vilde være at ødelægge deres reder; hvorpå da fulgte ovennævnte overfald af de femten ynglinge. Irerne rejste sig derpå i masse, ødelagde kastellerne og sloge de fremmede i adskillige slag. Kort efter så imidlertid Melachlin sig nødt til at slutte fred og forbund med Ostmannerne imod sine andre fjender; de fremmede vedbleve derfor at holde sig på øen, flere strömmede bestandig til, især fra Norge, byen Armagh blev indtaget og plyndret, hvorover den lærde ærkebiskop Diermicius døde af sorg. Blandt de senere ankomne ere hine tre brødre især mærkelige: Olaf tog sit sæde i Dublin, Sigtrygg i Waterford, Ivar i Limerik, af hvilke stæder Dublin blev hovedsædet for de Norskes handel og herredömme.

Af de efter denne tid omtalte rejser og toge til Irland kunne især følgende udhæves: Kong Harald Gråfeld selv gjorde et tog til Irland og holdt dèr et

slag[1]). På samme konges tid købte Höskuld Dalakolls sön fra Laxådal i Island på et marked på Brennøerne i Halland en datter af den irske konge Myrkjartan, ved navn Melkorka, der altså ved et af vikingetogene til Irland må være bleven ført derfra i trældom; han førte hende med sig til Island og avlede med hende en sön, Olaf På (påfugl), som af sin moder lærte det irske sprog og efter hendes önske foretog et tog til Irland til hendes fader Myrkjartan; denne trælkvindes og kongedatters forhold til Höskulds ægtehustru og hendes söns rejse til Irland fortælles med ret interessante biomstændigheder i Laxdœlasaga, til hvilken vi må henvise læseren; Olaf Pås sön Kjartan blev også opkaldt efter sin faders morfader, den irske konge[2]). Efter at den norske prins, Olaf Tryggvesen, var bleven døbt på Syllingerne ved England (993), kom han til fastlandet og blev her bekendt med Gyda, en søster til den irske konge Olaf Kvaran i Dublin; hun havde været gift med en engelsk jarl og ægtede nu Olaf Tryggvesen. Den samme irske konge blev gæstet af den islandske digter, Thorgils Orraskjald[3]). En anden berömt islandsk skjald, Gunnlog Ormstunge, sejlede i året 1006 til kong Edelred i England og næste år med nogle købmænd til Dublin; her regerede den gang en sön af Olaf Kvaran og Kormlöd, Sigtrygg Silkeskæg, og han var da nylig kommen til regeringen; Gunnløg drog fra ham til Sigurd jarl Lödversen på Ørkenøerne[4]). Ved denne lejlighed bemærkes, at sproget var det samme i England, Norge og Dan-

---

[1]) Kórmakss. kap. 19. — [2]) Ólafss. Tryggvas. kap 123. 156. Laxdœlas. kap. 12. 20. ff. — [3]) Ólafss Tryggvas. i Hkr. kap. 33—34. 52. Landn. p. 1. kap 19. — [4]) Gunnlaugss. Ormstungu, kap. 7-8.

mark, det irske derimod var forskelligt derfra; dette bekræftes også af ovenanførte Laxdœlasaga, som fortæller, at Olaf På, der havde lært sproget af sin moder, kunde tale med Irerne, men købmændene behøvede en tolk[1]).

Nysnævnte Kormlöd havde været gift med kong Brien (*Brjánn*) i Kunnjatteborg (*Kunnjáttaborg*) på Irland; hans broder hed Ulf Hræda. Kerthjalfad, en sön af kong Kylfe, var en fostersön af Brien. Der opstod en krig imellem Brien og Kylfe, som endtes med et forlig. Briens sönner hed Dungad (*Dungaðr*), Margad (*Margaðr*) og Takt (*Taktr*), om hvilken sidste de nordiske efterretninger tilföje: ham kalde vi Tann eller Tanna. Kormlöd ophidsede sin sön Sigtrygg til at dræbe kong Brien, og Sigtrygg søgte da hjælp hos Sigurd jarl på Ørkenøerne. Denne drog over til Dublin, hvor han ankom palmesöndag, og nu forefaldt det store slag, som de nordiske kilder kalde Briens-slaget (*Brjáns bardagi*), og om hvilket de have opbevaret et mærkeligt digt. Det skete nemlig, fortælle de, at en mand ved navn Dörrud eller Darrad gik ude på Katanæs i Skotland; da så han tolv komme ridende sammen hen til et enlig liggende hus, hvor de alle forsvandt. Nysgerrig gik han hen til huset, så igennem en glugg, som var derpå, og så da, at der vare kvinder derinde, som havde opført en væv. På denne fandtes der menneskehoveder istedenfor de vægter eller stene, som ellers brugtes til at stramme væven, og menneskètarme tjente til islæt og rendegarn; de brugte sværd til væverské og pil til spole eller væverskytte. De sang følgende, og manden lyttede til:

---

[1]) se Vidalin, De lingva septentr. i Gunnlaugss. s. 259-265.

9-10

Bomskyen[1]) så vide
(et slag skal stå)
er ophængt, og stride
blod regne må;
snart mand på mand skal trænge,
alt vævens tråde hænge,
med rødblå islæt vinder
den kampens tro veninder.

Og væven er slynget
af mandtarm blå,
den hårdt er nedtynget
med pander på;
jærnfaste bomme ere,
til skafter tjene spære,
til spoler pile lette,
med sværd vi væven tætte.

Nu Hilde, Hjörthrimul
ved væven stå,
Sangride og Svipul
med sværd den slå;
snart spydene skal suse
og skjoldetaget knuse,
sin flugt ej odden standser
för i det faste panser.

---

[1]) væverbommens sky, d. e. det udspændte garn eller væv.

Vi vinde, nu vinde
vi Darrads væv,
som kongen skal finde
forsvarlig blev;
vi juble höjt og smile,
når vi i trængslen ile,
dèr vore venner stride,
og vi ved deres side.

Vi væve, nu bølger
alt Darrads væv,
og kongen vi følger
så djærv og gæv;
hvor kampens kække tærner,
hvor Gunn og Göndul værner
om kongens sön hin bolde,
skal splittes fjendens skjolde.

Vi væve, vi glade
slå Darrads væv,
hvor krigsvætter vade
med flammesvæv;
og dèr, hvor frem vi fare,
ej blod og liv vi spare;
valkyrier kan kåre,
hvad helte de vil såre.

Det folk skal råde
for land og sø,
som skage kun åtte
og vindtör ø:

11-12
til død vi kongen kalde,
den mægtige skal falde;
for pilene, som regne,
skal jarlen dødbleg segne.

Den irske kvinde
skal sorrig få,
som aldrig af minde
vil mandkön gå:
se, nu er vævet væven,
men marken øde bleven,
hen over land må fare
den vidt adspredte skare.

Ej mere trænger
det våbengny,
på himmelen hænger
en blodig sky:
af mandeblod det røde
vil luftens skyer gløde,
når varslet, vi har givet,
skal træde frem i livet.

Om kongen unge
til våbenklang
nu glade vi sjunge
en sejerssang:
og du, som lytter, lære
vor sang til kongens ære!
vort kvad, til folkets glæde,
for mænd du atter kvæde!

det store
at ligge

Nu flux og fage
til hest! med sværd
uddragne vi drage
over mark og kær!

De reve derpå væven ned og isönder, og hver beholdt hvad hun fik i hånden. Darrad gik bort fra gluggen og hjem; men kvinderne stege til hest og rede bort, sex i sönder og sex i nord[1]).

Således sang Nordboerne om hint berömte slag, som forefaldt i året 1014 på sletterne ved Clontarf, og om hvis anledning også de irske skribenter meddele omstændeligere efterretninger[2]). Men de nordiske kilder indeholde adskillige omstændigheder, der, så vidt vides, hidtil ikke ere benyttede af Irlands historieskrivere. Ligheder og forskelligheder i begge kilder fortjene derfor nöje at drøftes; meget vil da genkendes, og adskilligt dunkelt oplyses. Briens sön Morrough f. ex. er Nordboernes Margad, hans anden sön Donnough Nordboernes Dungad, den tredie, Teige, deres Takt: når de irske krönniker fortælle, at Sithrick, de Danskes konge i Dublin, søgte hjælp i Danmark, så oplyse de nordiske kilder os om, at der ved dette Danmark menes Orkenøerne. Lignende oplysninger ville de nordiske kilder uden tvivl også kunne meddele om den næstfølgende urolige tid efter kong Briens død. De omtale især Irekongen Konofög (*Konofögr*), hos hvem vikingen Ev[illegible] horn gik i tjeneste, og som i Ulfreksfjord eller [illegible]

---

[1]) Orkneyingas. s. 4. Ólafss. helga i Fornmannas kap. 91. Njála, kap. 156-58. jfr. Finn Magnusen, Lex. mythol. s. 532-533. — [2]) Ma-Geoghegan, t. 1, s. 408-412. O'Halloran, t. 2, s. 258 ff. Suhms Danm. hist. 3 d. s. 435 ff.

13
fjord holdt et slag med Einar jarl fra Orkenøerne[1]; samt Irekongen Margad (*Margaðr*), hos hvem Guttorm fra Ringunæs, en sostersön af kong Olaf den hellige, havde vinterophold, og med hvem han foretog et tog til Bretland eller Wales, hvor kong Margad tilsatte livet[2]. Suhm[3]) mener, at førstnævnte konge Konofög måské er Conochar o Melachlin, konge i Meath; en påfaldende lighed har navnet med en tidligere konge, Conan ab Fago: kong Margad har man antaget for Mathgaunus o Riagan[4]), men han er måské snarere den samme som Murchad, en sön af Donnough o Brien[5]). Imidlertid skönnes let, at nöjagtige oplysninger herom ikke kunne gives uden af en irsk historieforsker, som har alle fornødne kildeskrifter til sin tjeneste.

Langt mærkeligere ere endnu følgende beretninger: På kong Olaf den helliges tid drog (omtrent 1028) en Islænder ved navn Gudleif for handelens skyld til Irland, men blev af stormen dreven langt ud i havet og kom i sydvest (*í útsudr*) til et land, hvis indbyggere talte et ubekendt sprog, men som skibsfolkene dog mente havde mest lighed med det irske. En mand traf de imidlertid her, som talte Islandsk med dem og sendte bud med dem til sit fædreland[6]). Landet gives i denne beretning intet navn, men i en anden fortælles, at Islænderen Are Marsön (omtrent 982) på en sorejse blev dreven hen til de hvide mænds land (*Hvítramannaland*), som nogle kalde det store Irland (*Írland hit mikla*), og dette land beskrives at ligge vester i havet nærved Vinland det gode, og

---

[1]) Ólafss. helga i Fornmannas. kap. 82. 92. Orkneyingas. s. 10. — [2]) Ólafss helga, kap. 249. Haraldss. harðráða i Hkr. kap. 56-58. — [3]) Danm. hist. 3 d. s. 522; jfr. Ma-Geoghegan, t. 1, s. 422. — [4]) Waræus, s. 116. — [5]) Ma-Geoghegan, l. c. — [6]) Eyrbyggjas. kap. 64.

at være sex dages sejlads fra Irland imod vesten. Are, fortælles der, blev døbt dèr, men kom ikke tilbage derfra: og denne hele fortælling havde man først hørt af Rafn Hlimreksfarer[1]), så kaldet formedelst den handel, han drev på Limerik i Irland. Begge disse beretninger, som vi her blot kunde berøre, stemme fortræffelig overens med, hvad man af andre kilder véd om Irlændernes tidlige og fjærne søreiser. Det var Irlændere, der allerførst fandt Island og nedsatte sig paa sammes østlige kyst; det er da höjst sandsynligt, at de også, hvilket nysanførte beretninger synes at vise, have opdaget enten en del af Amerikas fastland eller en stor ø i dets nærhed, og at irske kolonister dèr have nedsat sig, eftersom indbyggerne dèr vare kristne. De nordiske efterretninger, der ere ældre, tjene da til at oplyse og bestyrke de irske og vise, at den store søfarer Maidog fra Wales, der foretog sit store tog fra Irland til Nyspanien eller en anden del af Amerika i året 1169[2]), ikke begav sig på dette på lykke og fromme til forhen aldeles ubekendte lande.

Endelig berøre vi endnu den norske konge Magnus Barfods noksom bekendte forsøg på at erobre Irland, og dets nærmeste følger. Han giftede sin sön Sigurd med Bjadmynja (rettere Bjadmyrja) eller Bjadmorya, en datter af Irekongen Myrkjartan eller rettere Myrjartak Thjalbasön, konge af Kunnakt (1099)[3]), og længer hen foretog han sit store tog til Irland, forenede sig med nysnævnte konge Myrjartak, som man sædvanlig antager for at være Irekongen Murtogh eller Myriertach o Brien, hvorpå de

---

[1]) Landn. p. 2, kap. 22. — [2]) O'Halloran, t. 2, s. 345. — [3]) Magnúsar s. berfætts i Fornmannas. kap. 24, i Hkr. kap. 12. Orkneyingas. s. 116.

14-15

erobrede Dublin og Dublineskire, samt holdt mange feltslag i Ulster (*Úlaztir*). Dette hans tog og hans fald fortælles omstændelig i sagaerne[1]), så vel som hvorledes en Nordmand siden blev sendt til Irland, for at kræve mandebod for den faldne konge[2]). Endelig besteg Irlænderen Harald Gille eller Gille-Krist (irsk Giolla-Christ eller Kristian) endog Norges throne; han udgav sig for en sön af Magnus Barfod, rejste til Norge og beviste sit fædrene ved jærnbyrd, under hvilken han som en god Irlænder påkaldte den hellige Kolumba, som overhovedet alle de ret interessante træk, der om ham fortælles, hans letfodethed, hans udtale o. desl., tydelig røbe hans irske herkomst; efter sin broders, Sigurd Jorsalafarers, død bemægtigede han sig riget og lod Sigurds sön Magnus blinde[3]).

De landstrækninger og steder, som i følge nysanførte bleve de Norske bekendte på Irland, og hvis navne kilderne have opbevaret, ere da følgende:

Landskaberne: Kunnáktir eller Kunnoktir, Connaught; Úlaztir, Ulster; og Dýflinnarskíri eller -skiði, landstrækningen omkring Dublin.

Stæderne: Dýflin, Dublin, hvortil sejlads også oftere omtales, og allerede på Harald Hårfagers tid[4]): Hlimrek, Limerik; Veðrafjörðr, Waterford, der nævnes i digtet Krákumál[5]).

Fremdeles nævnes:

Kunnjáttaborg eller Kanntaraborg, hvilket sidste

---

[1]) Magnúsar s. berf. i Fornmannas. kap. 34 ff. — [2]) Sigurðar s. Jórsalaf. i Fornmannas. kap 27. — [3]) sst. kap. 47 ff. — [4]) f. ex. i Egilss. kap. 32. s. 157. — [5]) str 16; det i str. 19 nævnte *Lindiseyri*, hvor også Irer omtales, henfører man til Northumberland.

i Njála er optaget i texten; sammenhængen synes at fordre, at der ved dette navn ikke menes en borg eller by, men en landstrækning. Schöning afsætter det på sit kort (i Hkr. t. 3) i Munster i nærheden af Cork, formodentlig fordi kong Brien var konge i Munster; men navnet Kantaraborg er da rimeligvis urigtigt og fremkommet formedelst ligheden med det bekendte Canterbury i England; det rette irske navn måtte uden tvivl være Carbury[1]). Imidlertid må bemærkes, at kong Brien erobrede Dublin og en stor del af Leinster, at Nordmændene just her havde deres riger, og at de rimeligvis nævnede ham som konge over en dem bekendt landstrækning, når de ikke vilde anføre ham som konge af Munster; da vilde *Kunnjáttaborg* være den rette læsemåde og svare til det irske navn Kiennachtabregh eller Kjennachta-Ard, d. e. landstrækningen fra Duleek til floden Liffy i landskabet Meath[2]), altså lige norden for Dublin.

Úlfreksfjörðr eller Úlfkelsfjörðr, læsemåden er uviss; Schöning afsætter denne fjord på nordsiden af Irland; her eller på østsiden ved Dundalk, Ostmannernes sædvanlige tilflugtssted, måtte den uden tvivl også søges; men stedet lader sig ikke bestemme, det er endog aldeles uvisst, om det var på Irland. Ved navnet Ulfkell kommer man til at tænke på Ulfkell Snillings land i England, men heller ikke dèr forekommer, så vidt vides, nogen fjord af dette navn.

Jölduhlaup (eller Ölduhlaup) siges at ligge tre, eller efter varianterne fire, fem, otte dages rejse fra Rejkjanæs på Island[3]). Navnet betyder bølgernes løb eller bryden, og stedet

---

[1]) Ma-Geoghegan, t. 1, s. 215 og tilhørende kort. — [2]) sst. s. 224 400 og tilhørende kort. — [3] Landn. p 1. kap. 1. Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. kap. 112.

16-17

kan derfor næppe være noget andet end Lough Swilley ved forbjærget Cap Malin på nordsiden af Irland. At det lå på denne ø, siges udtrykkelig.

Hertil kan endnu föjes de steder, der omtales i Kongespejlet, hvilke også findes anførte af Johnstone[1]). Dèr siges, at der i Irland var en sø, kaldet LOGHERNE, hvori ligger en lille ø kaldet MISDREDAN, hvor den hellige mand Diermicius havde en kirke. Til sidstnævnte navn ere varianterne INISDREDAN, INISKLEDRAN o. fl., så det er let at skönne, at afskriverne have været uvisse, og at der i begyndelsen af ordet er læst urigtig *mis* for *inis*, og ligeledes er slutningen på forskellige måder forstyrret. Stedet er da Iniskellen i søen Lough-Erne i landskabet Ulster[2]). Nogle af varianterne have mest lighed med Inis-Cloghran i søen Ree, hvor Diermicius var abbed[3]), og med Iniskeltran i Lough of Derg[4]); men den bestemte angivelse af Lough-Erne viser, at det må være førstnævnte sted, der menes, med mindre forfatteren af Kongespejlet skulde have blandet disse steder og søer med hverandre.

Fremdeles siger Kongespejlet, at en anden hellig mand, Kævinus, boede på den gård (*bær*), som hedder *Glumelaga*; dette navn er atter læst urigtig for *Glindelaga;* det kan nemlig ikke være andet end det forhenværende bispesæde Glandelogh i Ulster, hvor St. Keivin stiftede et abbedi[5]).

Endelig siger Kongespejlet, at der i samme land var en by (*staðr*), som hed *Themar*, og som fordum var et

---

[1]) Antiqvit. Celto-Norman. s. 257 ff. — [2]) kortene hos Ma-Geoghegan og i Monasticum hibernicum. — [3]) Waræus, s. 171. — [4]) Monast. hibern. s. 61. — [5]) sst. s. 12.

hovedsæde og kongeborg, men ingen turde nu bo der, da borg og alting forgik, fordi en konge dèr afsagde en uretfærdig dom[1]). Dette sæde er det irske kongesæde (i East Meath i provinsen Leinster) *Teamor* eller *Temoria* (*Teæ murus*), *Teamhuir* (*the palace of Teä*), som skal være anlagt af den irske dronning Teä[2]), og siden ofte omtales i Irlands historie som et anseeligt kongesæde. Et andet sted af samme navn fandtes ved Limerik[3]).

Desuden ere her på kortet afsatte: *Tir Anlave* eller Olafs höj, fordi der ved dette navn måské kunde sigtes til Olaf den hvide; og *Smerwick*, fordi det af alle erkendes at være af nordisk oprindelse.

---

[1]) Þar er ok í því landi staðr sá einn, er *Themar* (andre *Themer*, *Themme*, *Them*) er kallaðr, ok var sá staðr svá forðum, sem hann væri höfuðsæti ok konungsborg, en hann er nú þó auðr, fyrir því at menn þora ekki at byggja hann. Denne gamle hovedstad ommeldes også i det samme skrift på flere steder, såsom s. 646—647 (hvor endvidere varianterne *Themere* og *Themes* bemærkes. Der siges det om den: Eigi vissu menn fegra stað á jörðu; d. e. folk kendte ikke nogen smukkere stad på jorden. — [2]) O'Flaherty, Ogygia, s. 186. O'Halloran t. 1, s. 103. — [3]) Ogygia, s. 341.

DE DANSKES TOGE TIL VENDEN.

EN HISTORISK FREMSTILLING.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1836—37 og 1838—39.)

FØRSTE AFSNIT.

DE VENDISKE FOLK.

Allerede i flere århundreder havde nordiske vikingesnækker hjemsøgt Østersøens, Nordsøens og Atlanterhavets kyster. Det danske navn genlød fra Liffy til Ifa; det var blevet en skræk for beboerne af Seines og Loires brædder. Plyndring og mord fulgte det; talrige krigsfanger måtte betale den umættelige begerlighed svære løsepenge, og templerne for hvide Krist gik op i luer. Men ved kristendommens indførelse i Norden vaktes fromheden, og vikingefærden ophørte. Fredens kunster begyndte at trives; skoven sank for øxen; sværdet ombyttedes med ploven, og stæder begyndte at fremblomstre. Da kom gengældelsens strænge ret. Hvad ædelt der opfostredes i fredens og mildhedens skød, hvad der helligedes ved from tro og varme bönner, ved kristelig kærlighed imellem mand og kvinde, imellem forældre og börn, imellem herskeren og hans undergivne, der hyldede ham som den, Gud havde udkåret til magtens håndthæver, det truedes nu med undergang af vilde hedninger, der i had og grumhed ikke stode tilbage for Nordboen, den gang også han rasede som bersærk og bar

had som en hedning. Alle Danmarks øer og kyster vare udsatte for plyndringer; de fredelige indvånere fortes bort som fanger, deres boliger sank i aske, deres døtre bortfortes til skændsel. Dog var også dette et middel til at vække folkets kraft. På alle landets betydeligste punkter hævede sig forskansninger og kasteller, der snart bleve til ligeså mange stæder; igennem alle sunde gyngede både, fra de fjærneste provinser iler man ombord, for at genne, bekæmpe og fordrive fjenden, eller for at opsøge ham i sit eget land, for at slöjfe hans værker og omstyrte hans afguder. Kongerne selv gå i spidsen for hæren, biskopperne kaste bispestaven og gribe til sværdet, begge dele fore de med ære, landets ædleste mænd stride i de simples rækker. Trange sunde må gennemfares, sumpige moradser gennemvades, store skove gennemvandres, kun for at nå fjenden; at nå ham er nok, da er han næsten slagen. Men han forsvinder her og kommer hisset frem; han er falsk, som landet, han bebor. Tapperhed og list, mod og udholdenhed, uforsagthed og from tillid: alt er nødvendigt for at svække og kue den ikke nær så tapre som grumme, mere troløse end listige, ikke begejstrede, men fanatiske fjende. Mange forsøg göres og mislykkes, og göres atter; thi just dette er kendetegnet på den kristne helt, at mislykkede forsøg ikke afskrække ham, fordi han véd, hvorfor han fægter, og at han frejdig og tillidsfuld på ny bekæmper den på ny frembrydende fjende, der endelig må bukke under, fordi han bærer spiren til sin undergang i sig selv.

Man måtte forundre sig, hvis Danmark, der havde bestået så mangen kamp, ikke også skulde gennemkæmpe denne. Dets beliggenhed, som havde befordret dets viking-

178-179

ers fri fart over alle Nordens have, til alle nordlige landes kyster, måtte også udsætte det for lignende anfald af andre. Hvor kraften var lige, hvor hedning stred mod hedning, eller kristen mod kristen, der havde Danmark sejret; ingen kunde rose sig af at have vundet en fodsbred land indenfor dets naturlige grændser; tværtimod udstrakte det sit herredömme over alle nærliggende, endog fjærne kyster. Til lands strakte det sig så langt ned, som havet, dets naturlige værn, omgiver det på begge sider; på hin side havet adlød England og tildels Norge det, samt de sydlige strækninger af nuværende Sverrig eller de nærmeste lande, som havet beskyllede mod vest og øst. Men på hin side havet trodsedes det endnu af et hedensk folkeslag, til lands nær ved dets grændser og over søen ikke fjærnere, end at få dage kunde bringe dets snækker til de danske kyster.

Det er de Danskes krige med dette folk og sammes undertvingelse, hvoraf vi forsøge at meddele en historisk fremstilling; men for at göre denne både klar, levende og grundig, må vi forst meddele nogle betragtninger over selve folket og landet.

2. Ved Venden, som vi nu sædvanlig kalde det, eller Angelsaxernes *Veonodland*, Islændernes *Vindland*, forstår man den hele kyststrækning ved Østersoen fra Danmarks grændser ved Slien indtil Weichselfloden. Folket, som beboede den, inddeltes i Øst-Vender og Vest-Vender, (hos Islænderne *Austr-Vindr* og *Vestr-Vindr)*; deres lande kaldtes også Venden (i indskrænket forstand) eller det vendiske rige, og Pommern; hint mod vesten, dette mod østen; grændsen imellem begge var Oderfloden. Vi komme

her især til at betragte den hele strækning fra Oder til Sli og de nærmest liggende egne østen for Oderen.

Gå vi tilbage til de ældste efterretninger om disse landstrækninger, så finde vi dem beboede af gotiske folkeslag. Vore forfædres fædre eller deres nære slægtninge have rimeligvis engang boet i disse egne eller i det mindste gennemvandret en del af dem, förend de kom til Norden. Efter indvandringen til Norden, hvis tidspunkt det næppe er muligt med nogenlunde sikkerhed at bestemme, men som historieskriverne efter rimelig gisning sætte enten ved eller noget efter Kristi fødsel, delte de tilbageblevne gotiske folk sig i små stammer, der efterhånden tabte sig så meget, at geograferne i andet århundrede efter Kristus kun kende et par sådanne små gotiske folkestammer, Guttinerne i nuværende Bohmen og Gudderne i nuværende Preussen. På én gang bliver derimod det gotiske navn til et af historiens berömteste. Efter hvad man i almindelighed antager, vandrede Goter fra Norden over havet, forenede sig med sine slægtninge, stiftede i fællesskab med dem og andre slægtninge store riger ved det sorte hav, hvorfra de, nu sammensmæltede til én uhyre koloss, styrtede hen over det rommerske rige, greb det i sine mer end hundrede arme og rystede det, så det faldt i mangfoldige stykker, der først efter lang tid atter samlede sig i mindre stater: mindre end hint, men kun små i forhold til det uhyre, af hvis levninger de bleve til.

De landstrækninger ved Østersøen, som således ved Goternes udvandringer blottedes for indbyggere, bleve efterhånden besatte af et østligere folk, hvis grundstamme uden tvivl også her havde sit oprindelige hjem, hvilket dog taber sig i oldtidens mörke. Allerede 500 år för

180-181
Kristi fødsel finder man et sådant betydeligt folkeslag omtalt som boende i Sarmatien, imellem Æstier på den ene side og Goter på den anden; de handlede med bernsten, udbredte sig fra Weichselen af indtil Øsel, og den del af Østersøen, ved hvilken de boede, kaldtes det vendiske hav, de selv Veneder (*Ουενεδοι*). Dette folk, hvis slægtskab med den store slaviske folkestamme er afgjort, henhørte hverken til samme grundstamme som Goter og Germaner på den ene side, eller til samme som Finner på den anden; men enten må man antage, at en såre tidlig og gennemgribende blanding havde fundet sted imellem dem og Germanerne, fra hvilke de dog i sæder og skikke vare meget forskellige, eller også begge må være oprundne fra en fælles grundstamme, den kaukasiske. Ligheden i sprogenes første ord og sproglære beviser det. Begge sprog søge deres grund i Asien; de slaviske sprog have mest lighed med Armeniernes, de germaniske med Persernes; dog følger deraf næppe mere, end at begge have haft et fælles stamfolk. Af deres ældste østlige naboer, Finnerne, kaldtes de *Vena*, Finnerne kalde endnu Russerne *Venäleine* og Rusland *Venahenmaa* eller Vendernes land. Denne benævnelse træffe vi atter hos vore egne nordiske forfattere, som omtale folket *Vanir* og deres land *Vanaland*, hvilket grændsede til Asernes, og igennem hvilket disse droge på deres vej til Norden. Herved bliver det os også på én gang forklarligt, hvorfra den lighed imellem begge folks gudelære, så megen forskellighed uagtet, kan være opstået, og hvorledes en vedvarende blanding af begge folkestammer kunde vedligeholde sig i århundreders løb.

På alle sider omgivne af gotiske folk, begyndte en

stor del af Venderne allerede at udvandre i det første århundrede efter Kristus; flere nordtyske folk trængte da ind i deres land og fortsatte derpå, ligesom de, vandringen imod syd. Andre fredelige stammer, dels af deres naboer, Finnerne, dels af selve Vender, bleve tilbage og dannede ligesom småkantoner; også disse blandede sig efterhånden ind i den almindelige folkevandring, der var disse århundreders bestandige særkende, og af blandingen opstod ny folkeslag. Et exempel derpå er Vidioarierne (Vidiverjerne) eller Vitlænderne i Vestpreussen, en blanding af Vender og Goter.

I nogen tid stå Venderne i skygge, da historien har fæstet sin opmærksomhed på langt mægtigere riger: Til det store gotiske rige under Ermanarich (*Jörmunrekr*) † 375 hørte også folkene ved Østersøen: Vender, Æstier, Fenner eller Tschuder. Også Attilas store hunniske rige udstrakte sig til Østersøen, og rimeligvis have da også Venderne været skatskyldige dertil. For os Nordboer må dette være så meget sandsynligere, som vore ældgamle sagn have opfattet folkenavnet Huner og anvendt dette på de vendiske folk langsmed Østersøen og vide at fortælle mangehånde tildragelser, som forefaldt imellem konger af *Reiðgotaland*, det sydlige Jylland, og *Húnaland*, Venden. De nysnævnte gotiske og hunniske riger sank imidlertid med deres stiftere, og hvad der endnu kunde være en hindring for Vendernes friere udbredelse, det store vandalske rige, der havde dannet sig af gotiske folk, hvoriblandt Rugier ved Peene og på Rügen, det drager sig også i begyndelsen af det femte århundrede imod syden. Da begynde også Venderne at udbrede sig sydpå og træde nu snart frem i anseelige riger i Bohmen, Schlesien, Kroatien, Mähren. To hovedstammer blive da efterhånden

mere kendelige: Slaviner og Anter, og kun nogle småstammer ved Weichselen bevare endnu navnet Vender.

Imidlertid rykkede en anden slavisk stamme, Ljæcher eller Lecher, fra Ungarn imod norden og satte sig fast i Polen og Pommern. Denne delte sig atter i mange mindre stammer, som fik navne efter deres boliger: Poljæner eller Poler på sletten (*pole*), Lutitier i sumpegnene (*lusice*), Pomeraner ved havet (*po more*), o. s. v. Pomeranerne vandrede ind i Goternes, Burgundernes, Vandalernes og Rugiernes forrige land og blandede sig rimeligvis med levninger af Varnerne ved floden Warnow og af Rugier på øen Rügen; de antoge i det mindste deres navne: Varner og Rugier. Lutitierne indtoge ikke blot Lausitz, som endnu bærer deres navn, men også Forpommern og en del af Meklenborg og de brandenborgske Mark'er. Den del af Lutitierne, som boede i Lausitz, kom under Sorbernes herredömme, en anden mægtig slavisk stamme imod syden; de nordligere Lutitier derimod bevarede deres uafhængighed under navnet Welataber eller Wilzer. Mange nyere småstammer udviklede sig, dels som kolonister fra de forrige, dels måské af tidligere vendiske stammer, og under navnene Obotriter, Wagrier o. m. fl. nærmede de vendiske folk sig stedse mere Danmarks grændse. Efter at Slaverne således vare trængte frem til Østersøen og Slien, udgjorde de en overordentlig stor stamme, hvis top udbredte sine grene mod øst og vest ved Østersøen, og hvis rødder tabte sig på den ene side ved det sorte hav, på den anden ved den venetianske (venediske, vendiske) bugt.

3. At skildre et folk er i grunden at skildre en person. Hver folkestamme har sit særkende, ligesom hver familie, og hvert folkeslag fremtræder atter som en enkelt

person i forhold til stammen. At opfatte det særegne ved sådanne, især i oldtiden, er vanskeligt, fordi noget almindeligt er fælles for alle. Hedningen er sig selv lig overalt, og dog kan man ikke nægte, at hver hedensk nation har et særeget præg. Venden har derfor i almindelighed karaktér tilfælles med hele den slaviske stamme, men denne almindelighed må atter have antaget noget særegent ved folkets afsondring fra det hele.

Efter meget tidlige efterretninger skildres Slaverne som folk med stærktbyggede lemmer, lysebrune hår og brunlig ansigtsfarve. De ligne, hedder det, den vilde Indianer i overordentlig hårdførhed og smidighed; de rulle sig sammen i en krog, hvor man næppe skulde tro, et menneskeligt legeme kunde rummes, og kunne blive liggende således i flere timer, væntende på det gunstige öjeblik til at overliste deres fjende. For at undgå sine forfølgere kunne de tilbringe hele dage under vandet, i det de ligge ubevægelige på ryggen og drage ånde igennem rør, der ere stukne i hinanden og rage op over vandets overflade.

Hårdførhed, legemssmidighed og udholdenhed ere almindelige egenskaber hos vilde. Dem ligne Slaverne også i et andet hovedtræk: en höj grad af letsindighed og ligegyldighed for den følgende tid. Nydelsen af det nærværende öjeblik er for sådanne folk livets mål; grublen over det tilkommende ligger udenfor deres tankegangs sfære. Heraf følger uvirksomhed, når ingen nød driver til arbejde; og denne skal hos Venderne have gået så vidt, at de ofte efter deres undertvingelse foretrak at forblive i trællestanden, for ikke at have bekymring for en husholdnings sysler. Nydelsens genstande ere de første og naturligste:

183-184
vellevnet i spise og drikke tilfredsstiller legemets fordringer: munter omgang, sang og musik sjælens: dansen forener begge. Heraf udvikler sig en i det hele godmodig karaktér, der er tilfreds med nydelsen, og kun ophidses, når denne mangler, som gerne meddeler, når den selv har nok, og skönner på det gode, som meddeles af andre. Denne godmodighed findes hos alle slaviske folk: den ytrer sig i hengivenhed til munterhed, i folkesange, i sjælden gæstfrihed, i taknemmelighed mod forældre og lignende karaktértræk.

Allerede i det sjette århundrede fortælles om de nordlige Vender, at de altid havde liren i hånden. Dette instrument havde tre strænge, var större end en fiolin og rimeligvis en slags harpe: i det mindste er det uden tvivl dette instrument der menes, når Nordboerne i den bekendte fortælling om Aslaug berette, at hendes fosterfader Heimer skjulte hende i en harpe (*harpa*). Foruden dette instrument, Russernes *husli*, Serviernes *gosle*, kendte Venderne også hornet og sækkepiben (*kosslo*). Et meget böjeligt sprog lettede sangen, og folkesange opstode tidlig.

Af mangel på kundskab om de egentlige Venders folkesange berøre vi blot Serviernes; det karakteristiske i disse sange er uden tvivl også det samme hos alle slaviske folk. Servierne have sange om en helt Marko, der kan sammenlignes med Grækernes Herkules, og endnu mere med vor Stærkodder; han er den første af helte, besidder en uendelig styrke, hans villie er ubetinget, og han frembringer hvad han vil. Han rider en hest i halvandet hundrede år, og han bliver selv, ligesom vor Stærkodder, tre hundrede år gammel. I andre sange skildres stæder, der befæstes ved menneskeoffer, ligesom i vore sagn, og

fugle bruges som budskab, ligesom i gamle sagn hos os. Men især ville vi bemærke Serviernes Militza, da sangen om hende, den bly mø, som elskeren forgæves søger at bringe til at skue i vejret, ånder en elskværdig simpelhed og ro og har megen lighed med vort bekendte sagn om Ottar og Sigrid, der ikke kastede sit öje på den elskede, förend lyset, med hvilket hun lyste ham til brudelejet, brændte ned på hendes fingre. Den serviske sang lyder efter Bowring[1]) omtrent så:

Lange bryn hos min Militza skygge
over hendes milde rosenkinder,
rosenkinder og det hulde åsyn.
Trende år har jeg betragtet møen,
men jeg kunde ej de hulde öjne
få at se og ikke lilje-panden.
Til vor landsby-dans jeg førte møen,
hen til dansen førte jeg Militza,
håbed da at se de hulde öjne.

Møerne på grönsværfladen dansed,
pludselig blev solens skin fordunklet,
ud af skyerne fór stærke lynglimt.
Alle pigerne så op til himlen,
alle pigerne — men ej Militza.
Stille hun på græsset så og skælved
ej, som pigerne, der skjalv og hvisked:

»O Militza, du vor legesøster!
er du fjantet eller overvís?

---

[1]) Servian popular poetry, translated by Bowring.

185-186

siden du på græsset ser isteden
for at se på himlen over os
og på skyerne, som stå i flamme.
Men Militza svarede dem rolig:
»Hverken overvís, ej heller fjantet
er jeg, ikke Vila, skyers samler;
jeg er kun en mø og skuer for mig.«

Vendernes dans bestod, som Slavernes i almindelighed, i overordentlig hæftige legemsbevægelser, i krigersk gang, stærke gesticulationer, fordrejelser af legemet og løften og svingen af danserinderne.

Alle skribenter ere enige i at tillægge dem en overordentlig gæstfrihed; efter biskop Ottos vidnesbyrd forsikres endog, at manden, når han gik ud, ikke lukkede sit hus, men lod spiser sætte på bordet og tildækkede dem, for at de kunde være gode, hvis der kom gæster, medens han var ude. Denne gæstfrihed befordrede handel og fredelige kunster, og den gensidige meddelelse og velgörenhed hindrede betleri og tyveri; betlere og tyve, forsikres der, fandtes ikke iblandt dem. Den gensidige tiltro fordrede ingen edelig bekræftelse; at sværge og at sværge falsk anså de for lige syndigt.

I afholdenhed og kyskhed lignede de Nordboen; flerkoneriet var almindeligt, men ægteskabsbrudd straffedes med døden. Konen kobtes eller røvedes, som hos Nordboen; men hun betragtedes i langt höjere grad, end hos ham, som gods. Hun behandledes som trælkvinde og måtte som sådan forrette det sværeste arbejde; havde manden en seng, så måtte konen ligge udenfor denne på gulvet. Ligesom mand og fader hos Morlakkerne ikke

tale om kone og datter uden med tillægget: med forlov at sige (*da prostite*, *moia xena*, med forlov at sige, min kone), således berettes det selvsamme om de gamle Vender. Som andet gods måtte konen følge sin mand i den anden verden; ved mandens død overlod man hende derfor valget, enten hun vilde aflive sig selv ved hans begravelse, eller lade sig dræbe på bålet[1]). Døde hun ej med manden, da var hun til skændsel hele sit følgende liv. Denne grusomme skik, som vidner om Vendernes asiatiske oprindelse, ophørte i Polen først i det tiende, i Rusland først i det ellevte århundrede.

Mandens liv havde værd i sig selv, kvindens intet; det er derfor troligt, at moderen ikke tog i betænkning at dræbe sine døtre strax ved fødselen, når de bleve for mange, medens sönnerne derimod sædvanlig bleve skånede. Men utrolige ere de enkelte fortællinger, som haves om, at börnene dræbte deres gamle forældre, når de ikke længer kunde arbejde; Krantz siger endog, at de begrove dem levende: dette træk må enten henføres til den allerældste tid, eller og en sådan handling, som den Krantz anfører som forefalden i året 1310, må have været frembragt af den höjeste nød.

Som krigere gave de ældste Vender ringe beviser på tapperhed, ja man vil endog have fundet hele folkeslag iblandt dem, som afskyede krig. Når krigerskhed udviklede sig hos dem, så skete det af nødvendighed. Den bestod derfor ikke, som hos Nordboerne i almindelighed,

---

[1]) *Insuper et Vinedi, quod est fidelissimum genus hominum, hunc habet morem, ut mulier, viro mortuo, se in rogo cremati pariter arsura præcipitet.* Epist. Bonifacii archiepisc. Moguntini ad Ethelbaldum Merciorum (Bibl. max. patrum. t. 13. s. 76).

i tapperhed, udsprungen af æresfølelse, men hensigten var kun selvforsvar eller lyst til bytte, og de sædvanlige våben vare baghold og hemmeligt overfald om natten. Herved bleve Vendernes krige, som de overalt skildres os, til røverkrige. Da Venderne ved Østersøen havde lært søfarten af Normannerne, som besøgte deres kyster, bleve de til de umætteligste korsarer; de tilsidesatte agerdyrkning og levede af byttet, som gjordes på havet. Disse røvertoge fordærvede deres karaktér; de bleve mistroiske, rovsyge, hævngerrige, mordlystne. I denne henseende lignede de de nordiske egentlige vikinger, som ikke ejede andet end deres skibe og hvad de med dem og våbenmagt kunde erhværve, men som den ædelbårne Nordbo derfor anså det for en ære og fortjeneste at bekæmpe og ødelægge. Hos Venderne blev også, som hos Nordboerne, byttet nedgravet: ja rovsygen var så stor, at selv vissheden om, at de ej kunde beholde byttet, ikke afholdt dem fra at bemægtige sig det: Saxe fortæller et exempel herpå: ved Roskilde trak Venderne midt på flugten skindet af de røvede får; de kunde dog i det mindste besidde det så længe, indtil fjenden nåede dem og fratog dem det. Overvundne fandt de sig i den skrækkeligste undertrykkelse og lede de grusomste pinsler med standhaftighed, som den vilde Indianer: som sejerherrer behandlede de de værgeløse med det frygteligste raseri. De skalperede de faldne fjender; de bandt fangerne til en pæl, trak dem indvoldene ud af livet og snoede dem om denne. Først når mordlysten havde sat sig, vendte den oprindelige godmodighed tilbage, og de da overblevne fjender bleve behandlede med mildhed.

Disse træk udviklede sig hos folket, de vare dem ikke naturlige. Oprindelig vare de godgörende, gæstfri,

ydmyge og lydige, fjender af plyndring; de elskede agerdyrkning og kvægavl, dreve handel ved soen og bjærgværkerne i bjærgegnene, bearbejdede metallerne, vævede lærred, bryggede mjød, plantede frugttræer og sang. Hine træk vilde derfor næppe have udviklet sig, når de havde fået lov til at leve og nyde livet i fred. Men fra Karl den store af indtil deres undertvingelse hjemsogtes de af uforsonlige fjender, Franker og Saxer, som faldt ind i deres lande, rovede deres rigdomme, gjorde dem selv til trælle eller udryddede dem ganske i hele landskaber og påtvang dem en fremmed religion. Deres kamp blev således til en kamp for arne, liv og guder; hævnen og listen vågnede; jo svagere de vare, desto grusommere måtte de blive; jo mere de elskede et roligt liv, desto mere måtte de geråde i raseri, når det forstyrredes, og havde de forst engang fået smag på kosteligt bytte, så var der ingen grændse mere for gerrigheden[1]).

4. Vendernes gudelære består, såvidt man kender den, kun i brudstykker. Folket har ikke efterladt nogen sammenhængende fremstilling eller noget profeterende digt som Nordboernes Völuspá, hvoraf man kunde uddrage deres forestillinger om verdens skabelse og undergang og om det guddommeliges forhold til det menneskelige. Det, hvorpå vi kunne grunde nogle slutninger, er kun samtidige historieskriveres beretninger og enkelte hist og her fundne gudebilleder; men nogen klar sammenhæng imellem deres

---

[1]) Allgemeine welthistorie, 51 th. s. 221 ff. Anton, Erste linien eines versuches über der alten Slaven ursprung etc. 1 th. s. 39 ff. jfr 2 th. s. 48 ff. Schreiter, Beiträge zur gesch. der alten Wenden. Dobrowsky, Slavin. Suhm om Slavernes herkomst og ældste sæde, i hans Saml. skr. 10de d. o. fl.

gudebilleder, samt de ved dem udtrykte idéer, og andre folks, har endnu ingen fremstillet: stoffet dertil synes også næsten ganske at mangle. Når vi da vove at meddele nogle bemærkninger om Vendernes gudelære i almindelighed og dens forhold til Nordboernes, så må vi især for de sidste bede om overbærenhed, da de stå næsten ene og afsondrede og kunne ikke støtte sig på nogen höjere autorítét end den sandsynlighed, af hvilken de selv monne bære præg.

Man vil i almindelighed om Vendernes gudelære kunne bemærke, at den bærer samme rå præg, som alle gamle folks, hos hvilke kunsterne enten ikke ere til eller i det mindste ikke have nået en sådan höjde, at de og gudelæren gensidigen kunne tjene til at forhöje hinanden. Nogen lighed med Nordboernes vil man også genkende, hvilken kan forklares enten af en tidlig blanding af begge folk eller deraf, at begges gudelære har haft en fælles kilde; men i det hele taget bærer Vendernes religion et endnu mere sanseligt præg, end Nordboernes, hvilket også ligefrem følger af folkets karaktér.

Venderne antoge, ligesom alle hedninger, også Nordboerne, et höjeste væsen, den unævnelige. Idéen ligger for dybt i menneskets sjæl, til at den nogensteds ganske kunde udslettes; men den fremtræder mere eller mindre klar. Hvor mange forskellige skikkelser de end give deres guder, siger Helmold[1]), og hvormeget de end tilegne dem marker og skove, glæder og sorger, så nægte de ikke dermed én gud i himlen, som hersker over de andre, og som uindskrænket bestyrer de himmelske ting. Men de andre guder, som drage omsorg for de forskellige verdslige ting, ere

[1]) lib. 1, cap. 83.

190

oprundne fra ham, og enhver af dem ansés for så meget ypperligere, som han kommer nærmere til hin gudernes gud. Dette höjeste væsen har vel ingensinde været synlig fremstillet, ligesom vi hos Nordboen heller ikke engang finde det navngivet, uden forsåvidt Odin også benævnes Alfader. Det er dette væsen, som hos så mange folk fremtræder som den dunkle skæbne, der svæver over alt, ophöjet over alle forandringer og styrende dem alle; hos andre derimod, som den almægtige, der overlever guder og verden og dömmer alt[1]). Besynderligt må det vel synes, at mythologerne soge denne unævneliges billede blandt de bekendte vendiske gudebilleder, og ansé ham forestillet ved Triglaw eller Trigla (den med tre hoveder), thi under denne synlige form, der rimeligvis svarer til Hinduernes Trimurti, indtræder allerede personificationen af de tre guddommelige virksomheder, der som form også gå over i forstandens eller det begribeliges gebét, medens derimod den unævnelige (han, som man ej tör nævne)[2]) intet andet udtrykker, end hvad vi kalde den ubegribelige.

Gå vi fra denne over alle naturens omskiftelser ophöjede over til de menneskelige forestillinger om det guddommelige, forsåvidt det åbenbarer sig i naturen (mennesket selv indbefattet i denne), så fremtræder her det onde og det gode, det fortærende og det oplivende, det fordærvelige og det velgörende. Begge disse principer vise sig også tydelig i Vendernes gudelære, endskönt det vel er over-

---

[1]) *Þá kemr hinn ríki*
at regin-dómi
öflugr ofan,
sá er öllu ræðr.
Völuspá, str. 65.

[2]) *Þá kemr annarr*
enn mátkari,
þó þori ek eigi
þann at nefna.
Hyndluljóð, str. 41.

drevent, med ganske skarpe grændser at skelne imellem Vendernes onde og gode guder (Helmold[1]) modsætter også egentlig kun den gode og den onde gud) mere end imellem Nordboernes. Det gode og onde er forenet i naturen og i mennesket, derfor også i menneskets forestillinger, men snart er det ene, snart det andet mere fremtrædende. Ilden er både velgörende og ødelæggende: den brænder som en stille lue på den fredelige arne, håndværker og kunster spire ved dens milde varme, og stæder fremblomstre: men den er også et vildt fortærende dyr, en rivende Fenrisulv, der åbner sit umættelige gab og sluger i ett öjeblik århundreders frembringelser. Den blide, oplivende morgensol åbner menneskets öje til klarhed og henrykkelse, men den brændende middagssol slapper hans kræfter og kaster ham i armene på den døsige slummer; det er den samme sol, vårsolen, der lader spire, sommersolen, der lader gære, høstsolen, der lader modne, den samme, som bruner axet og svier det af. Når mennesket opfattede disse eller lignende årsager med deres virkninger og forbandt dem i et billede med sine attributer, så ligger i disse ofte en dobbelthed, som i selve de ting, hvis blotte symboler de ere.

Helmold siger, at Venderne dyrkede den onde gud under navnet *Zcerneboch*, d. e. den sorte gud; at Helmold også tillægger ham navnet Diabol, djævel, må uden tvivl tilskrives kristelige forestillinger[2]). Han kaldes også *Czart* og dyrkedes med blodige ofre blandt andre steder i Rhetra. Hans billede skal have været efter nogle en mand med hånden fuld af ild, efter andre en løve (ulv?).

---

[1]) lib. 1, cap. 52. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 52.

Tillægsordet *czarny* er det samme som gl. t. swartz; *bog* betyder gud[1]). Åbenbar er altså navnet Czernebog det samme som Nordboernes *Surtr* (Svartr, den sorte), der ligeledes for dem var den höjeste fjendtlige gud eller den fortærende himmelske ild. Dette forklarer måské mere end alt andet, hvad Vendernes Czernebog oprindelig har været.

Som modsætning af forrige ansés *Belbog* eller *Bjelbog*, den lyse eller hvide gud, af *bily*, *bjaly*, hvid. Han dyrkedes i den ældste tid hverken ved billede, tempel eller offer[2]). Denne guddom svarer, synes mig, ligeså tydelig til Nordboernes *Baldr*, den lyse eller hvide, d. e. det rene, velsignende himmellys, den lyse dag om man vil, der strider med mörket (Höðr) og overvindes af dette, men fødes på ny[3]). Den hvide urt, Baldersbrå, der var helliget denne gud, viser ikke blot guddommens, men selve navnets betydning.

Bjelbog menes at have været den samme som *Svantevit* eller *Zvantevith*, der dyrkedes af hele den slaviske stamme, men især af Rügerne, og holdtes for den øverste og bedste af alle de skabte guder. At han skulde være den kristne helgen Sanctus Vitus, og skylde denne sit navn og sin dyrkelse, som Helmold og Saxe anføre, er åbenbar

---

[1]) Anton, 1 th. s. 0. 2 th. s. 51. Kayssarows Slawische mythologie. Ingemanns Grundtræk til en nordslavisk gudelære. — [2]) Nysanførte skrifter. At han senere fremstilledes med et blodigt ansigt, som var bedækket med fluer, betvivles vel med rette. Dobrowsky, Slavin. s. 403-404. — [3]) De vendiske guddomme måtte af aserne betragtes som fjendtlige: Surtr var asernes fjende. Jeg nævner derfor i forbigående den ellers dunkle og ubekendte Beli, som Frey strider med og overvinder (Võluspá, str. 54. Snorra-Edda, s. 41), da det mulig kan oplyses, at denne Beli er den samme som Bjelbog opfattet under en fjendtlig form.

en misforståelse[1]). Navnet forklares: det hellige lys, den hellige fører, den hellige hævner[2]), efter den forskellige betydning man tillægger ordet *vit*: men man er enig i, at navnets begyndelse kommer af *swety*, *swaty*, *swanta*, hellig. Saxe[3]) beskriver hans tempel og billedstøtte i byen Arkona på Rügen. Midt i byen stod hans tempel af træ, omgivet af to indhegninger. Billedet havde fire halse og lige så mange hoveder, som vendte til fire sider (udtryktes måské derved solen, som skuer overalt?). I den höjre hånd havde det et horn, som præsten på en af årets hovedfester fyldte med vin, for deraf at forudsige det tilkommende års frugtbarhed. Billedet var omgjordet med et sværd. Ved høstfesten gik præsten dagen för den egentlige festdag ind i templet, hvor ingen anden måtte komme, for at feje og rense alt; endog præsten turde ikke drage sin ånde i templet selv, men måtte, hver gang dette var nødvendigt, begive sig til dören. På festdagen samledes folket udenfor templet; præsten betragtede vinen i hornet, og når han ikke fandt den formindsket, bebudede han et frugtbart år. Derpå hældte han vinen ud som offer for guden og fyldte hornet på ny; drak det ud under bönner om sejer og velsignelse og fyldte det atter og satte det i hånden på billedet. Ligeledes ofredes en honningkage, så stor og bred som et menneskes höjde; præsten stillede den imellem sig og folket og spurgte, om de kunde se ham? Svarede de ja, så önskede han, at de ikke måtte se ham om et år; dermed önskede han hverken sin eller folkets død, men en tilkommende rig høst. Resten af dagen tilbragtes med

---

[1]) Helmold, lib. 1. cap. 52. 6. Saxo, lib. 14. s. 321. — [2]) Anton, 1 th. s. 44. Dobrowsky, s. 414. Ingemann, s. 8. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 319.

gæstebud. Til templet betaltes en kopskat (eller næseskat, lig den Odin indførte i Upsal), samt tredie delen af det bytte, der erhværvedes ved at påkalde guden. Desuden holdtes trehundrede ryttere til gudens tjeneste. Hans egen hvide hellige hest måtte kun præsten føre eller ride; at guden selv red den, troede man, da præsten ofte fremviste den om morgenen fuld af skum, som om den havde løbet er lang vej. Når et krigstog skulde foretages til lands eller vands, opstilledes udenfor templet sex spyd, to og to sammen, hvert par stillet overkors med jærnet i jorden; den fuldt opsadlede hest førtes derpå frem af præsten, som ledte den hen til spydene og lod den springe over dem; løftede hesten den höjre fod først, da var det et godt varsel for krigens udfald; men satte den kun en eneste gang den venstre først over, da blev der intet af toget.

Ordet *wit,* som man hár forklaret så forskellig, ansér Dobrowsky[1]) for stamordet til *witéz*, sejerherre; det er da beslægtet med *woda,* anfører; og man har vel ikke uden grund sammenlignet det med Saxernes *Wodan* og Nordboernes *Óðinn*. At det har haft en sådan almindelig betydning synes ligefrem at følge af gudenavnene *Rugiævith* og *Porevith* hos Saxe[2]), som dyrkedes i byen Carenz på Rügen. Den førstes billede var af egetræ, så höjt, at biskop Absalon, om han end stod på tæerne, næppe med sin håndøxe kunde nå til dets hage; det havde syv ansigter, som alle samledes i én isse; lige så mange sværd, hvert i sin skede, ved siden, det ottende draget i den höjre hånd. Porevits billede havde fem ansigter og var ubevæbnet. Som forskellig fra disse nævner Saxe der-

---

[1]) s 412. — [2]) lib 14, s. 327.

næst også *Porenut*[1]), som forestilledes med fire ansigter, og et femte på brystet; på panden af det sidste lagde han sin höjre og på hagen sin venstre hånd.

På en lignende måde må vel navnet *Radegast* eller *Redegast* forklares, hvilket man ellers har ansét for uforklarligt. Adam fra Bremen har allerede angivet det: *Idolum Redigast*, siger han, *forte nomen habet a metropoli Rethra, quasi spiritus Rethrorum* (af *gost*, ånd). Men da er navnet, som man sér, saxisk og senere, og guden må have haft et ældre vendisk navn, hvilket man også angiver, nemlig *Roswodiz*, men forklarer på forskellig måde[2]). Han afbildedes med en fugl på hovedet og en hellebard i hånden, og var, mener man, styrkens og ærens gud. Han dyrkedes, efter Helmold[3]), hos Obotriterne og havde et hovedtempel i Rhetra med et billede af guld.

Siva nævner Helmold[4]) som Polabernes gudinde; hun dyrkedes imidlertid af alle Vender og af flere slaviske folk; det er Polakkernes Zywie, der udtales som Sive. Et hovedtempel skal hun have haft i Ratzeborg. Hun var livets (frugtbarhedens, kærlighedens) gudinde og afbildedes som en mo, der ikke havde anden bedækning end sit lange hår, der nåede hende til knæerne; i den höjre hånd havde hun et æble, i den venstre en vindrue. Kan der vel da være tvivl om, at det er af denne gudinde, Nordboerne have dannet dels deres *Sif* med det skönne hår, dels deres Idun med de foryngende æbler? Ingemann har gjort

---

[1]) der altså, som Dobrowsky mener, ikke kan ansés for en læsefejl for Porevit. Derimod fortjener det en nöjere undersogelse, om navnet Perenut, som det nu skrives hos Saxe, kan være Russers, Preussers og Letters tordengud Percunust eller Perun. — [2]) Ingemann, s. 11-12. — [3]) lib. 1, cap. 52. 2. — [4]) lib. 1, cap. 52.

samme bemærkning. Hun er en forening af styrke og ungdom: Nordboerne sondrede disse forestillinger og gav gamle Thor styrken, men alle de øvrige guder den evige ungdom.

Retfærdighedens gud *Prove* dyrkedes i Oldenborg i Wagrien i en lund og havde, efter Helmold, intet billede. Han fortæller, hvorledes han selv tilligemed biskop Gerold kom til en lund[1]) af hellige ege, hvor Prove blev dyrket: den var omgivet med et hegn, hvorpå der vare to porte. Her plejede folket med præsten (mike) og kongen at samle sig for at holde ting; men kun præsten, eller de, som vilde offre, måtte betræde lunden, samt de, som vare i dødsfare, hvilke her fandt et fristed[2]). Andre anføre forskellige billeder med forskellige attributer, blandt hvilke det mest karakteristiske er prøvejærnet (det gloende plovjærn, vomer ignitus). Navnet er efter nogle beslægtet med vort prøve, efter andre derimod med polsk *prawa*, ret, beslægtet med vort *brav*[3]). Man tvivler om, at denne guddom virkelig er af slavisk oprindelse.

Endelig nævner Helmold *Podaga* som en guddom, der dyrkedes i Plön; hos andre vendiske stammer kaldtes han også Pogwist. Han menes at have rådet for vejrlig og frugtbart år. Efter Dobrowsky er Pochwist guden for slet, og Pogoda for godt vejrlig.

Den førhen nævnte *Triglaw* forestilledes som en kvinde

---

[1]) Man tror, at denne lund har ligget ved havet bag landsbyen Putlofs på et sted, som nu kaldes Wienbergen. Se i Dankwerths Landesbeschr. Schl. u. Holst. kortet over Wagrien. — [2]) Helmold, lib. 1, c. 52. 69. 83. — [3]) Navnet Prono derimod er efter al sandsynlighed en læsefejl; landsbyen Prowenaw i Wagrien, hvor gudens billede stod, angiver bestemt nok den rette form af ordet.

med tre hoveder (af *tri*, tre, og *glawa*, hoved), med en halvmåne i hånden. Hun dyrkedes i Stettin og i Julin i Pommern. En sort hest var helliget hende og brugtes, ligesom Svantevits, til orakel. Dobrowsky ansér det imidlertid for visst, at Triglaw har været epitheton for en trehovedet mandlig gud. Dersom attributet sigter til månens forandringer, så har guddommen også rimeligvis været mandlig.

Disse ere de vigtigste vendiske guddomme, som man finder anforte hos de ældre forfattere. Hele den vendiske gudelære er endnu så lidet behandlet med kritik, at vi her, hvor vi blot önske at meddele det vigtigste og pålideligste, må forbigå de ovrige. Adskillige gudenavne ere sikkert også antagne for sådanne uden at være det; Swetibor f. ex., som man forklarer ved den hellige skov, kan dog ikke, som Dobrowsky rigtig bemærker, være navnet på guden selv, der dyrkedes i skoven. Andre guddomme, som man har antaget for vendiske, tilhore ikke dette folk; Crodo f. ex. var saxisk. Flere ligheder med de nordiske guder, end de her antydede, have rimeligvis fundet sted; *Zir* f. ex. eller Zirnitra er måské Nordboernes *Týr*, og drömmeguden *Marowit* synes åbenbar at være Nordboernes *Mara* (spogelset maren). Det fejler vel heller næppe, at det slaviske navn på gud, *bog*, i nogle dialekter, som Bøhmisk, *bu*, og som i de ældste tider synes især at have betegnet solen eller månen[1]), er det samme ord som Saxes *Bous* (Bo)[2]), som Odin avlede med Rind, og som hævnede Balders død.

---

[1]) Arndt, Ueber die verwandschaft der europ. spr. s. 310. — 2) Saxo, lib. 3, s. 46.

5. Vendernes ældste hellige steder bestode, som næsten alle gamle folks, i hellige træer, lunde og kilder. De omgaves med en indhegning, og stedet kaldtes *chram* (hvilket dog nogle holde for et nyere ord); det udtrykker det samme som Nordboernes *vè*. En af de forste genstande for dyrkelse var det enkelte træ, en hellig eg, eller symbolet for samme, en oprejst træstamme. Det var billedet på naturens skabende kraft og derefter på den hele verdens organisme. Dette må man i det mindste formode var betydningen af de enkelte træer, som man finder dyrkede af Venderne. I Stettin var det en stor lovrig eg, under hvilken der var en yndig kilde; almuen troede den besjælet af en mægtig guddom og ærede den höjt[1]). I Oldenborg vare de hellige ege omgivne af templet[2]). I Julin var det en træstamme[3]). Föjer man hertil, at man i Stettin udforskede skæbnen ved at bringe sit offer til et gammelt noddetræ og en kilde udenfor byen, hvor en under træet boende vogter modtog og gengældte det med orakelsprog[4]), og at man hos Esterne finder en lignende dyrkelse af en stor (vel dels formedelst offerblodet, dels formedelst offerilden), bestandig grön eg, hvis stamme nedentil dannede tre hovedrodder og oventil udbredte sig i tætte grene, samt at der ved foden af dette træ underholdtes af præsten en snog eller slange, så kan man vel ikke tvivle på, at man her genfinder Saxernes *Irmensul*, Nordboernes *Yggdrasill* og de sidstes Mimer og Urdes kilde, samt slangen Nidhugg og flere lignende attributer.

Hos Venderne som hos flere folk ved Ostersoen,

---

[1]) Vita S. Ottonis, anfort i Allgem. welthist. 51 th. s. 248. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 83. — [3]) Allgm. welthist. 52 th. s. 46. — [4]) sst. s. 52.

197-198
vare uden tvivl gudebilleder eller lignende symboler ophængte eller på anden måde anbragte i det hellige træ. Snart forvandledes dog også gudernes boliger til særegne templer eller kirker; et sådant kaldtes *kostel*. De vare, som vi allerede have sét, af træ; levninger af dem gives derfor ikke mere. Når byen, hvor templet anlagdes, hvilket oftest var tilfældet, lå ved vand, så omgaves templet af dette, og kun en eneste træbro førte dertil: denne måtte kun de, der vilde ofre eller hente orakelsvar, betræde[1]). Tænker man sig indenfor denne bro samlingen af gudebilleder og guden ved broen, som bevogtede overgangen, så har man en tydelig forestilling om, hvad Nordboerne mene med deres Heimdal, bevogter af den hellige bro, der førte fra jorden (Midgård) til himlen (Asgård). Indretningen af sådanne gudeboliger på jorden, foranlediget ved naturlige omstændigheder, overførtes, som ellers, tillige på de himmelske boliger, og synet af regnbuen i skyen førte lige så naturlig til forestillingen om en lignende forbindelse imellem himmel og jord.

Ofrene til guderne bestode i oxer eller får; præsten erholdt det bedste deraf: resten fortæredes i fælles gæstebud af folket. Der omtales også menneskeofre af kristne, hvis blod Venderne troede var en gammen for deres guder[2]); i Meklenborg dræbtes en kristen biskop, og hans hoved blev ofret til Radegast[3]). Med ofringen forbandtes orakelsvar; hvorledes disse gaves ved gudens hellige hest, er allerede anført. En anden måde at erfare gudernes villie var lodkastning: hertil betjente man sig af to stykker træ,

---

[1]) Helmold, lib. 1, cap. 2. — [2]) sst. lib. 1, cap. 52. — [3]) sst. cap. 23.

som på den ene side var farvet hvidt, på den anden sort; de kastedes i skodet; den hvide side gav lykke, den sorte ulykke[1]). Hertil svarer Nordboernes skik at kaste tærning eller kviste i skod.

To eller tre hovedfester omtales: Ditmar af Merseburg nævner festum Juleum eller julefesten, som Obotriter og flere folk höjtideligholdt i februar; andre omtale en forårsfest, der holdtes ved årets begyndelse i marts, til erindring om de afdøde, af hvilken fest der endnu findes mange levninger hos de slaviske folk[2]). Hvorledes høstfesten, efter Saxe, helligholdtes i Arkona, er forhen anført.

Da krigen også betragtedes som en hellig gerning, så havde folket et til guderne viet banner. Saxe fortæller, at Rugierne ærede deres Stanitia, der udmærkede sig ved sin störrelse og farve, næsten lige så höjt som guderne selv[3]). Ordet er det slaviske *staniz* eller *stanice*, hærfane eller hærtegn[4]). Endnu mærkeligere for os Danske er den vendiske Zirnitra, et metalbilliede forestillende en drage med kvindehoveder og bevæbnede menneskearme, hvilket sattes på fanestangen; dette billede står nemlig endnu som den vendiske lindorm i det danske våben[5]).

Men ikke blot krigersk færd, også livets helligste forbindelser vare religiøse. Ikke blot forbindelsen imellem mand og kvinde måtte helliges ved gudernes velsignelse, også venskabet imellem mand og mand, imellem kvinde og kvinde. En levning deraf finder man endnu hos Morlakkerne, som have en egen religiøs velsignelsesformel for venskab; de således i liv og død forbundne kaldes proba-

[1]) Saxo, lib. 14, s. 321. — [2]) Anton, 1 th. s. 69-78. 2 th. s. 65-68. 116. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 322. — [4]) Anton, 1 th. s. 88-89. — [5]) Allgem. welthist. 51 th. s. 265. Ingemann, s. 27-28.

tini, medbrodre[1]). Nordboernes fostbroderlag, ligeledes indviet ved en höjtidelig ceremoni, hvorved de forbundnes blod forenedes i den fælles moderjord, er en lignende skik, som viser, hvorledes det religiose element udbredte sig igennem alle livets grene og gav dem alle friskhed og varme.

6. Også den politiske forfatning udviklede sig af den religiose. Præst, dommer og regent vare fra allerforst af forenede i én person; da dommer og regent blev en særegen person, vedblev han ikke desmindre at være afhængig af hin; det første kongevalg bestemtes hos Rügerne af overpræsten. Præsten talede med guden og forkyndte hans villie; krig og fred afhang af guden, derfor også af hans organ; kun udførelsen var kongens. I templet var også det offentlige skatkammer, hvis indkomster ikke blot ydedes af landets egne börn: fremmede kobmænd ofrede en del af deres varer dertil, for at få tilladelse til at handle; fremmede kristne fyrster sendte det gaver. Ikke blot af præsten, også af folkets ældste indskrænkedes kongen: kun efter overlæg med dem, kun efter deres flerstemmige kendelse, kunde han afsige retsdomme. Kongens stilling var overhovedet farlig; folket gav ham magten, folket kunde også berøve ham livet; uår, ulykke tilskreves hans vanskæbne, og gudernes mishag måtte hæves ved hans dod. Lignende finde vi i Norden; de Svenske ofrede Domalde og bestænkede gudernes altere med hans blod, for at afværge den herskende hungersnod. Ved sit valg modtog kongen hyldingen stående på en sten, ligesom i Norden; han måtte fremtræde i ringe dragt og i en bondes

---

[1]) Dobrowsky, Slavin, s. 108.

hånd aflægge loftet om at ville beskytte fædrenes tro, enkerne og de faderløse, og at håndthæve lov og ret: hvo tænker ikke også herved på den nordiske skik, i følge hvilken én af de mést anséte bönder gav kongen kongenavn, en ceremoni, som omtales ved næsten ethvert kongevalg i Norge. Konger omtales så vel hos Rüger som Wagrier og flere vendiske folk, men ikke den hans værdighed tillagte tittel. Blandt de mange slaviske benævnelser på denne mærke vi kun ordet woiwoda (af *boj*, krig), anføreren i krigen, dels fordi denne tittel forekommer temmelig ofte, dels fordi man i slutningen deraf har mént at genfinde Odins navn.

Nøden tvang til at vælge en hersker, en forsvarer i krig; den nødte også til at anlægge byer, der først og egentlig kun vare fæstninger. Byerne bestode, som vi siden ved enkelte stæder ville se, ikke af stærkt befolkede pladser, men af en samling træhuse, omgivne med en jordvold; templet med den mægtige gud, som lå indenfor denne, beskyttedes af den, men gav tillige efter folkets tro hele pladsen sit vigtigste værn. I fredstider stode sådanne fæstninger åbne, vare vel endog næsten ubeboede; i krigstider spærredes indgangen, og gudens bolig blev et almindeligt tilflugtssted især for krigerne, der så fjenden hærge landet rundt om, men fra de sikre mure væntede på et gunstigt öjeblik til overfald og hævn. For vægeløse, for kvinder og börn anlagdes tilflugtssteder i skovene og i sumpene, som næsten ikke vare til at opdage af den med landet ubekendte fjende.

Enkelte stæder hævede sig imidlertid ved udbredt handel til anseelige byer. Vendernes handel var vel, som ethvert mindre driftigt folks, passiv, men deres lands

201-202
beliggenhed langsmed Østersøen frembragte ikke desmindre en levende vareomsætning. Det er især i denne henseende at togene til Venden og erobringerne sammesteds måtte have en varig indflydelse på Norden; ved Venden dannedes forbindelsen imellem Norden og Sydeuropa. Tidlig droge Nordboerne for sildefangstens skyld over til Vindlands kyster; de varer, som de havde aftvunget havet så godt som lige for dets nærmeste besidderes öjne, bragte de derpå til torvs i disses købstæder; eller de røvede som vikinger den ene dag de varer, som de den anden dag solgte til landsmænd af dem, fra hvem de vare tagne; for begge slags tilbyttede de sig andre kostbarheder, næsten hidtil ubekendte, fra det fjærne Syden. Herved åbnedes efterhånden en bestandig færdsel fra Throndhjem af til Slesvig og derfra til Julin, Wolgast og flere vendiske stæder. Fra Julin især handledes igen på Garderige, og Nordboerne fandt således vejen langs med de vendiske kyster hertil og trådte derved i middelbar forbindelse med Grækenland og Orienten. Venderne yndede vellevnet og pynt; de virksomme Franker imod vesten benyttede deres passivitet, hentede deres varer og bragte dem andre fra Syden. Derved trådte Nordboen fra en anden side i forbindelse med landene ved Donau, med Venedig, Konstantinopel og Alexandrien. Julin blev middelpunktet for hele handelen, og ansés for den daværende störste handelsstad i det nordlige Europa; den beboedes af Vender, Saxer og Græker; på dens torve samledes de sjældneste varer fra Vesten og Østen[1]), hvilket næsten alt blev et bytte for Nordboen, der stormede og nedrev dens mure,

[1]) Adam. Brem. lib. 2, cap. 12-13.

plyndrede dens skatte og førte dens borgere med sig i trældom.

Så vel folkets karaktér som landets beskaffenhed og den måde, på hvilken stater her opstode, føre os endnu til den bemærkning, at Venderne, skönt de havde religion og sæder tilfælles, ikke udgjorde noget stort, anseeligt rige, som kunde være i stand til at göre en angribende fjende nogen anseelig modstand på deres egne kyster, eller til at fuldende nogen betydelig erobring udenfor deres eget land. Deres historie danner derfor heller ikke noget sammenhængende hélt. De bestode af enkelte stammer, hver med sin høvdingslægt, uden fælles interesse, som uden fælles mål. Efter disse almindelige bemærkninger om folket, hvilke man tildels kan læse udførligere hos andre forfattere, og ved hvis opfatning vi især havde Vendernes forhold til Nordboerne for öje, må vi derfor endnu, for at kunne give en klar fremstilling af togene til Venden, betragte de forskellige stammer og de enkelte steder, som disse toge fornemmelig berørte. Også ved denne betragtning vil hensigten især gå ud på at oplyse dem, som omtales i de nordiske kilder.

ANDET AFSNIT.

VENDISKE STEDER.

Vendernes land (*Vindland*) indbefatter i den mest udstrakte betydning den hele landstrækning fra Holsten (*Holtset land* og *Saxland*) indtil Kurland og Garderige:

202-203
d. e. den østlige del af nuværende Holsten, Meklenborg, Pommern og det egentlige Preussen; i mere indskrænket betydning derimod kun de meklenborg-pommerske lande, hvorfra dog Venderne også udbredte sig imod nord, så at grændsen omtrent bliver på den ene side Ejderen, på den anden Weichselen[1]. Grændsen mod syden var til forskellige tider forskellig, efter som Saxerne trængte frem i Vendernes besiddelser. Disses land havde nemlig en dobbelt kamp at udholde; mod vesten og syden trængte de tilgrændsende folk stedse dybere ind i landet og frareve Venderne den ene stad efter den anden; mod norden skyllede havet over kysterne, satte dem under vand, gjorde dem i lang tid ufrugtbare og opslugte endelig af og til hele strækninger. Som grændser mod Saxerne angives imidlertid Svale, der kommer fra egnen af Bornhøved, løber til Neumünster og falder i Stör, og derefter Elben[2]. Den hele af Vender beboede landstrækning kaldes af Saxe, som af flere skribenter fra omtrent samme tid, *Sclavia;* dog nævner han også[3] særskilt *Pomerania*, der havde sin egen hertug.

Folket Vender (*Vindr*) inddeltes i Vester-Vender (*Vestrvindr*) og Østervender (*Austrvindr*)[4], hvilke sidste også nævnes af Snorre, der fortæller, at Harald Hårdråde

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl s. 15-16. *Omnis Slavorum regio, incipiens ab Eydora, qui est limes regni Danorum, extenditur inter mare Balticum et Albiam per longissimos tractus usque ad Zuerin.* Helmold, lib 2, cap. 14. — [2]) *Rivulus Suale, qui disterminat Saxones a Slavis.* Helmold, lib 1. cap. 25. *Albia in occasum ruens primo impetu Boemos alluit cum Sorabis medio cursu Slavos dirimit a Saxonibus.* Helmold, lib. 1. cap. 4 — [3]) lib. 14, s. 300. — [4]) Knytl. kap. 123. 128.

blev sat til landværnsmand imod Østervender og Læser[1]). Det af folkenavnet dannede tillægsord vendisk hedder på Oldnordisk *vindverskr*. Hos Saxe forekommer den samme inddeling i *Sclavi orientales* og *Sclavi occidentales*[2]). Grændsen imellem dem dannede Oderfloden, hvoraf udtrykket *Sclavia citra et ultra Odoram*[3]).

2. Ved betragtningen af de vigtigste landstrækninger i Vendernes, især de vestliges lande, som dem de Danskes toge fornemmelig vedkomme, begynde vi fra Danmarks grændser og rykke efterhånden frem fra vesten mod østen.

Strax når vi gå over Ejderen, komme vi da ind i WAGRIEN eller Wagrernes land. Her udbredte Venderne sig dels på fastlandet, dels på øen Femern, i det seneste på den tid, da Saxernes mægtige rige svækkedes ved Frankernes anfald under Karl den store. Den naturlige beliggenhed måtte forårsage idelige krige imellem begge folk, og Saxernes overgang til kristendommen endnu mere forøge hadet. I sin störste udstrækning omfattede Wagrien den hele strækning imellem Østersoen på den ene side og floderne Trave, Svale og Schwentin på den anden, med stæderne Lybek, Segeberg, Oldesloh, Plön, Lytkenborg og Oldenborg. En stor del af landet var under deres herre-

---

[1]) Hkr. 3 d. s. 55. De her af Snorre nævnte Læser må efter sammenhængen være et folk i nærheden af Østervenderne. Man antager dem for at være de Lazii, Lecchi, Lezchi, Lesgi, der holdes for at være stamfolket til Polakkerne, og engang boede ved det sorte hav; det er ikke usandsynligt, at de have trukket sig höjere op mod Østersøen, hvor man finder provinsen Lassan ved Peenefloden i fyrstendömmet Wolgast, og provinsen Lösitz (Loitz) i Forpommern, begge med ældgamle stæder af samme navn. (se Hkr. anf. st. Schlözers Nord. gesch s. 515. Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 255 ff. 241 ff.)
[2]) Saxo, lib. 14. s. 308. lib. 15, s 377. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 15.

204-205
dömme enten begroet med skov eller lå øde; ældre stæder, kasteller, møller og andre anlæg, som vidnede om, at landet forhen havde været dyrket og stærkt befolket, ødelagdes efterhånden af de indtrængende, hærgende Vender[1]).

Så vel Lytkenborg (*Lutilinburg*, hos Saxe[2]) *Liutcha*) som Plön (*Plunum*) anføres af Helmold[3]); så og Alberg (*mons Alberg*)[4]), senere bekendt under navnet Segeberg; men Vagrernes ældste og vigtigste stad var Oldenborg. Som den yderste by mod nord tjente den til værn så vel mod Danske som Saxer, og var kongernes sæde. Saxe[5]) kalder denne by *urbs antiqua*, hvilket er en ligefrem oversættelse af det vendiske navn *Stargard*, og af samme betydning som det saxiske *Aldinburg*[6]) eller *Oldenborg*, den gamle borg. Den kaldes, siger Helmold[7]), af de Danske (*danice*) *Brandehuse*, hvilket da må være det samme, som med nogen forandring anføres af danske forfattere; hos Saxe[8]) hedde nemlig indbyggerne *Brammesii*; og i Knytlinga[9]) kaldes stedet *Bramnes* eller *Brúnes*. Forskellen imellem disse navne viser, at nogle må være urigtig læste[10]). Enten må man antage, at der istedenfor de nordiske navne Brammes, Bramnes må læses, efter Helmold, *Brandhús*, så at betydningen bliver Brandenborg, den store stad eller fæstning; eller også der i navnet Brúnnes ligger hentydning til et fremstående næs, der bar samme navn, som findes i forstaden ved Kiel, Bruns-wyk (Braunschweig).

---

[1]) Helmold, lib 1, cap. 12. *Zventina, limes Saxoniæ.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 9. — [2]) Saxo, lib. 13, s. 231. — [3]) lib. 1, cap. 12 og cap. 25. — [4]) lib. 1, cap. 49. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 342. — [6]) *Wagri, eorum civitas Aldinburg maritima.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. — [7]) Helmold, lib. 2, cap. 13. — [8]) Saxo. anf. st — [9]) Knytl. kap. 124. — [10]) Jfr. Danckwerths Landesbeschr. v. Slesw. u. Holst. s. 221.

Afgörelsen heraf må overlades til dem, som besidde en mere speciel kundskab om denne egn. Om beliggenheden af byen selv er der imidlertid ingen tvivl; det er nuværende Oldenborg i Wagrien.

Også øen Femern blev efterhånden besat af Vender. Dens navn er af slavisk oprindelse; man udleder det nemlig af slavisk *ve*, i, og *morje*, hav; det betyder da landet i havet, ligesom Pommern (af *po* og *morje*) landet ved havet[1]; ligeledes ere mange andre stedsnavne på denne ø vendiske[2]). Et forbjærg her omtales også af islandske skribenter: Der fortælles nemlig, at Erik Jarl sejlede fra Gulland (*Gotland*) sönderpå til Venden (*Vindland*), hvor han lå *fyrir Staurinum* eller, som det hedder i det til bekræftelse anførte vers, *at Stauri*, og derfra sejlede han atter til Danmark[3]). Der kan ved dette sted kun menes tvende forbjærge i Vindland: enten det nordostlige forbjærg på Rügen, die Stubben-Cammer (eller Stubber-Cammin), i hvilket navn ordet stubber af Nordboerne let kunde göres til staur; eller også, og dette er vel formedelst nærheden af Danmark det rimeligste, den sydostlige spidse af Femern, der endnu hedder Staver, og lige nordenfor sig har et Stobernthorp, der har sit navn af forbjærget; i kong Valdemars jordebog[4]) kaldes denne *Stobærthorp* eller *Stubperthorp*.

3. Gå vi fra Wagrien over Trave, så komme vi ind i OBOTRITERNES land. Folket omtales allerede i kong

---

[1]) Strodtmann, Probe einer etymol. hist. untersuchung über die bedeutung der ortsnamen im hzt. Schlesw. Flensburg, 1833, s. 30 anm — [2]) f. ex. *villæ Sclavorum* i kong Valdemars jordebog (Langeb. Script. VII, s. 542). — [3]) Ólafss. Tryggvas. i Fornmannas. II, kap. 243. — [4]) S. 541. 542.

Alfreds oversættelse af Orosius, kaldes dèr *Apdrede* og sættes nordenfor Oldsaxerne. Det udgjorde en anseelig stamme, der tidlig blev bekendt ved sine krige med Karl den store, og tillige beherskede Vagrier og endnu andre mindre stammer. De egentlige Obotriter boede fra mundingen af Trave langsmed grændserne af det Lauenborgske til Steckenitz's indløb i Elben; mod østen strakte de sig til floden Warnow. Deres hovedstad hed *Mikilenburg*, nuværende landsby *Mechlenburg*, söndenfor Wismar, og efter dens gamle navn Rereg kaldtes de også *Reregi*[1]).

Mod sydvest boede i det nuværende Lauenborgske indtil floden Bille POLABERNE (po Laba, ved Elben). Deres hovedstad var *Racisburg*[2]), Ratzeborg. Længer mod sydost boede Smeldinger.

Foruden disse steder ere endnu følgende byer og fæstninger mærkelige i Obotriternes land:

Illoga, *Illoue*, Ilow[3]) (eller, som man mener, også kaldet Ilinburg), nu et adeligt gods ikke langt fra Nienburg i amtet Bukow.

Zuerin, *Sverinum*[4]), nuværende Schwerin i Schwerinersøen.

Nordenfor samme *Wissemer*, hos Islænderne *Vizmarhöfn*[5]), nuværende Wismar. Herved kan tillige bemærkes *provincia Pola*[6]), hvis navn endnu er tilbage i øen og amtet Poel.

---

[1]) *Obotriti, qui altero nomine Reregi vocantur, et civitas eorum Magnopolis.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. — [2]) *Polabingi, quorum civitas Racisburg.* Adam. Brem. l. c. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 87. Saxo, lib. 14, s. 317. — [4]) anf. steder. — [5]) Knytl. kap. 108. — [6]) Saxo, lib. 14, s. 292. —

Rostock, hos Islænderne *Rauðstokk*[1]), nuværende Rostock, og rimeligvis dens Altstadt.

Beliggenheden af disse steder leder igen til at bestemme det mere uvisse *Dobin*. Det nævnes tilligemed Ilowe, Mikilenburg og Zuerin[2]), og kaldes hos Islænderne *Dubin* eller *Dubbin*[3]). For at komme hertil landede de Danske ved Vizmarhöfn; det er da rimeligt at søge det i nærheden af denne egn. Det må fremdeles have ligget i nærheden af en ø Lips, thi i kejser Otto den fjerdes Confirmatio privilegii dati ab Henrico duce Saxoniæ episcopatui Sverinensi anføres: *prope Zwerin duas villas Rampe et Lizchowe, quæ alta villa dicitur, insulam Zwerin adjacentem usque ad rivulum et aliam insulam prope Dobin, quæ Lipis dicitur*[4]). Her nævnes Dobin som et bekendt sted, for at bestemme beliggenheden af øen Lipiz; men da vi kende denne, kunne vi omvendt benytte øen til at bestemme byen. Der findes en ø Lieps nordvest for Wismar; man kunde altså søge Dobin etsteds imellem denne by og Schwerin, men da navnet ikke her genfindes, så må man formode, at der ved øen Lipiz sigtes til byen Lübz eller Lübitz, og at Dobinum er den norden derfor liggende landsby Dubin, ikke langt fra klosteret Dobbertin i amtet Goldberg; Suhm har også gættet på et andet, endnu sydligere sted af samme navn, nemlig Dobin ved Krakower-søen, men at dette kan være det sted, som de danske toge gældte, benægter Rudloff, som det synes med grund, aldeles[5]).

---

[1]) Knytl. kap. 108. — [2]) Helmold, lib. 1, cap. 87. Saxo, lib 14, s. 254. — [3]) Knytl. kap. 108. — [4]) Westphalen, Monum. t. 4, s. 899. — [5]) Suhms Danm. hist. 7 d. s. 62. 6 d. s. 18. Rudloffs Mechlenb. gesch. 1 th. s. 110. 152.

208 Söndenfor Rostock, imellem Bützow og Schwan, i nærheden af landsbyen Wick, der hvor floden Nebel falder i Warnow, lå den vendiske fyrste Niklots borg *Werle* eller *Wurle* (*Urle*)[1]. Det er historisk bekendt, at Niklot faldt, da han gjorde et udfald fra denne sin borg imod de Danske, og sammenhængen af den historiske fortælling derom viser, at denne borg må være det i Knytlinga omtalte *Urk*[2]), hvilket navn da må være fremkommet ved en læsefejl isteden for *Urle*. Om stedsnavnene i Knytlinga kan overhovedet bemærkes, at deres rette form ofte kun ved gisning kan udfindes; man har ikke ved udgaven kunnet benytte nogen pergaments-codex, og afskriverfejl kunde således let indsnige sig især i navne på steder, som afskriveren ikke kendte til[3]). På nogle steder har dette, som det følgende ydermere vil oplyse, åbenbar været tilfældet. Efter Helmold faldt Niklot, da han drog ud fra Wurle, og han fortæller omstændigheder om hans afhuggede hoved, der bragtes til lejren, lig det, Knytlinga fortæller som forefaldet ved Mjuklats borg Urk. Man kan næppe betragte disse steder nogenlunde i deres sammenhæng, uden at overtydes om, at ligesom Knytlingas Mjúklátr må læses Njúklátr og da er det samme som Nyklot, således er også den i Knytlinga nævnte borg Urk det samme som denne Nyklots borg Urle; intet er heller simplere, end at *le* kunde læses som *k* i et gammelt håndskrift af en, der ikke vidste, hvad der skulde stå. Langebek[4]) har gættet på, at Knytlingas Urk måské er byen og provinsen

---

[1]) *Wurle, situm juxta flumen Warnou prope terram Kicine.* Helmold, lib. 1, cap. 87. — [2]) Knytl. kap. 119. — [3]) se også fortalen til Danasögur, s. 8 ff. — [4]) Scriptor. rer Dan. t. 4, s. 218. anm. a.

Ucra, Uckermark i Pommern, men efter den historiske sammenhæng kan dette ikke være tilfældet.

4. Vi ere måské ved anforelsen af nogle af de foregående steder kommet ind i endnu en vendisk stammes gebét, thi østenfor Obotriterne træffe vi omkring ved floden Warnow de efter den kaldte WARNER, hos Helmold *Varnavi*, eller Variner, Heruler, Werler.

Floden Warnow hedder hos de nordiske skribenter *Gudacra amnis* eller *Guðakrsá*[1]); det er flodens vendiske navn. Schwarz mener, den kaldtes så efter en afgud Goderack, så at det egentlige navn skulde være Goderackå[2]); afguden lade vi stå ved sit værd, men at det sidst anførte navn er det rette, viser den nys anførte Schwerinske dotation, hvor der blandt flere *villas in Ylowe* nævnes en ved navn *Goderac*, som rimeligvis kan have givet floden navn. Nordboerne gjorde dette navn til *Guðakr* (Gudager); et sted i Norge hedder iblandt andre således, og det hele navn fik derved for dem betydning. Saxe beskriver denne flods indløb som så dyndfuldt (*vadosus aditus*), at kun ett skib kunde sejle ind ad gangen; han omtaler også en sø (*lacus*), som efter sammenhængen er der Breitling ved Warnemünde.

5. Østenfor Varnerne komme vi til den store vendiske stamme, som er bekendt under navnet WILZER eller LUTITIER, LEUTICIER[3]); de kaldte sig selv WELATABER, og deltes atter i flere mindre stammer, nemlig TOLLENSER, RHEDARIER, KISSINER og CIRCIPANER. Alle disse stam-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 295. Knytl. kap. 119. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 52. — [3]) *Leuticii, qui alio nomine Wilzi dicuntur*. Adam. Brem. lib. 2, cap. 12. *Welatabi, qui et Wilzi dicuntur*. Id. De situ Daniæ.

mer boede imellem floden Warnow eller Goderackå, som vi nys have betragtet, og Oderen, som vi snart skulle betragte.

Förend vi gå over til de enkelte stammer og steder, må vi kaste et blik på det almindelige folkenavn. Vilzerne ere de *Wylte*, som Alfred omtaler i sin oversættelse af Orosius, og rimeligvis findes navnet også i den kæmpe *Vasce*, som Teutonerne kalde *Wilze*, hvilken Saxe lader sin Stærkodder overvinde[1]). Også dette folks andet navn *Leutitii* forekommer hos Saxe, kun at der hos ham ved en læsefejl står *Lentitii*. Kranz har samme fejl. I Schousbols danske oversættelse af Saxe er dette folkenavn endog blevet til stedsnavnet Lenzen, som ligger langt borte ved Elben. Der fandtes intet slavisk folk med navnet Lentitii i Pommern, og at det folk, Saxe mente, må søges her, viser hans sammenstilling af *Rugiana littora ac Lentitii anfractus*[2]). Schwarz har også allerede bemærket, at den rette læsemåde er Leutitii, og mener, at derved nærmest må forstås den stamme, som boede omkring ved nuværende Loitz (Lösitz) ved Peenefloden, og at udtrykket anfractus passende kunde anvendes på egnen omkring Rückfloden, Wückerbodden og Cisefloden[3]).

Der findes nemlig flere större og mindre floder i dette land, af hvilke vi, til oplysning af det følgende, må bemærke:

Floden PEENE, hos Saxe *Penus fluvius*[4]). Den udspringer inde i det Meklenborgske, böjer sig derpå mod norden og tager sin retning mod østen forbi Demmin,

---

[1]) Saxo, lib. 6, s. 105. — [2]) Saxo, lib. 14, s. 329. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 679-680 anm. jfr. Suhms Danm. hist. 3 d. s. 85 anm. — [4]) Saxo. lib. 14, s. 308.

Loitz, Anklam, og falder ud i en bred ström, Peene-strom, som drejer sig mod nord og sætter das kleine Haff i forbindelse med Ostersoen; omtrent ved Wolgast fører den navnet Peenemünde.

Fra syden kommer bifloden TOLLENSE, som falder i Peene noget sönden for Demmin. Fra norden kommer bifloden TREBEL, som mod vesten løber på grændsen af Pommern og forbinder sig med Peene noget norden for Tollense.

Fra Trebel går atter mod østen DER RÜCKFLUSS eller DER RÜCKGRABEN, sem løber forbi Greifswalde. Alle nordiske beretninger om de Danskes toge til denne egn forudsætte, at disse vande for den tids skibe må have været sejlbare, og dette bekræftes af fremmede kilder: Rückfloden ved Greifswalde var nemlig den gang bredere end nu, og man vidste ikke nogen forskel på der Rückfluss og der Rückgraben, men begge udgjorde kun én flod; ligeledes er det et almindeligt sagn, at man fra denne flod kunde sejle ind i floden Trebel[1]). Det ældste navn på denne Rückfluss var *Hilda* eller *Ilda*, der også findes i abbediet Eldenow, under hvilket landsbyen Wieck hørte: måské menes der da ved Nordboernes *Svöldrá* denne flod, som da fortsatte sit løb forbi øen *Svöldr*, som vi længer hen skulle omtale.

Mod norden var egnen omkring nuværende Stralsund bedækket med store skove og aldeles ubeboelig. Herfra kom DIE BARTHE eller BARTHEKE, som havde sit udløb mod nord. Mod vesten dannes grændsen af DIE REKENITZ, som løber ud ved Dammgarten. Men i denne med

---

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 216 ff. o. fl. st.

store skove og moradser opfyldte egn omtales i ældre tider endnu mange andre småfloder og vande, f. ex. rivulus Trebine; flumen Plawenitze og rivulus Rosenforth, der begge faldt i Barthe; palus Stoyde; rivulus Alkun o. fl. På Zingst gik en arm af havet, kaldet aqua Kraminke, midt igennem øen og forbandt das Binnenwasser med Østersøen[1].

6. Förend vi betragte de egentlige Lutitiers provinser, må vi endnu indskyde en kort beskrivelse over øen RÜGEN, som udgjorde en af de vigtigste genstande for de Danskes toge.

Denne ø kaldes i de islandske skrifter *Ræng* eller *Ræing* eller *Re*[2], hvorved dog nærmest forstås det egentlige fastland af øen, som Saxe[3]) kalder *continens*, forskelligt fra den nordlige del, hvorpå byen Arkona lå. Rügewit synes saaledes også, efter Schwarz[4]), at betegne afguden på det egentlige Rügen eller det större fastland. Hos Saxe kaldes øen i almindelighed *Rugia*; i diplomer hedder den *Ruya*. Indbyggerne kaldes af Islænderne *Rængar* eller *Rængjar*[5]), Helmolds *Rugiani* eller *Rani*. Navnet Ræng

---

[1]) F. Oom, Das alte Barth, i Baltische studien, 1 h. s. 176. — [2]) Knytl. kap 120. 123. Hkr. Hákonars. Hák kap. 293. Om Magnus den gode fortælles, at han gjorde et tog til landskabet Jóm, og kom på tilbagevejen til Danmark *fyrir Re à Vestlandi*, hvilket i verset hedder *á Re fyrir víðu Vindlandi* (Magnúsar góða s. kap. 28), d. e. Rügen. Det er klart, at det er samme sted, hvor det bekendte slag holdtes mellem Magnus den gode og Svend Ulfsen, men som i sagaerne er blevet så forvansket, da der snart læses *fyrir Vestrlandi á Re*, snart *fyrir vestan Aren* eller *á Re fyrir víðu Vestlandi* (Hkr. t. 3. s. 36. Magnúsar góða s. kap. 37), og som alle fortolkere, Torfæus, Suhm og udgiverne af Hkr., have søgt ved Sylt eller Føhr på den vestlige side af Sönderjylland! — [3]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [4]) Diplom. gesch. s. 599. — [5]) Knytl. kap. 120.

udstraktes også til hele det senere såkaldte rügiske rige, som ikke blot omfattede denne ø, men også en stor del af det pommerske fastland; dette er f. ex. tilfældet, når Knytlinga[1]) beretter, at der på kong Valdemars tid byggedes elleve kirker på Ræng, og at bispedömmet dèr var i den stad, som hedder Usna (Usedom, hvor det første pommerske bispedömme blev anlagt), samt at bispedömmet havde 130 kirker.

Provinser og steder på Rügen vare:

Saxe nævner *insula Arconensis*[2]), *quæ Withova dicitur*, hvilken ved et lille sund (*fretum*), næppe så stort som en flod, var adskilt fra *Rugia*[3]); han kalder den også *provincia Arcun* og modsætter denne ø (*insula*) det faste land (*continens*)[4]); imidlertid var dette landskab ikke egentlig nogen ø, men en halvø; der var nemlig en landstrimmel (*tractus*), som forbandt dette Arkonensernes land (*Archonensium fines*) med fastlandet eller den øvrige del af Rügen[5]). Efter denne beskrivelse er det altså nuværende provins WITTOW, den nordligste del af Rügen, i diplomer kaldet *Wythuy*, *Wytowy*; adskilt fra den sydlige del af Rügen ved das Binnenwasser, som går ind fra die wittowsche Fähr, og ved en smal landstrimmel forbunden med halvøen Jasmund. Efter Saxes beskrivelse har das Binnenwasser da ikke været nær så stort, som det nu er[6]).

Her lå imod nordost på den höje kridtklint byen *Arkona*, *Archona* på *Rugia*[7]), *Arkún í Vindlandi*[8]). Den

---

[1]) Knytl. kap. 123. — [2]) *Withora* i Stephanii udgave er en læsefejl. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 322. — [4]) Saxo, lib. 14, s, 289. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [6]) Schwarz, Geogr. Norder.-Teuschl. s. 90-94. Dipl. gesch. s. 656-657. — [7]) Saxo, lib. 14, s. 248. — [8]) Knytl. kap. 101.

213-214
lå, efter Saxes beskrivelse, på toppen af en höj klint, der på den østlige, sydlige og nordre side var befæstet ikke ved kunst, men af naturen; denne befæstning så ud som stejle volde, der vare så höje, at man ikke kunde nå derop med en pil, udkastet ved blider. På de tre sider gik havet rundt omkring den, men imod vesten var den omgiven af en vold af halvtredsindstyve alens höjde, hvis nederste del bestod af jord, men oventil var den bygget dels af tömmer, dels af jord. På den nordre side var en brönd, til hvilken der førte en forskanset og befæstet vej. Midt i byen var en vid og åben plads, på hvilken trætemplet stod med Svantevits billede[1]). Dette giver en betydelig oplysning om beskaffenheden af de vendiske stæder; Arkona udgjorde ikke en stor anseelig by, som heller ikke på det sted, hvor den lå, kunde rummes, men en fæstning med templet og tempelskatten, og i det höjeste en derved liggende flække; dette bekræfter også Saxe på et andet sted, hvor han omtaler den som en fæstning, til hvilken indbyggerne i krigens tid toge deres tilflugt, hvis porte vare lukkede, men hvis volde ikke vare besatte med vagt, da man anså den mægtige guds nærværelse for beskyttelse nok[2]). Senere beskrives stedet, hvor Arkona lå, som en landspids af figur som en afstumpet kegle og så höj og stejl opadstigende, at man fra stranden af ikke kan nå den med et pileskud. Mod landsiden går en overordentlig höj vold, på hvis top man ser en række af höje, som ligne gravhöje. Der hvor denne vold mod norden støder til stranden findes endnu en höjde, kaldet Jaromars borg, som er næsten ubestigelig fra selve volden af. Indgangen

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 319. — [2]) sst. s. 284.

til fæstningen går over nysanforte vold, og vejen, som fører op i en skrå höjde, er endnu kendelig. Hele indbegrebet af fæstningsværkerne udgör kun et par morgen land, som dyrkes af beboerne af den nærmest liggende landsby Putgarten. Navnet Arkona udleder man af arck eller erck, en bjærgtop[1]). Höjden af forbjærget Arkona angives til 173 rhinlandske fod[2]).

På Wittow ligger en anseelig landsby Wyck eller Wieck[3]). Steder med dette almindelige navn findes der vel adskillige af på det pommerske fastland, men i beliggenhed stemmer dette bedst med det i Knytlinga nævnte *Vík*, da de Danske droge fra Stræla til Valung, derpå til Vík, og derfra til Hèðinsey[4]); jfr. de øvrige her nævnte steder i det følgende.

Ved en landstrimmel forbindes Wittow med halvøen Jasmond, der ved en lignende landstrimmel forbindes med det egentlige Rügen, men for resten er omgivet med vand. Denne provińs nævnes først hos Saxe, der kalder den *provincia Jasmonda*[5]). I Knytlinga derimod forekommer dette navn ikke; men der nævnes i denne saga to gange et *Asund*[6]), som igen ikke findes hos Saxe. Man måtte derved let falde på, at disse navne ere ett og det samme, at afskriveren af Knytlinga ikke har lagt mærke til stregen over *u*, som skulde udtrykke *m*, eller at denne har været utydelig, og at han da har afskrevet *Asund* for *Asmund*. Dette bliver næsten til visshed, når man i Knytlinga og Saxe betragter sammenhængen af de toge, ved hvilke disse

---

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 618 ff. — [2]) F. v. Hagenows Special-charte der insel Rügen. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 694. — [4]) Knytl. kap. 121. — [5]) Saxo, lib. 14, s. 312. — [6]) Knytl. kap. 121. 122.

215
navne forekomme, thi vel afvige beretningerne, men de stode dog sammen deri, at der holdtes en samling ved Stræla, da toget forefaldt til Jasmonda og Asund. Tilstrækkelig oplysning herom vil dog først erholdes, når man i andre kilder kan påvise dels den høvding Dalemar, der efter Knytlinga herskede i Asund, dels den afgud Pizamar, der dyrkedes sammesteds. Efter Suhm[1]) skulde der ved Asund forstås den strækning af Rügen imellem Strela og Hiddensee, langsmed Streelersund, eller også den ved sundet liggende Olde Vehr (die alte fähre); da angivelsen i de historiske beretninger er så ubestemt, så kan det sidste sted især komme i betragtning, men navnet genfindes da ikke mere.

I provinsen Jasmond nævner Saxe også *Gor promontorium*. Navnet (*gor*, *gora*, *göra*) betyder et bjærg i almindelighed, og flere steder på Rügen, blandt andre den senere såkaldte by Bergen, bare dette navn. Suhm[2]) antog Saxes Gor for at være det østlige næs på Mönkgut, kaldet Pert, ved hvilket landsbyen Gören ligger; man må da antage, at Absalons tog, som skete fra Arkona af, gik helt ned til Mönkgut, der ikke hørte til provinsen Jasmond. Schwarz[3]) antager Saxes Gor for at være selve det bekendte nordostlige forbjærg på Jasmond, die Stubbencammer.

Skönt det ligger udenfor vort nærværende æmne, vil det dog for danske læsere være interessant at mindes om, at det er i denne provins, lige vestenfor die Stubbencammer, man endnu viser levningerne af Herthaburg, norden-

---

[1]) Danm. hist. 7 d. s. 203. 297. — [2]) Danm. hist. 7 d. s 205. jfr. Estrups Absalon, s. 63. — [3]) Geogr. Norder-Teutschl. s. 102.

for en sø kaldet Hertha See; begge stå i forbindelse med hinanden, da volden, som endnu er til, böjer sig i en bue, hvis ender gå ned til søen, til hvilken en sti fører ned fra voldens midte, hvor man mener, at det af Tacitus omtalte Herthas tempel har stået[1]).

Fra begge halvøerne gå vi over til det egentlige Rügen og komme da på den vestlige side til provinsen Wolung. Schwarz kalder provinsen Schaprode og mener, at landsbyen Schaprodes navn udstraktes til den hele provins, men tilföjer dog, at diplomer vise, at den hele egn så vel som landsbyen fordum hed Wolung. Det diplom fra år 1193, i hvilket de først omtales, og på hvilket han beråber sig, er stiftelsesbrevet for nonneklosteret i Bergen; heri forekommer: „*mansio in Wollungh, quæ dicitur Szabroda cum duabus quercinis silvis, agris, pratis et colonis.*“[2]) Det er åbenbart, at *quæ* her ikke går på *Wollungh*, men på *mansio*, så at Wolung er provinsens navn, og Szabroda den omtalte *mansio*. Dette stemmer da aldeles med de nordiske kilder, i følge hvilke Schaprode ikke er en provins, men en havn. Provinsen kaldes nemlig i Knytlinga[3]) *Valung* eller *Falong* og siges at være et landskab eller herred (*hèrað*), til hvilket man kom over fra det fylke, som ligger ovenfor Stræla; hos Saxe[4]) *Valungia.* Knytlinga nævner tillige, men kun på et eneste sted[5]), *Analöng*, medens derimod Falong eller Valung forekomme oftere; dette Analöng, som fra Knytlinga er gået

[1]) Schwarz, anf. st. s. 98-101 og v. Hagenows kort. — [2]) Schwarz' Geogr. Norder-Teutschl. s. 140-141. Diplomet i sammes Diplom. gesch. s. 530, hvor det ovenfor anførte sted findes s. 532. — [3]) Knytl. kap. 120. — [4]) lib. 14, s. 295. — [5]) i slutningen af kap. 120.

216-217
over til de geografiske kompendier som et særeget landskab på Rügen, er, som Suhm allerede har bemærket[1]), det samme som Valung; læsefejlen er let at forklare: der har i håndskriftet stået *aualong*, hvilket kunde læses enten som *á Valong* eller *Analong*.

Knytlinga fortæller, at de Danske hærgede på Valung og vilde derpå vende hjem, men da kom om natten Rügerne fra riget Re under deres anfører Domabur efter dem ved *Masnes*. Begge partier underhandlede med hinanden; Domabur vendte hjem, og kong Valdemar lagde med sin flåde til den havn på Re, som hedder *Skaparödd*. Re er da det egentlige Rügen, og Skaparödd nysanførte by Schaprode, om hvilken det også hedder i et diplom af Witzlaf den fjerde: *castrum et terra Scaprode dicta in terra nostra Ruya sita*[2]). Masnes må have ligget på vestsiden af Rügen og sydligere end Schaprode, altså netop på det strøg, hvor nuværende ø Umanz ligger; men et sted af dette navn findes ikke. Rimeligvis er da også Knytlingas *masnes* en læsefejl, hvad enten nu deri stikker selve øen *umanz* eller det på den liggende Waase eller eller Vokenitz eller et lignende navn.

På det egentlige Rügen nævnes fremdeles: provinsen og byen Charenz, nu Garz, i Knytlinga *Karenz*, hos Saxe *Karentin* (*Karentia?*)[3]). Byen bestod, ligesom forhen er bemærket om Arkona, af en borg og en derved liggende flække, som i fredstid, efter Saxes beskrivelse, var næsten øde (*locus pacis tempore desertus*), men i krig tjente som et tilflugtssted for hæren. Den blev således en gang ved

---

[1]) Danm. hist. 7 d. s. 200-201. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 143. anm. — [3]) Knytl. kap. 122. Saxo, lib. 14, s. 326.

et af de Danskes anfald opfyldt med en besætning af 6000 mand, som toge plads i de vel tildels i hast opførte hytter, der havde tre stokværk og stode så tæt på hinanden, at når byen var bleven anfalden med krigsmaskiner, vilde ingen sten være falden til jorden. Byen var omgiven med moradser, igennem hvilke der førte kun én besværlig vej; enhver, som betrådte denne, stod, når han veg for meget til siden, fare for at synke i dybe moser; var man kommen over denne vej, så førte en smal fodsti imellem volden og moserne til borgens port[1]). Denne beskrivelse, så vel som hin ovenanførte over Arkona, giver en temmelig tydelig forestilling om Vendernes stæder og den måde, hvorpå man, ved at anlægge dem på höje bjærge eller imellem dybe moser, søgte at göre dem utilgængelige for fjenden.

Knytlinga fortæller, at de Danske sejlede til Hèðinsey (Hiddensee) og bleve der et par nætter. Derpå bad kongen Absalon at drage forud, men han selv og Jyderne lagde til ved Stræla (ved Stralsund); da det begyndte at mörkne, roede biskoppen med sine folk frem forbi kongen til *Parez* og red op til byen Garðs, men dèr kom Venderne imod ham, og der holdtes et slag ved en sø (*vatn*): Absalon sejrede, red ud til sine skibe, kongen kom til ham, og de vendte tilbage til Stræla[2]). Hos Saxe finder man derimod, at kongen gjorde et tog til Arkona, sejlede derpå til en havn (*portus*), som indvånerne kaldte *Por*, og for ikke at stride med alle Rüger på én gang, lod han Absalon om natten sejle til *Zindra* (eller *Ziudra*), som

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 130 og sammes Diplom gesch. s. 572 ff — [2]) Knytl. kap. 121.

218-219
Absalon ødelagde tillige med egnen der omkring; to af hans ryttere forfulgte fjenderne, som toge flugten over en sø (*stagnum*)[1]. Ligesom det er uvisst, om begge disse beretninger gælde ett og samme sted, så må det også blive tvivlsomt, om Parez og Por er det samme. De må imidlertid have ligget enten ved Stralsund eller på den sydlige side af Rügen. Et Poretz (Preetz) nævnes i Advocatia Sundis[2]; flere steder på Rügen have, efter Schwarz[3],ført navnet Por, hvilket han slutter af gudenavnene Porenutz og Porevitz. Efter Suhm[4]) er Por måské den store Proner-vig imellem Rügen og Pommern, og Parez nuvær. Poseritz, der dog ligger noget oppe i landet på Rügen. Læser man for Zindra Ziudra[5]) så er dette sted Zudar i det sydlige Rügen, og Garðs det samme som Karenz, samt den omtalte sø den sönden derfor liggende Garzer See. Og det vilde da stemme med Milzahns mening, at der ved Por forstodes die Glewitzer Fähr, hvor overfarten var fra Karenz til Pommern[6]).

Gå vi herfra igen mod vesten, så finde vi endnu på Rügens sydlige side Saxes *littus Dreccense*[7]); det er kysten af en halvø, på hvilken ligger endnu byen *Drigge* og det såkaldte Drigger Ort[8]). Godset Drigge, hvoraf stedet har navn, forekommer i en gammel fortegnelse over godserne i provinsen Altenfähr[9]).

Endelig fortæller Knytlinga, at de Danske lå ved

[1]) Saxo, lib. 14, s. 310. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 225. 226. — [3]) Sammes Diplom. gesch. s. 600. — [4]) Danm. hist. 7. d. s. 201, jfr. s. 292. — [5]) Andre læse *Zuindra* og antage med Krantz (Dania, lib. 6, cap. 22) at det lå ved Zvina, Svinemünde (Gram in Meursium, lib. 5, s. 312). — [6]) Estrups Absalon, s. 60. — [7]) Saxo, lib. 16, s. 377. — [8]) v. Hagenows kort. — [9]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 152.

Stræla, sejlede morgenen efter til *Tíkarey* (*Tríkarey*) og vilde hærge Voztrosa[1]). Navnet Tíkarey er, endog hvad læsemåden angår, aldeles uvisst, men da Voztrosa er en landstrækning lige overfor Mönkgut eller den sydostlige del af Rügen, så kommer det dèr sydligst liggende Gross og Klein *Zicker* med bugten Zicker See det nærmest i navn og beliggenhed.

Blandt de ved Rügen liggende mindre øer mærkes:

Strax vestenfor Rügen ligger øen *Hiddensee.* Schwarz er noget vaklende i sin mening, om der ved Saxes *Hithim insulam* menes denne ø; thi på et sted siger han, at Saxes Hithim er nuværende Hiddensee, på et andet, at den ældste efterretning, man har om øen Zingst (Cynxt), findes hos Saxe, der altid kalder den Hythim, som man ellers skulde tro var Hiddensee, når ikke omstændighederne hos Saxe vare derimod[2]). Ved at betragte beretningerne om de flere toge, ved hvilke Saxes *Hithini insula* (thi *Hithim* er kun en læsefejl for *Hithini*) og Knytlingas *Hèðinsey* nævnes, vil man dog let overtyde sig om, at derved ikke kan menes andet end nuværende ø Hiddensee. Den var i almindelighed det sted, hvor den danske flåde først søgte hen, hvor den havde et slags tilflugts- og spejdersted i sundet imellem øen og det egentlige Rügen, hvilket ganske stemmer med denne øs beliggenhed og den på sammes østlige side værende havn.

Byen Stralsund hed fordum Strelessund og kaldtes så efter øen STRELA eller, som Knytlinga kalder den, *Stræla.* Der holdtes også *apud Strelam* en sammenkomst imellem

---

[1]) Knytl. kap. 129. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 135 og 214.

kong Niels og Slavernes hertug Vratislav[1]). Denne ø nævnes desuden ofte i de vendiske toge og er nuværende ø Dänholm[2]).

På Stræla siger Knytlinga var en „*blótlundr er heitir Bōku* (*Beku*)“[3]). Navnet kan svare enten til die Beke eller til Bukkow. Et sted af sidste navn ligger ved Stralsund og forekommer i et diplom fra 1304, der nævner „*campus dictus Buccowe situs prope civitatem Stralessund*“. Kan man derimod antage, at meningen af Knytlingas sjælden nöjagtige efterretninger er, at stedet ikke lå på Strela selv, men at de Danske lagde til her og derpå droge til hin offerlund, så menes der uden tvivl et andet mærkeligt sted, omtrent tre mil fra Stralsund, som Schwarz beskriver således: Imellem landsbyen Gristow og fiskerlejet Kalckwitz, nærved das Binnenwasser, der nu sædvanlig kaldes die Beke, ligger et sted, kaldet Buccow; det er en ophöjet, oventil ganske flad plads, som har det omtalte Binnenwasser mod østen og syden, men er for resten omgiven med lave grunde, der ved flod stå under vand, og da forvandles höjden selv til en ø; nu findes der kun levning af en »hünengrab«, men der synes forhen at have ligget en borg til at forsvare indløbet imellem denne höjde og den et kanonskud derfra liggende ø Rims eller Rymitz[4]). Besynderligt er det derimod, at Suhm[5]) antager Böke eller Beke for nuvær. Bunge (Bug), en smal landstrimmel, som hænger sammen med Wittow, da denne ligger på den nordligste del af øen Rügen, og Böke må have ligget på den sydlige side i nærheden af Strela.

---

[1]) Saxo, lib. 13, s. 235. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 1. 5. — [3]) Knytl. kap. 121. — [4]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 237. — [5]) Danm. hist. 7 d. s. 209.

Med de øer, som have ligget ved den sydostlige side af Rügen, imellem denne ø og fastlandet, ere foregåede store naturomvæltninger. Man har efterretninger om en stor oversvömmelse i året 1309 (eller 1304), hvorved det såkaldte Neue Tief er blevet dannet. Redeswitz, Lancke og flere steder på det höjere liggende Mönkgut på Rügen nævnes som de endnu ligge i diplomer för denne tid; men øen Ruden skal derimod have ligget Rügen så nær, at der var kun som en lille bæk imellem dem; på øen Ruden nævnes år 1264 to landsbyer, Ruden og Carwen; den såkaldte Greifswaldische Oie blev 1191 skænket til Greifswalde under navnet Swant-Wusterhusen (eller Wasser-Wustrose), uden tvivl i modsætning til det faste land Wostrose, som ligger derved; der kan da heller ikke være nogen tvivl om, at nuværende Oie da var langt större end nu, det vilde ellers have været en höjst ubetydelig gave; man formoder endog, at den har strakt sig helt hen til øen Ruden. I nærheden af Ruden og Oie nævnes endnu en ø Svetza, en adelig families ejendom, som skrev sig derefter; denne ø er heller ikke mere til; der nævnes en flod Damne, som omgav en ø, hvilken man heller ikke finder mere. Endelig strakte øen Usedom sig forhen i det mindste en halv mil höjere op mod nord end nu[3]). Når man betragter disse efterretninger og denne egns nuværende udseende på et större kort med alle dens grunde, så vil man finde det sandsynligt, at der imellem Rügen og det lige overfor liggende fastland ved Wusterhausen har forhen ligget én större og vel flere mindre øer, kun

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 119-123, og Diplom gesch. s. 252.

222 ved smalle vande adskilte fra hverandre, og dette vil da betydelig bidrage til at oplyse de nordiske efterretninger.

I disse omtales nemlig *austr fyrir Vindland* en ø *Svöldr*, en flod *Svöldr-á*, eller efter en variant et *Svanland* eller *Svauland*, som denne flod var ved. samt en *portus Svaldensis* eller *Valdensis*[1]). Denne ø Svöldr kan da næppe være andet end nysanførte ø Svant-Wusterhausen eller en anden undergået större ø henimod Greifswalde til; floden må have været et nu til et dyb forvandlet udløb ved denne ø; og portus Svaldensis eller Valdensis en havn ved Wyker-Bodden, rimeligvis dat olde Deep, som det kaldes i diplomer, ved landsbyen Wyk, som blev anlagt af de Danske, og i diplomer forekommer under navnet *vicus Danicus*[2]).

7. Fra Rügen vende vi atter tilbage til det faste land eller Lutitiernes fire hovedstammer, som allerede ere nævnte; de adskilles ved Peenefloden, således at Kissiner og Circipaner boede på denne side Peene, Tollenser og Rhedarier paa hin side[3]).

Kissinernes navn genfindes enten i slottet Kussin (dèr hvor siden Neukloster anlagdes) eller i byen Kissin, hos Helmold *Cuscin*[4]), ved Warnow.

Circipanerne boede, som navnet viser, omkring ved Peene, (*circa Panim*); de strakte sig omtrent fra floden Rekenitz mod vesten til Peenefloden imod østen; men udbredte sig også over floden Trebel ind imellem Kissiner

---

[1]) Ólafss. Tryggvas. kap. 245-248. Hkr. t. 1, s 331 ff. Knytl. kap. 5. 120. 122. Saxo, lib. 14, s. 340. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 146-147 — [3]) *Chizini et Circipani, quos a Tholasantibus et Rethariis fluvius Panis separat.* Adam. Brem. lib. 2, cap. 10. cf. lib. 3, cap. 24. — [4]) Helmold, lib. 2, cap. 3.

og Tollenser, samt over udspringet af floden Peene hen til floden Nebel[1]). Det er den nordlige del af deres landstrækning, der strakte sig langsmed det Rügiske sund, som Saxe mener med *Circipenensis provincia* og *Circipenensium palus*[2]).

Tollenserne boede i Uckermark og Stargard indtil kilderne af Tollense, efter hvilken de fore navn. Rheterene eller Rhedarierne, som udgjorde den mægtigste stamme, boede fra Peene indtil Oder, også i Uckermark, og i det mindste i en del af Mittelmark, så at grændsen imod vesten gik over die Priegnitz indtil Lenzen ved Elben. Hovedstaden, som har givet folket navn, hed Rhetra. Den er ikke mere til, men man antager, at den har ligget ved den sydlige ende af Tollensersoen, hvor nu landsbyen Prillwitz ligger, dels fordi der ere fundne vigtige vendiske oldsager med navnet Rhetra, dels fordi der sammesteds endnu findes en höj, kaldet Rhetraberg. Den beskrives af Helmold og Adam fra Bremen[3]) som en by med ni porte, på alle sider omgiven af en dyb sø, over hvilken der forte en træbro; i de nordiske kilder nævnes den ikke, da den meget tidlig blev ødelagt. Imod syden ved Havelflöden, efter hvilken en anden stamme Hefelderne fik navn, og imod østen på den anden side af Oder stode Rhedarierne igen i forbindelse med endnu flere slaviske folk igennem Polen, Rusland og Ungarn, hvorved tillige Vendernes udbredte handel lader sig forklare.

8. I Circipanernes land omtales i de nordiske kilder følgende landskaber:

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 33. 53. 55. — [2]) Saxo, lib. 14, s. 343. lib. 16, s. 382. — [3]) Helmold, lib. 1, cap. 3. Adam Brem. lib. 2, cap. 11.

223-224
I det såkaldte rügiske Circipanien eller fyrstendömmet Rügen på denne side vandet lå provinsen BARTH med en borg ved udlobet af floden Barthe; provinsen havde mod osten landskabet Pütne (Stralsund og dets omegn), mod syden Grimmen, mod vesten floden Rekenitz[1]). Det er denne provins, Saxe kalder *Barta* (*Barca* er en læsefejl), og om hvilken han siger, at den ved et smalt sund er skilt fra Rügen (*Barca a Rugia brevi freto discreta*); men nærmest sigter han kun til den landstrækning, som omgav byen Barth eller *castrum Barth;* den flod, han omtaler, er Barthe eller Bartheke[2]).

Fremdeles provinsen TRIBUSEES; ligeledes en borg eller *castrum* med tilhorende landstrækning ved floden Trebel. Men herfra udstrakte provinsens navn sig langt videre, så at det omfattede den störste del af fyrstendömmet Rügen på denne side vandet; i samme nævnes i en bulle af 1140 kun de tre hovedborge Triboses, Gützkow og Wolgast, som altså hver må have haft et anseeligt distrikt; man ser ligeledes af diplomer, at landskabet Tribusees strakte sig helt hen imod Stralsund (*terra Tribusees prout protenditur in Stralsund*); hos Saxe tages det tydelig i denne videre udstrækning. Det er altså det hele landskab söndenfor Barth imellem floderne Rekenitz, Trebel, Rück og sundet ved Rügen[3]). Denne provins kaldes i Knytlinga *Tribuzis* og hos Saxe *Tribusana provincia*[4]).

I forbindelse med nysanførte forekommer endnu en anden landstrækning med en by: I Knytlinga fortælles

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 200-203. — [2]) Saxo, lib. 14, s. 286-287. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutsch. s. 170-173. 180. — [4]) Knytl. kap. 122. 123. 129. Saxo, lib. 14, s. 313. lib. 16, s. 382.

nemlig, at kong Valdemar drog til Stræla og red op dèr *til Tribúzis ok Atripíðen*, hærgede landet rundt om, indtog borgen og drog derefter hjem. På det tilsvarende sted hos Saxe fortælles, at kongen overfaldt *Circipenensis provincia*; man kom igennem et stort ufore, et morads med bække og grøfter (*vasta et cænulenta palus*), derpå igennem en meget stor skov; derpå så de byen (*vicus*), som var omgiven med et så stort vand (*palus*), at man kunde sejle deri med skibe. Byen var mere befæstet af naturen ved det vand, som omgav den, end ved kunst; den havde kun en vold på én side med en bro; hovdingen sammesteds, Otmar, lod broen afbryde, men kongen indtog desuagtet byen[1]). Ved at sammenligne begge beretninger skönnes, at det *Atripíðen*, som Knytlinga nævner, var det sted, hvor borgen (eller Saxes *vicus*) lå. Ved et af kong Knuds toge fortælles fremdeles efter Knytlinga, at kongen fik hjælp af Rügerne og drog med dem *til Tribuðis* (*Tribuzis*) og så *upp á Tribipen* (*Tripipen*, *Bipen*) og hærgede der; han red til deres købsted (*kaupstaðr*) og brændte den; efter Saxe endnu omstændeligere, at kong Knud samlede en hær af 2000 Rüger, og marcherede igennem *Tribusana provincia*, som lå under hans herredömme; derpå gik han igennem Circipenensernes morads (*Circipenensium palus*), som hans fader för (på nys omtalte tog) var dragen igennem, og kom til byen (*urbs*) *Lubekinca*. Da han var dragen forbi denne, og vilde til *Diminum*, traf han på en by (*vicus*), hvor barbarerne drak, uden at tænke på nogen fjende (Knytlingas nysanførte *kaupstaðr*). De Danske vendte tilbage, og hæren adspredte sig for at hærge og brænde,

[1]) Knytl. kap. 124. Saxo, lib. 14, s. 342-344.

da kongen nu, for den lange vejs skyld, havde forandret sit forsæt at drage til Dimin. Kongen selv marcherede med 30 mand, da han fik at vide, at der var en gård *(villa)* forsynet med korn, men forsvaret af en stor sværm af fjender; han sendte derfor Absalon hen at hjælpe de andre. Absalon bemægtigede sig gården med dens forråd og vendte tilbage til kongen. Da denne havde overnattet i nærheden af Lubyna (*propter Lubynam*) og ødelagt de overblevne landsbyer, befalede han Rügerne at slå bro over det dyb (*lacuna*), som han för havde haft vanskelighed med at passere, gik over, besteg skibene og kom til den ved Peenefloden nærmeste havn[1]). Ved at betragte disse beretninger med nogen opmærksomhed vil man finde, at navnet *Atripiðen* i Knytlinga er læst urigtig for *á Tripiðen;* det ses tydelig ved sammenligning af kap. 124 og 129: på förste sted har der stået: *reið þar upp til tribusiz ok á tripiðen* (hvilket afskriveren i sin ukyndighed har læst i ett ord), ligesom på sidste: *fór þaðan til tribuziz ok svá upp á tripiðen*, på hvilket sted det foran gående *upp* har hindret afskriveren fra at læse fejl. Til de varianter, som findes i slutningen af navnet, må grunden have været, at det har været skrevet med *þ: tripiþen*, hvilket da er blevet læst som *p*: *Tripipen*, istedenfor *ð: Tripiðen.* Dette navn er det i diplomer oftere forekommende *Tribedne* eller *Tribeden*; man finder nemlig nævnt *castrum Barth cum terra attinenti, videlicet Tribedne vocata;* så og *a Butesowe* (Bützow i det Meklenborgske) *in utraque parte aquæ, quæ Nebula* (Nebelfloden) *dicitur, usque ad terram, quæ Tribedne* (i Langebeks afskrift *Tribeden) vocatur.* Dette Tri-

[1]) Knytl. kap. 129. Saxo, s. 382.

beden kan have ligget på to steder: enten nordenfor Tribusees henimod Barth til, efter forstanforte diplom, eller söndenfor Tribusees imellem dette og Demmin. Schwarz antager, at der menes ikke Tribusees på denne side Trebel indenfor Peene og Rekenitz, men landstrækningen på hin side Trebel henimod Güstrow og Nebel, eller vel endog den provins, som ellers kaldes Wasitha (nuv. Wastow ved Nehringen), hvor der endnu er spor af en gammel borg[1]). Denne egn, eller egnen strax ostenfor Tribusees, hvor der også i et diplom fra 1285 omtales et *castrum antiquum*, der ligesom Tribusees selv var omgivet af floden Trebel og dens moradser eller soer[2]), er uden tvivl den rette. Thi ved at betragte det anforte tog ser man, at de Danske gik ud fra Stralsund, hvor flåden som sædvanlig lå ved Strela; de trængte tværs ind igennem landet og kom til en borg, som ikke nævnes, og hvis beliggenhed derfor heller ikke bestemt kan angives, men efter togets retning må det have været nuværende Richtenberg eller Franzburg, der ligge ved soer, eller vel endog Tribusees selv; kongen drog nu videre frem og agtede sig til Demmin; han kom da, som Saxe siger, til Lubekinca, der ikke kan være andet end nuværende *Lübchin* strax indenfor den meklenborgske grændse. Kongen opgav imidlertid forsættet at drage mod Demmin, hvortil der endnu var en lang vej, vendte tilbage over Lubyna og kom endelig til den havn, som er nærmest Peene. Denne havn er sandsynligvis det för omtalte Wyk ved Greifswalde[3]). Det er da også indlysende, at Tribeden vel lå længer inde end Tribusees,

[1]) Schwarz, Geogr. s. 174-179, jfr. s. 190, og Diplom. gesch. s 352. — [2]) Sammes Diplom. gesch. s. 340-341. — [3]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 354.

227-228
hvilket også vel passer med Knytlingas udtryk: til Tribusiz ok *svá upp á* Tripiðen; men det kan ikke, som Kombst antager[1]), være nuværende Treptow ved Tollense, thi hele toget skete nordenfor Peene; den danske konge kom ikke engang ned til Demmin, langt mindre til Treptow, der ligger endnu langt sydligere. Hvad Lubyna er, lader sig vanskelig bestemme; det kan hverken være ved Stralsund, som Schwarz mener[2]); heller ikke Liebenau (Lubbenow) noget nordenfor nedre Peene[3]); derimod ligger landsbyen Leuenhagen, der også nævnes tidlig, lige i togets retning.

9. I pommersk Circipanien eller fyrstendömmet Wolgast lå:

Kastellaniet og provinsen Wolgast. Den hele provins kan ikke have været stor, om man end antager de to mindre provinser Westrosn og Lassan for at have været dele deraf; den vilde da strække sig fra Cises udløb i Wyker-Bodden (Angel-Beke), langs med grændserne af provinsen Gützkow indtil Peene ved dens udløb forbi Wolgast[4]). De nordiske kilder nævne kun byen *Valagust* eller *castellum Valogastum*[5]), nuværende Wolgast; samt øen *Kuaviz* eller *Kvauz*, der næppe kan være andet end nuværende ø *Koos* ved mundingen af Peene[6]).

Provinsen Westrosn kaldes 1170 terra Westrose: det er landstrækningen vestenfor Peenes udløb; navnet findes

[1]) Baltische studien, 1 h. s. 72 anm. 77. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 11-12. — [3]) Suhms Danm. hist. 8 d. s. 66. — [4]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 252. — [5]) Knytl. kap. 120. Saxo, lib 14, s. 300. — [6]) Suhm (Danm. hist. 7 d. s. 110) læser *Kuariz* og mener, det er nuværende Kulitz (Kubitz ved Kubitzer Bodden) på vestsiden af Rügen, söndenfor øen Umanz.

endnu, som man mener, i landsbyen Wusterhausen[1]. Det er denne landstrækning, som i nordiske kilder kaldes *Voztrosa*[2].

Provinsen Gützkow med en by af samme navn hørte indtil år 1100 til Rügernes land; den strakte sig fra Peene til Rück. I diplomer hedder den *Gotzchowe*, *Chotzekowe*[3]; og heraf gjorde de nordiske kilder *Kotskógr* (hvorved ordet fik udseende, som om det var sammensat af *kot*, en hytte, og *skógr*, en skov) eller *Kotskógaborg;* hos Saxe *urbs Goscova*, *Cozcoa*[4].

10. På hin side Peene lå i Tollensernes land:

Kastellaniet Demmin med borgen Demmin ved Peenefloden. Det udgjorde en anseelig landstrækning, nemlig hele For-Circipanien og Tollensernes land indtil grændsen af Grosswin omtrent i egnen af Stolp ved Peenefloden[5]. De nordiske kilder nævne *Dimin* eller *Demina urbs*[6].

I Rhedariernes land lå:

Kastellaniet og provinsen Grosswin med en by af samme navn. Provinsen har navn af borgen, og denne (Grote-Swine) igen af Oderens udløb Swine. Provinsens navn Grozwin eller Groswin forekommer allerede 946. Byen selv er ikke mere til, men den lå i nærheden af Anclam imellem denne og Stolp, hvor navnet endnu findes i en vold ved Anclam og i en vej over markerne sammesteds, som hedder den Grosswinske vej[7]. *Stolp* eller Ztulp (ecclesia Ztulpensis) forekommer ligeledes i diplomer og er

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 253. — [2]) Knytl kap. 129. [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 262—266. — [4]) Knytl. kap. 125. Saxo, lib. 14, s. 309. 359. — [5]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 275-279. — [6]) Knytl. kap. 120. Saxo, lib. 14, s. 309. — [7]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 290 ff.

229 nuværende Stolp eller Kloster-Stolp ved Peene[1]. I de nordiske kilder hedde disse stæder *Grozvin*, *Grotzvina*, samt *Stólp*, *Stolpa*[2]. Når der i Knytlinga nævnes *frá Grozum* (*Gásum*), så er dette en læsefejl for *Grozuin* (*Grozvin*), hvilket ses af sammenhængen ved sammenligning af sammes kap. 120 med kap. 125. Når derfor Suhm bemærker[3], at Grozum vænteligen er nuværende Grantezow, så må dette bortfalde som en tom gisning; bemærker man, at Grozum måtte være dativ og have i nominativ Grozar eller noget lignende, så skönnes også let, at der imellem navnene Grozar og Grantezow kun er liden lighed.

Förend vi gå videre, må vi her oplyse et sted, som nævnes ved de Danskes femte tog til Venden[4]: Saxerne kom ved dette fra den ene side, de Danske fra den anden; hertug Henrik drog nemlig fra Demmin over Gützkow, kong Valdemar derimod fra Wolgast; de modtes i Stolp. Saxe, der her som ellers i almindelighed er nöjagtigst, nævner en *flumen* og en *amnis*; *flumen* er Peene; hvis navn Saxe også udtrykkelig anfører; *amnis* er Ribenitz eller den lille flod, som fra nord af falder i Peene; over denne *amnis* var der en bro, som Valdemar måtte afbryde for at komme frem; Knytlinga nævner broen: den siger nemlig, at kong Valdemar efter at have indtaget Valagust drog ud til en *á* og til den bro over denne *á*, som hedder *Dunzarbrú*, (at man har været uviss om læsningen af navnet, viser varianten *Dímarbrú*). Dette vil kunne oplyses af følgende: Man finder i et diplom fra 1194: *Super*

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 295. — [2]) Knytl. kap. 120. 125. Saxo, lib. 14, s. 309. lib. 16, s. 382. — [3]) Danm. hist. 7 d. s. 162. — [4]) Knytl. kap. 120, jfr. Saxo, lib. 14, s. 308 ff.

Ribenitz villam et molendinum, terram etiam eidem rivo contiguam a veteri scilicet ponte usque ad transitum Dansne; i et andet fra 1216: *terra eidem rivo* (*Ribenitz*) *contigua a veteri scilicet ponte usque ad transitum Dansn;* i andre diplomer kaldes samme overfartssted *antiquus traductus*[1]). Schwarz bemærker, at der nu ikke mere gives noget sted, som hedder Dansne, men rimeligvis var det et færgested over floden Peene, dèr hvor bækken Ribenitz falder i den, så Ribenitz her gjorde grændsen imellem provinserne Grosswin og Ziten. Der kan visst ikke efter hele fortællingens sammenhæng være nogen tvivl om, at dette Dansn er Knytlingas *Dunzarbrú* (der altså måtte læses *Danzarbrú*). Kong Valdemar sejlede nemlig fra Wolgast op ad Peene (da man næppe kan antage, at han fulgte Ribenitz), afbrød broen ved Ribenitz og mødte derpå hertug Henrik i Stolp; eller efter Knytlinga kom hertug Henrik til Grosswin (Grozum), gik strax ombord hos kongen, og de fulgtes nu ad til Stolp. Beliggenheden af Grosswin, således som den her foran er angivet, er også heraf tydelig. Kombst[2]) antager også Dunzarbrú for at ligge ved Peene, men han afsætter den nordenfor Wolgast over det brede udløb af Peene; havde den ligget dèr, måtte den vel længe för været afbrudt, da den hindrede den dèr hyppige sejlads; efter hvad vi have sét, kom også kong Valdemar til broen, ikke i det han sejlede ud af Peene, men i det han sejlede opad fra Wolgast, og da først efter at han var kommen til en anden å.

11. Fremdeles må vi, förend vi forlade denne egn, oplyse det sted, hvor det berömte slag holdtes imellem

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 261-262. — [2]) Baltische studien, 1 h. s. 53 anm. 48.

230-231
biskop Absalon og hertug Bugislaw. Bugislaw samlede efter kejserens opmuntring en anseelig magt på 500 skibe: Jarmer på Rügen sendte bud til Absalon og bad om undsætning. Dagen för pintsedag sejlede Absalon til Hiddensee (*ad insulam Hythim*) og fik her bud fra Rügerne. at man ikke vidste, på hvilken kant Bugislaw vilde anfalde, thi han var kommen til oen *Cozta* (*ad insulam Coztam Rugiæ prætentam, . . .* (*ut*) *hostilia jam pene rura pulsaret*). Næste dag fik Absalon at vide, at Bugislaw vilde göre landgang lige overfor oen Strela (*ex adverso Strelæ insulæ copias expositurum*), og lod sig om aftenen, skönt det allerede mörknede, sætte over til landet (*littus*), samlede hovdingerne og opmuntrede folkene, men biede derpå til dagningen, da sundet (*fretum*) ikke overalt var lige dybt: hans anker blev her hængende, så de andre sejlede forud; men han roede så hurtig efter, at han nåede de forreste skibe. Da kom der et skib fra Rügerne, som bad de Danske om at sejle langsommere, da Bugislaw endnu lå ved oen Cozta, og man vidste ikke, hvor han vilde anfalde. Absalon standsede da sin fart og drejede over til kysten af Dregge (*divertitur ad littus Dreccense*). Dèr fik han bud, at fjenderne sogte hjem, men det var en falsk efterretning, da der var en stærk tåge, som hindrede dem fra at se den fjendtlige flåde. Samme bud bad de Danske at soge hen til *portus Darsinus*, hvor Jarmer skulde komme til dem med Rügerne. De Danske sejlede derhen, men fandt hverken Jarmer eller nogen af hans. Absalon gik i land, for at holde gudstjeneste, da han fik bud, at den pommerske flåde nærmede sig. Bugislaw troede kun at have med Rügernes flåde at göre; han befalede derfor 150 småskibe at omringe den og lagde den øvrige del af

sin flåde for anker ligesom i slagorden, men forselskibene lod han lægge sig imellem den og det faste land, for at det skulde lade, som om hans flåde var end större. Tågen faldt: Absalon så småskibene gå sig forbi og anfaldt derpå den fjendtlige flåde, der nu var indsluttet på et sted, hvor den hverken kunde stride med sikkerhed eller frelse sig med flugt. Nu holdtes slaget. Venderne flygtede til de nåede Peene, hvorhen de forfulgtes af de Danske[1]).

Altså sejlede de Danske fra Hiddensee til Strela og langs ind igennem sundet imellem Rügen og det faste land. Rügerne, der skulde forbinde sig med dem, vare de fra det egentlige Rügen eller denne øs sydlige og sydostlige del. Bugislaw kom østenfra fra Pommern og lå ved Cozta, for at vænte på lejlighed til at anfalde denne del af Rügen. *Cozta* er da, som andre allerede have bemærket, nuværende ø Koos, hvis gamle navn var *Cost*[2]). Absalon sejlede videre fra littus Dreecense, hvis beliggenhed vi allerede kende, hen til *portus Darsinus*, hvor Rügerne skulde forene sig med ham, og begge derpå møde fjenden. Denne portus Darsinus kan da ikke være, som Kombst gætter på, »der ausfluss des Binnensees zwischen Zingst und Dars«[3]), thi da måtte man antage, at Absalon sejlede ikke blot hélt tilbage den samme vej, han allerede var kommen, men dog endnu længer mod vesten, og som den usleste høvding overlod hele havet til fjendens rådighed og gav hele Rügen, som han var kommen for at undsætte, aldeles til pris; heller ikke kunde Bugislaw siges på dette

[1]) Saxo, lib. 16, s. 376-378. — [2]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 4. Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 50 anm. 41. — [3]) Kombst, anf st. s. 82 anm. 91.

sted at være indsluttet, da han havde hele Østersøen for sig og kunde vende sig til hvilken kant af Rügen, han vilde. Saxes portus Darsinus kan da ikke være andet end det i diplomer forekommende *Darsim* eller Darsimhovet ved nuværende Ludwigsburg, om hvilket sted iblandt andet berettes, at hertug Wratislaw den tredie 1264 i sin sidste sygdom begav sig derhen til et lyst- eller jagtslot, hvorfra han kunde betragte sejladsen til og fra Greifswalde[1]). Her var Absalon gået i land, da Pommeranernes flåde kom; her så han en del af den sejle forbi sig. På dette sted holdtes slaget; Absalon lå ved Darsim, Bugislaw med sin hovedflåde lige for henimod Greifswalde: mod norden var Rügen og den store ø Svolder; man ser da, at Bugislaw var således indsluttet, at kunde han ikke ødelægge fjenden, så kunde han ikke uden största tab undkomme; hans flåde flygtede igennem sundet imellem Svolder og fastlandet og forfulgtes af de Danske til Peene[2]).

12. Til Rhedariernes land hørte endnu:

Kastellaniet og provinsen Uznam eller nuværende USEDOM, med byen *Uznam*; eller, som det også ofte på de mest forvirrede måder skrives, *Osna*, *Uznoim*, *Huzon*, *Huznoim*, *Noirnia*. Det bestod af tre dele: *Ostrozna* eller *Øster-Ozne* (modsat *Vestr-Osna*, som vi allerede kende på den anden side af Peene), den nordvestlige del; Wantzlow, den sydlige del, hvori byen Uznam lå; og Woetze (Wostze), den nordostlige del[3]). I de nordiske kilder nævnes provinsen *Ostrozna* og byen *Osna*, *Usna*, *Osnum oppidum*, samt indbyggerne *Oznenses* (*Orna* og *Ornenses*,

---

[1]) Schwarz, Diplom. gesch. s. 253. 256. — [2]) se også Suhm, 8 d. s. 54-56. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 314-322.

som forekomme nogle steder, ere atter læsefejl)[1]. Desuden nævner Knytlinga[2]) *Fuznon* med tre borge *Fuznon*, *Vinborg* (*Vindborg*) og *Fuir*, uden tvivl fordrejede navne. Fuznon skulde man tro, og det have også alle antaget, var det samme som Usna (Huznom); Vinborg kunde være det problematiske Vineta, som man mener skal have ligget nordligst på den nu undergåede del af øen Usedom: Fuir véd ingen hvad er. Det er skade, at Saxe ikke har nogen tilsvarende navne; på Knytlingas kan man intet bygge. Med lidt forandring kan dog navnene på de tre provinser på Usedom ligge i de tre anførte: Uznam er da Fuznon, Wantz-low Vindborg, Woetze Fuir (varianten har Fuiz).

13. Endelig komme vi til det sidste af de vendiske lande, vi her have at betragte, det gamle Pommern, d. e. landstrækningen imellem Oder og Weichsel. Mod syden gik grændsen af Pommern i det mindste ned til Schlesien; også strakte det sig langt ind i det senere Polen, men grændserne mod dette lade sig, formedelst de bestandige krige og derved fremkomne forandringer, ikke med bestemthed angive for den tid, vi her betragte[3]). Pommern deles, som bekendt, i For- og Bagpommern; det er egentlig kun de forpommerske lande, som vi have at betragte.

Først komme vi da til to provinser og stæder, som ofte nævnes samlede, og som vi derfor ville betragte under ett tilligemed floden, ved hvilken de ligge: kastellaniet og provinsen JULIN eller WOLIN, med en by af samme navn; kastellaniet CAMIN ligeledes med en borg af samme navn, og Oderflodens udløb.

---

[1]) Knytl. kap. 126. Saxo, lib. 13, s. 235. lib. 14, s. 309, 314, 317. lib. 15, s. 362. lib. 16, s. 381. — [2]) Knytl. kap. 125. — [3]) Schwarz. Geogr. Norder-Teutschl. s. 48-51.

234-235
Saxe nævner så vel *Julinensis provincia* som *Caminensium provincia*, samt byerne *Julinum* og *Caminum*, hvortil i Knytlinga og andre islandske sagaer altid svare navnene *Jómsborg* og *Steinborg*; og de beskrives at ligge begge ved samme flod, nemlig ved det udløb af Oderen, som går forbi Camin, således at Julinum eller Jómsborg lå på den ene side af dette udløb, og Caminum eller Steinborg på den anden. Beretningerne ere så tydelige og så vel overensstemmende med hinanden, at det virkelig er besynderligt, at man har kunnet skrive så meget frem og tilbage om denne materie, at det gerne kunde udgöre et eget lille bibliothek. At gennemgå eller endog blot at kende alle disse meninger, foretage vi os ikke; det må være nok at betragte kilderne selv og de vigtigste senere formodninger.

Man finder da, at der på Harald Blåtands tid i et landskab (fylke) i Venden, som kaldes *at Jómi*, blev anlagt en borg eller stærk søfæstning; denne borg kaldes af Islænderne *Jómsborg*, af Svend Ågesen *Hynnisburg* (åbenbar urigtig læst for *Hyumsborg*) og af Saxe *Julinum*[1]). Ordet *Jóm* er rimeligvis det samme som mösog. *hiuhma*, *hiuma*, hunk. *iumjo*, d. e. πλῆθος, ὄχλος, af samme betydning som mösog. *þiuda*, isl. *þjóð*[2]); altså ligesom dette en meget gammel landsbenævnelse, da det betyder landet i og for sig: det er isl. *heimr*, eng. *home*. Hos andre skribenter udenfor Norden hedder dette nordiske navn Jóm snart Jumin (ad Juminem), snart Jumne, snart Julin, der let skönnes at være selvsamme ord; og i diplomer hedder det

---

[1]) Knytl. kap. 1. Jómsvíkingas. kap. 23. Hkr. t. 2, s. 383; t. 3, s. 30 o. s. v. Svenonis Agg Hist. Dan. hos Langebek, s. 51. Saxo, lib. 10, s. 182. — [2]) Grimms D. gramm. 3 th. s. 472.

endelig Wolin (nu Wollin), der ikke er större afvigelse fra det gamle, end at *j* er ombyttet med *v*[1]). Med navnet ere vi således på det rene, at nemlig Jómsborg og Julinum er ett og samme sted.

Vi ville nu, for at bestemme beliggenheden, betragte Saxes fortælling derom: Den danske konge, fortæller han, forenede sin flåde med Rügernes og sejlede ind i *Pomerania* igennem *ostia amnis Zwinæ*, plyndrede derpå egnen omkring Julinum (i Knytlinga Jómsborg), men angreb ikke byen selv; derpå gik han med sin flåde til den flod, som Julin og Camin ligge ved (*ad fluvium Julino Caminoque junctum*), som forst er én, men siden deler sig i to mundinger (*ostia*). Sejladsen på denne flod var vanskelig formedelst de af fiskerne anbragte indretninger; der gik desuden en lang bro (*pons*) fra Julins mure (*Julini moenibus contiguus*) midt over den, så han måtte blive om natten på denne side af den (*citra*). Om morgenen gik han på land (*continentem aggressus*) og lod broen på den sydlige side af byen afbryde, imedens Sjællænderne reve fiskegærderne op; Julinerne søgte imidlertid ad en hemmelig vej på deres både ned til broen, men Absalon bemægtigede sig nogle fartöjer og kom kongen til hjælp; Venderne bleve forjagede, og en stor del af broen afbrudt, så den øvrige del af flåden kunde komme igennem. Ved forbisejlingen kom det til fægtning med Julinerne, som måtte vige og lade de Danske passere. Derfra kom disse til *insula Crisztoa*, som kongen forbød dem at sætte ild på, da de behovede det forråd, der var, til foder for hestene. Derimod satte de

---

[1]) Det er selvsamme forandring som i Julii castrum, nu Wolgast (Baltische studien, 1 h. s. 334).

236 over åen (eller den ene flodarm) til Camin (*proxime ad urbem Caminum permeato amne proceditur*), i Knytlinga Steinborg, hærgede landet nordenfor dette sted (*septentrionalis ejus provincia*), holdt en fægtning med borgerne på broen sammesteds, men forlode derpå atter denne by og vendte tilbage til Crisztoa. Nu opstod der megen trivlrådighed om, hvorledes de skulde slippe vel fra dette tog og komme tilbage til havet (*pontus*, Østersøen). Thi da Pomeranernes sø (*Pomeranorum lacus*) har tre mundinger (*ostia*), så syntes det for langt at gå om igennem de to, nemlig *exitus Penensis* og *Swinensis*, og man vilde derfor gå den korteste vej igennem *Caminensis exitus*. Absalon blev sendt hen for at undersøge denne, men havet styrtede ind dèr med en rivende fart. Dèr hvor denne flod (*fluvius*) løber ud af søen (*lacus*), er den nemlig smal og flyder ganske stille; derpå udvider den sig og bliver större end en flod (*amnis*) og danner eller går igennem en sø (*paludem*), men hvor den løber ud i havet, bliver den igen snæver. Skönt de nu skulde have oppebiet Absalons tilbagekomst, vare de dog så utålmodige, at de skyndte sig til en vig dèr (*idem amnis diverticulum*), men kom på lave grunde. De bleve anfaldne af Venderne; kongen hærgede på ny provincia Julinensis og anfaldt selve Julinum, hvorved han istandsatte broen sammesteds og førte sine ryttere over på den sydlige brædd (*in australem ripam*): endelig førte Absalon flåden lykkelig ud, hvorved to vendiske skibe bleve erobrede af de Danske ved Crisztoa[1]).

Den af Saxe her omtalte flod med tre udløb er da tydelig nok Oderen (*Oddora amnis*)[2]). Den danner først

[1]) Saxo, lib. 14, s. 333. — [2]) Saxo, s. 337.

Pomeranorum lacus, d. e. das Grosse und Kleine Haaf, som Saxe også kalder blot *lacus*. Derpå løber den ud igennem tre mundinger: *exitus Penensis*, Peenemünde, *exitus Zwinensis*, Swinemünde, og *exitus Caminensis*, udløbet fra Camminer-Bodden. Ved toget kom de Danske ind af Swine, sejlede derpå sönden om Julin og opad en flod (*fluvius*), d. e. Diwenow Strøm; den er først smal og én, men udvider sig derpå i to dele, hvor *Crisztoa*, d. e. øen Gristow, ligger; danner derpå en sø (*palus*), d. e. Camminer-Bodden, og bliver endelig atter snæver ved udløbet i Østersøen. På den ene side lå, som endnu, Caminum, på den anden, Julinum: dette lå sydlig, men dog ved Diwenow Strøm, da der over samme gik en bro, som de Danske måtte tildels bryde af for at komme igennem; det lå altså just på samme sted, hvor endnu Wollin ligger. Det er også her, Julinum lægges af andre skribenter, som Adam fra Bremen, Andreas fra Bamberg o. fl.[1]) Herom ere vel også alle nyere forskere enige; og det vilde da være unyttigt, at opholde sig ved at gendrive, at Jom eller Julin lå ved landsbyen Jamen i Bagpommern, eller ved Lebbin på den anden side af øen Wollin, eller på den nordlige spidse af øen Usedom, eller hvor det ellers har behaget de lærde at henlægge dette sted[2]).

---

[1]) *Oddora vergens in Boream per medios Vinulorum transit populos, donec perveniat ad Juminem, ubi Pomeranos dividit a Wilzis.* — *Nobilissima civitas in ostio Oddoræ, qua Scythicas alluit paludes.* (Adam. Brem lib. 2, cap. 12. 66.); eller tydeligere: *ubi Odera fluvius præterfluens lacum vastæ magnitudinis et latitudinis* (das Grosse Haaf) *facit illicque mare influit.* (Vita Ottonis, lib. 2, cap 7, anført af Schwarz i Geogr. Norder-Teutschl s. 340). — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s 340-349. 378-379. Allgem. welthist. 52 th. s. 46-48. Torfæi Trifol. histor. s. 58-66. Stephanius in Sax. s. 197-

237-238

Med Saxes beskrivelse over Julins beliggenhed kan også sammenlignes det udtryk, som forekommer i Magnúsar góða s. (kap. 28), hvor i det sammesteds anførte vers læsemåden *of ám at Jómi*, på Jom ved floderne, rimeligvis er at foretrække. Men mærkelig er især beskrivelsen over søborgen (*sæborg*), der siden fik navn af Jómsborg, i Jomsvikingesaga, hvoraf man ser, at der ved borgen var en så rummelig havn, at der kunde ligge 300 langskibe, og at der kunde lukkes for samme, samt fortællingen om Vagn Ågesens fægtning med Sigvalde sammesteds[1]); thi man vil heraf se, at Jomsborg eller Julin lå ved nuværende Wollin, men er ikke, hvilket da også følger af sig selv, da borgen for længst er ødelagt, selve byen Wollin; den bestod, som Jomsvikingesaga viser, af en borg med en stor havn og et derved liggende kastel til ydermere at forsvare havnen; derimod ikke, som nogle have antaget, af tre borge, i det de have gjort Jumne eller Jomsborg til én, Hynnisburg til en anden og Sæborg til en tredie, da disse dog åbenbar kun ere tre navne på én og samme ting. At bestemme, på hvilket sted ved Wollin denne borg eller by, samt kastel og havn have ligget, kunne vi naturligvis ikke, da dertil forudsættes en personlig beskuelse af lokaliteterne; vi henvise derfor læseren til Kombsts udførlige beskrivelser over disse; der lader sig deraf så meget tilsyne, at det gamle Julin har strakt sig langt videre end nu imod ost-nord-

198. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 498-500. Vedel-Simonsens Nationalhist. 2 d. 1 h. s. 60-69. P. E. Müllers Sagabibl. s. 66-72. Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 62-68. 380-387. »Jóm, *ditio quæ est circa urbem et arcem Julinu min Vinlandiæ insula ejusdem nominis.* Jómsborg, *hod. Wollin, lat. Julinum, urbs quondam clarissima in insula Vollina* « Geograf. håndskrift.

1) Jómsvíkingas. kap 23. 32.

ost, at der ved der Silberberg og Mühlenberg henimod byen findes store engstrækninger, som forhen og tildels endnu i mands minde, kunde og have været besejlede, at man altså her ved Diwenow Strom finder steder, der efterhånden ere opfyldte, men som for så mange århundreder siden meget rimelig have kunnet afgive en god og rummelig havn for den tids ikke dybtgående skibe.

Saxe nævner også andre steder *Svina* og *ostia Zvinensia*[1], som i Knytlinga kaldes *Plazminni* eller *Flatzmynni*[2], der ikke er andet end en oversættelse af Swinemünde. Begge disse kilder omtale også to af Venderne ved Swinemünde anlagte kasteller; de troede sig nemlig uovervindelige, når Peenemüunde var forsvaret af Wolgast, og Swine ved disse tvende kasteller[3]. Der har imidlertid været og findes tildels endnu spor til flere sådanne; og det er en ret artig bemærkning, som Kombst[4]) har gjort om den fuldstændige forsvarslinie, som løb rundt om begge øerne Usedom og Wollin, i det der ved Peenemünde fandtes to kasteller, længere oppe på vestre side af floden lå Wolgast, længer sydpå på øen Usedom Usna; atter mod østen på samme ø Gardist, ved Swinemünde to kasteller, på sydsiden af øen Wollin Lebbin, ved nuværende Wollin Julin eller Jomsborg; mod nord og øst derfor kastellerne ved Dannenberg, ved Camminer-Bodden Cammin selv, og endelig ved mundingen af Fritzower See eller udløbet fra Camminer-Bodden Ost- og West-Diwenow.

Østenfor Diwenow lå landskabet CAMMIN eller Saxes *Caminensium provincia;* det strakte sig mod østen til

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 347. 359. — [2]) Knytl. kap. 125. — [3]) Knytl. anf. st. og Saxo, s. 371. — [4]) Baltische studien, 1 h. s. 387.

239-240
Rega, som gjorde grændsen imellem det og kastellaniet Colberg, og stødte mod syden til provinserne Stetin og Stargard[1]). Islændernes *Steinborg* er ligefrem en oversættelse af Cammin, der betyder en klippe eller sten.

Söndenfor das Grosse Haaf komme vi til kastellaniet STETIN med byen og borgen Stetin. En del af denne provins lå på den vestlige side af Oderen, men henhorte dog til Pommern, ikke til Lutitiernes land; på denne side af Oder grændsede kastellaniet Stetin mod syden og vesten til provinserne Prenzlau og Ucra, på hin side af Oder derimod nordpå ved Ihna til Cammin, østpå til Stargard og sydpå til Pyritz[2]). Byen Stetin omtales af flere skribenter som den ældste og mægtigste af de pommerske stæder; Saxe kalder den også *veterrimum Pomeraniæ oppidum*[3]). Hos denne skribent hedder den ligefrem *Stetinum*, hos Islænderne derimod *Burstaborg* eller *Bustaborg*[4]); dette navn (af isl. *burst*, *bust*, ɔ: *pinna*, *fastigium domus*) er en oversættelse af Stetin, ligesom Steinborg af Cammin; og så vel heraf, som af den sammenhæng, hvori dette Bustaborg overalt nævnes, er det tydeligt, at det hverken kan være Boitzenborg eller noget andet sted, som man har gættet på, eller er fordrejet, som Kombst gætter, for Burislafsborg, men betyder ene og alene Stetin. Det passer også meget vel med den beskrivelse, som gives i Vita Ottonis episc. Bamb.[5]), hvor det hedder: *Stetinensium civitas, quæ a radicibus montis in altum porrecta, trifariam divisis munitionibus, natura et arte firmatis, totius provinciæ*

---

[1]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 351. — [2]) sst. s. 328-337. — [3]) Saxo, lib. 14, s. 337. — [4]) Knytl. kap. 125. Ólafss. Tryggvas. kap. 269. — [5]) anført af Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 73 anm. 79.

metropolis habebatur; eller med andre ord: den var med tredobbelte volde bygget opad på klippen og havde derved udseende som et spidst tilgående tag.

Efter at kong Valdemar havde indtaget Stetin, vendte han, efter Saxes fortælling, tilbage, indtog på tilbagevejen *Lyubinum* og sejlede så til Rügen[1]). Denne by kan søges på to steder, begge på kong Valdemars vej, enten nuv. Lübzin, forhen *Lubinum*, *Lubbezin* ved den nordlige ende af der Dammsche See noget nordenfor Stetin; eller nuv. Lebbin på øen Wollin. Det første foretrækker Schwarz, som tillige anfører af en ældre skribent: „*castella Gradiz* (*Gardis*) *et Lubinum ad pagum Stetinensem pertinebant*", som bevis, at Lubinum var dette steds ældre navn; Gardis er det söndenfor Stetin liggende Garz[2]). Imidlertid omfatte Saxes ord en så lang vej, nemlig lige til Rügen, at meningen vel kan være, at kongen indtog Lebbin på Wollin, når han nemlig derpå, som sædvanlig, sejlede ud af Swinemünde; og denne mening foretrækker Kombst, da Kantzow (1, 194) ved Valdemars hjemtog omtaler, at kongen indtog Lebyn og Gardist og drog til Usedom; dette Gardist *(antiquum castellum Gardist)* kan nemlig, skönt navnet er det samme, ikke være det sönden for Stetin liggende Garz, men nuværende Gartz på øen Usedom, og Lyubinum må da være det nærmest liggende Lebbin på øen Wollin[3]). Dette forekommer mig meget rimeligt; og da derhos Knytlinga lader kong Valdemar ved et andet tog drage ind ad Plazmynni til *Gorgasiam* og derfra igen til Burstaborg (Stetin)[4]), så skulde jeg næsten tro, at dette åbenbar for-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 338. — [2]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 336-337. — [3]) Kombst i Baltische studien, 1 h. s. 76 anm. 83, samt 5 Jahresbericht sst. s. 320. — [4]) Knytl. kap. 125.

drejede Gorgasia, var nysnævnte Gardist eller Gartz; thi det må, som Kombst bemærker, have ligget her omkring ved das Grosse Haaf, men dèr findes intet lignende navn; på den af ham anførte landsby Gorgast dybt inde i landet Sternberg er naturligvis ikke at tænke[1]).

Endelig beretter Saxe, at Wartislaw havde bygget et kloster på sit gods, hvortil der hentedes munke fra Danmark[2]); dette er klosteret Colbatz, hvoraf endnu amtet Colbatz har navn, sydost for Stetin[3]).

15. Går man fra Cammin mod østen, så kommer man over kastellaniet Colberg til provinsen Belgard, der til forskellige tider snart hørte til Forpommern, snart til Bagpommern; og endelig i Bagpommern over kastellanierne Dirlow og Stolp til Dantzig, hvor vi ende vor betragtning. Byen *Dantzig* bör nemlig endnu bemærkes, da denne blev anlagt af den danske konge Valdemar den første år 1164. Oprindelsen fra de Danske udtrykkes også, ligesom i den forhen anførte *vicus danicus* og flere lignende, i navnet, der betyder de Danskes vig; i diplomer kaldes den Gedansz, Danzik, Dansk, ligesom i gamle danske breve sædvanlig Dansken[4]).

16. Anmærkning. Ved de historiske beretninger om de Danskes toge til Venden forekomme endnu adskillige steder, som ligge i Danmark. Skönt disse ikke vedkomme nærværende geografiske afsnit, men må forudsættes som

---

[1]) Kombst, anf. st. s. 73 anm 78. — [2]) *Monachalis vitæ viris e Dania adscitis, in latifundio suo cellam exstruxit.* Saxo, lib. 14, s. 838. — [3]) Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 337. Bemerkungen über Wratislaw den zweiten, i Baltische studien, 1 h. s. 120. — [4]) se iøvrigt Schwarz, Geogr. Norder-Teutschl. s. 393-394. Suhms Danm. hist. 7 d. s. 168-169.

242

bekendte for Danske, vil det dog ikke være upassende at anmærke nogle deraf, som dels ere mindre bekendte, dels også af andre forfattere ere henførte til de vendiske lande.

Den af Saxe (lib. 14, s. 280) nævnte ø *Masneta*, hvor den danske flåde samledes, er den i Valdemar den andens jordebog (Langeb. Script. t. 7, s. 527) omtalte Masnæth, d. e. nuværende ø Masned imellem Sjælland og Falster, under Vordingborg sogn. Det er besynderligt, at Gram (Notæ in Meursium, lib. 5, s. 324) har kunnet antage denne ø for det samme som det i Knytlinga forekommende »promontorium Masnes«.

Insula Cozta nævnes to gange hos Saxe (lib. 14, s. 340. lib. 16, s. 376). På sidste sted er det øen Koos ved kysten af Vestrosn, som vi allerede have sét; men på første sted, hvor det nævnes med Falster og Bogø (*Boka*, Saxo, s. 341), kan det efter hele sammenhængen ikke være andet end nuværende Koster på Møn[1]).

Knytlingas *Grœnasund*, hvor den danske flåde ofte samledes, hos Saxe *viridis portus* (Knytl. kap. 126. 127. Saxo, lib. 14, s. 371) er Grönsund ved Falster. Saxe kalder også dette sund *sinus viridis* (Saxo, lib. 9, s. 174: lib. 14, s. 340).

Havnen *Járnloka* (jærnlukke) nævnes i Knytlinga (kap. 123). En variant tilföjer: *fyrir innan við Mön*, hvilken læsemåde er optagen i folioudgaven. På samme tid forekommer hos Saxe (lib. 14, s. 284) *portus Mönensium*, hvilket i det mindste viser, at der på Valdemar den førstes tid på Møn var en bekendt havn; jfr. *castrum de Moen* i Petri Olai Ann. hos Langebek, s. 185 ved år 1252, rime-

---

[1]) se også Suhms Danm. hist. 7 d. s. 406-408.

243 ligvis den forhenværende købstad Borre, hvortil der var sejlads; nu er havet dèr tilstoppet, men man har i mosen ved Borre fundet egepæle med jærnringe o. lign., som vidner om den forhenværende havn.

På Møn lå også *sinus Kialbyensis* (Saxo, lib. 14, s. 340) ved nuværende Kelbymagle.

Geitisey, hvor de Danske efter toget til Bramnes traf kong Valdemar (Knytl. kap. 124), er ved nuværende Gedesby og Gedserodde på den sydlige side af Falster, hvor der var en *curia domini regis* eller *arx regia* (Valdemars jordebog hos Langebek, s. 525. 540. Eskilds fundation for Næstved kloster fra år 1135 i Thorkelins Diplom. 1 d.).

Hyljumynni, hvor Absalon holdt et slag med Venderne, da han drog hjem fra Vindland og sejlede nordpå til Øresund (Knytl. kap. 124), er enten nuværende Hölewik ved Skanør i Skåne (Langeb. Script. t. 1, s. 60); stedet, som vigen lå ved, kaldes også Hol, forhen *Hólar* eller *Hálshólar* (Hkr. t. 2, s. 281); eller det er bugten ved øen Hyllen på den sydlige side af Låland (Estrups Absalon, s. 67).

TREDIE AFSNIT.

TOGE TIL VENDEN FÖR VALDEMAR DEN FØRSTES TID.

Fra det fabelagtige tidsrum i fædrelandets historie haves der vel nogle efterretninger om Danskes toge til og erobringer i Venden, men snart ere beretningerne upålidelige,

snart angå de kun enkelte hærgninger uden bestemt öjemed eller plan. Den forste nogenlunde bestemte efterretning, vi træffe på, er fra Harald Hildetands tid. Saxe beretter, at denne konge undertvang Venden; og nogle have mént, at han (680) skal have erholdt disse landstrækninger ved giftermål med en kong Hildebrands datter Hilde; men denne Hildebrand var konge i Reidgotland, hvorved de gamle næppe have forstået vendiske lande, men Jylland, i det höjeste en del af Holsten; og at Harald Hildetand ved dette giftermål erholdt Venden, er kun en formodning af Suhm, der med vel megen vilkårlighed har udfyldt en lakune i det gamle håndskrift af Sögubrot, uden anden hjemmel end den, at Harald Hildetand virkelig besad ejendomme i Venden[1]. At dette har været tilfældet, synes at følge af Saxes og Islændernes overensstemmende efterretninger, at Jomenser, kæmpende som undergivne under Harald Hildetands banner, deltoge i det store Bråvalleslag: der navngives endog flere af disse kæmper, og der fortælles, at en skjoldmø anførte en hel hær af Vender (*mikill Vinda herr*)[2]. På den anden side kan det dog heller ikke nægtes, at disse efterretninger, så vel Saxes som Islændernes, grunde sig på brudstykker af et gammelt digt, der synes at være en efterligning af et lignende digt om det store slag mod Hunerne, hvilket Saxe (under kong Frode) og Hervararsaga, hver på sin måde, efter gamle sagn have udført, ja, at der i hint brudstykke om Bråvalleslaget endog nævnes kæmper, der forst senere forekomme som

---

[1]) Sögubrot af fornkonungum, kap. 5, i Fornaldarsögur, 1 d. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 497-498, jfr. Krit. hist. 2 d. s. 263. Vedel-Simonsen, Om Jomsborg. s. 51. — [2]) Saxo, lib. 8, s. 144. Sögubrot, kap. 8.

4-5
historiske personer i det store slag i Hafursfjord under Harald Hårfager; så det er åbenbart, at vi her endnu befinde os i fabelens egne, og ikke tör bygge på hine efterretninger, som på sikre historiske kendsgerninger.

At Gorm den gamle, da han med våbenmagt samlede det danske rige, ved sine toge til Danmarks sydlige grændse tillige har berørt de vendiske lande og gjort nogle, om end kortvarige, erobringer i Venden, er ikke i sig selv usandsynligt og bekræftes af en gammel historisk kilde: men det er urigtigt hertil at henføre hans undertvingelse af de tvende konger, Gnupa og Silverskalle eller Sølvpande; thi disse konger siges udtrykkelig at have regeret i den del af Danmark, som da hed Reidgotland, men nu kaldes Jylland; den nys gjorte bemærkning om betydningen af Reidgotland finder altså også her sin anvendelse, og talen er kun om lande indenfor selve Danmarks grændse, hvor Vender aldrig have boet[1]).

2. At de vendiske lande langs med Østersøen allerede på denne tid bleve besøgte og tildels erobrede af Nordboerne, bekræftes derimod ved tvende vigtige, noksom bekendte begivenheder; den ene er Ulfstens sejlads fra Hedeby eller Slesvig til mundingen af Weichsel; den anden er Godfreds tog til Rereg, denne bys ødelæggelse og købmændenes forflyttelse til Slesvig[2]). Herved forberedtes, at danske vikinger satte sig fast på et af de vigtigste steder i Venden, ja endog stiftede en over hele Norden berömt vikingestat, Jomsborg. Dens beliggenhed, som vi forhen

---

[1]) Ólafssaga Tryggvasonar, kap. 63, i Fornmannasögur, 1 d. Allgem. welthistorie, 52 d. s. 53. Suhms Danm. hist. 1 d. s. 402. — [2]) Rasks Samlede afhandl. 1 d. s. 322. Suhms Danm. hist. 2 d. s. 12.

have betragtet, var så gunstig som mulig. Den lå omtrent i midten af Venden, så at den kunde udstrække sit fribytteri med samme lethed mod østen som mod vesten; selv indsluttet og beskyttet med en snæver flod på den ene side, en stor indsø på den anden, havde den ved at tilbagelægge en ubetydelig sejlads den hele Østersø åben for sig. Anlægget af denne berömte vikingestat henføres af alle til Harald Blåtands tid, men om stifteren ere meningerne forskellige; de lade sig næppe forene anderledes end så, at Harald Blåtand vel gjorde begyndelsen til anlægget, en befæstet borg, men at først Palnatoke fuldendte dette, udvidede og befæstede endnu mere borgen, og stiftede en, tilsyneladende af Danmark afhængig, men i virkeligheden under enhver dygtig høvding fri vikingestat, der havde sine egne vikingelove. Den vendiske fyrste, under hvem denne landstrækning hørte, kaldes i de nordiske kilder Burislav *(Búrislafr konungr í Vindlandi)*, hvilket navn ikke kan være andet end Boleslav; og Nordboerne, der kun vare lidet bekendte med disse landes ældste historie, have henført til deres Burislaf, hvad der i virkeligheden må gælde den polske konge Miseko og hans sön Boleslav, hvilken sidste må være bleven forblandet med den bøhmiske Boleslav, der deltog i toget mod Ungarerne under Otto den første (955), og som året efter, i spidsen for Rygerne, anfaldt Ucker-Venderne. Denne må da allerede för have udstrakt sine erobringer hen til Rygen, krigede i alt fald af og til med Miseko, og man kan i det mindste deraf skönne, hvorledes Islænderne kunde komme til at forblande ham med Misekos sön af samme navn, med hvilken Nordmændene siden stode i nöjere forbind-

6-7
else[1]). Efter Jomsvikingesaga, der stedse har for öje at hæve sin helt, var det til Palnatoke at Burislav afstod det fylke i Venden, som kaldtes Jom, hvorpå følger beretningen om søborgens anlæg m. m.; men Saxes beretning er uden tvivl her at foretrække. Han fortæller, at Harald Blåtand bemægtigede sig Venden eller rettere en strækning i samme, og at han her, under anførsel af den svenske prins Styrbjörn, der havde søgt tilflugt hos ham, lod anlægge en fæstning ved Julin, den berömteste by i dette landskab (*competentia militum præsidia apud Julinum, nobilissimum illius provinciæ oppidum, collocavit*), hvilket forudsætter, at byen Julin allerede da var til, og at kong Harald kun lod bygge ett eller flere små faste kasteller, der kunde tjene som tilflugtssted for de Danske, der hærgede på Østersøen. Stort mere kan det første anlæg af borgen næppe have været. Meningen må uden tvivl være den samme hos Svend Ågesen, der siger, at Harald Blåtand på sin flugt fra Danmark kom til Venden og dèr først anlagde byen Hyumsburg, til hvis ødelæggelse ved ærkebiskop Absalon fortælleren selv siden var öjevidne. Det synes åbenbart, at en fra sit rige landflygtig konge ikke fra ny af kunde anlægge en hel by, men vel et kastel, hvortil også Svend Ågesens udtryk *moenia* ret vel passer. Hermed stemmer også Knytlinga, efter hvilken Harald Blåtand havde et stort jarlsrige i Vindland, hvor han lod Jomsborg anlægge, og indlagde dèr en stor del krigere, som han gav sold og lovē; de undertvang landet for ham, lå om sommeren ude på hærtoge, men om vint-

---

[1]) Ólafssaga Tryggvas. kap. 58 Vedel-Simonsen, s. 103. 143. Torfæi Trifol. histor. s. 134. Suhm, 3 d. s. 62. 199. Allgem. Welthist. 52 d. s. 53-54.

eren hjemme, og kaldtes Jomsvikinger[1]). Om Palnatoke er der endnu slet ikke tale. Derimod opholder han sig enten på sin fødeø Fyn eller på toge til Gøtland og Bretland (Wales i Britannien), vender først efter sin kones død tilbage fra dette og fæster da sin hu på Vindland[2]). Den lille vikingestat i Jomsborg gæstes derimod för denne tid af adskillige andre kæmper, endog fra Island, hvilke optages blandt Jomsvikingerne. Blandt disse nævnes Björn Asbrandsen, mest bekendt under det af hans fødested på Island tagne tilnavn Bredvikingekappe eller kæmpen fra Bredvik; under hans ophold blev Jomsborg indtaget af den svenske prins Styrbjörn den stærke, hvem Jomsvikingerne siden understøttede på hans tog til Sverrig, som han søgte at vinde tilbage fra Erik Sejersæl, men hvor han faldt i slaget på Fyrisvalle. Heller ikke i denne beretning nævnes endnu Palnatoke. Men efter at være undkommen fra slaget på Fyrisvalle kom Björn Bredvikingekappe atter til Jomsborg og forblev, som det nu hedder, hos Jomsvikingerne, sålænge Palnatoke levede[3]). Denne beretning giver også noget lys i tidsregningen. Den ved sine rejser til Dublin bekendte købmand, Thorodd fra Medalfellsstrand, kom nemlig til Island og besøgte Snorre gode på Helgafell om høsten kort efter Thorbjörn digres drab, der indtraf i høsten 981; næste forår flyttede Thorodd, der om vinteren havde ægtet Snorre godes søster Thuride, til gården Frodå, men hun modtog her besøg af Björn Asbrandsen, der efter rygtet var gode venner med hende; efter et sådant besøg

---

[1]) Jómsvíkingasaga, kap. 23. Saxo, lib. 10, s. 182. Svend Ågesen hos Langebek, t. 1, s. 51. Knytlinga, kap. 1. — [2]) Knytlinga, kap. 14-23, jfr. Vedel-Simonsen, s. 95. Suhm, 3 d. s. 167-170. — [3]) Eyrbyggjasaga, kap. 29. Knytl. kap. 2.

8-9

blev Björn overfalden af Thorodd med flere mænd, af hvilke han dræbte to, og for dette drab blev han på Thorsnæsting landsforvíst på tre år; selvsamme sommer, altså i året 982, rejste han udenlands og kom først til Danmark, derfra til Jomsborg. Hans første ophold her indfalder altså i årene 982 eller 983; han kan da have draget med Jomsvikingerne til Sverrig, hvor Styrbjörn faldt 983 eller 984, ti år för Erik Sejersæls død. 993 eller 994[1]). Den gang var altså Jomsborg til. Tidsbestemmelsen for dets første anlæg, hvis Styrbjörn især var virksom ved dette, beror på dennes alder, den tid han drog til Venden, og bliver da efter al sandsynlighed år 979 eller 980[2]). Under Styrbjörns bestyrelsestid indfalder også Harald Blåtands tog til Norge 982, i hvilket Jomsvikingerne deltoge[3]): så at alt synes her vel at stemme overens. Efter Styrbjörns død blev Jomsborg i nogen tid uden høvding. I denne tid kan det blandt andre borge være blevet indtaget af Olaf Tryggvesen, der giftede sig med Burisleifs (eller den polske Boleslavs) datter Geira, som herskede over en vendisk kyststrækning, og for hende indtog adskillige steder i Venden: Odd munk, men også kun han alene, nævner ved denne lejlighed Jomsborg blandt de indtagne borge. Tiden måtte være omtrent 986, men da fortælleren let kunde fristes til her at indsætte et så berömt navn som Jomsborg, og beretningen mangler al anden hjemmel, så vilde det visst være frugtesløst at gå ind i dybere undersøgelser, dels om tidsregningen, dels om borgens ødelæggelse og gen-

---

[1]) Eyrbyggjas. kap. 29. Ólafssaga Tryggvas. kap. 38, jfr. Suhm, 3 d. s. 163. 169. 265. — [2]) Suhm, 3 d. s. 163-164. Vedel-Simonsen, s. 73. — [3]) Suhm, 3 d. s. 150-151. Vedel-Simonsen, s. 95-96, og de på disse steder anførte kilder.

opbyggelse[1]). Berömtest blev vikingestaten under Palnatoke, da han sogte at göre den til en dæmning mod kristendommen; men så vel tiden, da han stiftede den, som hans dodsår ere uvisse. Den forste tidsbestemmelse beror for en stor del på Harald Blåtands dodsår; antages dette at være 985, så vilde Palnatokes love være givne 988 til 989. Björn Bredvikingekappe kom tilbage til Island 996, og da var, efter beretningen herom, Palnatoke dod[2]). Hans herredömme kan i alt fald ikke have været langvarigt; få år vare under en hovding som Palnatoke tilstrækkelige til, ved de af ham givne særegne love, at grundlægge en vikingestat, der under ligeså dygtige eftermænd måtte blive en skræk på havet. Men sammenhold og hæder beroede på hovdingens personlighed; under den svage og fejge Sigvalde, som af Palnatoke bestemtes til eftermand, foretoges det berömte Jomsvikingetog til Norge mod Hakon Jarl, ved hvilket allerede vikingernes styrke blev brudt, og en stat, der havde kristendommens standsning til öjemed, og derved stod i modsætning til tidens ånd, måtte derfor snart gå tilgrunde.

De danske konger vedbleve imidlertid at vedligeholde sit herredömme i Venden og tilegnede sig bestandig uindskrænket magt over Jomsborg. Knud den store indsatte sin sön Svend dèr til hovding. Under Magnus den gode vilde Venderne unddrage sig de Danskes herredömme, hvorfore han drog derover, indtog borgen og hærgede landet der omkring. Erik Ejegod havde allerede som prins hærget i Vindland og erklærede som konge alt det for sin arve-

---

[1]) Ólafssaga Tryggvas. ved Odd munk; kap. 8, i Fornmannas. 10 d. Vedel-Simonsen, s. 103-105. — [2]) Eyrbyggjas. kap. 40. Vedel-Simonsen, s. 136. 143.

10
lige ejendom, hvilket de Danske havde besiddet dèr siden Svend Tveskægs tid; da Julin eller Jomsborg blev et tilflugtssted for misfornöjede Danske, drog også denne konge derover, belejrede og indtog det. Det samme skete under kong Niels, og Julin eller Jomsborg omtales derefter ofte ved Valdemar den førstes toge som genstand for de Danskes erobring[1]). Af disse beretninger er det da indlysende, at de danske konger lige fra Harald Blåtands tid have tilegnet sig overherredömmet over en borg i Venden med tilhørende landstrækning, en borg, der var bestemt til at ernæres ved viking, men siden skulde tjene til at holde Vendernes søroverier i ave; men tillige, at dette herredömme hverken var uafbrudt eller varigt. Krige og stridigheder i Norden selv gjorde det let for Venderne, af og til at vinde denne borg tilbage, indtil den endelig ganske faldt i deres vold og nu blev et næsten bestandigt mål for de Danskes toge.

3. Kristendommens udbredelse blandt Venderne mødte mange hindringer, dels i disse folks karaktér, dels i Saxernes undertrykkelser og gerrighed. Under hertug Bernhard den anden af Saxen forandredes især den hidtil milde behandling af Venderne til hårdhed. Følgen var opstande og hærgninger, der efterhånden væltede sig nærmere og nærmere henimod den danske grændse. Obotriternes fyrste Mistevoi forbandt sig vel med hertugen og begerede en af hans frænker til ægte, men da han hånlig blev afvist, rejste han Venderne, drog igennem de vendiske lande, nedrev kirkerne, dræbte præsterne og ødelagde Hamborg; og Venderne imel-

---

[1]) Heimskr. 2 d. s. 383. 3 d. s. 30. Knytl. kap. 22. 70. 76. Saxo, s. 225. 235.

lem Elben og Oderen, der under Ottonerne havde hyldet kristendommen, faldt nu fra (1013)[1]. Der omtales ligeledes et andet vendisk tog mod Ditmarskerne, hvis tid næppe nöje lader sig bestemme. De oversvömmede hele Geesten fra Krumstedt til Nordharstede, hvorfor grev Sigfred af Stade, der tilegnede sig herredömmet over Ditmarsken, drog fra det af den hamborgske ærkebiskop Unwan befæstede Meldorp over Windbergen til Syderharstede, for at falde dem i ryggen; men Venderne fik nyss derom, skjulte sig i skovene, brød uformodentlig frem fra disse, overfaldt hans fodfolk og nedlagde dem; grev Sigfred selv måtte, bedækket med over tyve sår, flygte med rytteriet til Bökelnburg. Venderne droge derpå mod Windbergen, hvor de stormede en bag en bæk anlagt skanse, bleve syv gange slåede tilbage, men gik endelig over bækken, der var opfyldt med lig, indtoge skansen og nedhugg alt. Derpå indtoge de Meldorp med storm, plyndrede, dræbte og skændede, og rasede især mod de til kirken flygtede præster og munke, hvis sönderhuggede lemmer de kastede som offere for deres afgudsbilleder[2]. Denne begivenhed er således et ringe forspil for det senere vendiske hærtog under Magnus den gode.

De vendiske folks hærgninger, Knud den stores iver for kristendommen og hans slægtskabsforbindelse med den polske konge Boleslav måtte snart henvende hans opmærksomhed på disse folk. Strax efter at han var kommen tilbage fra Englands undertvingelse (1019), skal han med en af Danske og Engellændere forenet hær have gjort et tog

---

[1]) Helmold. lib. 1. cap. 16. Adami Brem. Hist. eccl. lib. 2, cap. 30-32 Suhm, 3 d. s. 153-156, under år 982. — [2]) Bolten hos Suhm, 3 d. s. 515.

11-12
imod Venderne (Vandalerne), ved hvilket hertug Godvin, der siden blev gift med Ulf jarls søster Gyda, især med sine Engellændere udmærkede sig. Thi natten för den til et slag bestemte dag brød han uden Knuds vidende op imod fjenderne og standsede ikke, förend de vare forjagede eller nedlagte. Om morgenen savnede kong Knud ham og hans tropper, frygtede næsten for, at Engellænderne enten vare flygtede eller gåede over til fjenden, men besluttede ikke desmindre at bryde op; da han kom til den fjendtlige lejr, fandt han kun bytte og blodige lig. Fra denne tid af, siges der, holdt han Engellænderne i ligeså stor ære som de Danske og tilstod Kenterne, som belönning for deres tapperhed, den rettighed at stå i spidsen af den engelske krigshær. Der nævnes ved denne lejlighed også adskillige vendiske folk, som kong Knud skal have undertvunget, f. ex. Roaner, Hernuner, om hvis forklaring fortolkerne ere uvisse[1]).

Mistevois sönnesön Gotskalk, hvis fader var bleven dræbt af en Saxer, blev opdragen i et kloster i Lyneborg, men forlod ved efterretningen derom alt og forenede sig med de hedenske Vender. Han faldt ind i Holsten, Stormarn og Ditmarsken og nedlagde mange tusende Saxer som et forsoningsoffer for sin fader. Han blev fangen af hertug Bernhard af Saxen, men løsgivet. Imidlertid havde en anden vendisk fyrste, ved navn Ratibor, bemægtiget sig hans fædrenearv, hvorfor Gotskalk begav sig til Knud den store; og denne sendte ham til England tilligemed Svend Estridsen, hvis datter Sigrid han siden ægtede. Herved

---

[1]) Langebek, Script. rer. Dan., 2 t. s. 156. Bromton hos Twysden. s. 905. Suhm, 3 d. s. 514. Cronholms Fornnord. minnen, 1 d. s. 231.

kom de vendiske fyrster i nöjere berørelse, endog i slægtskabsforbindelse med de danske konger[1]).

Nysnævnte Ratibors død gav imidlertid anledning til det store vendiske indfald i selve Danmark. Da Magnus den gode, i følge det med Hardeknud sluttede forlig, med sit fædrenerige Norge tillige forbandt Danmark, besluttede han til dettes beskyttelse mod Vender, Kurer og andre Østervegsmænd, at indsætte en høvding; han gjorde da. uagtet Einar Thambeskælvers advarsel, Svend Ulfsen eller Estridsen til jarl over Danmark, men måtte snart sande Einars ord og selv begive sig til Danmark for at beholde riget under sit herredömme. Han drog med en hær og flåde til Danmark (1043) og foretog det forhen nævnte tog, ved hvilket Jomsborg blev indtaget og brændt. På tilbagevejen holdt han ved Re eller Rygen et søslag med adskillige vikingeskibe og besluttede nu at tilbringe vinteren i Danmark. På denne tid, måské ved én af de nysnævnte lejligheder, var den vendiske fyrste Ratibor falden i en kamp mod de Danske. Han efterlod sig otte sönner, der besluttede at hævne hans død. De rustede sig og samlede en utallig hær af Vender. Magnus fik underretning derom, samlede ligeledes sin magt og fik hjælp af sin svoger, den saxiske hertug Ordulf (hos Snorre Otto af Brunsvig). De Norske ytrede vel nogen misfornöjelse, fordi de skulde udøse deres blod for de troløse Danske; men kongen forestillede dem, at det var hans pligt at beskytte dem, der håbede på hans bistand og hjælp. Venderne trængte frem lige til Ribe, og hvor de kom frem, hærgede de, brændte og skændte og nedhugg alt. Kong Magnus drog

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 19.

13-14
dem imøde, men da han var kommen på Hlyrskogs- eller Lejrskovshede ved Skodborgå, bragte de udsendte spejdere ham efterretning, at Vendernes hær var utallig. Hans egen hærs ringhed imod den, som der siges, sex gange så store Venderhær gjorde kongen selv tvivlrådig; høvdingerne rådte for största delen fra strid, thi det var dumdristighed og ikke vísdom, sagde de, at vove sig imod en uovervindelig hær: men Ordulf var for kampen, og kongen vendte sig til hans mening: på den ene side havde han vel et nederlag for öje, men på den anden en fejg flugt, og denne var ham hidindtil noget uvant. Einar Thambeskælver, der havde hørt på tvende Nordmænds hemmelige samtale, og deraf sluttede, at de Norske ikke vare meget for kampen, rådte kongen at stille hæren således imellem en skov og Skodborgå, at den var nødt til at stride. Lurene lød, og hele hæren fik befaling, da fjenden var meget nær, at lejre sig på åben mark, bedækket af sine skjolde. Det var natten til Mikkelsmesseaften. Således begave alle sig til hvile, midt i slummeren beredte til kamp. Kongen selv sov kun lidet og bad sine bönner. Imod dagningen sov han ind og drömte da, at han så sin fader, den hellige Olaf, og hørte ham sige: Du er meget bekymret og tvivlrådig i din sjæl, fordi Venderne drage imod dig med en så stor hær; men frygt ikke for hedningerne, skönt deres tal er stort! jeg skal være med dig i kampen, og jeg råder dig at anfalde Venderne, når du hører min lur. I morgendæmringen vågnede kongen og fortalte Einar og flere norske høvdinger sin dröm. Rygtet derom fór som et lyn igennem hæren, og på én gang tyktes det Nordmændene, at der gik en klokkelyd igennem luften, hvilken alle de, der havde været i Nideros, erklærede for lyden af

klokken Glad i St. Klemenskirke, hvilken klokke Olaf den hellige selv havde givet til denne kirke. Således bekræftedes drömmen, og den hellige konges lur opfordrede dem til kamp. Da tonede, efter kong Magnuses befaling, de virkelige lure, og fulde af håb om sejer rykkede Nordmændene frem. Kongen gik selv i spidsen med en rød silkeskjorte over sine andre klæder, thi sin ringbrynje havde han aftaget, for ligesom derved at vise hæren sin faste tillid til sin hellige faders beskermelse; i hånden havde han sin stridsøxe Hel, som kong Olaf selv havde båret i kamp, og hvis navn mindede om fjendens død og undergang. Venderne rykkede frem fra syden over åen. Og da, fortælles der, trængte også en bonde sig frem, banede sig ved Einars hjælp adgang til kongen og fortalte, hvorledes kong Olaf også for ham havde åbenbaret sig, ridende på en hvid hest, givende ham løfte om sejer, og med den befaling, at han skulde råde kongen at brede hærens flöje vidt ud, for ikke at omringes af fjendens mængde. Bonden fik en rig gave og vendte tilbage. Kong Magnus begyndte derpå selv slaget ved at nedhugge Vendernes høvding Regbur. Striden var kort, thi Nordmændene vare uimodståelige. De forreste af Vendernes rækker bleve strax nedhuggede, og de følgende lagdes over dem, lag ved lag, som tang, der opskylles af havet. De bagerste flyede og nedlagdes på flugten som kvæg. Kongen forfulgte de flygtende hele heden over. Blandt de faldne, hvis tal anslås til 15,000, vare alle Ratibors sönner. Dette var det störste slag, der siden kristendommens indførelse var holdt i Norden; og Venderne lode nu Magnus have fred, sålænge han regerede. Af byttet, som fandtes i Vendernes lejr, beholdt Magnus kun den ring, der fandtes på Regburs lig, og uddelte

15-16

resten til krigerne. Stedet, hvor dette slag stod, angives af Thjodolf skald at have været sönder ved Hedeby og dog ved Skodborgå; af Adam fra Bremen: at have været sletterne ved Hedeby; men fortællingen om selve slaget, Vendernes fremrykning til Ribe og overgang over Skodborgå, viser, som det synes, tilstrækkelig, at det stod på markerne ved Lejrskov nordenfor Skodborgå, hvor der også i de senere tider vises höje, i hvilke en del af de faldne ere begravede[1]).

4. Vendernes stridigheder vedbleve at berøre Danmark. Gotskalk vendte tilbage fra England, bekrigede de mindre vendiske fyrster, vandt sit fædrenerige tilbage og opkastede sig til hersker over Vagrer, Polaber og Obotriter. Han søgte at udbrede og befæste kristendommen iblandt dem; de nedrevne kirker bleve opbyggede, og præster droge i stor mængde omkring, for at forkynde den ny lære. For endnu mere at virke på de østlige Vender, sluttede han

---

[1]) Magnúsar saga góða i Heimskr. kap 27-29, og i Fornmannas. 6 d. kap. 28-29, 31-34 Adami Brem. Hist. eccl lib 2 cap 58-59. Saxo, lib. 10, s. 203. Suhm, 4 d. s. 86-95. Hos Saxe vendes anledningen til Vendernes indfald om: efter ham er det nemlig faderen Ratibor, der gor toget, for at hævne sine tolv sønners fald. Også kong Magnuses dröm har fået et andet udseende: han drömte nemlig, at han skød en örn, og da han om morgenen fortalte sine folk dette, så de deri et varsel for fjendens undergang; da hæren rykkede frem, fløj der virkelig en örn, således som kongen havde set i drömme, han red til, rettede sit spyd imod den, det var hurtigere end fuglens flugt, og örnens fald overtydede dem om vissheden af fjendens nederlag. Det hele er efter nogle en legende, efter andre en af kongen og hans mænd med overlæg digtet fortælling; men den norske digtning har nogen sandsynlighed for sig; kongens slummer, hans tvivlrådighed, hans bønner, kunne vel have fremkaldet en levende dröm ved mindet om hans fader, og en virkelig begivenhed har uden tvivl ligget til grund for den senere noget udsmykkede legende.

forbund med den danske konge Svend Estridsen, hvis datter Sigrid han ægtede omtrent 1058. Kampen imellem de vendiske stammer indbyrdes lettede anfaldet. De tre af Lutitiernes stammer søgte hjælp mod den fjerde, Circipanerne. Svend Estridsen, Gotskalk og hertug Bernhard af Saxen gik i forening ind i Circipanernes land, hvor de bleve i syv uger. Circipanerne gjorde vel tapper modstand, men måtte endelig betale 15,000 pund sølv til de tre forbundne. Men kun omtrent en trediedel af de folk, Gotskalk beherskede, var omvendt til kristendommen; hans iver for denne, Saxernes stridigheder, og at han pålagde skat, isteden for at de forrige vendiske konger havde levet af deres egne gårde, opvakte misfornöjelse og opstande. Venderne overfaldt endelig Gotskalk i Lenzen (1066), dræbte ham tillige med mange præster og lægfolk og ofrede en af præsterne på alteret. En munk blev med flere stenet i Ratzeborg. I Obotriternes hovedstad Meklenborg blev Gotskalks dronning Sigrid tilligemed hendes kvinder nögne hudflettede og jagede bort. Formodentlig flygtede hun tilbage til Danmark. Den gamle meklenborgske biskop Johannes blev sparet, men kun for at opbevares til offer på en af de vendiske sejersfester. Da denne fest nærmede sig, blev han pryglet med stokke, derpå ført til spot og spe omkring i de vendiske stæder, og endelig i byen Rhetra, da han ikke vilde fornægte troen, på det ynkeligste henrettet; man afhugg ham hænder og fødder, kastede ham således på gaden, afhugg endelig hans hoved og ofrede det som et sejerstegn til afguden Radegast. Men Venderne lode sig ikke nöje med at udrydde kristendommen i deres eget land, de trængte ind i Holsten, hærgede Hamborger stift med ild og sværd, indtoge Hamborg, nedreve fæst-

17-18
ningen, ja overfaldt uformodentlig Slesvig og ødelagde i bund og grund denne ved sin handel folkerige og velhavende stad. Biskoppen af Oldenborg blev dræbt eller fordreven, og dette bispesæde stod nu i 84 år ledigt. Vendernes opstand og frafald var almindeligt; de nægtede at betale Saxerne skat og søgte at håndthæve deres uafhængighed [1]).

Gotskalk efterlod sig to sönner. Den ældste, Butue, søgte tilflugt hos Ordulfs sön, hertug Magnus; den anden, Henrik, der var avlet med den danske prinsesse, og ved faderens død kun syv år gammel, blev opdragen i Danmark. Venderne valgte derimod Cruco til sin fyrste. Imod denne sendte hertug Magnus, der ved omstændighederne hindredes fra at give nogen kraftig understøttelse, den landflygtige Butue med omtrent 600 mand. Butue rykkede ind i Plön, men blev her belejret af en vendisk hær, måtte overgive sig og blev med sin hær nedsablet af de troløse Vender. Herved banede Cruco sig vejen til et endnu större herredömme over Wagrierne og Obotriterne og tvang dem i Stormarn, Holsten og Ditmarsken til at betale sig skat. Over 600 holstenske slægter forlode derover deres fædreland, droge over Elben og nedsatte sig i Harzbjærgene [2]).

Den anden prins, Henrik, havde imidlertid opholdt sig i Danmark under Svend Estridsens og hans nærmest efterfølgende sönners regering. Han søgte endelig med dansk understøttelse at vinde i det mindste en del af sit fædreland tilbage. Med en af Danske og Vender besat flåde

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 20-24. Suhm, 4 d. s. 103-104, 339-344. — [2]) Helmold. lib. 1, cap. 25-26. Suhm, 4 d. s. 342. 379. 419-421. 429.

sejlede han (1093) til Venden, indtog og hærgede Oldenborg, samt hele den omliggende vendiske kyst. Lignende anfald gentoges anden og tredie gang, så han blev en skræk for alle Vender, der boede ved havet og på øerne. Cruco nødtes til at tilbyde ham fred og nogle faste stæder eller landstrækninger *(villas)*, hvilket han dog kun skal have gjort på skrömt. Han indbød nemlig flere gange Henrik til gæstebud, for at forraske ham; og dette blev anledning til hans egen undergang. Crucos hustru, den unge Slavina, var ked af sin gamle mand og forelskede sig i Henrik; hun advarede bestandig denne for hendes mands svigefulde anslag. Endelig overtalte hun endog Henrik til at rydde Cruco af vejen. Henrik bod ham til gæst i Plön, og i det Cruco gik ud af stuen og bukkede sig, fordi dören var lav, blev hans hoved afhugget af en dertil lejet dansk træl (1096 eller 1105). Henrik ægtede derpå Slavina og blev således Vendernes (Wagriernes og Obotriternes) konge[1]).

5. Foreståendes viser, at de vendiske lande efter Gotskalks død stode i et bestandig fjendtligt forhold til Danmark. De vestlige Vender bleve beherskede af Cruco, og de andre plyndrede, som altid, på søen. Uden tvivl foretoges der derfor under Svend Estridsen og hans sönner mange enkelte toge mod Venderne, hvorom intet findes optegnet i historien; de foretoges af enkelte vikinger på egen hånd eller af landværnsmænd. Således finde vi under Svend Estridsen den norske jarl Hagen Iversen, kong Svends svoger, der misfornöjet var draget bort fra sit

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 34. Suhm, 4 d. s. 261. 342. 763-764. 778. 5 d. s. 20.

19-20
fædreland, ansat som landværnsmand mod Vender, Kurer og andre Østervegsmænd, og han lå i denne hensigt både vinter og sommer på havet. En af Svend Estridsens sönner, Sigurd, faldt i Vindland. Knud den hellige var, både för han blev konge og efter, en af de ypperste vikinger, som fredede fædrelandets kyster og forjog hedningerne derfra, så vel som fra de danske farvande; hvorimod han forbød enkelte mænd på egen hånd at foretage slige toge, hvilket han holdt for hedensk sæd. Men én af hans lensmænd på Bornholm, den såkaldte Blod-Egil, drog ikke desmindre hver sommer ud på vikingetoge for at erhværve bytte til sine mænds underholdning. Hans toge gjaldt især Venden. Engang holdt han med en flåde af atten skibe et stort slag med en langt overlegen vendisk flåde. Udfaldet af striden var höjst tvivlsomt, da Egil endelig selv entrede den fjendtlige høvdings snække og fældte høvdingen. Træt af kampen, forsmægtende af tørst, så han sig om efter noget at drikke, men alle kar med drikkevarer vare slagne itu under kampen, og drikken var løben ned på kølen af skibet, rigelig blandet med menneskeblod. Ikke desmindre tog Egil sin hjælm, fyldte den dermed og tömte den tre gange; heraf fik han tilnavnet Blod-Egil[1]. Sådanne toge foretoges vistnok hvert år og bestode dels i at rense farvandene fra de vendiske snækker, dels i at hjemsøge snart dette, snart hint punkt i Venden, og bleve således forløberne for de store toge, til hvilke den störste del af rigets sømagt blev opbudt.

Disse kunne antages at have begyndt under Erik

---

[1]) Saga af Haraldi harðráða i Heimskr. kap. 50. Knytl. kap. 23. 29. 34-35.

Ejegod, hvis første tog (1097) gik imod Ryger og Leutitier. Under Olaf Hungers ulykkelige regering havde nemlig Vendernes farter til de danske strömme tiltaget så meget, at endog den indenlandske samfærdsel var usikker. En fornem dansk mand, Aute (*Auto*), som vilde drage fra Sjælland til Falster, faldt i Vendernes hænder og blev, da han foretrak døden for trældom, ihjelslået. Hans broder, Skjalm Hvide, drog derfor om på alle de store ting, for at opbyde folket til en almindelig leding. Som en anden årsag anføres, at tvende skånske mænd, ved navn Alle og Herre, der for forbrydelser måtte flygte fra deres fædreland, tyede til Julin og herfra på vikingevis hjemsøgte deres fædrelands kyster. En hær af det tapreste unge danske mandskab drog til Julin; og her var det, at de Danske, før end ydermere at afskrække de vendiske sørøvere, behandlede en del, efter nogle dog kun de danske flygtninge, med hin barbariske straf, som de havde lært af Venderne selv; de bandt dem nemlig til pæle, opskare livet på dem, vandt dem tarmene ud af livet og kastede dem, som nogle tilföje, hjærterne i ansigtet. Saxe beretter, at kong Erik ikke blot én gang svækkede Vendernes magt, men gjorde et andet og tredie tog did, — dog uden at meddele mere om disse toge. Derimod giver Knytlinga beretning om et tog af kong Erik efter hans hjemkomst fra Rom (1099). Han sendte hærbud over hele sit rige, samlede en stor flåde og sejlede til Vindland. Venderne satte sig til modværge, men kongen stillede sin hær i den gamle svinefylkning og lod krigerne bedække sig med deres skjolde, så at hæren dannede ligesom en bedækket skjoldborg. Således trængte man med den fortil spidse hær ind på fjenden, med kongen i brynje og hjælm i spidsen.

21-22
Efter en hård modstand flygtede Venderne, en stor del faldt, andre tyede ind i deres faste stæder, men også disse måtte overgive sig og udlevere alle de vikinger, der fandtes indenfor voldene, samt betale en anseelig sum penge. Kong Erik erklærede derpå alt det for sit arveland, som Svend Tveskæg för havde underlagt sig, og satte mænd til at holde disse lande under den danske konges herredömme. Heraf må man formode, at også dette tog gjaldt Jomsborg, men Knytlingas beretning har så mange uhistoriske omstændigheder, at det bliver uvisst, til hvilket af Saxes det må henføres. Derimod synes det utvivlsomt, at Rygen allerede fra denne tid blev skatskyldig til Danmark, og at det en tid lang stod under Skjalm Hvide, der tillige var jarl i Sjælland[1]).

6. Erik Ejegods sön, Knud Lavard, blev Vendernes konge. Den vendiske fyrste Henrik sluttede fred med grev Adolf af Schauenborg, der af kejseren var beskikket til greve i Holsten og Stormarn, men måtte fra en anden side udholde et hæftigt anfald. Rygerne, der endnu vare grumme hedninger, og havde besluttet at bemægtige sig Wagrien og Nordalbingien, gjorde, medens han opholdt sig i Lybek, et tog opad Trave (1110); kun Henriks list frelste ham

[1]) Saxo, lib. 12, s. 225. 227. jfr. Langeb. Scr. 4 t. s. 218 anm. e, Knytl. kap. 76. Crantzii Vandalia, lib. 3, cap. 10. Suhm, 5 d. s. 21-23. 31-34. 56-57. Disse toge ere også mærkelige, fordi man fra denne tid udleder den danske kongetittel af de Slavers eller Venders konge, der gives kong Erik i en af pave Paskal den andens buller. Da man kun kender bullen efter en senere anførelse, så kan tvisten om denne tittels ælde næppe afgöres; se Suhm, 5 d. s. 124. Grams indvending, at paven da også måtte have kendt kong Eriks tilnavn Egoth, den ejegode, er næppe af vægt, da folket gerne kan have givet kongen dette tilnavn i levende live, ligesom det gav hans broder Harald tilnavnet Hén.

fra dette uformodentlige overfald, og han tilföjede dem et stort nederlag. Derpå gjorde han et tog mod Brizaner og Stoderaner og undertvang efterhånden Venderne henimod Polens grændse, så at de måtte betale ham skat og efter opfordring komme ham til hjælp. Hans bestandig tiltagende magt måtte forurolige Danmark; kong Niels forholdt ham hans mødrenearv, der skal have bestået i nogle godser i Jylland, hvorfor Henrik uophorlig gennemstrejfede egnen imellem Elben og Slesvig. Da hans plyndringer på de danske grændser tilsidst bleve utålelige, så udbød den danske konge leding (1113). Kongen sejlede med flåden til Ljutcha, og den slesvigske jarl Eliv fik befaling at begive sig med rytteriet derhen til lands. Men Eliv lod sig ved store lofter bestikke af Henrik og udeblev; de Danske måtte derfor stride med fodfolket alene. Dette var tungt bevæbnet. formodentlig opstillet i en kilfylkning, altså lidet skikket til raske bevægelser, der strax måtte forstyrre den valgte slagorden; desuden var det lidet vant til Vendernes stridsmåde, som uformodentlig begave sig på flugt, men kun for lige så uformodentlig at göre et nyt anfald, og Henrik lod dem idelig, nu på siderne, nu fortil, anfalde af sine ryttere. Den forste dag måtte derfor de Danske trække sig tilbage til en höjde, næste dag gik de atter ned på sletten, men Venderne anfaldt dem på ny som för og med samme fremgang. Harald Kesja, den danske konges brodersön, havde fægtet med tapperhed, men blev nu så farlig såret, at hans mænd måtte bære ham på et skjold; hans broder Knud Lavard blev ligeledes såret, så at han næppe kunde gå, og kun en af hans mænds åndsnærværelse frelste ham fra at falde i fjendernes hænder. Denne mand bad sine stalbrødre at fly og anstillede sig derpå selv så træt, at han

23-24
næppe kunde følge dem: en af de eftersættende Vender indhentede ham til hest: han udstrakte da sine hænder mod Venden, ligesom for at overgive sig, men greb i det samme hestens töjle, rev sin fjende ned, bemægtigede sig hesten ved sine stalbrødres hjælp og bragte den til Knud Lavard, der således lykkelig undkom. I tusmörket trak den danske hær sig efter et ulykkeligt slag atter op på höjen, hvor den dvælede udmattet af sår, hunger og tørst. Og nu aflagde de det höjtidelige løfte, at de herefter med stræng faste vilde helligholde den følgende dag, som var St. Laurentii aften, samt alle helgens aften og Langfredag, hvilket løfte endnu på Saxes tid nöje blev overholdt. Herved styrkedes deres håb til Gud, og de forsøgte i mindre hobe at nærme sig skibene og den skånske flåde, der imidlertid havde lagt til kysten. De skånske krigere, der havde friske kræfter, dækkede dette tilbagetog, men undervejs stødte hæren på et stort morads: at komme udenom var umuligt, de vovede sig da deri; men mange bleve hængende i dyndet, ordenen var brudt, og tilbagegangen kom til at ligne en flugt; mange trådtes ned, mange fældtes af de forfølgende Vender, resten vendte hjem med vanære. Denne sejer gjorde Venderne så overmodige, at de skældte de Danske for fejge, men Henrik, der under sit ophold i Danmark havde lært at kende dem bedre, sagde, at kong Niels kunde lignes med en skön og fyrig hest, der, hvis den kendte sine egne kræfter, ikke vilde lyde sin rytter, men nu lader sig styre af mangel på kundskab til sig selv; således vilde også kong Niels kunne udrette alt, hvis han kun havde lid til sine egne kræfter. Efter sin hjemkomst lod kongen Eliv drage til ansvar; han mistede ved dom sit jarldömme, sine arvegodser og tilbragte slutningen af

sit liv i den yderste armod. Da det slesvigske jarldömme nu var ledigt, så var landet ligesom givet til pris for Danmarks fjender og indre ulykker. Friser, Holster, Ditmarsker og Vender anfaldt det udenfra; Henrik hærgede kysterne og odelagde landet ved Danevirke og omkring Slesvig, ja overfaldt stundum Slesvig selv. Indenlandske røverier og plyndringer hørte til dagens orden; om natten øvedes tyverier, om dagen ran. Røverne gravede sig veje i jorden, for at komme ind i husene; man måtte sikre sig ved at stille vagter for dörene og ved at omgive boligerne med grave. Selv mænd af den höjeste byrd undså sig ikke ved at tage del i røverierne. Kong Niels så sig derfor nødt til at indsætte en jarl; han tilbød flere jarldömmet Slesvig uden skat eller afgift, ingen vilde tage derimod. Da tilbød Knud Lavard sig; kongen frygtede ham, men måtte erkende hans dulighed; han modtog tilbudet, men viste også her sin gerrighed, thi Knud måtte købe sin ny værdighed, som ingen anden vovede at attrå, for penge og desårsag sælge en del af sin fædrenearv. Han begyndte sit ny herredömme med strænghed mod forbryderne og mildhed mod de gode. Alle røverier bleve forbudte og hårdt straffede. På heden imellem Slien og Ejderen blev en del røvere fangne og førte for ham; han dömte dem til galgen; da trådte én af dem frem og håbede at frelse sit liv ved at angive sit slægtskab med Knud selv; og denne svarede, at det var i sandhed usömmeligt, at hans frænde skulde lide samme straf som de ringe forbrydere, hvorpå han lod ham ophænge, höjere end alle de andre, i en skibsmast. Kærlighed til retfærdighed, mildhed og velgörenhed skaffede Knud tilnavnet Lavard (Lord) eller herre. Efterat have tilvejebragt sikkerhed i landet

25-26
selv. henvendte han sin opmærksomhed på dets udvortes fjender. Henrik tilbød han fredsunderhandling, når han vilde erstatte den skade, han havde tilföjet landet: men samlede på samme tid en hær til dets forsvar. Henrik svarede, at han ikke agtede at holde fred med Danmark. og han vilde ikke opgive fordringerne på sin mødrenearv: da forkyndte Knud ham åbenbar fejde. Henrik trodsede: Knud, sagde han, er lig en ustyrlig hest, der ikke vil lystre sin rytter. men jeg skal snart lægge bidsel på ham. Men Knud truede ikke forgæves: han samlede strax sine folk, drog hurtig afsted om natten, stille. uden at plyndre, for ikke at forråde sin fremrykning, og kom ved daggry til sin fjendes forskansninger, der vare anlagte ved en å. Efter sammenhængen vare disse i nærheden af Slesvig. men om Henriks skanser. som nogle have antaget, vare på holmen Jorgensborg, nu Mewenburg. så at den omtalte å skulde være Slien, er uvisst, da der intet spor findes til, at Knud satte over et vand. Henrik, der så uformodentlig blev overfalden, satte sig ikke til modværge, men svömmede på sin hest over åen. Er du bleven våd? råbte Knud spottende efter ham: hvorpå Henrik råbte tilbage. hvad han havde dèr at göre? Jeg er kommen. svarede Knud. for at lade det bidsel lægge på mig, hvormed du har truet mig. Men du slår jo bag ud, sagde Henrik. så at ingen kan komme dig nær. Knud odelagde derpå et kastel og den omliggende egn. hærgede også senere en del af Venden med ild og sværd: men gav endelig sin hær hjemlov og drog med kun tyve ryttere til det sted, hvor Henrik opholdt sig. Da Knuds sendebud forkyndte hans ankomst, troede Henrik. at der var nogen underfundighed under. og spurgte. hvor Knud var: men da han erfarede.

at han allerede holdt udenfor porten, blev han så forskrækket, at han nær havde stodt spisebordet, hvorved han sad, over ende; og da sendebudene forsikrede ham, at Knuds hensigt alene var at stifte fred, lagde han sine arme på bordet, brast i gråd og udbrød: Danmark vil blive ulykkeligt, når det engang mister en sådan mand. Ved sammenkomsten anvendte Knud al sin veltalenhed for at tilvejebringe fred og gjorde selv store opofrelser. Et gæstebud endte forliget. Man har formodet, at Henrik så meget lettere lod sig bevæge til fred, som en af hans sönner. Valdemar, ved denne tid var bleven fældet af Rygerne. Han gjorde med sine egne Vender i forbindelse med Saxerne et tog til Rygen, for at hævne sönnens død. Saxerne droge over Trave igennem Polabernes og Obotriternes land lige til Peene; men her forkyndte Henrik dem, at Rygerne havde begèrt fred, hvilken han dog ikke vilde indgå uden deres samtykke. De svarede, at de vare ikke dragne så lang en vej, for at slutte en æreløs fred, og rådte til at benytte den gode, naturlige bro, som den strænge vinter havde lagt over havet imellem fastlandet og Rygen. Hele hæren brød da op, drog frem og udbredte sig i flere afdelinger på isen; Saxerne gik foran med Henrik. Om aftenen nåede man Rygen og begyndte at tænde ild på landsbyerne; og Henrik opmuntrede sine krigere til tapperhed, thi de havde nu fjender for og bag: Rygerne foran sig, Kissiner og Circipaner bag sig. Men Rygerne bleve forsagte, sendte en af deres præster og bade ydmyge om fred; herren vredes på sine tjenere, sagde præsten til Henrik, se, landet ligger for dig, brug det efter behag, vi ere alle i din hånd og ville bære, hvad du pålægger os. De måtte da betale 4400 mark og stille gisler. Dette tog skal være skét i

27
vinteren 1121—1122, men herved kan bemærkes, at denne vinter skal have været mild, hvorimod 1117—1118 og 1118—1119 vare strænge vintere. Da Henrik vilde inddrive boderne hos Rygerne, som ingen mynt havde, men beregnede alt i handel og vandel efter vadmel, så bragte de ham guld og sølv fra templerne, samt deres kvinders prydelser; men Henrik betjente sig af en så mislig vægt, at de næppe kunde tilvejebringe halvparten af hans fordring. Han beskyldte dem da for troløshed og gjorde et nyt tog imod Kissinerne, drog derpå atter over isen til Rygen, men undkom med nød og næppe, da isen pludselig brød op[1]).

Venskabet imellem Knud Lavard og Henrik blev varigt. Efter Henriks råd skal Knud have anlagt to kasteller ved Slien, dèr hvor den er smallest, og spærrede indløbet med træbomme og jærnlænker, for at hæve told af fremmede skibe. Herved forskaffede han sig en ikke ubetydelig indtægt og sikrede tillige landet mod fremmed indfald. Henrik skal desuden, efter Saxe, have fattet et sådant venskab for Knud, at han med forbigåelse af sine udulige sönner bestemte ham til sin eftermand og underrettede ham om, hvorledes han dertil skulde erholde kejserens samtykke; men Helmold kender intet til denne bestemmelse. Han lader Henriks sönner følge efter faderen, og først efter deres død erholdt Knud uden modsigelse herredömmet over de vendiske lande. Thi nu, da disse vare uden overhoved, drog Knud til hertug Lothar af Saxen og købte for en stor sum penge det obotritiske rige,

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 36-38. Saxo, lib. 13, s. 230-234. Suhm, 5 d. s. 170-172. 174. 192. 198. 200-203. 206-207. 210-212. 215-216. 230. 239-242. 247.

28

som Henrik havde besiddet; Lothar satte en krone på hans hoved, erklærede ham for Obotriternes konge og gav ham disse lande til len. Den f[illegible]od Knud Alberg (senere Segeberg, af nogle urigtig forblandet med Aldinborg eller Oldenborg i Wagrien) bebygge, opforte dèr en befæstning, forenede sig med Holstenerne og gjorde med dem strejftoge ind i Venden. Thi hans herredömme blev ikke uden modsigelse. Tvende fyrster, Pribislav og Niklot, af Henriks slægt, opkastede sig til herrer over en del af Obotriterne, men de bleve på et af Henriks toge tagne til fange og sade en tid lang fængslede i Slesvig, indtil de bleve loskobte. Imidlertid forberedtes fra en anden side Knud Lavards voldsomme død; hans tiltagende magt, hans hengivenhed til saxiske sæder, men især den danske konges svaghed og hans sön Magnuses misundelse eller frygt, frembragte hin i Danmarks historie noksom berömte tragiske begivenhed, ved hvilken den udsigt, dette rige kunde have til betydelig at udvide sit herredömme langs Østersøen. for lang tid forsvandt; og først efter en række af trængselsår vågnede på ny den gamle kraft og det gamle mod i danske hjærter[1]).

7. Imidlertid gjordes ny forsog på at udbrede og stadfæste kristendommen. Biskop Otto af Bamberg blev (1124) Pomeranernes apostel og forkyndte kristendommen i Kamin, Julin, Stetin og flere stæder: blandt de vestlige Vender prædikede Vicelin på den vendiske fyrste Henriks tid; Henrik indrömmede ham kirken i Lybek, og efter

[1]) Saxo, lib. 13, s 234. Knytl. kap 85. Helmold. lib. 1. cap. 48. 49. Suhm, 5 d s 253-254. 349-351. Om Knytlingas urigtige beretninger angående Knud Lavards forhold til kejseren, se Cronholms Fornnord. minnen, 2 d. s. 248-249.

28-29

Henriks død (1125) anlagdes klosteret Neumünster: Henriks sön Zwentopolk var kristendommen gunstig, Knud Lavard naturligvis endnu mere; men efter Knuds død blev Pribislav hersker over Wagrierne og Polaberne, Niklot over Obotriterne. De vare grumme, som vilde dyr, og fjender af kristendommen. Hedenskabet slog derfor atter ny rødder i Venden, og de allerede kristnede måtte udstå skrækkelige forfølgelser. De bleve grebne, bundne til pæle og martrede på hin grusomme måde, som allerede anvendtes af de Danske under Erik Ejegod: andre bleve korsfæstede til hån for korsets tegn, og selv de, der sparedes for løsepengenes skyld, bleve i fængslerne betyngede med svære lænker og martrede med allehånde pinsler. Og denne umættelige grumhed øvedes ikke blot i selve de vendiske lande; Venderne hjemsøgte også de nærliggende kristne kyster til lands og vands[1]). Om mange af disse, i forbigående gjorte toge taler historien intet; hvorimod den udførlig fortæller hint store tog til købstaden Kongehelle i det sydlige Norge, hvilken by blev indtagen og hærget af den vendiske fyrste Rettibur (1135), hvilket tog tillige viser, at Venderne på deres plyndringer have fulgt den sædvanlige handelsvej fra de vendiske kyster til Slesvig, derfra igennem Bælterne op imod Norge, så at de danske kyster måtte først og fornemmelig være udsatte for deres hærgning.

For at hævne og hemme disse vendiske plyndringer, foretog den danske konge Erik Emun i det følgende år (1136) sit tog imod Arkona. Han havde en flåde på 1100 skibe, og der fandtes fire heste på hvert skib, så at denne

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 52. Suhm, 5 d. s. 393. 398.

konge var den første, der førte rytteri over havet, hvilket siden ved disse toge blev almindelig skik. De Danske landede uden modstand på Rygen og belejrede det stærkt befæstede Arkona. For at de andre Ryger ikke skulde komme fæstningen til hjælp, opførte de Danske en höj og bred vold tværs over den smalle landstrimmel, som forbinder Arkonensernes land med Rygens øvrige fastland, og Hallandsfarerne fik under anførsel af Peder (måské Peder Bodildsen) befaling at forsvare denne vold. Men Rygerne vadede over lave steder i sundet og anfaldt Hallandsfarerne; det kom efterhånden til en almindelig kamp, i hvilken Rygerne lede et nederlag. Dette og vandmangel tvang endelig Arkonenserne til at overgive sig. De lovede at lade sig døbe og løb i hobetal hen til en fersk sø, dog mere for at læske sin tørst, end for at modtage dåben; også beholdt de endnu deres billede af Svantevit. Uagtet derfor kongen indsatte en præst til at undervise dem, havde kristendommen dog ingen fremgang, og kunde ved slige enkelte, usammenhængende toge ingen have. Næppe havde den danske hær forladt landet, för Rygerne forjoge præsten og vendte tilbage til hedenskabet[1]). For såvidt som dette tog ikke blot gik ud på erobring, men også på kristendommens forkyndelse, regnes det af nogle for det første danske korstog til Venden.

Under Erik Lam eller, som Helmold kalder ham, Erik den spage, foretoges flere, men uheldige toge; til hvilke steder angives ikke. Den danske sømagt forfaldt efterhånden; Vendernes dristighed blev större, og kongens ulykke

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 248-249. Knytl. kap. 101. Hamsfortii Chronol. sec. hos Langebek, 1 t. s. 272. Gheysmeri Comp. hos Langebek, 2 t. s. 370. Suhm, 5 d. s. 492-494.

30-31
fremkaldte deres spot; de overfaldt endog (efter Hamsfort i året 1146) kongen selv, da han sejlede fra Sjælland til Fyn, og nodte ham til at flygte på land fra skib og gods. Den enkelte mands tapperhed var den samme som för, men kongens svaghed fordærvede alt; thi han gav efter selv for den ringestes mening, og et råb i trosset om, at det nu var tid at vende hjem, var ham nok til at give hele hæren hjemlov[1]).

8. Men nu nærmede sig mere og mere den tid, da de vendiske toge formedelst anforernes dygtighed og kristendommens udbredelse skulde antage en mere höjsindet karaktér. De bleve til korstoge. Efter Jerusalems erobring prædikedes ikke blot korstoge, for at indtage det hellige land, men pave Eugen og den franske Bernhard af Clairvaux opfordrede også (1146) alle de latinske kristne til at drage imod hedningerne. Saxerne, som ikke vilde drage til det hellige land, besluttede at anfalde Obotriterne og Leutitierne og indbøde de Danske til deltagelse. Fordelene vare også de samme som ved hine större og farligere toge: syndsforladelse her i livet og paradisets salighed strax efter doden. Således udtrykte den pavelige bulle sig. Ved rygtet om de Danskes og Saxernes forenede rustninger, tænkte Obotriternes fyrste Niklot på sit forsvar og anlagde fæstningen Dobin, for i nodsfald at have et sikkert tilflugtssted. Derpå faldt han ind i Wagrien, gik op ad Trave og hærgede. Da rejste de saxiske fyrster, især den berömte hertug Henrik Løve, en stor magt og faldt (1148) ind i Vendernes lande på to steder, imedens den polske

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 253. Helmold lib. 1, cap. 67. Hamsfort hos Langebek, 1 t. s. 39. 274. Gheysmer hos Langebek, 2 t s 371. Suhm, 5 d. s. 623-624.

hertugs hær brød ind fra den modsatte side. Nu havde også de danske konger, Svend Grade og Knud Magnussen, efter slaget ved Slangerup indgået forlig og forenede sig, for at overfalde Venden. De havde en stor hær, efter fremmede, men overdrevne beretninger endog på 100,000 mand. Knud Magnussen kom først med Jyderne til Wismar havn, siden Svend med Slesvigerne, samt krigerne fra de danske øer og Skåne. Alle de danske biskopper vare med og anførte hver sine folk. Ved strandbrædden stødte Saxerne til de Danske; forenede rykkede de mod Dobin, og kun få bleve tilbage ved de danske skibe. Heraf benyttede Rygerne sig til at overfalde flåden. Skåningerne, som lå forrest, bleve strax drevne på flugt, og Jyderne, der endnu ikke havde glemt slaget ved Fodvig, så ikke ugerne deres nederlag. Biskop Asker af Roskilde, som Svend Grade havde givet befaling over den hele flåde, forlod sit skib og roede på en båd over på et handelsskib, hvor han skjulte sig. Skåningerne, hvis skibe vare sammenfæstede, hugg tilsidst båndene over, og da faldt mange for fjendens sværd, mange styrtede sig i havet og druknede. Rygerne betjente sig desuden af list. De lagde de erobrede danske skibe, skönt de vare ubemandede, ind imellem sine egne og tjældede over dem, for således at indjage fjenden skræk ved deres mængde. Nogle sejlede også bort om natten og roede tilbage om morgenen, som om det var en ny flåde, der kom de andre til undsætning. Men da de gentoge denne list for ofte, blev den tilsidst uden virkning. Imidlertid blev belejringen af Dobin ophævet, efter Saxe formedelst rygtet om flådens fare. Hæren vendte om, og de Danske dreve med forenede kræfter Rygerne tilbage, som næppe kunde komme til at ro bort, da havnen ved Wis-

32-33
mar var opfyldt med lig. Svend havde mistet sit skib tillige med alt, hvad der var ombord, både folk og gods; Knud tilbod ham et af sine, men venskabet imellem begge disse medbejlere var så lidet befæstet, at Svend afslog det. Begge vendte tilbage til Danmark, og dette tog var til liden nytte; Venderne vedbleve at ofre til deres afguder og at hærge Danmarks kyster[1]).

En hovedårsag til Danmarks uheld var anførernes udulighed. Vendernes krigsmåde, at de nemlig sjælden holdt stand i åben mark, men gave sig på flugt og midt under denne samlede sine skarer for at falde fjenden i ryggen, fordrede en betænksom og udholdende anfører, men Svend Grade gjorde gerne et hæftigt anfald, drog sig derpå tilbage til skibene, og det med sådan il, at hans tilbagetog næsten lignede en flugt; og da drog han ingen omsorg for hæren og dens orden, men tænkte kun på sin egen person. Danmarks ulykke måtte blive så meget större, som det just på denne tid hjemsøgtes af indvortes stridigheder, i det først to og siden tre gjorde hverandre riget stridigt, hvorved de enkelte landskaber ligesom reves fra hverandre. Hertil kom mangel af ordnet opbud af hæren og flåden, samt mangel på forsvarsværn i landet selv, især på dets kyster, som næsten ustraffet kunde hærges af den første den bedste sørøverflok. Ikke desmindre tjente denne tidspunkt med al sin nød og elendighed til at forberede Danmarks følgende vælde; både borgerkrigene i

[1]) Saxo, lib. 14, s. 254-255. Helmold. lib. 1, cap. 62-85. Knytl. kap. 108. Suhm, 6 d. s. 16. 22-26. Om togets år ere meningerne delte; Hamsfort, Petrus Olai o. fl. (Langebek, 1 t. s. 275, 2 t. s. 220) henføre det til 1150; hvilket har givet nyere anledning til at antage flere toge.

landets indre og Vendernes hærgninger langs med kysterne bleve de kraftigste opfordringer til at værne om landets selvstændighed og at sætte det i sikkerhed mod fremmede. Roskilde og Viborg bleve omgivne med volde og grave; rundt om på øerne og på kysterne anlagdes kasteller imod Venderne, blandt andre ett i Sjælland og ett i Fyn, hvert på sin side af Bæltet, rimeligvis omtrent dèr, hvor Korsør og Nyborg nu ligge; begge disse kasteller bleve vel med flere strax efter ødelagte af Venderne, men man var dog nu bleven opmærksom, dels på slige forsvarsværkers nødvendighed, dels på de steder, hvor de bekvemmest kunde anlægges. Men især bör her nævnes det i Roskilde af Vetheman[1]) oprettede vikingeselskab, hvis stiftelse just skyldtes Vendernes hærgninger. Denne forbindelse af fribyttere fik lov til at bemægtige sig andres skibe, hvor de fandt dem, når de vare bekvemme til deres foretagende, imod at de betalte ejermanden den ottende del af det bytte, som de dermed erobrede (en forholdsregel, der forekommer os nu særdeles voldsom og uretfærdig, men som i middelalderen var almindelig i flere europæiske lande); förend de begave sig på søen, skriftede de deres synder, opfyldte den bod, som præsten pålagde dem, og troede nu, at de, forligte med himlen, måtte have lykke i deres foretagende; de førte intet ombord med sig uden levnedsmidler og våben; de skulde være sparsommelige og årvågne, ja selv om nat-

---

[1]) Måské der i dette som fornavn usædvanlige ord, Vedeman eller Vejdeman, ligger et tilnavn, jagtmanden eller den som gör bytte (af gl. d. at vejde eller vede). En lignende bemærkning finder man hos Münter (Om de danske ridderordeners oprindelse, s. 17), der henfører navnet til møsog. *vidan*, sammenbinde, angels. *weddian*, så at betydningen skulde være forbindelsens eller selskabets mand.

34-35
ten sidde sovende ved årerne; når de sejlede forbi en kyst, skulde de først lade den bespejde, for at de ikke uformodentlig skulde overfaldes; tvang modvind dem til at lægge ind under land, så skulde de først lade lejligheden dèr undersøge, for at kunne vælge den tryggeste havn; byttet blev delt lige imellem alle; fandt de en kristen på et erobret skib, så blev han strax løsladt og forsynet med det nødvendige; lede de mangel på fødemidler eller penge, så udtoge de hos borgerne hvad de behøvede, imod at give dem halvdelen af byttet. Dette selskab, der i begyndelsen kun var lidet, udvidede sig efterhånden udenfor Roskilde og havde tilsidst sine medlemmer adspredte over hele Sjælland. Det var en ny Jomsvikingestat, ordnet i kristenheden. For at ødelægge grundlaget til denne forbindelse, gjorde Venderne (1153) et tog til Sjælland. De lagde deres flåde ved østkysten og droge ind i landet, for at overrumple Roskilde. Isteden for, som ellers, at hærge, droge de nu stille frem og stak ikke ild på byerne, at røgen ikke skulde røbe deres ankomst. Ved spejdere erfarede de også, at byen ingen ufred anede, og at kongen var dragen derfra, men opholdt sig i nærheden. Alt dette bestyrkede dem i deres forsæt, så de med stærke skridt nærmede sig byen; deres bedste ryttere (også de førte rytteri med sig på flåden) vare allerede komne til forstaden. Kong Svend, der sént var kommen tilbage fra en sammenkomst i Sundby med sine medbejlere Knud Magnussen og Valdemar, lå i en dyb söyn, og fik først silde efterretning om fjenden. Imidlertid red en kæk mand, ved navn Radulf, Venderne imøde; han var alene og red derfor stedse frem og tilbage, at han ikke skulde falde i deres hænder; men da han var tungt bevæbnet og iført sit fulde harnisk, blev han dog

snart indhentet af de letbevæbnede og ubepansrede vendiske ryttere. For at undgå dem, måtte han ride midt ind i den tykke sæd, hvor de ikke så let kunde forfølge ham. De råbte ham an og spurgte, hvem han var? En købmand, svarede han. De spurgte fremdeles, hvad han da handlede med? Med våben, svarede han, han byttede dem bort for heste, og på den måde var han også kommen til den hest, han nu red på. Derefter spurgte de ham om kongen og lignende omstændigheder, og han sagde dem omtrent sandheden, overbevist om, at de, i følge deres spejderes beretning, ikke vilde tro den. På denne måde vedblev han at udtrække tiden, så at de andre kongelige ryttere fik lejlighed til, efterhånden, som de vare raske og behjærtede til, at nærme sig og at samle sig omkring ham. De ankomne stillede sig i slagorden og vilde strax have begyndt angrebet, men Radulf holdt dem tilbage, fordi de endnu vare for få. Men så snart han på de opstigende støvskyer så, at kongen nærmede sig, gjorde han ufortøvet anfald, drev det vendiske fodfolk tilbage og rytteriet på flugt. Denne var dog, efter Vendernes vis, kun forstilt; da de så, hvor få krigere Radulf havde hos sig, vendte de atter om, og han måtte vige. Men han slog dem anden gang tilbage, og efter en kort forfølgelse, thi Venderne kom ham på deres raske heste snart ud af syne, forenede han sig med den kongelige hær og angreb Vendernes fodfolk, der led et fuldkomment nederlag. Dette slag stod ved Kalfslunde (Karlslunde i Thune herred). Mange Vender faldt; de fleste flygtede, og de vare endnu så røvgerrige, at de på selve flugten trak skindene af de røvede får og lam, med det ringe håb i det mindste at kunne unddrage dem fra fjenden; mange kastede deres våben og styrtede

sig, forfulgte af de Danske, ned ad klinten (måské Stevnsklint) og druknede i havet; en del svömmede til deres skibe. Men rytteriet, der imidlertid havde samlet sig, brød på ny frem ligesom fra et baghold og kastede sig atter over de Danske. Slaget begyndte på ny, men endtes atter med Vendernes flugt; denne var så hæftig, at de med heste og alt styrtede sig ned ad klinten og omkom af faldet eller i bølgerne. Der vare, hedder det, faldne så mange, at de næppe havde mandskab til at føre skibene hjem. Dette nederlag hindrede imidlertid ikke Venderne fra at gentage deres hærgninger; og sørgelig er den skildring, der gives af landets daværende forfatning. Hele den østlige kyst af Jylland fra Vendsyssel til Ejderen, denne for största delen af naturen så velsignede egn, lå udyrket og øde, og var, på de större købstæder nær, næsten blottet for indbyggere. Dette var endnu i höjere grad tilfældet med Fyn, der på alle kanter var udsat for Vendernes strejferier og tilsidst kun havde få indbyggere tilbage; ett af Vendernes indfald (1157), hvorved rimeligvis også Odense blev afbrændt, var så voldsomt, at ett sådant til vilde have forvandlet denne frugtbare ø til en ørken. De små øer bleve ganske ødelagte. Låland købte sig fri for plyndring ved at betale en årlig skat; men Falster, der ikke vilde betale en sådan, drev enten fjenden tilbage eller sluttede hver gang forlig. Sjællands østlige og sydlige kyster lå udyrkede og fyldtes med røvere isteden for agerdyrkere. Hverken våbenmagt eller faste kasteller vare mere tilstrækkelige til modværn; man måtte nedramme store pæle og bjælker rundt om i de snævre bugter og i indløbet til havnene, for at forhindre fjendens landgang. Så dybt var Danmark sjunket ved borgerkrige og svage konger. De, som forhen havde

hersket over havet og bragt skræk over beboerne af de modsatte kyster, måtte nu betale dem skat, som de för havde frataget kosteligt bytte, lade sig plyndre i eget land og lade sig slæbe bort i trældom. Den formedelst borgerkrigene landflygtige Svend Grade søgte ikke blot hjælp hos de saxiske fyrster, men selv hos den obotritiske fyrste Niklot, ja endog til Rygerne skal han have sendt et kostbart bæger som gave til deres afgud Svantevit, og med en vendisk flåde landede han atter på Lålands kyst, for at tilbageerobre sit rige. Visselig var det da nødvendigt, at en ny hersker og en ny ånd kom over landet, at ikke dets navn skulde blive til en spot i årbøgerne, og dets sönner til fejge slaver af vilde, foragtelige hedninger[1]).

FJERDE AFSNIT.

TOGE TIL VENDEN UNDER VALDEMAR DEN FØRSTE OG KNUD DEN SJETTE.

Med Knud Lavards sön Valdemar den første begynder en ny tidspunkt i Danmarks historie. Om end ikke kongen ved sine personlige egenskaber indtager den første plads i heltenes række, så vidste han dog at omgive sig med herlige krigsanførere og kloge rådgivere og ved ædelt sind at fængsle dem til sig og riget. Han var, efter Svend Åge-

---

[1]) Saxo, lib. 14, s. 259-260. 267-268. 272. Suhm, 6 d. s. 94-95. 160-164. 233-234.

38-39

sen, smuk af åsyn, skæmtsom, skarpsindig, rådsnild, en tapper og ypperlig kriger, venlig, sejerrig og lykkelig i næsten alle sine foretagender; Guds nåde udvidede derfor også denne berömmelige konges ry, så at konger og fyrster kappedes om at bevise ham deres velvillie og ærbødighed. Hertil bidrog især en anden slægt, Asker Rygs, der ved siden af kongeslægten hævede sig på ærens tinde. Store bedrifter besluttes, endnu större udføres, og tiden, som avlede disse bedrifter i sit skød, lod dem heller ikke blive uden vidnesbyrd for efterverdenen; en historieskriver, der var större end sin tid, omgav dem med en glans, der endnu omstråler dem. Absalon handlede, og Saxe greb pennen. Axel eller Absalon, der nedstammede fra Jomsborgs høvding Palnatoke, arvede efter ham tapperheden, og iver for kristendommen efter Odinkarerne, der vare en anden gren på hans slægtstamme. Hans farfader, Skjalm Hvide, var en af Svend Estridsens ypperste mænd og en tro fosterfader for Knud Lavard, så at kærlighed til kongeslægten og fædrelandet gik umiddelbar i arv til hans börn. Da Skjalm Hvides sön, Asker Ryg, engang drog i leding, pålagde han sin frugtsommelige hustru, at hun, hvis hun i hans fraværelse fødte en sön, til tegn på hans taknemmelighed mod Gud, skulde pryde kirken i Fjenneslev, hvor han boede, med et tårn. Han vendte tilbage fra sit tog og så ved sin hjemkomst to tårne hæve sig, det ene for sönnen Esbern, senere kaldet den snare, det andet for hans tvillingbroder Axel, der siden, efter den tids skik, som gejstlig antog navnet Absalon. Absalon studerede i Paris og steg ved sin lærddom og sine herlige gaver efter sin hjemkomst efterhånden til kirkens höjeste værdigheder. Saxe har lagt skjul på hans fejl, men med fynd fremhævet

hans gode egenskaber: Han besad en sjælden veltalenhed; hans tunge var som et tveægget sværd; med den straffede han kong Valdemar selv, med den bragte han orden tilbage på landstinget i Sjælland, der var blevet en skueplads for kiv og trætte; og den samme røst lød i slagets tummel til opmuntring for de forsagte. Sit af naturen stærke legeme havde han hærdet ved legemsøvelser og allehånde besværligheder. Han forstod ikke blot at færdes med våben og at tumle sin hest som den bedste, men kunde også svömme i sin fulde rustning og, på samme tid som han kæmpede for egen frelse, redde andre fra døden i bølgerne. Når han ikke i felten løftede sin stridsøxe mod fjendens nakke, var det hans lyst og vane at fælde vedd eller at foretage lignende arbejder. Efter at han var bleven valgt til biskop, viste han sig lige stor som søhelt og som kirkens høvding, thi han anså det for en ringe fortjeneste at beskytte religionen hjemme, når den udenfor landets grændser var udsat for farer. Da hans bispesæde var ødelagt, lå han stadig ude til værn for kysterne, for at våge for landets sikkerhed, og skovens hvælving var ofte hans tag. Selv i vintertiden plöjede han bølgerne med sine hærskibe, så at der var ingen årstid, da han jo vågede for det almindelige bedste. Han var ligeså meget fædrelandets fader, som han var prælat, omgiven af den dobbelte glans af hans værk i krigens og i kirkens tjeneste. Dette er Saxes skildring af denne i Danmarks årbøger uforglemmelige mand. Föjer man hertil hans årle venskab med kongen, med hvem han ved Svend Grades mordforsøg i Roskilde og ved alle lignende lejligheder delte sorger og farer, hvis ild han opflammede, hvis langsomhed han ansporede, hvis tvivl han adspredte, og

40-41
hvis håb han delte: så begriber man, at tvende sådanne mænd måtte vække flere deres lige, og at ingen fjende kunde bestå imod den klogskab, visdom, tapperhed og udholdenhed, som forenede sig om at benytte landets rige hjælpekilder til nutidens og fremtidens held.

2. Under Valdemar og hans hærførere antoge derfor krigene med Venderne en höjere karaktér; de bleve til en næsten regelmæssig række af korstoge; deres formål var ikke mere at göre enkelte hærtoge, men at bryde fjendens magt ganske, og ved at indpode ham kristendommen at hæve hærgningerne i selve deres årsag. Da kong Valdemar havde overvundet Svend Grade, var hyldet til konge og havde tilvejebragt fred i landet selv, vendte han strax sit öje mod Venderne, der havde ødet næsten en trediedel af riget. Den danske flåde samlede sig (1158) ved øen Masnet imellem Falster og Sjælland. Dèr holdtes ting; men frygten for Venderne havde således betaget folket, at de ældste under adskillige foregivender sogte at afvende kongens sind fra dette foretagende. Fjenderne, sagde de, havde allerede fået underretning om deres forsæt; der var mangel på fødemidler; man vilde sætte det hele land i fare ved at vove så mange tapre mænds liv, som her vare samlede; hvis den danske flåde led et nederlag, da vilde dens tab være uerstatteligt, og blottede for sit værn vilde alle Danmarks kyster blive udsatte for Vendernes ødelæggelser. Kongen gav efter for disse forestillinger og opsatte toget. Så snart Absalon fik nyss om denne fejge tale og kongens forandrede beslutning, gik han ombord på kongens skib og spurgte om grunden til togets opløsning. Og da kongen svarede, at det skete, for ikke at sætte så mange tapre mænds liv i vove, udbrød Absalon med den

frimodighed, der egnede sig en brav mand, med den fortrolighed, hvortil hans stilling mod kongen gav ham adgang, og med den fine skæmt, der ofte skal have været på hans læber: Siden du ikke vil sætte de tapre og dygtige i vove, så ville vi da en anden gang forsøge det med de udulige og fejge, og enten skulle vi da vinde en glimrende sejer eller kun lide et ringe tab; thi uslingers undergang er kun for lidet at agte. Kongen begav sig til Roskilde, hvor der ved Absalons valg til biskop bilagdes adskillige tvistigheder. Men Absalon lagde ikke sværdet bort, fordi han modtog bispestaven. Løverdagen för palmesöndag i samme år gjorde Venderne landgang på Sjælland med en flåde af fire og tyve skibe. De Danske samlede sig imod dem ved Borlund (måské landsbyen Boslunde). Næppe fik Absalon underretning derom, för han med sine egne hofmænd eller krigere, kun atten i tallet, ilede did, dræbte med böndernes hjælp næsten alle de vendiske fodfolk og adsplittede deres rytteri, uden af sit følge at miste mere end én mand. En skov unddrog de flygtende fra videre forfølgelse. Samme år blev byen Århus frygtelig hærget af søroverne; ligeledes Falster. Borgerkrigene førte det med sig, at forbindelsen imellem de enkelte landskaber slappedes. Skåninger, Sjællændere og Jyder havde i nogen tid hver haft sin egen konge; derved vaktes misundelse og skinsyge, der ikke strax kunde udslettes ved foreningen under én hersker. Indbyggerne på Falster, der med så meget mod havde modsat sig Venderne, bare desuden nag til Sjællænderne og kongen for deres sendrægtighed. Kongens mundskænk opholdt sig på denne ø og kunde ikke komme bort formedelst fjendens anfald, men da det endelig lykkedes ham, forebragte han kongen på en hadefuld måde, hvorledes en

42-43
Falstring havde ytret: de forrige konger bare sporer på hælene, den nu regerende bærer dem på siden; og han tilföjede ydermere, at Falstringerne vare forrædere, at de åbenbarede alle hemmelige anslag for Venderne, beskyttede deres fanger og gave dem underretning om de danske rustninger. Kongen vilde da have gjort et tog imod Falster, men blev kort efter syg i Ringsted: bekymring for kongen gjorde ligeledes Absalon næsten dødssyg; og da begge igen vare komne sig, besluttede de heller at anvende deres kræfter mod landets fjender end mod dets borgere[1].

3. Efter overlæg med få, men dygtige rådgivere samlede derfor kongen (1159) en hær og flåde: som deltagere nævnes især Absalon, Peder Thenja, Absalons broder Esbern Snare og hans fætter Sune Ebbesen, samt (i Knytlinga) kongens naturlige sön Kristoffer. Hæren blev ikke stor, da kongen frygtede ved lange forberedelser at røbe sin hensigt. Da han ikke bar nogen tvivl om Sjællændernes troskab, så besluttede han selv at anføre den skånske flåde og begav sig, endnu svag, over til Lund, for at opbyde almuen. Ærkebiskop Eskild forestillede vel, at skibene i kort tid ikke kunde blive færdige, men da han fandt kongens forsæt så urokkeligt, at han heller vilde give sig afsted med ett skib, end opsætte toget, så skyndte han på de nølende og tog kongen ind på sit eget skib; thi så vidt var det kommet formedelst sötogenes ophør, at kongen selv ikke besad noget. Lålikerne og Falstringerne bleve sidst tilsagte at møde, for at de, hvis hin mistanke var grundet, ikke skulde give Venderne nyss om foretagendet.

---

[1]) Saxo, s. 280-282. Suhm, 7 d. s. 10-11. 31-34. Med hensyn til kritikken ved dette og følgende toge, henvises læseren især til Estrups Absalon og Cronholms Fornnord. minnen, 2 d.

Flåden samlede sig ved Landore (i egnen af Landskrone) på kysten af Skåne; her fandtes en lang og krum sandbanke, som skjules ved höjvande, og kongen besluttede her at mönstre sin hær. Men da alle danske konger havde den overtro, at Landore var et dem farligt sted, så beså han selv mönstringen fra den næste havn af. Hermed hengik en fjorten dage, og i denne tid vare næsten alle levnedsmidler fortærede. Da flåden endelig, 270 skibe stærk, sejlede ud af havnen, var det smukt vejr; de brugte da årer isteden for sejl, hvorved de tillige kom så meget mere ubemærkede frem. Absalon blev sendt forud med syv skibe, for at undersøge, hvor man bedst kunde lande på Rygen; thi hensigten var at overraske Arkon, Svantevits sæde. Han var allerede kommen henimod denne ø, da han erfarede, at den del af flåden, som fulgte kongen, havde sat sejl til og vendte om; med smærte så han snart hele flåden følge efter og var da nødt til at göre det samme. Han opsøgte kongen og traf ham i havnen på Møn. Her modtoge Peder Thenja, Esbern og Sune ham, da han gik i land; de beklagede alle kongens beslutning og delte Absalons fortrydelse. Kongen lod dem komme for sig og tilkendegav sit forsæt, at opsætte toget til næste morgen; det var, sagde han, for silde på aftenen til at foretage noget, natten var bestemt til hvile, dagen til arbejde. De tav alle, men kongen vilde høre deres tanker, så meget mere som der kun for syv dage vare levnedsmidler tilbage. Da bade de andre Absalon at være tolk for deres fælles mening. Absalon, der var ligeså varm, rask og hæftig, som Valdemar var kold, langsom og sindig, udbrød da i frimodige bebrejdelser. Hvi undres du, o konge! sagde han, at vi tie? Sorgen betager os mælet

44-45
ved at se dig forlade ærens vej. Du er ikke mere herren, men dine undergivnes lydige tjener, og dem, hvis råd du adlyder, er det lige meget, om de føre til ære eller til skændsel. Dette er det andet tog, du har begyndt efter sejeren over dine medbejlere, og du lader det fare med ligeså megen vanære som det første. Vi forsömme den belejlige tid, og ingen nødvendighed undskylder vor fejghed. Er det således du vil hævne dit folks ødelæggelse, under sådanne forvarsler du vil begynde din regering? Vreden malede sig i kongens blik, men han beherskede sig og svarede kun, at han havde mere end ett vidnesbyrd om sin uforsagthed, og hidtil kunde Absalon ikke opstille nogen dåd, der kunde sættes ved siden af hans. Han ilede derpå til sit skib, men Absalon råbte endnu efter ham, at han ikke burde ildskes over gavnlige påmindelser: det var bedre at advares af en redelig ven, end at bagvaskes af en hemmelig fjende. Næste dag befalede kongen at lægge ud, men der opkom en så stærk storm, at hverken tov eller anker vilde holde, selv ikke i havnen; og dette uvejr holdt ved i fire dage, så at flåden adsplittedes, og kongens vrede havde tid til at køles. Dagen efter at stormen var sagtnet noget, så han sine venner, som han hidtil slet ikke havde kunnet få i tale, stå sammen på strandbrædden; han gik til dem, lod sine ledsagere blive tilbage og gav sig i enetale med dem. Samtalen endte med forsoning. Der var endnu levnedsmidler for tre dage, og overfarten var kort; man besluttede derfor at fornye toget, når årerne kunde bruges, og Absalon skulde iagttage det gunstige öjeblik. Vejret lagde sig mærkelig natten derpå, og i dagningen roede Absalon, efter at have holdt messe og bön på sit skib, til kongen,

45

for at lade ham vide, at det var muligt at lægge ud. Kongen gav strax befaling. Hvilket herligt arbejde, udbrød da Absalon, halv spøgende, halv for alvor, ville vi nu ikke udrette, hvis vi atter skulle vende om på halvvejen! men kongen tog spotten som spøg og svarede, at stort vilde derved ikke være tabt, thi når Absalon kom tilbage, så vilde dog han kunne underrette dem om, hvorledes det stod til i Venden. Thi Absalon havde jo heller ikke selv forrige gang nået målet. Ankerne lettedes; sålænge skibene endnu vare under land, gik alting ret godt, men da de kom i åben sø, bleve de udsatte for stormens hele magt. Absalon, der, som sædvanlig, var i spidsen, lod imidlertid ro til af alle kræfter og eggede derved Valdemar til at følge efter. Da begyndte Eskilds skib, som kongen var på, at trække vand på alle kanter; Valdemar så sig om efter et andet, og da Skåningen Ingemars var det nærmeste, gjorde han et voveligt spring derover med sværdet i den höjre hånd, banneret i den venstre, og befalede derpå strax at ro fastere til. Opmuntret ved kongens exempel søgte ærkebiskop Eskild, uagtet hans skibs brøstfældighed, at følge efter, men vendte endelig om efter kongens befaling. Mange andre toge af frygt anledning til at göre det samme; nogle gjorde det også af nød, da deres skibe ikke mere kunde holde søen. De, der sejlede fremad, forrettede på én gang to ting: de toge maden i den venstre hånd, når de behøvede ny kræfter, og roede på samme tid med den höjre. Kun en ringe del af flåden ankom næste morgen tidlig under Absalons anførsel med störste möje og besvær til Hedinsø. Ingen havde tilsat livet, men meget gods var gået tabt. Nu udsendte Absalon den navnkundige fribytter Vetheman, stifteren af det nys om-

46
talte vikingeselskab, og fik ved ham underretning om, at der ingen skibe lå i havnene, og at hyrderne lode kvæget græsse ved strandbrædden, så at Rygerne vare ganske trygge. Kongen kom sent efter med 60 skibe, lagde ind i samme havn, gik ombord på Absalons skib og lagde sig træt og mødig til hvile. To fornemme, men fejge Hallandsfarer, der havde ett skib sammen, begave sig da til Absalon og vilde tale med kongen. Absalon vilde ikke lade ham vække og bad dem sige sig deres ærende. De forestillede da, at deres skib havde taget skade, de havde mangel på levnedsmidler, og vinden var nu god til at sejle tilbage. Absalon foreholdt dem deres fejghed og bad dem for deres egen æres skyld at tie; deres skib kunde sættes i stand, levnedsmidler kunde de forskaffe sig med væbnet hånd, men det vilde vorde dem til evig skam, hvis de forlode kongen med en så ringe magt midt iblandt hans fjender. Den ene foregav derpå, at han hjemme havde en kongelig forretning at udføre, som ikke tålte nogen opsættelse; men da optændtes Absalon til vrede og foreholdt dem, at hvis de forlode ledingen og således tilsidesatte den ærbødighed, de skyldte deres herre, så havde de efter loven forbrudt liv og gods. Ikke desmindre forlode de flåden, for at vende hjem, hvorfor Absalon udgød sin harme over dem, og kongen forsikrede, da han erfarede deres flugt, at de skulde få deres fortjente lön. Men om deres straf berettes intet; så lidet ordnet var den tids søudrustning, at høvdingerne næsten vilkårlig kom og gik med deres undergivne. Kongen gik nu i land på øen, lod skibsbefalingsmændene sammenkalde og holdt krigsråd. Men også i dette mente mange, at det var bedst at vende hjem uden at anfalde fjenden. Kongen forkastede det som fejghed: hans

nærværelse dèr kunde ikke blive ubekendt, da han dog måtte efterlade spor af lejren. Vetheman, der nylig havde bespejdet Rygen, foreslog da, at man skulde nærme sig denne ø; vare indbyggerne trygge, hvilket man kunde skönne deraf, at plovmanden efter sit arbejde lagde sig rolig til hvile, så kunde man uden fare gå i land og plyndre, hvis ikke, vende tilbage. Dette råd sömmede sig, efter Valdemars mening, bedre for en fribytter end for en konge: man havde endnu aldrig hørt, at en dansk konge uden sværdslag havde flyet for Venderne, og han vilke ikke være den første. Da gav Falstringen Gvenmar Ketelsen[1]), der ellers var mere ansét for tapper, end for vís, det råd, som vandt alles bifald. Han forestillede, at man med en så ringe magt, som deres, ikke skulde angribe de talrige og stridbare Ryger, men vende sig mod landskabet Bart, der var lidet, og kunde let plyndres, selv om indvånerne vare beredte til modstand. Kongen, vedblev han, skulde nu lægge sig til hvile, for at samle kræfter; om aftenen, når man mindst væntedes, kunde man søge til landet; og eftersom fjorden, som man måtte ind ad, var lav, så måtte man fordele skibene og ro ganske sagte, dels for ikke at røbe sejladsen for Venderne, dels for at undgå sandbankerne; selv vilde han bespejde alt. Kongen gav sit bifald. Om aftenen sejlede flåden ind ad sundet, kun tre skibe jævnsides hinanden. Gvenmar mødte kongen og bragte ham nogle vendiske spejdere, som han havde taget til fange. Ved morgengry skete landgangen; kongen gik ind igennem skovene og anfaldt uvæntet landsbyerne og flæk-

---

[1]) Hos Saxo Gnemer; i Knytl. skrives fornavnet Gvenmar, Gnemar, Gveinar; læsemåden er altså uviss; men det er rimeligvis samme navn som det hos Saxe, s. 340, forekommende Guemmerus.

47-48
kerne. Venderne, som ved hestetravet bleve vækkede af deres bedste sövn, troede i begyndelsen, at det var deres egne landsfyrster, stak hovederne ud af dörene og spurgte, om det var Kasimir eller Bugislav[1]), men dræbtes i det samme af de Danske. Absalon søgte med en del af hæren til fjærnere egne; tilsidst skilte et stort morads ham fra kongen. Fra først af sørgede han for, at de hærgede landsbyer ikke bleve antændte, for at fjenden ikke derved skulde blive opmærksom, men da han langt borte så flammen af de anstukne landsbyer på kongens vej, så lod han ligeledes stikke ild på, at de brændende huse kunde vise hans landsmænd den heldige fremgang. Begge hære, kongens og Absalons, trak sig derpå tilbage, og da der var et stort rum imellem dem, tændte de hver på sin side ild på landsbyerne, dels for at vise hinanden, hvor de vare, dels for at tilbagetoget kunde ske langsomt og ikke skulde ligne en flugt. Skjalm Skegge var bleven tilbage ved flåden, måtte flere gange forjage Rygerne, der havde indfundet sig, og var borte, da kongen kom til strandbrædden. Rygerne bleve nu forfulgte, men lagde sig i baghold; den störste del af de danske sejlere forlode kongen; én af høvdingerne, der havde stået i forstavnen og gjort sig til af sin tapperhed, satte endog alle sejl til for at undkomme fra de fra deres baghold frembrydende fjender. Kun med syv skibe blev kongen tilbage og standsede roningen for at rådslå. Absalon, der stedse havde holdt sig bagerst, for at dække den øvrige flåde, foreslog at holde til Hedinsø og der oppebie bedre vind; men Peder

[1]) Den pommerske fyrste Wratislaws sönner; denne del af Leutitien må altså den gang have stået under Pommern.

Thenja modsatte sig dette råd; thi vedblev vinden at være ugunstig, så vilde man derfra hverken kunne komme hjem eller erholde forstærkning, imedens Venderne med hver dag vilde forøge deres magt; man skulde derfor sætte sejl til og fortsætte sejladsen, men, for at holde skibene samlede, mindske og korte sejlene på de bedste sejlere, at de langsommere kunde vinde med dem. Absalons råd vidnede om ungdommeligt mod, Peders om den gamle, erfarne mands klogskab, og det beholdt overhånd. Venderne, der imidlertid så, hvor ringe deres fjenders antal var, roede nu flere gange hæftig ind på dem og søgte at skrække dem ved våbenbrag og krigsråb; men de Danske modtoge dem hver gang med en pileregn, og hver gang vendte Venderne om. Da kong Valdemar endelig fik fædrelandets kyster i sigte, lagde vinden sig, og sejladsen gik nu så langsomt, at morgenstunden fandt den danske flåde næsten på samme sted, hvor den havde ligget om aftenen. Man måtte derfor gribe til årerne. Endelig kom ærkebiskop Eskilds skib kongen imøde; han gik ombord derpå og i land på Skåne: de andre landede på Sjælland. Nu, fortælles der, var der iblandt de mænd, som ikke havde været med på toget, også en veltalende mand, ved navn Rane: ham vilde Peder Thenja gække og lod derfor ikke blot fangerne, men også en stor del af hans bådsmænd stille sig op på dækket, for at det kunde lade, som om han havde gjort mange fanger og meget bytte. Rane, der på sin side vilde indbilde Peder, at hans skib var læk, og at dette var grunden til, at han ikke havde deltaget i toget, befalede sine folk, at de skulde give sig til at øse vandet ud af hans skib, men en af folkene svarede, at der i tre dage ikke havde været vand i skibet. Peder, som

49-50
hørte det, råbte derfor over, at han kun slet havde undervist sine folk, hvorledes de skulde svare; og da Rane nu rakte hovedet ud, så de mange mennesker på dækket af Peders skib og antog dem for fanger, så beklagede han, til megen moro for Peder og hans mænd, sin ublide skæbne, og at hans skib havde været så læk, at han ej kunde følge med dem[1]).

4. Endnu om efteråret i samme år (1159) gjorde kong Valdemar med en stor hær af Sjællandsfarer og Skåninger, men kun få Jyder, et tog til Arkon. Den danske hær landede i nærheden af denne fæstning og gjorde et stort bytte; men just som den vilde vende tilbage til skibene, satte en anseelig mængde Rygere over fra øens större fastland til halvøen. Da indfaldt der en stærk tåge; vejen var ubekendt for de Danske, så de måtte blive stående; Venderne, der heller intet kunde se, rykkede frem og da tågen forsvandt, stode begge lige for hinanden. I den danske hær var den vendiske prins Prisklav eller Prislav, en sön af Obotriterfyrsten Niklot (eller Nuclot); han havde antaget kristendommen, hvorfor faderen forjog ham; han havde da taget sin tilflugt til Danmark og ægtede en søster til kong Valdemar. Denne prins sporede sin stridshest og råbte til de Danske, at nu havde de nået, hvad de så længe havde önsket, en kamp med Venderne, nu måtte de vise deres sædvanlige manddom. De Danske brode, imod sædvane, deres slagorden og gjorde et hæftigt anfald. To af kongens ryttere stødte med hestere imod hinanden, så at begge faldt; og i det samme stødte kongen selv således på dem, at hans hest ligeledes styrtede, og

[1]) Saxo, s. 282-289. Suhm, 7 d. s. 34-47. Estrups Absalon, s. 21 ff.

han selv gjorde et så stærkt fald, at hans venstre albue gik igennem skjoldet og ned i jorden. Absalon vilde strax springe af sin hest, for at hjælpe kongen, men denne vinkede, at han skulde blive ved at forfølge fjenden. Mange Vender bleve på valpladsen, andre tyede ud i sundet, men bleve også her forfulgte af de Danske. En af dem havde reddet sig ud på en sten, der lå under vandet, og ragede derved frem over de andre. Absalon opmuntrede sine ryttere til at angribe ham, men ingen vovede det uden Esbern Snare; han styrtede sig i sin fulde rustning i vandet, som var rødt af fjendernes blod, og det lykkedes ham at gennembore hin Vende med sit glavind; men da han vilde vende tilbage, blev han så voldsomt greben af bølgerne, at han nær havde tilsat livet; to andre ryttere, Oluf og Niels, søgte forgæves at komme ham til hjælp og vare nær selv druknede; endelig reddede fodfolket ham. Da han kom op af vandet, anså man ham for død; man rullede ham, og han slog endelig öjnene op; man søgte at opvarme ham med klæder, og han begyndte at tale, men hele dagen igennem var han bleg som et lig. En anden dansk rytter havde ved at forfølge fjenden vovet sig så langt ud, at han tilsidst var ganske omringet; Rygerne opfordrede ham til at give sig, men han foretrak døden for fangenskab, sprang af hesten og vedblev at fægte, indtil han sank død ned på en dynge af sine fjenders lig; og nu vovede ingen Vende mere at nærme sig de Danske. Efterat have hærget egnen omkring Arkon med ild og sværd, vendte Valdemar tilbage med hæren, da vinteren nærmede sig[1]).

---

[1]) Saxo, s. 289-290. Knytl. kap. 119. Suhm, 7 d. s. 48-50. I Knytl. udgöre de tre hidtil anførte toge, af hvilke det første dog

51-52

5. Vinteren over sad Valdemar rolig hjemme, men begyndte næste forår (1160) at ruste sig til et nyt tog. Næppe fik Rygerne efterretning derom, förend de sendte en af deres anseeligste mænd, Dombor (Domabur), til Danmark for at mægle fred. Absalon modtog ham gæstfri efter den tids skik, forskaffede hans folk fri underholdning og herberge, men tog Dombor selv med sig til flåden, hvor rådslagningen skulde holdes. Desuden var det den tids krigsbrug, at fremmede sendebud, for at de ikke skulde blive til spejdere, holdtes tilbage, så længe et tog stod på. Imidlertid hindrede modvind den danske flåde fra at løbe ud, og Jyderne, hvis levnedsmidler vare gåede op, lode til at ville forlade hæren; Skåningerne og Sjællænderne meddelte dem vel af hvad de havde, for at hæren ikke ved deres bortgang skulde svækkes, men Fynboerne, der vare rigelig forsynede, vilde desuagtet ikke komme dem til hjælp. Dombor så uenigheden og benyttede den. Hidtil havde han bedet om fred; nu forhöjede han sine fordringer og bad Absalon være mægler imellem ham og kongen. De forlangte da, at han skulde stille sikkerhed for sin oprigtighed, hvorpå han tilbød at kaste sten i havet. Dette var en vendisk skik, hvorved forlig bleve bekræftede; den, der kastede stenen, önskede nemlig derhos, at den, der brød forliget, måtte ligesom stenen gå under i bølgerne. Men Absalon forkastede denne borgen

atter opgaves, kun ett, og det er efter de anførte omstændigheder det samme som her det andet. Den danske flådes samlingssted var Møn; målet for toget var først Hedinsø, derpå landet sönden derfor eller Bart, hvor kongen og Absalon, således som ovenfor er fortalt, hærgede hver på sin side af en flods, nemlig Barthes, udløb (móða).

som hedensk tant og forlangte gisler. Da gjorde Dombor samme fordring. Fortörnet svarede Absalon, at Rygerne fordum sendte de Danske både gisler, penge og skibe: aldrig var det hørt, at de Danske indrömmede dem sligt. Men nu blev Dombor höjrøstet; han mindede Absalon om, hvor dybt Danmark var sunket; hine tider vare nu forbi. En vís mand, sagde han, agter ikke blot på de forbigangne og tilkommende tider, men også på den, der ligger ham nær for öje; forhen have de Danske betvunget os, nu have vi lykken med os; eders grændser ere hærgede, eders kyster øde, vore ere blomstrende og kunne næppe føde vor mængde; og overmænd sömmer det sig at modtage skat, ikke at give. Disse stolte ord sårede Absalon i hjærtet, men han betvang sin harme og bragte kongen Dombors fredsforslag. De bleve forkastede; men Dombor vendte ikke desmindre hjem med den glæde, at toget blev til intet. Modvind forhindrede det, måské også den slette orden i hæren.

Kong Valdemar indså, at han måtte forstærke sig med fremmed hjælp. Allerede for flere år siden havde han holdt en sammenkomst med hertug Henrik Løve af Saxen og betalt ham en sum, for at han skulde hindre Vendernes plyndringer på Danmark. Men hertugens fraværelse i Italien gjorde denne forholdsregel næsten unyttig. Nu holdtes der atter en sammenkomst i Ertheneburg (Atlinburg) ved Elben. Kong Valdemar beklagede sig over den skade, Venderne havde tilföjet hans rige. Hertugen, der fik løfte om endnu flere penge, som derved erholdt sold til sine tropper og desuden kunde håbe at udvide sit lands grændser, var villig til et forbund. Man blev da enig om, at hertugen skulde anfalde Venderne til lands,

53-54
kong Valdemar til søs. Begge trængte lige meget til hinanden. Uden den danske flåde vilde alle hertugens bestræbelser være forgæves.

Valdemar samlede da om hosten (1160) sin flåde ved Masnet. Absalon, der ellers ved al ledingsfærd plejede at være den første, lå den gang i Isefjorden. Han skulde i Roskilde bemande et drageskib, som den norske kong Inge havde sendt kong Valdemar til foræring, for derefter at føre det til det fælles samlingssted, men han blev opholdt af modvind. Det gik ham nær til hjærte. I sin bekymring faldt han i sövn i bagstavnen af sit skib og drömte, at han med biskop Toke af Börglum vandrede ved strandbrædden, og at denne tre gange sang den psalme. der plejede at afsynges julenat, og bad ham høre nöje efter. Drömmen var så levende, at Absalon, efterat være vågnet, endnu antog den for virkelighed; og den anvendelse, han gjorde af psalmens indhold, gav ham den sikre fortrøstning, at stormen næste dag vilde høre op. Han steg strax i en båd, roede, skönt uvejret endnu ikke havde lagt sig, hen til drageskibet og befalede skibshøvdingen Astrad at lade masten rejse og göre sig sejlfærdig. Vinden lagde sig virkelig, hvorpå Absalon befalede, at flåden skulde gå ud af Isefjorden, sejle omkring Sjælland og forene sig med kongens. Den samlede danske flåde gjorde derpå et tog til øen Poel ved Wismar fjord, på samme tid som Saxernes hær til lands rykkede ind i Venden fra vesten. Begge hærgede og vare undertiden hinanden nær. Den vendiske fyrste Niklot, der ikke så sig i stand til at forsvare alle sine fæstninger, satte da ild på Ilow, Meklenborg, Swerin og Dobin og besluttede kun at forsvare Werle eller Wurle. Herfra lod han sine folk strejfe ud igennem

landet, for at bespejde hertug Henriks hær, og gjorde af og til selv et udfald. Hans sönner, Pribislav og Wertislav, overfaldt Saxerne i nærheden af Meklenborg; de nedlagde en del af dem, men mange Vender bleve fangne, og hertug Henrik lod dem hænge. Fortörnet over sine sönners fejghed, udbrød Niklot: Jeg troede at have avlet mænd, men de ere frygtsommere end kvinder; jeg vil selv ud at forsøge lykken. Han tog det mest udvalgte mandskab med sig og lagde sig i baghold i nærheden af fjendens lejr. Herfra var en del af trosset gået ud, for at indsamle levnedsmidler og foder, og tresindstyve ryttere, der havde trukket slette klæder over deres harnisk, vare med dem. Niklot angreb og red alene midt ind i den fjendtlige hob, men i det samme sprang de forklædte ryttere på deres heste og ombyttede leerne med sværdet; han vilde nedstøde dem, men hans våben traf uformodentlig på pansere og gjorde ingen virkning; han blev omringet og fældet, förend nogen kunde komme ham til hjælp. Man kendte ham, afhugg hans hoved, satte det på et spyd og bar det om i lejren, et kært syn for den danske og saxiske hær. Hans sön Prislav, der opholdt sig hos de Danske, fik under måltidet efterretning om sin faders fald; da, fortælles der, holdt han i en föje tid op med at spise og böjede sit hoved ned, men derpå udråbte han, at en hedning fortjente sligt endeligt. Således vandt religiøs overtro sejer over naturens røst. Niklots sönner opbrændte og forlode Werle, skjulte sig i skove og moradser og sendte kvinder og börn til skibene. Nogle dage efter Niklots fald besøgte Valdemar hertugen, der beværtede ham og Absalon i sit eget telt. Efter dette møde vendte kongen tilbage til sin flåde. Dette tog lagde grunden til hertug

Henriks undertvingelse af det Meklenborgske. Han erobrede hele landet og anlagde til dets forsvar fæstningen Swerin; med Niklots sönner indgik han forlig og overlod dem fæstningen Wurle, samt flere landstrækninger mod østen, der dog først skulde erobres. Obotriternes forrige lande uddelte han derimod til sine mænd, så at Vendernes religion, herredömme, ja deres navn her efterhånden forsvandt. Medens Saxerne således vendte deres opmærksomhed mod de dem nærmeste lande, fæstede de Danske, som det følgende vil vise, især deres öjne på Rygen og Forpommern, der för tildels havde erkendt deres herredömme, og som sølande især måtte være dem vigtige.

Medens Valdemar endnu lå udenfor kysten med sin flåde, vilde han i et vigtigt anliggende skikke sendebud til hertug Henrik. Men vejen til hans lejr, midt igennem Vendernes egne, var farlig, og alle, som kongen henvendte sig til, undskyldte sig: snart vare deres heste lamme, snart slet beslåede, eller der var andet i vejen. Absalon, der imidlertid havde været i skoven, for at fælde vedd, kom nu tilbage og var strax villig til at påtage sig rejsen, og da det blev ham overladt, selv at bestemme sit følge, så valgte han for det meste sine egne frænder. Prislav, der var bedst bekendt med egnen, tilbød sig at følge med. De ankom lykkelig, tresindstyve i tallet, til hertug Henriks lejr og udførte deres ærende. Hertugen bad dem blive natten over; men Absalon undslog sig, fordi hans udeblivelse vilde volde kongen bekymring. Da han nu ved nattens udbrudd vilde begive sig på vejen, gik en fornem Saxer til hertugen og forestillede ham, at de danske sendebud måtte tilsætte livet, hvis de ikke fik nogen bedækning, og dadlede hertugen hårdt, fordi han vilde lade så

ypperlige mænd blive udsatte for sådan fare. Hertugen sendte derfor bud til Absalon, men denne vilde ingen bedækning modtage. De Danske vare ikke komne langt fra lejren, förend Prislav bad dem om at göre holdt; han forestillede dem, at de uden tvivl havde handlet klogere ved at modtage Saxernes hjælp, men nu var det for silde; at vende om, vilde være dem en skam, de måtte altså vise mands mod og hjærte. Uden tvivl, vedblev han, havde Venderne af deres hestes spor erfaret deres henrejse og i en af skovene lagt sig i baghold; at dø måtte foretrækkes for fangenskab, thi hans brødre vilde sikkerlig martre dem til døde, for at hævne hans fader. Han besvor dem derfor ved Knud Lavards minde at vise sig kække og brave. Da denne hans tale blev modtagen med almindeligt bifald, foreslog han at lade de unge, mindst bevæbnede væbnere tage plads imellem rytterne, at lade hele skaren drage frem i to hobe, dog så nær, at de let kunde komme hinanden til hjælp, og at de på vejen idelig skulde råbe og synge, hvilken frimodighed vilde dæmpe al Vendernes mistanke. Ved denne anordning, der vandt Absalons bifald, fuldendte de lykkelig rejsen; thi Venderne anså dem for hertug Henriks folk og gjorde intet anfald. Ved deres ankomst til flåden fandt de kongen til sin opmuntring læsende i psalteren; han modtog dem med glæde og gav ufortøvet befaling til, at flåden skulde göre sig sejlfærdig.

Den danske flåde sejlede nu fra havnen ved Wismar til Gudakra eller Warnow floden. Indløbet der var meget grundt, så at kun små skibe plejede at sejle op ad floden; og kongen måtte lade sit drageskib lægge sig udenfor for anker. De mindre skibe derimod gik under Absalons anførsel

57-58
op til det sted, hvor floden udvider sig og bliver bred som en sø, og anfaldt her en vendisk flåde; men de Danske kendte ikke flodlejets beskaffenhed, deres skibe kom på grund, så de ikke kunne få dem løse ved årerne; når de sprang ud, for at skyde dem med hænderne, hilstes de af Vendernes pile. Prislavs tvende snækker, der vare i spidsen, kom ganske på grund, og da altfor mange sprang ombord på dem, sank den ene. Ved de øvrige Danskes hjælp bleve dog endelig Venderne fordrevne og måtte lade deres skibe i stikken. Derpå brændtes alle landsbyer på begge sider af floden. Henimod natten vendte Absalon tilbage til kongen, der nu sendte sit drageskib, som var uskikket til flodsejladsen, hjem og besteg et mindre, hvormed han sejlede op ad floden, og lod Sune hærge omkring i egnen. Selv drog han til Rostok, hvis indbyggere vare flygtede, og opbrændte dèr et afgudsbillede. Da hertug Henrik nærmede sig med sin hær og önskede at tale med kongen, lod denne en bro slå over floden og gik over. Da hændte det sig, at Pribislav, som var på den ene side af floden, så sin broder Prislav på samme skib som den mand, der almindelig antoges at have dræbt Niklot; han bebrejdede derfor sin broder den ugudelighed, at han omgikkes som ven med sin faders bane, men Prislav svarede, at han ikke vilde ansés for sön af en så ugudelig synder. Imidlertid kom der en tidende, at Rygernes og Pomeranernes forenede flåde havde lagt sig ved flodens udløb, for at indslutte de Danske. Kongen vendte tilbage, men så ingen. Han formodede da, at Venderne havde lagt sig i baghold, og søgte, imedens en del af hæren hærgede på kysten, ved at lade krigerne skjule sig på skibene, så at disse løde ubesatte, at lokke dem frem. Rygerne lode sig skuffe,

men nogle af de danske hovedsmænd, der ikke kendte kongens list, sejlede for tidlig imod dem, så at listen ikke gjorde sin fulde virkning. Rygerne bleve imidlertid fordrevne og forfulgte[1]). Da de Danske vare komne tilbage til havnen, tjældede de over deres skibe for hedens skyld og lagde sig til hvile under sejlene, især på kongens skib. Ærkebiskop Eskild kom til og så næppe dette, för han bebrejdede folkene deres ladhed og kongen sin forsömmelse. Landsmænd, udbrød han, hvorfor grave I eder ind i disse grave, förend I ere døde, på en tid, da I just burde være virksomme? Vi ligge her og dvæle ved oer og udskær, og lade den gunstige tid gå forbi. Kongen lod da strax tjældingerne nedtage og befalede at styre til Rygen. Den sydlige del af denne ø overfor Strela lod han rytteriet hærge i to dage. Morgenen efter sejlede han til Valung, hvor han sendte sin sön Kristoffer i land at hærge, og lod siden den øvrige hær følge efter. Ved Schaprode kom det til slag, i hvilket Rygerne skulle have mistet 1300 mand. Valdemar sejlede derpå bort med flåden, formodentlig henimod Hedinsø. Nu søgte Ryboerne fred og sendte Dombor til de Danske, men da disse allerede havde begivet sig ombord, lod han tænde en ild på stranden, for at tilkendegive dem sin ankomst. Absalon befalede desuagtet, at intet skib måtte sendes ham imøde, at det ikke skulde lade, som om de Danske længtes efter fred. Dombor måtte da sejle til dem på sit eget skib. Han begyndte ved en tolks hjælp en underhandling med Absalon, der altså ikke forstod Vendernes sprog, og bad

[1]) Efter Knytl. skete dette i havnen Svolder, hvilket ikke stemmer med sammenhængen hos Saxe.

59-60
ham mægle forlig imellem kongen og Rygerne, der tilbøde underkastelse og gisler. Men Absalon lod som han ikke forstod hans begering, gav sig til at opregne de ødelagte danske øer og mindede derved Dombor om hin samtale, i hvilken han havde forekastet Absalon Danmarks slette forfatning. Dombor søgte da først at vinde sin modstander ved personlig smiger: de henvendte sig til ham, sagde han, hvis farfader, Skjalm Hvide, fordum havde mæglet forlig imellem dem og Danmark; Absalons broder Esbern var vel ældre, men Absalons embede gav ham en höjere anseelse, en större myndighed; og derpå vedblev han: Sålænge I vare indbyrdes enige, have vi víst eder en bestandig troskab, men da flere bejlede til riget, og eders land söndersledes af borgerkrige, da tænkte vi mere på vor frihed end på eders bedste, som I selv tabte af syne. Vi bekrigede eder; men følgen af vore krige blev, at I vendte eders af borgerblod dryppende stridsøxer imod os, og vore hærgninger bleve eder til gavn. Men disse forestillinger rørte endnu ikke Absalon; han vedblev at opregne de ødelagte øer og kyster. Da tog Dombor sin tilflugt til bönner: Vi kaste os for dine fødder, sagde han, som börn, der omfavne deres moders knæ, så meget ivrigere, jo mere hun tugter dem. Straffen er i din hånd. Lad vore agre ødelægge, brænd vore landsbyer, forstyr vore stæder, nedhugg vore brødre, vi ville desuagtet ikke gribe til våben, men til bönner. Attrå I vort liv, vi overgive det til eder; skulle vi være trælle, vi underkaste os; hvo er så grusom, at han ikke skåner den værgeløse? Ved vor ødelæggelse svække I eders egen magt, og ved at drive os til det yderste kunne I komme til at miste ham, hvis liv er dyrebarere end hele Rygen. Ved disse og lignende forestillinger be-

vægede Dombor endelig Absalon til at tale Rygernes sag hos kongen. Denne tog gisler af dem og det løfte, at de skulde understøtte ham i krigen mod de andre Vender. Derpå vendte han tilbage til Danmark[1]).

6. I det følgende år beskæftigede indenlandske anliggender kongen og Absalon, især striden med ærkebiskop Eskild; og derefter syntes stridighederne om pavevalget i lang tid at måtte afdrage deres opmærksomhed fra Venden. Imidlertid gjorde kong Valdemar dog i foråret 1162 sit sjette tog. Det gjaldt Wolgast, der havde sine egne fyrster. I følge det med Rygerne sluttede forlig lagde kongen sig ved Strela og forlangte deres hjælp. De fandtes villige og lagde sig med en stor hær ved Kuaviz eller Koos. Wolgasterne havde imidlertid henvendt sig til den pommerske fyrste Bugislav, men fik kun liden trøst. De gik derfor den danske konge imøde og sluttede forlig med ham. De underkastede sig, lovede at tillukke Peene, forbandt sig til ikke at sende noget sørøverskib i søen og stillede gisler. Derpå holdtes et møde med Rygerne, på hvilket der opkom tvist imellem dem og Bernard, en sön af grev Henrik af Ratzeborg; Bernard spurgte dem, hvorfor de ikke søgte den mægtige hertug af Saxens venskab og beskyttelse; de svarede, at de bekymrede sig hverken om hans venskab eller vrede. Kongen bilagde trætten;

---

[1]) Saxo, s. 290-297. Knytl. kap. 119-120. Helmold. lib. 1, cap. 86. 87. lib 2, cap. 6. Suhm, 7 d. s. 57-77. I Knytl ere togene til Wismar og til Rostok eller Warnowfloden smæltede sammen; dette kildeskrift lader også Absalon med Prislav på deres rejse til hertug Henriks lejr eller, som det her hedder, til Brunsvig, drage forbi det sted, hvor Niklots hoved var sat på en stage ved hans forrige borg Urle. Slige forvexlinger ere særegne for denne sagas beretninger om de vendiske toge.

61-62
men en ældgammel, blind Ryger, der havde megen indflydelse, sagde: Det er vilde hestes måde, at jo mere man holder dem tilbage, desto stærkere ville de frem; det er derfor bedst at give Saxerne töjlen, at de ikke skulle forsprænge sig; ingen kender bedre deres tapperhed end vi. men også de have lært at kende vor. Denne trætte og disse ord bleve forebragte hertugen og nærede mistilliden imellem ham og Rygerne, som han kun alt for gerne vilde have under sit herredömme[1].

7. Efter hjemkomsten fra dette tog krydsede Absalon med en del af flåden under de danske øer, for at beskerme kysterne, da han uventet blev bortkaldet til andre foretagender. Han fulgte i slutningen af året sin herre og konge til mødet med kejser Frederik Barbarossa, og efter tilbagekomsten herfra begyndtes på Danevirkes udvidelse. Da drog hertug Henrik Løves erobringer i Venden på ny de Danskes opmærksomhed did. Niklots sönner, Pribislav og Wertislav, vare nemlig ikke fornöjede med de strækninger i Kissinernes og Circipanernes land, som hertug Henrik havde overladt dem: de søgte at erobre Obotriternes land tilbage, begave sig til Werle og befæstede sig dèr. Hertug Henriks hær indsluttede og indtog fæstningen: Wertislav førtes bort som fange, og Pribislav måtte bönfalde om fred. Men Henrik brød tillige ind i Rygernes land og nødte dem til at underkaste sig. Dette foranledigede kong Valdemar til (1163) at tænke på et tog til Rygen, for at forsikre sig denne øs lydighed. Han samlede sin flåde ved Grönsund, men da Rygerne erfarede det og

[1] Saxo, s. 300. Knytl. kap. 120. Suhm, 7 d. s. 109-110.

på ny forsikrede ham om deres lydighed, blev der intet af toget[1]).

Næste år (1164) sendte hertug Henrik budskab til kong Valdemar og beklagede sig, at kongen havde plyndret på Rygen og taget gisler af Wolgasterne. Begge dele tilegnede hertugen sig. Men imedens budskabet endnu var på vejen, faldt Pribislav, for at befri sin fangne broder Wertislav, med Østvenderne ind i de vestlige vendiske lande, ødelagde Meklenborg, belejrede Ilow med flere stæder og hærgede og brændte. Dette bevægede hertug Henrik til at forene sig nöjere med de Danske, uden hvis flåde han ikke kunde vænte at göre betydelig fremgang. Venskabet bestyrkedes ved Valdemars unge sön Knuds forlovelse med hertug Henriks datter; og de forbundne besluttede at göre et tog på samme tid imod Venderne. Hertug Henrik lod en hær under anforsel af grev Adolf af Holsten, Henrik af Ratzeborg, Guncelin, hovedsmand i Swerin, o. fl. rykke frem til Verchen (Viruchne), et par mil fra Demmin. Men her overraskede Venderne grev Adolf, lede vel selv et stort tab, men nedlagde dog den störste del af hans hær, og han selv omkom i slaget. For at hævne dette nederlag, drog da hertug Henrik selv frem mod Demmin, som indbyggerne stak ild på, og hvilken Henrik derpå lod slöjfe. Derpå opbrændte han den ligeledes forladte by Gutzkow. Den danske flåde var imidlertid sejlet længer mod østen, thi Wolgasterne havde brudt det forhen indgåede forlig. Først landede de Danske, som sædvanlig, ved Rygen. Absalon begav sig til Rygernes forsamling,

---

[1]) Helmold. lib. 1, cap. 92. Knytl. kap. 120. Suhm, 7 d. s. 141-146.

63
hvor den hæderligste plads blev ham anvist, og han underhandlede med dem ved hjælp af en tolk. Da hændte det sig, at en Ryger red bort med en hest, der tilhørte en af Absalons følge. Såsnart Absalon erfarede det, klagede han derover på tinget. De forsamlede Ryger, forbitrede over en uredelighed, der kastede en skygge på hele folket, lode strax sætte efter gerningsmanden, og hans slægtninge lovede at skaffe hesten tilveje. Da dette var sket, begyndte forhandlingerne på ny. Den rygiske fyrste Tetislav lovede at lade en del skibe støde til den danske flåde, der allerede var sejlet forud til Peenes munding; hvorpå Absalon skyndte sig at indhente den. Op ad Peene gik nu toget til Wolgast, der blev indsluttet. Indbyggerne bade om fred, gave sig i kongens vold og lovede at stille gisler; men om natten snege de sig ud med koner og börn og flygtede over Peene til Osna eller Usedom; hvorpå Valdemar indtog den øde by og satte den allerede flere gange omtalte Vetheman til høvding derover. Indbyggerne i Usedom bleve ligeledes forfærdede over fjendens fremgang, satte ingen lid mere til deres mures fasthed og tændte ild på deres egen by, for at fjenden ikke skulde sætte sig fast dèr, og forlode den. Således var nu en stor strækning given til pris for de Danske, og det er ikke besynderligt, at idéen om at bevare den opstod hos kongen. Hvorledes skulde dette ske uden ved en fast og varig nedsættelse af de Danske? kunde denne have nogen varighed, hvilke følger vilde ikke da en sådan kolonis anlæg have på hele fremtiden! Men endog forsøget mislykkedes. Kongen vilde lade Wolgast besætte med Danske, bestemte Absalon, Buris og Svend, der siden blev biskop i Århus, til at forblive dèr, vilde lade sin egen sön Kristoffer være

hos dem, for at de altid kunde være forvissede om hans og moderlandets hjælp, og lovede endelig, at de Danske, som nedsatte sig dèr, måtte beholde deres venner og frænder hos sig. Hele den danske flåde lovede at dele levnedsmidler med de tilbageblevne; de vilde efter kongens befaling för deres afrejse afmeje kornet i Wolgasts omegn og bringe det ind i laderne. Men da det kom til udførelsen, vilde kun nogle Sjællændere, rimeligvis de, på hvem Absalon havde umiddelbar indflydelse, blive; alle de andre forfærdedes for den fare, de vilde udsættes for, og længselen efter hjemmets fulde gryder overvandt tanken om Danmarks tilkommende hæder. Da altså dette foretagende måtte opgives, besluttede kongen at sejle op ad Peene, for at møde hertug Henrik, der var rykket frem langs med denne flod. For at komme op ad floden, måtte kongen bortrydde de af Venderne nedrammede pæle, samt andre hindringer, og afbryde Dunzarbro eller broen ved Dansne. Venderne søgte at forhindre hans fremgang; Peder Elivsen sprang med nogle af sine folk i land, forjog dem, men tilsatte selv livet. Da endelig vejen var bleven banet, lagde de Danske skibene så tæt sammen, at hertugen kunde gå derover, som på en bro, og dèr holdtes en sammenkomst imellem begge hærførerne. Derpå begav kongen sig til Stolpe, og hertugen vendte, bestandig hærgende, tilbage til Demmin. Venderne søgte nu fred og lovede kongen gisler. Men denne, som fandt det urigtigt at indgå forlig uden hertugens samtykke, sendte Thorbern Sunesen til ham, og først da hertugen havde svaret, at han vilde være tilfreds med den fred, kongen indgik, modtog denne Vendernes tilbud. Freden sluttedes da på vilkår, at Wolgast skulde deles i tre dele: Tetislav af Rygen skulde have

64-65
den ene, Niklots sön Prislav, der opholdt sig hos de Danske, den anden, Kasimir af Pommern den tredie; hertug Henrik skulde på sin side beholde alle de vendiske fæstninger, han havde erobret. Kongen sejlede endelig tilbage ad Peene og skal på hjemvejen på et ting, der holdtes under øen Strela, have givet sin sön Knud kongenavn[1]).

8. Venderne vare imidlertid ikke afkræftede, og Danmarks stilling farlig. Kong Valdemar havde givet sin sön kongenavn, for at sikre ham riget, men allerede nu gjorde prins Buris, der nedstammede fra Svend Estridsen, fordring derpå. De enkelte landskaber, der så nylig havde været adskilte, så endnu med iversyge, stundum med harm, på hinanden; og det vilde være så meget lettere for en partihøvding her eller hist at forskaffe sig tilhængere. For at sikre sig Vigen i Norge, måtte kong Valdemar begynde en krig med dette land, der fordrede hans personlige nærværelse. Men på samme tid tragtede hertug Henrik på den anden side af riget efter at unddrage alle de vendiske lande fra de Danskes herredömme og at sikre sig selv en uafhængig stat ved Østersøen. Han kunde ikke undvære Valdemars sømagt, men han undte ham dog ingen magt over de undertvungne lande. Derfor vexlede idelig venskab og fjendskab imellem begge disse fyrster; på hvert brudd fulgte forsoning for egen fordels skyld, og på hver forsoning ny uenighed. Henrik attråede Rygen; Valdemar forlangte delingen af det af Henrik erobrede Meklenborg; forbitret ophidsede nu Henrik Rygerne til at falde fra de Danske. Dette bevægede kongen til (1165) at göre to toge

---

[1]) Saxo, s. 308-310. Knytl. kap 120. Helmold. lib. 2, cap 1-4. Suhm, 7 d. s 154-167.

til Rygen, det ene om sommeren, det andet om hosten. På det første drog Absalon forud med Sjællænderne og biede i syv dage efter kongen ved Hedinsø. Derpå hærgede de i forening landskabet Wittow, især egnen omkring Arkon, samt Valung. Men da kongen fandt det fordelagtigere at stride med Rygerne i enkelte partier end med samlet hær, så skikkede han Absalon forud fra Por eller Parez til Ziudar eller Zudar. Hele egnen her blev hærget indtil Karenz eller Gartz. förend Valdemar kunde støde til ham. Da de Danske fra Karenz vilde vende tilbage med byttet til deres skibe, satte en flok Ryger efter dem og lokkede dem ved forstilt flugt til et af vadsteder omgivet sted, hvor det kom til en almindelig træfning. Venderne lede et stort nederlag, men vadstederne forhindrede de Danske fra at forfølge dem. Dette slag skal have stået Kristi Himmelfartsdag. Kongen kom, just som hestene bleve bragte ombord; Absalon forkyndte ham, at der var intet mere at plyndre, hvorover kongen önskede ham til lykke, at han med så få havde udrettet så meget. Ved det andet tog om hosten agtede de Danske at ødelægge sæden på markerne, for at berøve indvånerne muligheden af at opholde sig i de faste stæder. Arkon blev indsluttet. Venderne gjorde udfald af byens eneste port, men de Danske søgte forgæves at lokke dem længer ud på marken. Da red en sjællandsk ridder, Niels, til porten, kastede sit spyd ind ad den, dræbte én af fjenderne og kom uskadt tilbage. Thorbern (Sunesen) vilde göre det samme, men blev farlig såret af et stenkast; ligeså Buris. Imidlertid bevirkede dog de Danskes tapperhed, at Arkonenserne ikke vovede sig ud. Flåden sejlede derpå til halvøen Jasmond. Absalon var stedse foran, når hæren gik frem, men beskyt-

66-67
tede med det udvalgte unge mandskab dens tilbagetog, hvorimod kongen bestandig blev hos hovedhæren. Denne gang sendte Absalon sit rytteri ud til forskellige sider og beholdt kun nogle få hos sig selv. Uventet fik han efterretning, at en del af hans folk vare indsluttede af fjenden, og uden at bie, til det adspredte rytteri igen kunde samles, ilede han dem til hjælp med oprejst banner, thi han troede at udrette mere ved hurtighed end ved mængde. Såsnart de indsluttede Sjællændere så ham komme, begyndte de på ny at anfalde fjenden, for at vise, at de kunde frelse sig selv. En kæk ridder, Eskild, satte tilfods efter en Vende, der ubevæbnet flyede over et morads, nåede ham og afhugg hans hoved. Venden var sunken i, men den danske mands fodder vare ved Guds beskermelse ganske törre. Denne begivenhed fremstilles som et under. Da Venderne vare adsplittede, satte Absalon ild på landsbyerne og hærgede landet lige indtil forbjærget Gor. Rygerne måtte da atter falde tilföje og bede om fred: de betalte en sum penge, stillede gisler og sluttede forlig med kongen ved øen Strela[1]).

9. Kong Valdemar havde allerede forhen ladet sin sön Kristoffer deltage i disse toge. Nu gav han ham i foråret 1166[2]) anforselen på et sådant, dog således, at han bestandig skulde folge Absalons råd. Erik Lams sön Magnus fulgte med. Tropperne bestode af Skåninger, Sjællændere og Fynboer. Toget gjaldt Circipanerne. Flåden sejlede til Svolder, hvorpå de Danske gik i land og hærgede indtil Tribusees. Prins Kristoffer rykkede med sine

---

[1]) Saxo, s. 310-312. Knytl. kap. 120. 121. Annal. Esrom. hos Langebek, 1 t. s. 241. Suhm, 7 d. s. 200-205. — [2]) efter Suhm 1167.

tropper frem imellem Absalons og Magnuses, for at den unge fyrste så meget desto bedre kunde beskyttes. Mange af de da hærgede landsbyer lå øde mange år efter, da Saxe nedskrev sin fortælling derom. Da hæren igen vendte tilbage, og Absalon, som sædvanlig, dækkede tilbagetoget, fik han at vide, at fjenden forfulgte dem. Strax gik han med fyrretyve ryttere imod dem, thi den strænge kulde forbød at kalde de andre tilbage. Han forjog fjenden, drog så langsomt frem til floden (Trebel eller en af dens små bifloder), lod slå bro over den og brød ikke denne af efter sig, for at det ikke skulde lade, som om han frygtede for fjendens forfølgelse. Da han kom til strandbrædden, fandt han, at flåden havde lagt sig i en anden havn. Det var da en så stræng kulde, at man måtte grave huller i jorden og sætte hestene ned deri, at de ikke skulde fryse ihjel; ved at grave disse huller, fandt man en stor mængde snoge, der vare stive og døde af kulde.

Om sommeren, da Wolgasterne atter havde brudt forliget, beredte kongen sig til et nyt tog imod Leutitierne. Han var allerede på vejen, da han fik efterretning om prins Burises forræderi. Han sejlede derfor hurtig til Ostrosna, overrumplede denne egn og sejlede så ufortøvet med flåden til Vordingborg. Imedens kongen nu var beskæftiget med Burises forhør og afstraffelse, tog Bugislav af Pommern sin tilflugt til hertug Henrik og lovede ham huldskab og troskab; hertugen tog ham i sin beskyttelse, uden at agte forbundet med de Danske. I denne anledning holdt kong Valdemar og hertugen et møde i Krempe i Stormarn (1167), som endte med deres forbunds ophævelse; og kongen, der havde et tog fore til Norge, måtte

opsætte det af frygt for Saxerne. Ved rygtet om, at disse vilde göre et indfald, drog han til Slagelse og lod Absalon kalde til sig fra Hulminde havn. Da Absalon igen vendte tilbage og lå med tre skibe ved strandbrædden, hørte han om morgenen, da han holdt messe, en stöj langt borte, og det viste sig, at det var ni søroverskibe. Han vakte sine folk, lod ankerne kappe og roede imod Venderne. Et af deres skibe blev taget; en del flygtede til Björnekær skov, men bleve dèr indhentede af bönderne og nedlagte[1]).

Tvende ting måtte især gå Absalon nær: Vendernes plyndringer på de danske kyster, og deres forbindelse med Saxerne. For at hindre de første, lod han efterhånden flere kasteller anlægge; til at skille Vender og Saxer syntes der også nu at frembyde sig en god lejlighed. En mand ved navn Gotskalk, der længe havde opholdt sig hos Venderne og forstod deres sprog, henvendte sig til Absalon og lovede at foretage sig en rejse til Pommern, for at göre ende på venskabet imellem den pommerske fyrste og Henrik Løve, samt at forbinde Venderne nöjere med de Danske. Absalon gav denne plan sit bifald, men bad ham ikke på de Danskes vegne at give Venderne noget falsk løfte. Jeg elsker redelighed, sagde han, og véd, at mit fædreland har ingen mangel på kække mænd, der bruge våben og ikke svig til forsvar. Gotskalk begav sig til Pommern og

---

[1]) Saxo, s. 312-316. Knytl. kap. 122 Suhm, 7 d. s. 220-223. 232-235. Det her omtalte Hulminde eller Hylminde (*portus Hulyvimmensis*) er rimeligvis, som Langebek antager, at søge sydvest for Slagelse, hvor man finder så vel et Hulby ved Tårnborg som et Hyllerup. Saxes Björnekærskov eller Björneskov (*ursina sylva*) kunde måské da have været i nærheden af Bjereby.

forestillede indbyggerne, at kærlighed til det vendiske folk og mindet om deres gamle venskab havde bevæget ham til at drage did, for at vække dem af deres slummer; det var et trykkende åg, de havde påtaget sig, ved at underkaste sig et folk, der ikke tragtede efter andet, end deres lands erobring; så var Saxernes skik: derfor havde de skilt Niklot ved livet, Prisklav ved hans fædreland, og befæstet Ratzeborg, Ilow og Swerin med volde og grave. De Danske derimod attråede kun fred; ved at indgå venskab med dem kunde Venderne uddrive Saxerne, befæste sit lands frihed og forøge dets hæder. Venderne lode sig heraf bevæge; de anfaldt Saxernes fæstninger, erobrede Ilow, men belejrede forgæves de andre. Ikke desmindre forårsagede allerede denne fremgang kong Valdemar så stor glæde, at han ikke noksom kunde rose Gotskalk for Absalon. Hertug Henrik, der var omgiven af fjender, og på ny indså, hvor lidet han vilde være i stand til at udrette uden de Danske, begyndte atter underhandlinger med Valdemar; han foreslog på ny den danske prins Knuds forlovelse med en af hans døtre, og efterat forlovelsen var bekræftet, forenede kongen og hertugen sig om et tog til Venden. Henrik drog mod Demmin, Valdemar mod Wolgast. Den del af Usedom, der var bleven opbygget efter den forrige ødelæggelse, lagdes atter i aske, og den omliggende egn hærgedes. Venderne gave penge og gisler [1]).

10. Såre langsom var de Danskes fremgang i Venden: men Rygerne havde atter brudt det indgåede forlig, og tiden var endelig kommen til deres undertvingelse. Valdemar udbød leding; de sendte forgæves en af deres

[1]) Saxo, s. 316-317. Suhm, 7 d. s. 236-239

mest veltalende mænd til kongen, for at afvende faren. I foråret 1168[1]) landede kong Valdemar med en stor hær og flåde ved Rygen. Han blev understøttet af fyrsterne i Pommern og Leutitien, Kasimir og Bugislav, samt efter hertug Henriks befaling af Obotriternes fyrste Pribislav. Kongen anfaldt efterhånden flere dele af Rygen og fandt lejlighed nok til at göre bytte, men liden til afgörende kamp. Han vendte sig derfor til fæstningen Arkon; på dens fald beroede øens erobring; Svantevits ødelæggelse måtte bane vejen for kristendommen, og kun dennes indførelse kunde standse sørøveriet. I den ved byen liggende egeskov fældte krigerne med megen besværlighed træer, for at bygge krigsmaskiner; men kongen satte mere lid til den hellige Vit, hvis navn Rygerne efter hans formening havde misbrugt i deres guds navn. Imidlertid sendte han dog en del af hæren til sundet imellem Wittow og det egentlige Rygen, for at forhindre Ryboerne fra at komme Arkon til undsætning, indsluttede byen med den øvrige hær og lod krigsmaskinerne rette imod volden. Han lod tillige Absalon afstikke en lejr rundt om byen, så at enderne på begge sider berørte havet. Arkonenserne dyngede til forsvar jord og tørv op i den eneste port og satte så megen lid til denne portens spærring, vel også til Svantevits bistand, at de fandt det ufornødent at lægge nogen besætning i det over porten værende trætårn. Dette blev anledning til byens undergang. Det var en stærk,

[1]) efter Suhm 1169; men Helmold henfører toget til 1168 og stemmer heri overens med bestemmelsen af Rygens erobring bag den sjællandske kirkeret. Den pavebulle, ved hvilken Rygen blev henlagt under Roskilde bispestol, mangler år og kan derfor næppe i denne henseende afgöre noget.

næsten utålelig hede; hæren lå stille i lejren, og kongen selv søgte skygge og hvile, men nogle drenge nærmede sig volden og kastede, halv som leg, stene op på den med deres stavslynger. Venderne så det, men havde mere moro deraf end skræk, og skammede sig ved at bruge våben imod dem. Efterhånden kom flere danske ynglinge til, de begyndte at göre det samme, og Arkonenserne grebe endelig til værge. Men endnu mere dansk ungt mandskab lod alt andet hvile og kom sine stalbrødre til hjælp, medens rytteriet, der anså det hele for börneleg, holdt sig tilbage. Imidlertid begyndte legen at blive alvor. Da bemærkede en klogtig dansk yngling, at den jord, hvormed porten var tilstoppet, var sunken sammen, så at der imellem den og tårnet over den var en åbning. Han kaldte flere af sine stalbrødre til og sagde, at han vilde vise dem vejen til byens erobring; bad dem at stikke deres spyd ind i jordvolden og klavrede så op ad spydene som på en stige. Nu bad han dem række sig strå og tönder. Til lykke korte der just et læs halm forbi; de danske ynglinge reve det strax fra hinanden og stak det op til ham med spydspidserne. Tårnet, der ingen besætning havde, ragede så langt frem, at det ikke blot beskermede de Danske, men skjulte tillige dette hele foretagende for Arkonensernes öjne. Hele åbningen var nu fyldt med strå, ynglingen tændte ild deri og kom ved sine stalbrødres hjælp lykkelig ned. Arkonenserne så røgen, men kunde ikke begribe, hvorfra den kom, og vidste hverken om de skulde göre anfald eller slukke branden. De besluttede endelig det sidste, men de Danske søgte at forhindre det. Vand havde de ikke ved hånden, grebe i fortvivlelsen til mælk, men derved forøgedes branden. Kongen blev opmærksom på den tum-

72-73
mel, der var opstået, gik ud for at se, hvad der var på færde, så med forundring det hele påfund og spurgte Absalon til råds. Denne gik med hjælm og skjold hen at undersøge sammenhængen og opmuntrede krigerne at blive ved. Ilden havde nu angrebet tårnets gulv, gik op ad pillerne, ja antændte endog de udstukne bannere. Såsnart kongen fik dette at vide af Absalon, lod han hele hæren rykke frem rundt om voldene, og der begyndte en fortvivlet kamp, da Arkonenserne heller vilde lade sig fortære af luerne end give sig fangne; men i længden kunde de ikke modstå den dobbelte fjende. En af dem råbte til Absalon, for at begynde en underhandling, men denne svarede, at han intet vilde høre, sålænge de forsøgte at dæmpe ilden; han forestillede desuden kongen, at når man tilstedte Venderne en stilstand, på vilkår, at de skulde lade ilden vedblive sålænge, vilde denne af sig selv gribe videre om sig og derved betydelig lette de Danske sejeren. Underhandlingen blev da fortsat. Kongen fordrede, at indvånerne skulde overgive ham Svantevits billede og tempelskatten, løslade de kristne fanger uden erstatning, antage den kristne læres skikke og overlade deres hellige marker og agre til kristne præsters underholdning; de skulde endelig efter kongens opbud drage på hærtoge med de Danske, årlig betale fyrretyve sølvpenge af hvert spænd øxne (*ex singulis boum jugis*), samt stille fyrretyve mænd til gisler. Disse forslag vare hårde; men de forekom dog selve den danske almue utålelige. Thi hæren, som ingen sold fik, som selv måtte skaffe sig levnedsmidler og ingen vinding havde af toget uden det erhvervede bytte, tørstede efter fjendens blod, men endnu mere efter det bytte, som her kunde tages med storm, og blev næsten ganske oprørsk.

Kongen begav sig derfor med hovdingerne afsides fra lejren, for endnu en gang at rådslå. Han henvendte sig til Absalon med det spörgsmål, om de skulde indgå forlig eller storme byen og overgive den til plyndring. Absalon svarede, at hans råd vilde blive ilde udlagt af almuen, men han vilde hellere mishage sine uvenner end forårsage sit fædreland skade; ved fortsat belejring kunde det vel lykkes de Danske at indtage fæstningen, men først efter lang tid; det øverste af volden, der for en del bestod af træ, var brændt og ødelagt, men levningen endnu for höj til at kunne bestiges; stormede man strax, så var luen endnu så hæftig, at den hindrede Arkonenserne fra at forsvare sig, men den vilde også svække de Danskes angreb; hvis man tilbageviste Arkonensernes fredsforslag, så vilde dette afslag ikke blot bringe dem, men også alle de andre byer, til at göre hæftigere modstand; gav man dem nåde, så vilde de andre des lettere vindes. Fredens fordele vare overvejende; men skulde andre, så sluttede han, være af anden mening, så måtte man i det mindste sende Arkonensernes gisler uskadte tilbage, at ingen skygge af svig eller troloshed skulde kastes på de Danskes navn. Ærkebiskop Eskild bifaldt hans mening og ytrede, at hvor der var spörgsmål om det almindelige bedste, dèr måtte almuen adlyde de store; og hvilken större vinding, sagde han, kunde man vænte ved krigens fortsættelse end den, der ved forlig kunde tilvejebringes: at et hedensk folk ikke blot blev skatskyldigt, men også kristnet. Alle høvdinger sluttede sig til Eskild og Absalon, hvilket bevægede kongen til ikke at tage hensyn til de simplere krigeres misfornöjelse. Hæren fik befaling at standse med anfaldet; gislerne bleve hos Absalon. Om natten kom en Ryger, for

74-75
at tale med Gotskalk, og begerede ved denne at få Absalon i tale. Han hed Granza, var en sön af fyrsten Littog, fodt i Karenz, og tilbod sig at drage til denne by, for at bevæge den til at underkaste sig de Danske; til bevis på, at han ikke fór med svig, viste han, at han var såret og uskikket til strid; Absalon modtog med kongens samtykke hans tilbud. Forliget blev sluttet, og næste dag fik Esbern Snare og Sune befaling af kongen til at nedbryde Svantevits billede. De advarede deres folk, herved at gå forsigtig tilværks, at ingen skulde blive lemlæstet eller såret, hvilket af hedningerne måtte ansés for en hævn af guden: en forsigtighed, der var så meget mere nodvendig, som en utallig mængde af indvånerne havde omringet templet, for at være vidne til Svantevits straf over hans fjender. Forhænget for templets inderste blev revet fra; derpå hugg de billedets ben løse, hvorved det faldt bag over til trævæggen. Derpå befalede Sune sine tjenere at hugge hul på væggen, for at trække billedet ud; det styrtede til jorden med et stort bulder, og da — siger legenden — så man djævelen fare ud af templet i et sort dyrs skikkelse. Derpå befalede Sune og biskop Svend af Århus Rygerne selv at slæbe billedet ud af byen med tove, men de havde endnu så megen ærbødighed derfor, at ingen vovede at røre det; de bevægede derfor fangerne og de fremmede, der opholdt sig i byen, til at göre det. I Rygernes påsyn blev billedet slæbt hen til de Danskes lejr, hvor alle stimlede til for at se det, og om aftenen hugg kokkene det i stykker og brugte det som brænde under deres gryder. Gudens afmagt måtte bidrage betydelig til, at Rygerne så meget villigere lode sig døbe; præsterne, der bleve sendte ind i byen, omvendte og døbte på én dag over tusende.

Så let var kristendommen den tid at nemme. Dette skal være skét St. Viti dag den femtende juni; håbet om denne helgens hjælp gjorde de Danske så meget tryggere. Derpå blev Svantevits tempel nedbrudt og brændt, samt grunden lagt til en kristen kirke. Om natten sejlede Absalon bort med tredive skibe, for at se, om Granza havde opfyldt sit løfte, og bad kongen komme bagefter om morgenen. Rygtet om Arkons indtagelse havde således forskrækket Karentinerne, at de selv för den Granza forhen tilståede frist havde indfundet sig på et bestemt sted ved strandbrædden, hvor Granza forkyndte Absalon, at fyrsten Tetislav og hans broder Jarimar eller Jarmer vare komne did med de anseeligste af byens indvånere. Absalon sluttede da forlig med dem på samme vilkår som med Arkonenserne og beholdt fyrsterne hos sig til kongens ankomst. Jarmer vandt især Absalons yndest, uden tvivl fordi han ytrede mest tilböjelighed til kristendommen. Absalon besluttede nu, medens Esbern beværtede de rygiske hovdinger, med biskop Svend og Jarmer at drage ind i Karenz. Han havde kun tredive hofmænd med sig og sendte efter Karentinernes begering endog de fleste af disse tilbage, for at der ingen strid skulde opkomme i byen. Igennem de moradser og søer, der omgave byen, førte kun én snæver vej med et vadsted. På begge sider af denne stode Karentinerne, sex tusende mand stærke, med spydsoddene satte i jorden. Biskop Svend studsede og standsede; men Absalon opmuntrede ham; at ytre frygt for fare kunde her öjeblikkelig have fremkaldt den, tilliden forøgede sikkerheden. Da de vare komne over vadstedet til vejen, som førte til stadens port, kastede Karentinerne sig trop-

pevis ned for dem, stode ikke op, förend de vare komne forbi, og fulgte så efter. Byens tre templer havde hver sin gud. I skægget på Rugivits höje billede havde svalerne bygget reder, og de Danske bemærkede under latter, hvorledes fuglenes hvide skarn havde tilredt hans bryst. Til indbyggernes store forfærdelse gave Absalons hofmænd sig i færd med at hugge løs på billedet med oxer, så det med stort bulder styrtede til jorden; og nu gave indbyggerne sig selv til at forhåne, hvad der för havde været genstand for deres ivrige tilbedelse. På lignende måde nedhuggedes billederne af Porovit og Porenut (Pronevit?). Absalon befalede indvånerne at opbrænde billederne, men de bade ham at skåne deres by; da husene vare af træ, så vilde ett huses tilfældige antændelse føre hele byens undergang med sig. Han lod da billederne slæbe ud af byen, og, for at vise, hvor foragtelige de vare, stillede biskop Svend sig selv ovenpå dem. Samme dag indviede Absalon tre pladser til kirker, og omtrent tusende Vender bleve døbte. Ud på natten vendte Absalon med Jarmer tilbage til flåden og begav sig endelig til hvile, hvortil han höjlig trængte, da han i tre nætter og dage ikke havde lukket sine öjne. Efterat have modtaget gisler og, som det synes, indsat Jarmer til fyrste over Rygen, vendte den danske konge med et stort bytte af kostbarheder og våben tilbage. De præster, der i den første skynding vare beskikkede på Rygen, bleve siden af Absalon kaldte tilbage, og ny indviede i deres sted, samt forsynede med levnedsmidler og indkomster, at de ikke skulde falde Rygerne til byrde. Efterhånden opbyggedes elleve kirker på øen; og endnu i dette eller det følg-

ende år henlagdes den ved en pavebulle under Roskilde bispesæde[1]).

11. Rygens erobring måtte henlede de Danskes opmærksomhed på de endnu østligere pommerske lande. De pommerske fyrster, der havde deltaget i toget, væntede derved at udvide deres herredömme eller i det mindste at få del i byttet. Begge forvæntninger skuffedes, og de droge misfornöjede bort. Hertug Henrik Løve sendte ufortøvet bud til Danmark og forlangte, i følge det imellem ham og kong Valdemar sluttede forbund, halvdelen af Rygernes gisler og af den årlige skat. Da dette blev afslået, gav han de pommerske fyrster lov til at hærge på Danmark. I slutningen af året og i begyndelsen af næste hjemsøgtes dette land af deres idelige plyndringer. De trængte ind i alle sunde, fjorde og bugter, gik i land på øerne og gjorde meget bytte. Mange Danske bortførtes som fanger; på et marked i Meklenborg solgtes på én dag syv hundrede. Als blev frygtelig hærget, og dens kirker nedrevne. De Danskes hengivenhed til drikkegilder og deres sövnagtige dorskhed, siger Helmold, forhindrede i lang tid kongen fra at göre alvorlig modstand. Og alle disse ødelæggelser forøgedes endnu ved Kurers og Esters anfald. Kong Valdemar befalede da, at hvert fjerde krigsskib (eller et skib af hvert herred) bestandig skulde ligge ude, for at holde vagt på rigets strömme, at disse skibe skulde besættes med lutter ugift mandskab, og overanførselen betroede han til sin sön Kristoffer, til Absalon og Esbern Snare. De lode sig imidlertid ikke nöje med at frede om kysterne, men strejf-

---

[1]) Saxo, s. 319-328. Helmold. lib. 2, cap. 12. Knytl. kap. 122. 123. Suhm, 7 d. s. 265-298. Estrups Absalon, s. 71-79. Thorkelin, Diplom. 1 t. s. 251. 326.

78-79
ede også til Rygen og til Leutitiernes kyster; og större toge foretoges, som endelig endte med Pommerns undertvingelse.

I året 1170 gjordes et tog mod de østlige, næste år et andet mod de vestlige Vender. Om efteråret (1170), imedens hertug Henrik var så indviklet i andre stridigheder, at han ikke kunde komme Pommeranerne til hjælp, sejlede kong Valdemar til Rygen, forenede sig med Rygernes flåde og drog ind ad Swine. Han kom således til det såkaldte store hav, hvorfra han atter løb ind ad Diwenow og berørte egnen omkring Julin eller Jomsborg. Fra denne bys volde gik en bro midt ud i floden, der desuden var opfyldt med gærder, bundgarn og lignende fiskeindretninger. De Danske måtte blive liggende ved broen om natten; men om morgenen gjorde kongen landgang og lod en del af broen afbryde, imedens Sjællænderne bortryddede gærderne; Julinerne, der med deres både havde skjult sig ved broen, søgte forgæves at forhindre det; thi Absalon, der var gået i land med kongen, bemægtigede sig en del både og undsatte sine landsmænd. Hans skib, som lå langt derfra, skyndte sig derpå did efter kongens befaling, fjenden blev fordreven, en del af broen nedreven, og vej banet for flåden. Julinerne fulgte efter, men dreves tilbage af bueskytterne, som Absalon og Sune havde taget ombord. Sune selv nedlagde flere med sin armbörst. Da flåden var kommen op ad Diwenow, lagde den til Kriztø eller Gristow, hvor kongen forbød at hærge, for at man dèr kunde have foder til hestene. Ved at sejle lige over floden, kom de Danske til Kamin; her hærgede de egnen nordenfor byen og strede med indbyggerne på broen til staden. Efterat flåden var kommen tilbage til Kriztø, op-

stod en stor rådvildhed, hvorledes man nemlig igen skulde komme ud i Østersoen *(pontus)*; thi der gaves vel tre udløb fra Pommeranernes sø eller det store hav: Peenemundingen, Swinemundingen, som de vare komne ind ad, og udløbet ved Kamin; men vejen ad de to første vilde være for lang, og udfarten ved Kamin var ubekendt. En mand, ved navn Gere, som var bekendt der i egnen, forsikrede, at dette udløb var så grundt og så fuldt af skjulte dybder, at man ikke kunde komme derigennem uden ved höjvande. Absalon blev da med tre skibe sendt hen at undersøge dette farvand, men han fandt strömmen så stærk, at han ikke ret kunde komme til at udforske dybden, og hvor dette nogenlunde lod sig göre, var grunden for lav. Isteden for at oppebie hans tilbagekomst, satte flåden sig imidlertid kort efter i bevægelse, og adskillige skibe vare, da de ikke kendte farvandet, nær ved at sætte til. De bagerste skibe, som anførtes af prins Kristoffer, bleve derhos angrebne af Venderne, som han dog lykkelig drev tilbage. Kongen, der formodentlig opgav for det første at finde vej ud af Diwenow, befalede samme dag på ny at göre landgang på landskabet Julin; Absalon blev ved midnat sendt ud, for at udforske de hertil bekvemmeste steder, og betegnede vejen for flåden, dels ved at nedramme pæle, dels ved at slå knuder på rørene ved strandbrædden. Næste dag strejfede han vide om med Erik Lams sön Magnus, der endog vovede sig så langt bort, at han blev omringet af fjenden. Absalon ilede ham til undsætning, skönt han allerede af kongen, der hærgede landsbyerne, havde fået befaling at vende tilbage; han frelste Magnus og lod, for at forsone den måské fortörnede konge, en stor del bytte af kvæg og fanger ved sin tilbage-

komst drive foran sig. Nu overlagde man på ny, hvorledes man skulde komme ud af Diwenow. Nogle foresloge, med spader at grave udløbet dybere, men indså snart, at havet vilde fylde renden med sand; andre mente, at man med bjælker og loftestænger skulde se at få skibene over grundene, medens rytteriet til arbejdets beskyttelse drog frem på begge sider af floden; der gjordes et forsøg, og det lykkedes virkelig sex små rygiske skibe på denne måde at komme ud, men de andre vare for svære. De Danske gentoge flere gange med iver forsøget, men det vilde ikke lykkes, hvorfor kongen befalede at høre op. Men nu blev forlegenheden endnu större. Den pommerske fyrste Kasimir havde imidlertid lagt sig med en flåde af halvtredsindstyve skibe i den arm af Diwenow, som går forbi Kamin, og hans broder Bugislav, der havde sendt ham en del skibe til hjælp, lejrede sig med sine ryttere ved Julin. De Danske vare altså indsluttede fra begge sider. I denne nød bleve Jyderne så modfaldne, at de omringede Absalon, udskældte ham höjt og tilskreve hans dumdristighed al deres ulykke. Forhen, sagde de, benyttede kongen sig af de viseste mænds råd, nu fulgte man den første den bedste dåres; derfor vare de nu indsluttede hist af en flåde, her af en landhær, og der viste sig ingen udvej. Man burde derfor med forenede kræfter trække nogle af skibene over grundene, for i det mindste at frelse kongen og høvdingerne, at dansk navn og dansk magt ikke ganske skulde gå tilgrunde. Absalon hørte på disse bebrejdelser uden at skifte stemme eller åsyn og bad kun sine dadlere, ikke nu at sige noget, som de snart vilde angre. I det samme kom Skorre Vognsen til, en mand, der for sin dannished og tapperhed stod i megen anseelse; da de misfornöjedes

skrig var stillet så meget, at han kunde høre, hvorom det gjaldt, irettesatte han dem hårdt og bebrejdede dem deres forsagthed og fejghed. Imidlertid havde Kasimir, der troede, at de Danske nu vare givne i hans vold, ladet sit telt opslå på strandbrædden og lod, for endnu mere at vise, hvor meget han led på sin magt, skænke vin for sig og sine mænd af guld- og sølvbægere, som om intet sværdslag her vilde være fornødent. Kong Valdemar lod hovedsmændene samle på sit skib, for at høre deres råd, hvad der nu var at göre. Alle tav. Da han forundrede sig derover, trådte én af dem frem og sagde trodsig, at han nu kunde holde sig til de drenge, hvis råd han plejede at følge; den, der havde ført dem hid, gjorde bedst i at føre dem tilbage. Valdemar indså strax, at man bebrejdede ham hans fortrolighed med Absalon, og svarede, at kække mænd ikke burde kives som kvinder, når nøden var for hånden; han var viss på, at den, de nu skældte for dreng, ikke vilde tie, når han æskede hans råd. Og i det samme vendte han sig mod Absalon. Denne tog da ordet: Gode råd, sagde han, vare ikke vanskelige at finde, når kongen vilde følge dem; hverken fjendens flåde eller rytteri kunde hindre dem fra at vende tilbage ad den samme vej, de vare komne. Kongen skulde lade rytteriet sætte i land, for at beskytte flåden, dèr hvor de farligste grunde vare, og sende nogle med panserklædte krigere besatte skibe derhen, det ene efter det andet, og når disse havde samlet sig, skulde de anfalde den fjendtlige flåde, for at bane vejen for de øvrige. Han vilde ikke vise sig mandigere i ord end i gerning, og selv føre disse skibe. Kongen bifaldt dette råd, gik selv på land med rytteriet og gav Absalon syv skibe. Absalon roede med to af dem foran,

82
og efter ham fulgte Esbern Snare, Sune, Thorbern, Oluf og Peder Thorstensen. Han var selv så lykkelig at finde en hidtil ubekendt rende, og kom snart igennem; det næste skib kom vel på grund, men blev strax igen gjort flot af de raske søgutter, og nu fulgte de andre skibe uden hindring efter. Den store vendiske flåde, der ikke anede noget angreb, hørte de Danskes hærråb, så dem sætte ind på sig og tog strax flugten. Henrykte råbte nu de Danske, at stenbåndet var brustet, og lovpriste Absalon lige så höjt, som de för havde nedrevet ham; men han var lige så rolig nu ved deres ros, som han havde været för ved deres dadel. To vendiske skibe, hvis mandskab var flygtet, bleve tagne ved Krizto. Imedens flåden sejlede videre frem, ilede kongen med rytteriet til Julin, hvor Bugislav søgte at kaste sig ind med sine ryttere, men også han trak sig tilbage ved synet af de Danske. Kongen satte sine folk over til den söndre side af byen, og, for at holde denne i ave, lod Absalon et med bueskytter bemandet skib lægge sig imellem den og flåden; men Julinerne holdt sig rolige indenfor sine mure, så at intet forstyrrede den danske flådes sejlads forbi byen. Den lagde i havn og tog rytteriet ombord. Henimod morgen hændte det sig, at en Juliner med et anseeligt følge kom ridende ned til strandbrædden, ganske drukken, og gav sig til at underhandle med Gotskalk. Men i det han vendte tilbage, faldt han af hesten; hans folk, der vilde løfte ham op, forhindredes ved de Danskes pile, og Absalon, der frygtede en krigslist, lod ham tage til fange og bringe ombord. Her vågnede han endelig op efter sin rus og gav sig til at omfavne alle de tilstedeværende, i den tanke, at det var hans egne folk, hvilket vakte en almindelig latter. Han

blev udløst for hundrede mark sølv. Den danske flåde roede nu uhindret videre; thi Vendernes frygt var så stor, at de ikke engang, som ellers, vovede at anfalde de bagerste skibe; Peder Toddes skib var blevet beskadiget på nogle pæle og blev alene tilbage, men Venderne så rolig på, at han istandsatte det og derpå fulgte efter den øvrige flåde. De Danske vendte ad Swine tilbage til Danmark. På tilbagevejen skal Absalon på vejen til Øresund syv dage för alle helgens dag have ligget med sex skibe ved Hylleminde[1]; med tre af skibene lå han selv ved mindet eller udløbet, medens de andre tre lå længer inde ved landet. Her blev han, medens han holdt ottesang, angreben af ni store vendiske skibe, men drev dem på flugt og erobrede ett af dem.

Dette tog har stedse været anført som ett af de mest glimrende punkter i Absalons liv. Kort för samme berettes en anden begivenhed, der viser, hvorfor hans broder Esbern erholdt tilnavnet den snare og passende kan sammenlignes med den nyere tids Tordenskjold. Da Esbern efter en underhandling med Erling Skakke vendte tilbage fra Norge, bestod han en strid med vendiske sørøvere. På hjemvejen fik han nemlig ved Odsherred af nogle danske udliggere at vide, at kongen allerede var sejlet til Pommern, og at henved fyrretyve skibe havde lagt sig ind under Sejerø (Syra); men om det var handelsskibe eller vikingesnækker, vidste de ikke. Esbern søgte da at sejle dem forbi om natten, uden at de skulde se ham, bekymrede sig ikke om stjærneskin, men vilde søge langt ud på

[1]) efter hvad der för er bemærket, på den sydlige side af Låland.

havet; men i det samme gav månen sig til at skinne, hvorved hans hvide sejl faldt Venderne i öjnene, og de holdt strax ud imod ham. Esbern lod da sine folk gribe til våben, opstillede de bedst bepansrede på passende steder og begav sig med de andre til forstavnen og begge skibsbord, for at skyde på fjenden. Han befalede dem at styre lige ind på fjenden, og når de vare komne midt ind i den fjendtlige flåde, at trække sig tilbage til bagstavnen, for ligeledes derfra at sende fjenden et lag af pile: alt dette uden at tale et ord, for at hans befalinger så meget desto bedre kunde høres. Hvis han faldt, skulde de adlyde hans medfølger Tove, og faldt denne, endnu en mand, Esker; inden de alle tre faldt, mente han, vilde striden nok være afgjort. I det Esbern nu, for at berede sig til striden, vilde iføre sig sit panser, spurgte styrmanden ham, hvorledes han, der måtte bruge begge hænder ved roret, skulde forsvare sig, hvorpå Esbern strax overlod ham sin egen brynje, og satte derved tillige mod i sine folk, i det han selv stred uden harnisk. De fulgte nöje hans befalinger, banede sig vej ind i den fjendtlige flåde, sendte den en regn af pile og spyd og drev den tre gange tilbage. Venderne, som beundrede deres tapperhed, spurgte, hvem det var, de strede imod, men Esbern svarede, at det nyttede dem kun lidet at vide navn på dem, som de ikke kunde overvinde. En dansk mand af höj slægt, som var tagen til fange af Venderne, kendte Esberns stemme og sagde til Venderne, at ham kunde de ikke fange. Dette gjorde Venderne endnu ivrigere; de lagde med alle forstavnene mod siderne af hans skib; mange faldt vel, uden at nogen Sjællænder kom til skade, men i længden vilde denne kamp dog være altfor ulige. Nogle spurgte da Es-

bern, om de ikke skulde gribe til årerne, men han forbød det, at det ikke skulde lade, som om de flyede. Derimod spurgte han, om de havde flintestene ombord, og da de svarede ja, befalede han én af dem at stige op i masten og dèr slå ild. Fjenderne troede, at det var et tegn for en flåde, der kom efter, standsede med angrebet, for at se efter den formodede farligere fjende, og trak sig derved efterhånden tilbage. Dette öjeblik benyttede Esbern, og da han troede sig ude af sigte, lod han sejlet falde og roede til Hærvig. Ved sin klogt og sine folks uforfærdethed undgik han således med ett skib anfaldet af fyrretyve[1]).

12. Næste forår (1171), medens hertug Henrik var i Bajern, skete toget mod Brammes eller Brandhus, byen Oldenborg i Wagrien. Kongen sön Kristoffer var bleven jarl i Slesvig og havde allerede alene herfra gjort et tog mod Venderne, da kongen påbød et större. Absalon og Kristoffer samledes med flåden ved Masnet, og da kongen udeblev, besluttede de at gå imod Bramnes. Ærkebiskop Eskild, der var kommen tilbage fra en Jorsalfærd, sejlede med den skånske flåde igennem Grönsund og stødte til dem. For ikke at fornærme sin gamle primas, underrettede Absalon ham om deres forehavende, hvilket Eskild priste; og han bad, at han, skönt gråhærdet olding, måtte deltage i denne deres ungdomsleg. De sejlede da sammen til Låland, hvor syv rygiske snækker forenede sig med dem. Eskild bad Absalon om en god styrmand, ved hvis hjælp han nåede den bestemte havn; men Absalon selv sejlede med Sjællænderne vild i det tykke mörke, og Rygerne gik

---

[1]) Saxo, s. 328-329. 332-337. Knytl. kap. 123. 124. Helmold. lib. 2, cap 13. Suhm, 7 d. s. 308. 336-352.

endog i land strax ved Bramnesiernes flåde, uden at ane den farlige nærhed. Herved bleve en del af de danske skibe erobrede eller borede i sænk. Indbyggerne i Oldenborg havde forladt byen og vare flygtede til kirken, der lå udenfor den, hvor de Danske formedelst stedets helligheds skyld ikke vilde angribe dem. Imidlertid havde Hurne og Markrad, som grev Adolf den anden af Holsten havde beskikket til formyndere for sin unge sön, samlet en stor hær af Saxer og Vender, og talte med hån om de Danske, der havde lagt sig til hvile på jorden. Eskild beklagede sig just, at han nu formedelst sin höje alder var så skrobelig, at han uden hjælp ikke kunde stige til hest, men da fjenden i det samme viste sig, svang han sig med ungdomsmod på hesten. En trop Danske, der havde vovet sig for vidt frem over en å, der udvidede sig til et kær (Dannau og Dannauersee), turde hverken indlade sig i kamp med overmagten, vilde heller ikke fly og blev da stående i håb om undsætning fra den anden side af åen, der kun havde ett vadsted. Mærkedrageren dvælede med at sætte over, men Absalon red foran, viste de andre vejen, og en bakke skjulte dem heldigvis for fjenden. Næppe så hin lille trop, at de fik undsætning, för de faldt rask ind på fjenden, og hermed begyndte slaget. Venderne måtte vige, og de Danske, tilfredse med sejeren, stødte dem tilsidst under forfølgelsen kun med deres spydskafter ned af hestene, da de vilde skåne dem, fordi de vare deres medkristne. Efter vunden sejer sejlede de Danske tilbage med mange fanger, heste og andet bytte. Frygt for lignende nederlag, den af de Danske viste mildhed og Absalons berömmelige navn, bevægede grev Guncelin og Henrik

Loves øvrige lensmænd til at opgive et indfald over Danevirke i Sönderjylland[1]).

Fra Bramnes sejlede Absalon tilbage og traf ved Gedesø eller Gedserodde på Falster en dansk flåde, som kongen havde samlet, for at göre et tog til Circipanien. Han sluttede sig til toget. Det gik først til Strela, derfra til fastlandet, hvor de Danske efterhånden trængte frem til Tribusees og Tribedne, men på denne vej måtte de kæmpe med mange vanskeligheder. De stødte på store moser, der vare bedækkede med fint og tæt græs, og i hvilke rytteriet uforvarende sank ned. De måtte stige af og trække hestene over; for at komme over bækkene, måtte de fylde dem med risknipper. Derpå droge de gennem store skove til en med en sø omgiven by, der på den ene side havde en vold med en bro. Kongen belejrede den, imedens Absalon drog omkring i egnen. Byens hovedsmand Otmar havde ladet broen afbryde, men de Danske benyttede sig af de tilbageblevne pæle til at slå en ny, og alt som denne blev længere, tabte Otmar modet og begyndte underhandlinger. Da kongen frygtede for, at Venderne om natten skulde stikke ild på broen, var han heller ikke utilböjelig til fred; men Absalon, der vendte tilbage med meget bytte, forhindrede det. Han afnødte kongen det løfte, ikke uden hans vidende at slutte noget forlig med Otmar, fik den danske tolk til at give fjendens forslag en modsat mening, gik derpå ud på broen, opmuntrede krigerne til et nyt anfald og lovede dem alt byttet, når byen blev indtagen. Dette løfte virkede. Broen

---

[1]) Saxo, s. 341-343. Knytl. kap 124. Helmold. lib. 2, cap. 13. lib. 1, cap 86. Suhm, 7 d. s. 365-370. Estrups Absalon, s. 88.

87-88

blev fuldendt, krigerne stormede frem og anfaldt et trætårn. En dansk rytter, Herbert, der ikke kunde komme frem for de fremtrængende krigere, styrtede sig bevæbnet i vandet og svömmede over. Men trængselen på broen blev så stor, at den brast; Absalon styrtede med mange andre i vandet, men som en dygtig svömmer frelste han, skönt han var i fuld rustning, ikke blot sig selv, men flere af de andre. Venderne, som ingen både havde, søgte at fly på runde tönder, men disse sloge om, og under latter bleve mange tagne til fange af de Danske. Byen blev indtagen. alle mænd nedhuggede, og kvinderne bortførte i trældom. Otmar skænkede den ædelmodige Valdemar friheden. Hæren vendte tilbage til skibene og sejlede hjem[1]).

13. Efter hertug Henriks tilbagekomst fra Bajern blev der ved midsommerstid samme år (1171) i et møde ved Ejderen sluttet forlig imellem ham og kongen. Kongen gik ham imøde på broen, som om de vare hinandens lige. da dog den ene var en uafhængig fyrste, den anden kejserens vasal. Henriks stolthed og magt nødte kongen til at antage hans fordringer, hvoriblandt var, at halvdelen af Rygen (måské menes dog kun Rygens besiddelser på fastlandet) skulde afstås ham. Derimod forbød Henrik Venderne herefter at fejde på Danmark, et forbud, som først efter lang tid kunde have nogen virkning. Da Absalon på tilbagevejen fra dette møde sejlede forbi Stevnsklint, indtog han dèr sten for at bruge dem til værn på sin borg Havn (København); og da han efter sin ankomst hertil var gået i bad, hørte han nogle af sine tjenere udenfor tale om et

---

[1]) Saxo, s. 844-845. Knytl kap. 124. Suhm, 7 d. s. 370-374. Estrups Absalon, S. 90.

skib, der sejlede igennem sundet. Han forlod strax badet, samlede sine rorkarle og satte efter skibet; det var et vikingskib. Hans staller Niels fulgte efter ham på et andet skib; de gjorde jagt på vikingen, men han søgte ved allehånde snilde vendinger at undgå. Pilene flöj vikingerne om ørerne, gennemborede deres hænder og fæstede sig i deres rygge, men de bleve ved at ro, for at undfly. Desuagtet bleve de indhentede, mange sprang over bord og druknede, de fleste bleve fældede. Derpå bleve deres hoveder afhuggede og, til skræk for andre sørøvere, satte på stager omkring Axels borg. Kun hovedsmandens liv blev skånet. Ved denne tid stødte også Esbern Snare og Vetheman, der jævnlig lå ude og krydsede frem og tilbage på havet, på syv vikingesnækker, medens de selv kun havde fire. Den dristige viking Mirok sprang alene ind på Vethemans skib, og dèr begyndte en kamp imellem dem, til hvilken Esbern var rolig tilskuer, at det ikke skulde lade, som om han vilde stå flere bi imod en eneste mand, hvorimod han vendte sig mod en anden viking, Strunike, og tog ham til fange. At fordrive Mirok var dog ikke muligt, för et andet skib kom Vetheman til hjælp; da blev han fangen, men fik formedelst sin tapperhed lov til at udløse sig.

Ved Rygens undertvingelse, ved de Danskes årvågenhed hjemme, ved deres og Saxernes forenede magt til lands og vands, tilvejebragtes efterhånden en fredelig samfærdsel imellem Danmark og de vestlige vendiske lande. Efter forliget med Henrik Love frededes de saxisk-vendiske lande, og de Danske, endog kvinder og börn, kunde uden frygt for røversk overfald vandre fra det ene land til det andet. Pribislav forholdt sig rolig og gav sig til at

89-90
opbygge de ødelagte stæder. Kun de pommerske lande truede endnu bestandig, og de Danske havde anfaldet på Rygen at hævne. Samme år, som Henrik Løve var dragen til det hellige land, eller året för prins Kristoffers død (1173), altså 1172, gik en dansk flåde igennem Flatsminne eller Swine, hærgede omkring det ubekendte sted, som Knytlinga kalder Gorgasiam, og vendte sig derpå mod Stettin eller Burstaborg. Denne by var så befæstet, at det var blevet til et ordsprog om den, der uden grund gjorde sig til af sin sikkerhed, at selv Stettin ikke kunde beskytte ham. Den udholdt en lang belejring. I begyndelsen håbede de Danske at kunne tænde ild på den, da den var bygget af træ, og vovede sig derfor ind under den, dels beskermede af stormtage af risfletninger, dels igennem grave; men kongen opgav snart dette forsøg og lod den kun omringe af bueskytter og slyngekastere; nogle af det unge mandskab søgte også, bedækkede af deres skjolde, at bestige volden, eller søgte med øxer at sönderhugge portene. Høvedsmanden Wartislav var kristendommen gunstig, og de andre indbyggere så ulig, at man ikke skulde tro, det var en Vende; han lod endog munke komme fra Danmark og et kloster (Kolbatz) bygge på sit gods, hvis stiftelse stadfæstedes af hertug Bugislav 1173. Desto villigere måtte Valdemar være til at slutte fred med ham, da han, efter at have ladet sig ved et tov hisse ned af volden, efter givet lejde kom til de Danskes lejr; men den danske hær hørte næppe, at der var tale om overgivelse, för den blev yderst misfornöjet. Kongen, sagde de, vilde med deres livsfare tilvende sig penge og gods, medens de selv gik glip af sejer og bytte. Valdemar lod dem da forsøge et nyt anfald, men da dette blev frugtesløst, sluttede han

fred. Wartislav måtte stille gisler, betale en så stor sum penge, at Pommern havde ondt ved at bringe den til veje, men beholdt derimod herredömmet over Stettin som den danske konges lensmand. Det kongelige banner blev rejst på volden til tegn på byens underkastelse, men al plyndring forbuden. Man så da, hvorledes volden fra øverst til nederst var så tæt besat med pile, som om den havde været bevoxet med rør; de Danske samlede dem omhyggelig og fyldte deres koggere. Flåden sejlede tilbage, erobrede på vejen Lyubin og lagde til ved Rygen.

Nu kom just den tid (sædvanlig i november), da fiskeriet ved Rygen skulde tage sin begyndelse. Kongen vilde derfor, at en trediedel af flåden skulde blive tilbage for at beskytte det, og overdrog dette hværv til Knud Prislavs sön. Men denne svarede, at han havde ingen forlening i Danmark, uden det lille Låland, der ikke var så meget værdt, at han derfor skulde udsætte sit liv for en så åbenbar fare; sligt tilkom snarere bisperne, som alene besade kongens fortrolighed. Fortörnet over en sådan opførsel af sin egen søstersön sagde Valdemar, at havde han hidtil kun et ringe len, så var grunden den, at han ikke havde fortjent noget bedre, og herefter måtte han vænte sig endnu mindre. Absalon blev her atter manden, der måtte påtage sig det vanskelige hværv, og han gjorde det gerne; han gik om til Sjællænderne og fik snart sine venner og frænder til at blive hos sig: Thorbern, Peder Thorstenson, Sune Ebbesen, Esbern Snare, og med dem bleve næsten alle Sjællænderne; også biskop Svend af Århus blev med nogle Jyder. Kongen sejlede da hjem, hvorimod disse mænd beskyttede kystfiskeriet. Af taknemmelighed herfor sendte Tetislav og Jarmer Absalon levnedsmidler; men Jyderne

91-92
bemægtigede sig dem næsten alle, så at Absalon, for ikke at misbruge Rygernes gæstmildhed, derefter kun modtog penge. På hjemvejen fra Rygen lod han den jyske flåde drage sin vej; men da han hørte, at den ved den sydlige kyst af Fyn var truffen på sørøverskibe og havde flygtet for dem, besluttede han at opsøge dem, gennemsøgte havne, øer og bugter, hvor de plejede at have deres tilhold, og traf på øernes skyggefulde odder og i havets skjulte viger mærker nok på deres tilværelse, vrag af erobrede skibe og levninger af andet bytte. Han delte derfor sin flåde, for at opsøge sørøverne. Da han forud for de andre sejlede hen mod Masnet, så han en mand på kysten, der idelig viftede med sin hat og gjorde tegn, som om han vilde tale med ham. Det var en af hans spejdere, som han havde lovet årlig at betale tolv mark sølv, imod at han skulde give ham underretning, når fire eller flere vikingesnækker styrede imod Danmark. Absalon gik på en båd, sejlede hen til ham og bebrejdede ham, at han ikke i tide havde bragt efterretning om den vendiske flådes udløb; men spejderen undskyldte sig med, at denne var løben ud förend deres overenskomst var sluttet og tilföjede, at Absalon allerede nu endte toget, da det først skulde begynde: der var nemlig sejlet en stor vendisk flåde ud imod Danmark, mod hvilket sted vidste han ikke, men vilde Absalon om sex dage træffe ham på Møns klint, da vilde han give ham efterretning derom. Spejderen, der frygtede for at blive kendt, var allerede ude af sigte, förend Absalons øvrige skibe kom til, så at denne nu kunde meddele sine landsmænd en tidende, hvis kilde ingen var i stand til at begribe. Ved meddelelsen af samme forelagde Absalon tillige de øvrige høvdinger det spørgsmål, om det nu var

bedst at forstærke flåden, eller at opstille rytteriet på kysten, eller at lade indvånerne trække sig tilbage fra de mest udsatte strækninger ved stranden til de befæstede stæder. Høvdingerne fandt det tjenligst at forøge flåden, siden man dog ikke vidste, hvor fjenden vilde göre anfald; de gik derfor hen hver til sin havn, for at samle flere skibe og at lade folkene forsyne sig med levnedsmidler. Absalon selv drog i forretninger til Roskilde. Da han vendte tilbage derfra, var frosten bleven så stærk, at vandene lagde til; Sjællænderne, der førte levnedsmidler ned til skibene, kunde ikke komme frem, da hjulene frøs fast på vognene; de måtte føre læssene på heste, og selv med stor besværlighed gå tilfods. Absalon red forbi dem og beklagede deres nød, men de svarede, at det var dog bedre, end at sidde fastbundne ved de vendiske vikingesnækkers årer. På Møn traf Absalon sin spejder og erfarede nu, at den vendiske flåde lå ved Svolder (portus Svaldensis), at den vilde angribe Møn, sætte sit rytteri i land på dets söndre, fodfolket på dets nordre side, og med flåden lægge ind i sundet ved Keldby. Han besluttede da at sejle ind under halvøen Koster (Cozta) og dèr lægge sig i baghold, da der intet bekvemmere sted kunde gives til at overrumple den fjendtlige flåde, når den sejlede til Keldbysund. Men Venderne kom ikke; han sejlede derfor til Falster og udtog tvende skibe af flåden, lod det ene bemande med Sjællændere, det andet med Falstringer, og befalede dem at spejde efter fjenden; hvis de skulde falde i Vendernes hænder, lovede han, at hele flåden skulde befri dem. Hertil svarede befalingsmanden på det sjællandske skib, at han håbede, det skulde ikke göres fornødent at befri dem, thi de vilde ikke lade sig tage. Absalon vendte derpå

93-94

tilbage til Koster. Men på Falster var der en forræder, ved navn Gvemmer, som hemmelig stod i forbindelse med Venderne; han gjorde et gæstebud for sine landsmænd og holdt derved det ene af skibene, der skulde på spejderi, tilbage. Desuden sendte Venderne, som lå ved Svolder, bud til ham, for at få efterretning om de Danske, og skönt han da var bleven afhentet til Absalons flåde, erfarede de dog af hans folk så meget, som de behøvede at vide om de Danskes rustninger og påpassenhed, til at opsætte anfaldet. En del sejlede derfor kun til Grönsund, hvor de nedhugg et af indbyggerne oprejst kors. Absalon erfarede, at de vare i farvandet, sendte to tapre mænd, fader og sön, Oluf og Ingvar, med nogle lette skibe fra Bogø, for at opsøge dem, men besluttede strax efter selv at indhente kundskab. Men Venderne fik næppe öje på ham, för de vendte deres forstavne mod søen, bagstavnene mod land, og næppe kom det sjællandske banner til syne, för de toge flugten. Absalon satte efter dem, men blev af storm nødt til at lægge ind under Falster. I samme storm satte mange af Vendernes skibe til, og ett af dem, som faldt i hænderne på den rygiske fyrste Jarmer, blev af ham sendt Absalon til foræring. Dette skete på St. Nikolai dag i december; det var Vendernes sidste plyndring på de danske kyster. Af hele dette år havde Absalon tilbragt de ni sidste måneder med at ligge på havet imod sørøverne [1]).

Følgende år (1173) i efteråret skete et nyt tog. Da Wolgasterne ikke alene havde udvidet og befæstet deres

---

[1]) Saxo, s. 345-346. 337-341. Knytl. kap. 125. Helmold. lib. 2, cap. 14. Suhm, 7 d. s. 374-380. 398-411. Estrups Absalon, s. 94 ff.

by, men også ved nedrammede pæle og nedsænkning af store stene tilsluttet Peenemundingen, så gik kong Valdemar op ad Swine, satte ild på Julin, hvis indbyggere vare flygtede, og hærgede egnen omkring denne by og Kamin. Derpå hjemsøgte han Osna. Her forsøgte de Danske at gennemgrave et udløb, der var tilstoppet med sand; men kongen fandt foretagendet for vanskeligt i forhold til nytten og vendte atter hjem, efter at have belejret Osna. Næste forår rustede han sig til et nyt tog, men Venderne sendte en viss Prislav til Danmark, der mæglede fred på to år. Således henrandt nu nogle år uden toge til Venden[1]).

14. Imidlertid benyttede Venderne freden til at anlægge to borge ved Flatsminne eller Swine, så at de Danske, da Peenemundingen allerede var spærret, og erfaringen havde lært dem, at indløbet ved Kamin ikke kunde befares af deres skibe, ligesom udelukkedes fra de pommerske lande. Desuden overfaldt Venderne nogle af kong Valdemars sendebud, og borttoge et skib, der blev sendt ham med foræringer. Han fordrede det tilbage, men fik et hånligt svar. Han forenede sig derfor atter med hertug Henrik om et fælles indfald til lands og vands og krævede hjælp af Rygerne. Fra den ene side gik Henrik til Demmin, medens de Danske (1177) løb ind ad Swine og afbrændte Julin, der efter den tid aldrig kom til sin forrige herlighed, gik derpå op ad Peene og indtog Gutzkow. Der gjordes så meget kvæg til bytte, at de Danske måtte lade det bevogte af særegne hyrder; og hele egnen her omkring blev hærget, så at svalerne, der ikke mere fandt

[1]) Saxo, s. 346-347. Suhm, 7 d. s. 421-422. 431.

noget hus, byggede reder i skibsstavnene. Kongen vilde nu have draget til Demmin, for at træffe hertugen, men hindredes af en stor flod. Efter et tog til Kamin vendte han atter tilbage; men da hertugen, efter længe at have belejret Demmin, opgav toget, for at gå tilbage til Brunsvig, hvorhen hans fjenders anslag kaldte ham, besluttede kongen også at sejle hjem. Først hærgede han dog egnen omkring Wolgast og belejrede denne by, hvis høvding Zulister gjorde tapper modstand. Wolgasterne begyndte at afkaste broen, der førte til byen, men de Danske benyttede bræderne som stiger til at bestige volden. De bleve drevne tilbage, og kun Absalons væbner Hemming vilde ikke vige; endelig trak han sig langsom tilbage, men blev omringet og styrtede over sit eget sværd; imidlertid var han næppe kommen på knæene, förend han hugg efter fjendernes fødder og ved sine tililende landsmænds hjælp frelste sit liv og drev fjenden tilbage til byen. Derefter hærgede de Danske egnene imod østen, rimeligvis flere borge på Usedom, og vendte tilbage igennem Swine, hvor de af Venderne anlagte borge allerede vinteren för vare blevne forstyrrede af uvejr og oversvömmelser[1]).

Det følgende år (1178) skete opbud af hele riget, undtagen Nörrejylland. Kongen, der ikke selv turde forlade landet, overgav befalingen til sin sön Knud og til Absalon. Slesvigerne skulde forene sig med de andre Danske under anførsel af biskop Frederik af Slesvig; men han kuldsejlede og tilsatte livet. Flåden samlede sig i Grönsund ved Falster, forenede sig med Rygerne og gik til Ostrosna. Over-

[1]) Saxo, s. 359-360. Knytl. kap. 125. Suhm, 7 d. s. 497-502. Estrups Absalon, s. 106

faldet var uformodentligt og heldigt. Egnen omkring Wolgast blev hærget, og derfra gik flåden op ad Peene til Osna. Fodfolket sov om dagen, roede om natten, men rytteriet omvendt, så at de Danske vare i idelig bevægelse, og Venderne, der intet öjeblik vidste sig sikre for deres anfald, kom i den störste forvirring. Endelig begave Bugislav og Kasimir sig til Knud og Absalon, for at handle om fred. De lode i begyndelsen, som om de ikke brøde sig synderlig om de Danskes ødelæggelser; de agtede nemlig, sagde de, at drage sig tilbage og at opdyrke de store ørkener i Bagpommern. Heraf lo Niels fra Falster, en frænde af Absalon, og sagde, at de sørgede kun slet for deres lande; den ene del overlode de til de Danske, den anden vilde Polakkerne bemægtige sig, og således vilde de snart ikke have noget blivende sted. Da denne list ikke virkede, gjorde endelig de pommerske fyrster alvorligere tilbud; de lovede at løslade de sendebud, de för havde bemægtiget sig, at give kongen 2000 mark til erstatning, Knud og Absalon hver 100. Absalon samlede høvdingerne og forestillede dem, at tilbudet var fordelagtigt, men krigens fortsættelse måské endnu mere, da Venderne vare aldeles afmægtige; dog foretrak høvdingerne freden. Derpå blev Esbern Snare sendt forud til kongen, der var på jagt på Møn, for at underrette ham om det heldige udfald af dette tog, der kun havde varet i ni dage. Også kongen foretrak freden og modtog med overordentlig glæde den tilbagevendende flåde[1]).

Kong Valdemar havde vundet betydelige fordele. Rygen

---

[1]) Saxo, s. 361-362. Knytl. kap. 126. Suhm, 7 d. s. 548-555. Estrups Absalon, s. 116.

var allerede under hans herredömme, og efter pommerske kilder afstodes også Circipanien til Jarmer, der fik det som et dansk len; hertug Henrik, der lå i fejde med kejser Frederik Barbarossa, og hvis magt efterhånden svækkedes, kunde ingen indsigelse göre. Kun Pommern søgte endnu at göre alvorlig modstand. Bugislav og hans broder Kasimir underkastede sig kejseren og bleve ophöjede til hertuger over Venden (1181), rigtignok, efter kejserens foregivende, kun for at tjene til bistand mod hertug Henrik, men det var åbenbart, at de alene attråede deres egen uafhængighed. Om vinteren gjordes anstalter til på ny at opføre borgene ved Swine. Valdemar, der frygtede, at Pommeranerne lige så lidet nu som för vilde holde freden, havde allerede ladet sin flåde samle sig i Grönsund (1182), da han fik efterretning, at borgene ved Swine allerede vare opførte. Toget var da så meget nødvendigere, men kongen var svag, og hans nærværelse ansås for vigtig. Endelig overgav han befalingen til Knud og Absalon og vendte selv tilbage til Vordingborg. Modvind opholdt flåden i Grönsund, levnedsmidlerne mindskedes, og Jyderne bleve derover oprørske. Da lod Knud flåden igen gå fra hinanden og sejlede til Vordingborg, for at oppebie udfaldet af kongens sygdom. Kong Valdemars død hævede ganske toget. Han havde holdt otte og tyve slag i hedenske lande og efterlod sin sön en øvet sømagt, ypperlige hærførere og en allerede erobret betydelig strækning af Venden, så at fuldførelsen af hans begyndte dåd ikke længe kunde udeblive[1].

15. Næppe var Knud den sjette hyldet til konge, för

---

[1]) Saxo, s. 369-372. Knytl. kap. 127. Suhm, 7 d. s. 617. 657-661. 8 d. s. 17. Estrups Absalon, s. 134.

kejser Frederik gjorde gentagne forsøg på at bevæge ham til at erkende sig for kejserens lensmand; da disse tilbagevistes selv med udæskning, at kejseren jo kunde forsøge at tage med magt, hvad der aldrig vilde forundes ham med det gode, så søgte han at opmuntre Bugislav, der efter sin broders død alene beherskede Pommern, til at anfalde Danmark. Anledning kunde let gives. De meklenborgske fyrster, Niklot og Borwin, bleve uenige; Jarmer, fyrsten af Rygen, understøttede den ene, Bugislav forenede sig med den anden og begyndte strid med Jarmer. Han gjorde store udrustninger, og Jarmer, der ene ikke kunde udrette noget, tyede til Danmarks hjælp. Knud bestemte et møde på Samsø, hvor Bugislavs sendebud fremførte hårde beskyldninger mod Jarmer; men der blev intet afgjort, thi Bugislavs hensigt var kun at uddrage tiden. Imidlertid drog han nemlig hjælp til sig fra alle sider, havde endelig en flåde på fem hundrede skibe, sendte bud til kejseren, at han med denne magt først vilde anfalde Rygen, derpå kue Danmark og inden et års forløb göre kong Knud til kejserens vasal. Forfærdet over denne udrustning sendte Jarmer bud til Absalon, der opholdt sig i Sjælland, og bad om öjeblikkelig hjælp, hvis Rygen skulde frelses. Ærkebispen sendte med sin sædvanlige hurtighed bud omkring i Sjælland, at alle, der kunde bære våben, skulde gå ombord på de nærmeste skibe, uden hensyn til hvem de tilhørte, hvad enten de vare små eller store, fribytterskibe eller ej. Lignende befaling sendte han til de mindre øer ved Sjælland og bad Fynboerne og Skåningerne at indfinde sig inden sex dage; efter den tid vilde det være for silde. Sjællænderne samlede sig til den bestemte tid, men fra Fyn kom kun sex, fra Skåne fjorten

99-100
skibe. Kongen, der opholdt sig i Jylland, fik efterretning om udrustningen, men tiden var for kort til at samle den jyske flåde. Dagen för pindse (1184) gik da Absalon under sejl til Hedinsø. Her fik han bud fra Rygerne, at Bugislav lå lige over for Rygen ved Koztø (Koos), og man vidste endnu ikke, på hvilken kant han vilde anfalde øen; næste dag hed det sig, at han vilde göre landgang ved Strela. Om aftenen gik Absalon i land, samlede styresmændene, sendte bud til alle krigerne, for at opmuntre dem, og fortalte, hvorledes en dröm den foregående nat havde forkyndet ham sejer. Hele hæren var begerlig efter kamp; men farvandet i sundet mellem Rygen og fastlandet var vanskeligt, og der viste sig ingen fjende. Det ene skib ilede frem for det andet; Absalons, hvis anker var sunket for dybt i sandet, blev opholdt, og han roede til, for at indhente de andre, da der kom efterretning, at Bugislav endnu lå ved Koztø. Den danske flåde lagde sig da ved Drecce strand (Drigge). Det var en stærk tåge, så at Jarmers spejdere ikke kunde se fjenden, og nu forkyndte de Absalon, at Bugislav måtte være vendt tilbage; men bade tillige de Danske at lægge ind i havnen ved Darsin, hvor Rygernes flåde vilde støde til dem. Absalon sejlede derhen, men fandt hverken Jarmer eller noget budskab fra ham; han afsendte derfor Niels fra Falster, der forstod Vendernes sprog. Men just som denne var rejst, og Absalon vilde gå i land for at holde messe, bragte en af Jarmers fortrolige det budskab, at den pommerske flåde nærmede sig, og kun tågen forhindrede synet af den. Isteden for messe tænkte Absalon da på kamp og iførte sig sin rustning. Pommerne kunde formedelst tågen ikke tydelig se den danske flåde, om dens nærværelse

havde de ingen anelse, men troede meget mere, at det var Borwins vestvendiske skibe, der kom dem til hjælp. Bugislav gav derfor befaling, at 150 små skibe skulde sejle frem, for at omringe Rygerne, imedens den øvrige flåde lagde sig i slagorden; de store førselsskibe lagde han imellem den og landet, for at den kunde synes så meget större. Tågen begyndte at hæve sig. Absalon så nogle fjendtlige småskibe gå sig forbi og sagde, at ikke alle skulde komme lykkelig hjem. Han opmuntrede sine folk og sejlede selv i spidsen imod fjenden. Sune, der havde ladet sig skuffe af Bugislavs list, og troede, at en tysk flåde havde forenet sig med denne, advarede Absalon og rådte til at ro langsom frem, for at krigerne tillige kunde have tid til at væbne sig; men Absalon svarede, at det nu ikke var tid at dvæle, fjenden var indsluttet på et så snævert sted, at han hverken kunde stride eller fly med fordel, og sejren var viss. Tågen hindrede endnu fjenderne at skelne hvad der foregik; men da de kom hinanden nær, da de fyrige danske krigere udstak deres bannere og istemmede en höj krigssang, da Pommerne på én gang bleve angrebne af de Danske og af Rygerne, da virkede synet af Absalons sejerrige banner som et lyn. Betagne af skræk lettede Bugislav og hans mænd anker, vendte skibene og flyede så hurtig, at de nu i få timer tilbagelagde den vej, hvortil de för havde brugt dage. En utallig mængde, hvis skibe enten vare for store, eller som ikke strax kunde lette anker, sprang overbord, så at de för fuldbemandede skibe i et öjeblik bleve tomme, og största delen tilsatte livet. Atten skibe sank, fordi for mange vilde redde sig på dem. Man så endog en Vende hænge sig selv af fortvivlelse. Mandskabet fra hundrede skibe søgte at redde sig til lands igen-

nem kær, moser og skove, men mangfoldige omkom af hunger og torst. Imedens de andre Danske gjorde et umådeligt bytte, satte Absalon og Jarmer efter den fornemste vendiske adel, der flygtede på fem og tredive skibe; Absalon forfulgte dem med syv. De lode endnu engang vende, for at sætte sig til modværge; men da Absalon roede frem imod dem, tabte de atter modet, kastede heste og våben overbord, for at göre skibene lettere, undkom endelig og tyede ind i Peenefloden. Disse vare de eneste skibe, der frelstes af den store vendiske flåde. Absalon vendte tilbage, men vilde ingen del tage i byttet, thi han tænkte som Skjold, at byttet tilhører krigerne, anføreren æren. Derimod lod han atten skibe fra Skåne, der først ankom dagen efter den vundne sejer, deltage i byttet, som belönning for deres iver. Fynboen Tage sendte han med Bugislavs erobrede tælt til kong Knud, hvem han rådte, for at Venderne ikke skulde samle ny kræfter, at foretage endnu et tog för hosten. Denne sejer tilintetgjorde for bestandig Bugislavs magt og kejserens håb; ja dens ry udbredte sig til Constantinopel, hvilket Absalon siden erfarede af nogle af hans krigere, der havde tjent blandt Væringerne.

Kongen lod Jyderne sammenkalde til Viborg ting, lod Tage her fortælle sejersbudskabet og fandt alle villige til at udruste flåden. Om sommeren sejlede han ud, forenede sig med Rygerne og besluttede at anfalde Wolgast. Indløbet til Peene var spærret, store stene nedsænkede i floden, og et kastel anlagt på hver side, hvorfra Venderne kunde kaste store stene mod de Danske. Absalon måtte atter med megen anstrængelse bane vej for flåden, der lagde sig så nær byen som muligt, for at indslutte den. Wolgast-

erne skøde med pile og udkastede store stene af deres krigsmaskiner; én af dem blev opmærksom på Absalons skjoldmærke, og nu rettedes alle skudene mod ham; da én af de Danske advarede ham, svarede han spøgende, at Venderne viste ham megen opmærksomhed. Da belejringen ej havde fremgang, fandt Esbern Snare på at fylde et stort skib med brændbare sager og lod det ved vindens hjælp drive imod byen; men branderen blev hængende ved en pæl og brændte op uden at tilföje fjenden skade. Bugislav, der indså, at de Danskes fremgang især beroede på Absalons liv, skal under denne belejring have søgt at forraske ham. Han foreslog et møde for at mægle fred, begav sig med sit rytteri til det bestemte sted og indbød Absalon, der kun var kommen med to skibe, til at gå i land; men Absalon blev advaret af en mand ved navn Erling, norsk af æt, som i en dröm vilde have fået varsel om den Absalon truende fare. Denne svarede derfor Bugislav, at den större burde ikke gæste den ringere, en biskop var mere end en hertug, og indbød ham til sit skib. Men Bugislav undslog sig og red tilbage, uden at have opnået sin hensigt. Den ved dette møde forårsagede stilstand havde han imidlertid benyttet til at forsyne byen med levnedsmidler, dens erobring kunde da så meget mindre håbes; de Danske besluttede derfor at hærge egnen. De trak sig tilbage under Vendernes anfald og stak ild på deres lejr, som Venderne søgte at plyndre. Egnen omkring byen blev hærget. Derpå drog kongen selv til Osna, hvis indbyggere stak ild på deres egne forstæder, medens Absalon drog til Julin, hærgede egnen der omkring og overdrog sin broder at ødelægge kastellerne ved Swine. Esbern

1182-1183
fandt dem begge uden besætning og lagde dem i aske, hvorpå de Danske vendte hjem igennem dette udløb.

Endnu om høsten i samme år gjorde Knud i forbindelse med Rygerne et nyt tog. Det er det allerede forhen beskrevne, som gik imod Tribusees og Tribedne, og endte ved en havn ved Peenefloden[1]). Derefter vilde kongen have hærget på Voztrosa, men forhindredes af uvejr og vendte atter hjem[2]).

Næste forår (1185) skete endelig det sidste tog, som endtes med Bugislavs underkastelse. Det gik ind ad Swine til Grozwin, som blev ødelagt. Herfra besluttede de Danske at gå til Pommern, en dristig beslutning; thi vejen did var lang og førte igennem store ørkener, men efter hvad man havde hørt var folket ikke stridbart, der fandtes få fæstninger, og de Danskes mod var voxet med deres lykke. Undervejs manglede der imidlertid foder til hestene, og fodfolkene fandt det altfor trættende at bære levnedsmidlerne med sig. Planen opgaves; man gik atter ombord på flåden og sejlede til Julin, hvorpå kongen besluttede at overraske Kamin. Han begav sig med vejvisere på en besværlig vej igennem krat og skove; en stor del af hæren fór vild, men Sjællænderne og Skåningerne kom under anførsel af Absalons søstersön Alexander, der havde Ryger til vejvisere, lykkelig frem ad den korteste vej. Kamin blev indsluttet; Bugislav, som opholdt sig dèr, gjorde et udfald, men blev dreven tilbage, ja måtte endog, for at frelse sig, springe af hesten og sætte over et gærde. Kongen og Absalon beredte sig til et alvorligt anfald, da alle kan-

---

[1]) se s. 79-80. — [2]) Saxo, s. 376-382. Arnold. lib. 3, cap. 4. 7. Knytl. kap. 128. 129. Suhm, 8 d. s. 51-67. Estrups Absalon, s. 140. 145.

niker i byen, barfodede, med kors og faner i procession droge ud til de Danskes lejr og bönfaldt kongen at skåne kirkerne, der nødvendig måtte ødelægges, når han stak ild på husene; de tilföjede, at Bugislav önskede mod sikkert lejde at begive sig til kongen. Denne svarede, at han krigede med mennesker, ikke med Gud, og lovede skånsel; men Absalon, der ingen lid satte til Bugislav, lod alle angrebsanstalter være på rede hånd og truede med at hærge den hele omegn, hvormed der også gjordes begyndelse den samme dag og næste nat. Dette fremskyndede Bugislavs overgivelse, der ingen hjælp kunde vænte fra kejseren, og på samme tid lå i krig med sine fættere i Bagpommern. Han begav sig næste dag til Absalon og Jarmer, der gave ham hænder til bevis på hans sikkerhed, og førte ham til kongen, der havde begivet sig til flåden. Bugislav lovede da at betale en betydelig sum, efter Knytlinga 300 mark sølv til kongen, 800 mark til Absalon (en omstændighed, der minder om den gerrighed, som flere kilder tillægge denne ædling), efter opfordring at stå de Danske bi, og hvad der var det vigtigste, at tage sit land til len af Danmark, samt at stille de fornemste mænds sönner til gisler. Ved denne lejlighed skal Bugislav også have givet sit samtykke til Circipaniens aftrædelse til Jarmer under dansk lenshöjhed, hvortil endnu föjedes en landstrækning söndenfor Peene. Til afsked beværtede Absalon Bugislav på sit skib, hvor Bugislav drak så meget, at han fra først af blev overmåde munter, men tilsidst hverken kunde røre hånd eller fod, så at ærkebispen måtte lade ham bære til et tælt, hvor han lod fyrretyve af sine krigere bevogte ham indtil morgenstunden. Bugislav drog til sine mænd og kom næste dag tilbage til kongen, kastede sig

104-105
med kone og börn for dennes fødder, fremstillede en del af de lovede gisler og overgav sig og sit til kongens nåde. Denne rejste ham op, rørt over hans ulykkelige stilling. Da denne fred blev sluttet, opkom et stærkt uvejr med storm og torden, hvilket man udlagde som et tegn på det vendiske riges undergang. Næste år för påske kom Bugislav til Roskilde, blev dèr påsken over og bar sværdet for kongen som hans mand. Da Julin endelig ved ett af de sidste toge var blevet slöjfet, hvortil historieskriveren Svend Ågesen selv var öjenvidne, så var Danmarks herredömme over Venderne på Rygen og i de nærmeste pommerske lande for en tid lang sikret; ligesom også de forhen nævnte fyrster i Rostok og Meklenborg, Borwin og Niklot, der havde været fangne af Jarmer og Bugislav, nu erholdt deres frihed, imod at tage deres lande til len af den danske konge. Fra denne tid optoges i den danske kongetittel tillægget: de Slavers eller Venders konge[1]).

16. Skönt fortællingen om disse toge er temmelig ensformig, frembyder den dog for enhver eftertænksom læser stof nok til dybere eftertanke, og for fantasien vil de scener træde levende frem, som her i det matte ord kun efterhånden kunde skildres. For den udbrede de danske farvande sig med venlige øer og skovkranset strand; der hersker travlhed i alle sunde og bælter, bugter og viger; vagterne ved kysterne, arbejderne ved kastellerne, skvulpende både besatte med fiskere, der tidlig danne sig til søkrigere, vise sig hist og her, medens plovmanden drager sin fure op ad oldtidshöje, og hyrden sidder tilsyneladende sorgløs i

---

[1]) Saxo, s. 382-384. Svenon Agg. Hist. dan. cap. 10. Arnold. lib. 3, cap. 4. 7. Knytl. kap. 129. 130. Suhm, 8 d. S. 41. 99-110. Estrups Absalon, s. 148.

dalen. Nu iler en båd til landet, langt ude på søen ses vikingeskibe, sejlene nærme sig kysten: alle beboerne komme i bevægelse; fredelige indvånere og arbejdere samle alt hvad de formå og flygte ind i landet, imedens flokke af både nærme sig hinanden, hist lægge sig i skjul bag en odde, her ro frem for at lokke fjenden til et andet baghold. Men vikingerne ere stærke, og byttet lokker dem, de gå i land; deres krigsråb blander sig med indvånernes; angreb og flugt, tummelen af de angribende hobe, enkelte riddersmænd, der fægte næsten ene midt i en stor flok af fjender, som de sprede fra hverandre, vikingernes flugt til skoven, deres forfølgelse hist og her, deres omringen ved kær og moser: sligt er scener, der på flere steder forefalde næsten hver sommerdag, thi fjendens idelige anfald tillader aldrig landets krigere at være ledige. Men et andet ophöjet skue frembyder udrustningen af den danske flåde. Opbud til hæren udgå til alle sider, allehånde fornødenheder samles; afskeden og det uvisse i toget til næsten ubekendte lande, altid til vilde fjender, sætte hjærterne i bevægelse. Flåden består af en stor mængde små skibe, der ere vidt udbredte, og kun enkelte hovdingskibe hæve sine höje bord over de andre; et simpelt sejl og stærke årer ere alle de midler, hvormed farten bevirkes; gejstlige stille sig i spidsen, deres bannere og korset rage frem og göre dem overalt kendelige. Det er ikke et helt riges magt, der lyder den enkelte mands vink, men det er forskellige provinsers mandskab, af höjst forskellig stemning, stundum endog iversygt indbyrdes, og kun synet af den fælles fjende bringer dem til, så længe faren står på, at virke i forening. Som forskellige flåder nærme de sig de ubekendte kyster og göre landgang; stundum hærge de

blot på kysten, stundum går toget dybt ind i landet; til alle sider ere farer, som hist overvindes ved enkeltes tapperhed, her ved list og kløgt; overalt viser Absalon sig som en skinnende morgenstjærne, når det går fremad, og som en tindrende aftenstjærne blinker hans sejl, når det går tilbage. Rørende er især forholdet imellem denne udmærkede mand og kongen, og begges stilling til hæren; Absalons höjhed og kongens sagtmodighed, hins flammende ild og dennes jævnt brændende lue, have forenet sig til fædrelandets bedste. Begge have at kæmpe med de fornemmes avind, med hobens ustadighed, der næsten i samme öjeblik i ulykken knurrer, i lykken forguder; begge vinde sejer, fordi deres egen udholdenhed forener sig med folkets naturlige tapperhed. Men denne fordunkles på mange måder, især ved hin tids udrustningsmåde; lönnen for krigernes tapperhed er bytte, levnedsmidler må de forskaffe sig selv; høvdingen rager frem af hoben ved sin personlige tapperhed, ved sin fødsel og værdighed, men hans ånd har endnu ikke omfattet alle hans undergivnes vel; begge have hver sit mål, men intet fælles. Dette var en følge af den egennyttige egenkærlighed, der dannede en mur imellem kongen og folket, og som i de fremfarne tider så ofte hindrede Danmarks udvidelse og storhed; på den ene side almuens fasthængen ved materielle fordele, på den anden adelens (thi den og gejstligheden må betragtes som én stand) foragt for massen af folket. Begge afsondrede sig; hos den ene stand udviklede sig den tro, at den var skabt af en finere, ædlere malm, med större naturlige ævner og större naturlige rettigheder; hos den anden blev mangel af dannelse til råhed, sorgen for öjeblikkets fornødenheder, uden hensyn til höjere formål. til trældom; og det, som

14*

skulde have udjævnet denne tvedragt, en stor og kraftig personlighed hos kongen, udeblev i tidens løb. Det er derfor med rette, at vor tid uafladelig stræber frem mod det mål, hvorpå alle rigers velfærd beror, almindelig oplysning hos hele folket fra den höjeste til den laveste; ingen prærogativer i handel og vandel, men heller ingen i videnskab og kunst; samme tro som samme håb, samme pligter som samme rettigheder, og oplysningen lige tilgængelig for alle; det er den elektriske funke, som udbreder sig igennem alle kædens ledd, der slutte tæt i hinanden. Hvis middelalderen med sine utallige bornerende institutioner ikke havde stillet sig i vejen for denne folkets almindelige udvikling, hvor langt anderledes vilde da ikke meget have formet sig i tiden! Også i denne henseende frembyde de vendiske toge en særegen historisk interesse. De ere nemlig begyndelsen til det, som aldrig kom til udførelse, til Danmarks herredömme over Østersøen, til dannelsen af en stor stat, hvori Østersøen kun var at betragte som en indsø. Besynderligt, at ingen opfattede denne idé i sin storhed, og at Danmark blev så fattigt midt i havets rigdom, så afmægtigt med alle sine krigerskarer, at en enkelt hansestad kunde blive mægtigere og rigere end hele Danmark, ja kunde foreskrive herskeren over tre riger love; og dog træder denne idé idelig og idelig frem, kun stedse fordunklet, nu af mangel på énhed, nu af mangel på ånd. Rygen og Forpommern vare nu under de Danskes herredömme; under Valdemar Sejr udstraktes dets magt over Holsten, Lauenborg, Meklenborg og så fremdeles indtil Lifland og Estland; og i de senere tider gentoges forsøget, selv ved en dansk prins, at befæste sig i disse egne. Til en anden tid udbredtes Danmarks herredömme, ved foreningen af de

105-109
tre nordiske riger, over Norge og Sverrig indtil Finland; ligesom forhen den sydlige del af Østersøen, så hørte nu den botniske og finske bugt til rigets strömme. Disse bemærkninger synes at vise, at Danmark ved sin naturlige beliggenhed og ved sine naturlige hjælpekilder i hine tider var bestemt til fra nord og fra syd at lægge sin ene stærke hånd i den anden, for at slutte den kæde, der ved sit mægtige stød vilde have frembragt en overordentlig virkning, ikke blot på Danmark selv, men på hele Norden og dets politiske og sociale udvikling; kun én gang ret fast sammenhold imellem statens dele, kun én ret stor personlighed blandt kongerne, kun én Peter czar, og idéen vilde i historiens årbøger have stået ikke blot som en flygtig tanke, men som en skön, kraftig og indflydelsesrig virkelighed. Men hvad møde vi nu i dets sted i Danmarks middelalder? En række af for störste delen svage konger, der ikke kunne værne om deres egen magt, endsige om landets; stænder, der bekæmpe kongemagten og sig selv indbyrdes; isteden for love, der forbinde alle til ett, høre vi tale om skånsk lov, sjællandsk lov, jysk lov, som om provinserne vare særskilte lande; overalt, i det små som i det store, lutter enkeltheder og ingen énhed. Fremmede stæder kunde ved handelens, ved den materielle interesses bånd knytte sig tæt sammen til en uadskillelig hanse; men landskaber, der fra arilds tid vare forbundne, kunde ikke opgive deres særegne sæder og skikke. Allerede ved de vendiske toge finde vi sporene til den afmagt, der siden så åbenbar træder frem; allerede her træffe vi indbyggerne i de forskellige landskaber hver med sin interesse, alle higende efter egen fordel, ingen efter det heles. Nu er det Sjællænderne, der ikke unde Jyderne byttet; nu er det Jyderne,

der med misundelse se på Sjællændernes fremgang; og atter forbinde Falstringer sig med landets fjender, fordi deres brødre ikke yde dem hjælp nok til det nødvendige forsvar. Vil kongen udruste en hær, da véd han ikke, om disse og hine ville komme eller ej. Allerede på denne tid møder os hin bebrejdelse, der er så nedværdigende for et ædelt folk, og som senere langt oftere og stærkere lyder os imøde; de Danskes séndrægtige, dorske karaktér. Men når beslutninger fattes langsom, når de endnu langsommere udføres, da kan, som vi have sét, selv en Absalons iver kun virke halvt, og enhver stor idé må, selv om den fødes, kvæles i fødselen.

OM SPROGUNDERVISNING.

OM TIMEUNDERVISNING.

(Nordisk ugeskrift. 1837—38.)

Om sprogundervisning.

1.

Det turde falde vanskeligt at give en ganske tilfredsstillende forklaring over, hvad man forstår ved lærddom, altså også ved lærd undervisning, når man ser hen til de höjst forskellige måder, hvorpå dette ord anvendes. Snart synes der ved lærddom at menes et aggregat af allehånde kundskaber, der ligge udenfor hobens fatteævne, snart bekendtskab med den klassiske literaturs skrifter og grundig indsigt i deres fortolkning; men hverken det ene eller det andet er egentlig lærddom i dette ords rette betydning, i det höjeste kun en del af samme. Ved at ombytte ordet lærddom med videnskabelighed, kommer man dets sande mening nærmere; det betegner nemlig en opfatning af hvilketsomhelst videnskabeligt stof efter dets indre sammenhæng uden noget hensyn til dets ydre nytte; det betegner den menneskelige ånds syslen med forbindelsen imellem en viss kreds af sandheder uden hensyn til disse sandheders anvendelse i det praktiske liv. Den menneskelige ånds udvikling er hovedsagen, nytten er en biting, der ikke vil udeblive; åndens beskæftigelse er ene og alene hensigten og målet, der skal nås, men på den mest ind-

gribende, fuldstændigste og stoffet mest udtömmende måde. Her er derfor aldrig spörgsmål om stort og småt, men kun om énhed og harmoni, om hvad der henhører til sagen, og hvad der ikke henhører dertil. At opfatte en videnskab eller videnskabsgren således, at alle dens enkelte dele træde frem i sine naturlige, sande forholde og således, at de uden tvang forene sig til et hélt, er lærd behandling af denne videnskab, og at fremstille dette således for den mindre kyndige, at det også for ham viser sig i sin hele klarhed, er lærddommens rette anvendelse og mål. Dens lön består derfor også i selve denne virksomhed; thi i det sjælen udforsker sandhed og föjer sandhed til sandhed, tilfredsstiller den sin første og störste naturlige trang, opfylder den sin guddommelige bestemmelse, at tænke. Med menneskets dyriske natur har lærddom og videnskabelighed intet at skaffe; dens element er ene og alene det åndige, tankens gebét; dens liv består i at leve for at tænke, for at forske, for at finde sandhed, for at hævde den; derved lever og ernæres den, derfor kæmper og higer den, og den føler som ånd intet til sit legemes trang og sin dyriske naturs uværdighed og elendighed.

Enhver virkelig lærd betragtning er altså blot theoretisk, ikke praktisk, og enhver lærd undervisning må forst og fornemmelig, ja udelukkende, have videnskabens theori, ikke dens anvendelse, for öje. Hvis man overforer disse bemærkninger på sprogundervisningen i vore lærde skoler, så synes denne at afvige fra sit rette mål, i det den skylder især det praktiske og ikke theorien sin tilværelse. Den har nemlig valgt sit stof med hensyn til den anvendelse i livet, som, den gang da skolerne bleve indrettede, var den herskende, eller som endnu ansés derfor, ikke med hensyn

til selve sprogenes naturlige sammenhæng; og den bearbejder sit stof netop i selvsamme hensyn, at kunne frembringe den snarest mulige og mest gavnlige anvendelse af dette stof i det lærde liv. Men just derfor kan denne anvendelse kun opnås i en höjst ufuldkommen grad; thi dette er en herlighed ved ånden, at af dens rette brug flyder af sig selv den störste og fuldkomneste nytte, af dens misbrug kommer derimod altid et ufuldkomment praktisk resultat. Det göres næppe fornødent at påvise rigtigheden af disse bemærkninger i alle de enkelte tilfælde; et öjekast på de sprog, som læres i vore skoler, synes strax at give tilstrækkelig oplysning. Der undervises i vore lærde skoler især i Latin og Græsk, samt i Tysk og Fransk. Undervisningen begynder med Latin, går derfra over til Græsk og endelig til de nyere sprog. Skete dette nu, fordi disse sprogs forbindelse og naturlige sammenhæng føre det således med sig? — Ingenlunde. Til at forstå den rommerske literatur tilgavns forudsættes grundig kundskab i den græske, ikke omvendt; og sammenlignes disse sprog med hinanden, så tvivler ingen om, at det sidste i indre fuldkommenhed langt overgår det første. Man valgte vel da Latinen til at begynde med og drev denne fortrinlig, fordi man anså det for aldeles nødvendigt, at den studerende yngling endnu i selve skolen lærte at skrive dette sprog nogenlunde rigtig; og dette vel atter, fordi Latinen ansés for de lærdes sprog, og fordi det just er ett af kendetegnene på den lærde, at han med færdighed kan udtrykke sig i dette tungemål. Altså for den praktiske nyttes skyld, for den anvendelse, der ansås for nødvendig, måtte dette sprog fortrinlig læres som meddelelsesmiddel for al den øvrige lærde kundskab. Men forholder dette sig så, så er det også indlysende, at det sprog,

som fortrinlig blev og bliver dyrket, blev og bliver det ikke for sin egen skyld, ikke som hensigt, men som middel, ikke for uddannelsens skyld, men for nyttens. Jeg vil ikke opholde mig ved, at man engang vel især anbefalede Græsken, fordi det ny Testament er skrevet deri, og at Hebraisk læres for theologiens skyld. — Ved de nyere sprog hersker omtrent en lignende anskuelse: undervisning i modersmålet indførtes først efter megen og langvarig modstand, da man endelig erkendte, at også dette havde noget værd; og af de andre nyere sprog valgtes det franske og tyske, uden tvivl fordi disse sprogs literaturer vare de mest udbredte; på Engelsk tænkte man også, men undervisningen deri kom ikke til udførelse. Hvis jeg ikke fejler, så var da det ledende princip ved valget af de sprog, i hvilke der skulde undervises, det mest uvidenskabelige af alle: hensynet til den praktiske anvendelse; isteden for at det, der ved sprogundervisningen i en lærd skole forméntlig burde tilsigtes, var at meddele den studerende elementerne af den hele kundskabskreds, som den dannede filolog besidder, eller elementerne af den hele sprogvidenskab, og ikke blot at give ham nogen færdighed i de sprog, som hyppigst finde anvendelse i livet. Uden tvivl fortjener det da nöje at overvejes, om og hvorvidt der i vore skoler meddeles nöjagtig underretning om, at der gives en sprogvidenskab, om lærlingen erholder klar indsigt i, at de forskellige sprog han lærer, stå i en indre, naturlig uadskillelig forbindelse; om han bliver gjort opmærksom på denne sprogvidenskabs dele og deres forholde; eller om han kun undervises i nogle enkelte sprog i en énsidig retning, så at det overlades til ham selv, som han bedst vil og kan, at finde sig til rette i de øvrige; og om den videnskabelige

99
énhed ved sprogundervisningen lades ude af sigte, i det kun noget af det mangfoldige er taget i betragtning. Dette fortjener så meget mere at overvejes, fordi det første krav, der må göres til en undervisningsplan, uden tvivl er det, at undervisningens omfang bestemmes efter videnskabens omfang, og det mål, som ved denne plan skal nås, uden tvivl er det, at ynglingen, når han har gennemløbet banen, derved har fået oversigt over hele den vej, som videnskaben i sin udvikling har taget, og har været sat i stand til at tilegne sig sammes vigtigste resultater. Hvis nogen sådan plan hidtil ikke er fulgt, og den dog i sig selv befindes god, så må den naturligvis herefter følges: og der blev da tillige at overveje, hvorledes sprogvidenskaben som videnskab har udviklet sig, og hvorledes derefter dens elementer måtte være at behandle, når det gælder om en grundig udvikling og sammenhængende fremstilling af disse elementer. Det, som her er at følge, er naturens vej; hvad der må göres for den studerende er at vise ham denne og føre ham ud på den, for at han derefter kan vandre videre derpå og enten forfølge alle hovedvejene, hvis han måské vil uddanne sig fortrinlig i denne retning, eller følge denne eller hin sti; og i det mindste, hvis han vælger et andet fag til sit hovedstudium, kan have de elementer inde, uden hvilke han i intet kan komme frem. Forméntlig må da sprogundervisningen i vore lærde skoler og ved höjskolen ikke indskrænkes, men udvides, indskrænkes i nogle henseender, men udvides i det hele; der må ved samme følges den gang, som ikke tilfældig conveniens, men som naturen selv har foreskrevet; der må i rækken af de sprog, hvis elementer foredrages, ikke ske noget stort spring, men iagttages en gradvis overgang og udvikling, således omtrent som

99. 105

denne har fundet sted i sprogene; kundskaben om det nyere sprog må bygges på det gamle, på hvis grundvold det er rejst, og erhværves i forbindelse med dets slægtninger, alt i overensstemmelse med sprogenes naturlige udvikling. Først da kan sprogbygningen erholde sammenhæng og fasthed, og forst da kan kundskaben i samme give den dannelse, som den på så mange måder formår at yde.

2.

Når nogen vil lære at tale og skrive et fremmed sprog, så begiver han sig enten til det land, hvor det tales, hvor han da erholder daglig øvelse deri, eller han erhværver sig denne øvelse ved andres hjælp, som have fuldkommen færdighed i sproget. Denne ting er så simpel som mulig; så bekendt, som at tale altid er gået forud for skrift. Det synes derfor, at alle stilovelser må blive höjst ufuldkomne, når de ikke gå ud fra taleøvelser; og heri ligger vel igèn en vigtig grund til, at det latinske sprog nu i almindelighed ikke tales og skrives til den fuldkommenhed som för. I denne henseende var indretningen i vore gamle latinskoler langt naturligere end nu, da der bestandig i skolen og siden ved höjskolen taltes Latin; da dette sprog nemlig betragtedes som de lærdes modersmål, så blev det drevet som sådant og kunde derfor drives til nogen fuldkommenhed. Men efterhånden har man afskaffet næsten alle de da brugelige lejligheder, hvor Latinen hortes og under straf måtte hores; og derved synes man at have gjort fordringen, at det skal skrives, meget vanskelig og hartad uopnåelig. Erfaringen har bekræftet dette; hverken i skolen eller ved universitetet tales og skrives Latin af de

105-106
fleste med lethed, ynde og sprogrigtighed. Årsagen hertil ligger vistnok ikke i mangel på ævner, men i mangel på övelse; at tale og skrive et fremmed sprog udkræver ikke nogen særegen dyb tænkning og över heller ikke denne; det hele arbejde er mekanisk og beror, som al mekanisk færdighed, på bestandig gentagelse. Det synes da, som om der heri med tiden må foregå en forandring: man må enten vende tilbage til det gamle og gengive Latinen hele sit fulde, udstrakte herredömme, som den for störste delen har tabt, eller for en del frafalde den fordring, som efter de nuværende omstændigheder ikke mere lader sig opfylde. Man har allerede begyndt derpå, ved f. ex. tildels at hæve examinationen på Latin i videnskabsfag, hvor dette sprog kun forstyrrer materiens fri dröftning; og man vil formodentlig skride frem ad denne vej, thi at vende tilbage til det gamle vil ikke mere være muligt, uden at omskabe verden. Latinen har i en lang række af århundreder været det almindelige meddelelsesmiddel imellem alle dannede hos alle kultiverede folkeslag i Europa. Man plejer i almindelighed at antage det som meddelelsesmiddel iblandt de lærde; men dette er uden tvivl en vildfarelse. Kulturen lader sig ikke afrive og indskrænke til en enkelt stand; den er hele folkets (ikke almuens) ejendom; og efterhånden som en eller anden stand hæver sig til höjere dannelse, blive elementerne af hele folkets kultur også for den nødvendige. For officéren og den höjere handelsstand er kundskab i Græsk og Latin ligeså nødvendig som for præsten, juristen og lægen; at kunne læse Plutark og Tacitus er vel endog, skulde man tro, endnu vigtigere for krigeren end f. ex. for lægen; heller ikke have de været ubekendte for nogen stor mand i denne stand eller uden betydelig ind-

flydelse på hans dannelse. Således var også Latinen forhen ikke blot meddelelsesmiddel for alle de egentlig lærde, men for hele den dannede del af folkene. Kongen, fyrsterne, rigsråderne, landets höjeste embedsmænd, præster, skolelærere, diplomater, jurister, alle dannede læger, — alle kultiverede, når de vare mere end rå redskaber i de höjeres hænder, talte og skreve det ved alle almindelige lejligheder. Kongens unge sön skrev i dette sprog til sin fader; præsten holdt messen deri; Europas stater talte i det til hinanden. Men alt dette er nu ikke så mere. Hverken Herrens bön eller historieskriverens værker eller naturforskerens undersøgelser eller digterens lyriske sange forfattes mere deri. Forhen var Latinen kulturens sprog, men nu udvikler denne sig dels igennem modersmålet, dels igennem andre nyere sprog, og den har i alle Europas lande gået hånd i hånd med modersmålets udvikling. Herved har der altså dannet sig en modsætning imellem den såkaldte lærde stand og den dannede del af folket, som hverken er nødvendig eller gavnlig, og som det vil blive de følgende tiders opgave at udjævne. Da universiteterne bleve stiftede, stillede de sig i spidsen for folkets hele dannelse; fra dem udgik lyset; dette må således blive ved. Men det kan ikke finde sted mere, når folkene uopholdelig skride frem i en ny retning, og universiteterne blive stift stående i den gamle. Grundlaget for den almindelige dannelse må være fælles for alle; den er for dyrebar en ejendom, til kun at tilhøre nogle få. Ved den militære höjskole og i de polytekniske værksteder kan man ligeså lidet undvære latinske og græske kunstord som ved de gamle sprogs grammatik; og at kunne tiltale hinanden i det latinske sprog er ikke vigtigere for præsterne, der samles i

et convent, end for alle de militære, der besøge fremmede lande.

De europæiske sprog åbne adgangen til europæisk dannelse, der vistnok er den vigtigste for menneskeheden. I Europa begynder al kulturs morgenrøde med Grækerne, og fra dem er lyset efterhånden gået ud over alle andre lande mod norden og vesten. Den, som efterhånden vil forskaffe sig kundskab om den europæiske kulturs gradvise fremgang, må da vistnok begynde med betragtningen af dette folk; og dets sprog må forméntlig blive den første genstand for sprogundervisningen i skolerne. Efter igennem modersmålet at have fået de allerførste almindelige forestillinger om sproglære, vil da den, der begynder at studere, igennem det græske sprogs grammatik og dens anvendelse erholde fuldstændige forestillinger om ethvert sprogs hoveddele, deres forhold, deres forbindelse og anvendelse. Der gives vel intet sprog på jorden, som i denne henseende, under en dulig lærer, er så skikket til at opfylde alle fordringer, som just dette; dets fuldstændige grammatikalske former, deres gradvise udvikling, sprogets dialekter, dets rigdom, dets dannelighed, hele dets ydre og indre skönhed, og endelig den adgang, der erholdes til en rig og udmærket literatur, alt, lige til dets ælde, viser, at dermed må begyndes, og at den studerende igennem dette sprog og kun igennem det kan erholde det mest hensigtsmæssige grundlag for hele sin følgende dannelse. Men undervisningen deri må begyndes og fortsættes efter en så naturlig og lidet kunstig sproglære som mulig, en sproglære, der meddeler det væsentlige af sprogets bygning, men intet af de stilladser, som en forskruet lærddom har opstillet omkring den, for at komme til at beskue alle dens dele, hvis her-

lighed man bedst gör sig bekendt med ved at vandre igennem bygningen selv. I det græske sprog fortsættes forméntlig undervisningen i den hele skoletid og ved höjskolen, så at den studerende til slutning er i stand til på egen hånd at kunne læse alle de skrifter, der ikke formedelst et ganske særegent indhold frembyde ganske særegne vanskeligheder. Hensigten af hele undervisningen må være, ikke blot at læse sproget, men at tilegne sig literaturen; og dette vil kunne ske, når målet stadig haves for öje, og undervisningen ikke taber sig i en tom udenadslæren af smålige og usammenhængende mythologiske, historiske o. s. v. anmærkninger; alle sådanne må haves ved hånden; men det er ej fornødent at lære dem på remse, for at få indsigt i sproget og skrifterne selv. Megen tid og kraft, som ellers går tabt, vil da kunne samles på det egentlige öjemål. Allerede ved begyndelsen af denne undervisning vil da også være erhværvet den nødvendige kundskab i den almindelige sproglære, som forudsættes ved alle de øvrige, og som nu i næsten alle vore sproglærer gentages til overmættelse. — Når den studerende er i stand til at forstå en græsk jævn historisk fortælling, vil undervisningen gå over til det latinske sprog; den grammatik, som dertil behøves, vil kunne indskrænkes til i det höjeste en 8—10 ark og væsentlig adskille sig fra de hidtilværende derved, at den angiver sprogenes overgangsformer og går ud fra det sprogsystem, som er det ene herskende, og derfor det ene rigtige, i den hele sydeuropæiske sprogklasse. Det afguderi, der nu drives med Latinen, vil da af sig selv ophøre; kundskab om den rommerske literatur vil blive det egentlige formål. Sprogets vigtighed for vor tid udspringer som bekendt deraf, at alle vesteuropæiske institu-

tioner ere nedlagte deri; men siden trósforbedringens tid have næsten alle Europas bestræbelser gået ud på at arbejde sig ud af dette middelalderens barbari og at losne eller afkaste de lænker, som fra Rom af udbredte sig fra throne og alter over folkene; og da disse institutioner og sproget ere uadskillelige, så vil indskrænkningen af dettes herredömme være et medarbejde til menneskehedens forædling. Når undervisningen i de rommerske klassikere fortsættes gennem hele skolen og ved universitetet, så vil den studerende, efter at have nået målet, have tilegnet sig det fortrinligste i begge literaturer; han vil da kunne veje dem imod hinanden og kunne se, hvad der er stort og skønt i sig selv, hvad der mest har bidraget til menneskehedens udvikling, og hvad der endnu kan bidrage dertil. — Fra Latinen er overgangen let til de romanske sprog; undervisningen deri må begynde i skolen, så snart der er lagt en god grundvold i stamsproget, og den må tage samme vej, som naturen selv er gået. Det franske sprogs grammatik vil derfor ikke lægges til grund for de nyere sprog, men de romanske sprogs i almindelighed, og ynglingen vil derfor ikke læse Fransk uden kundskab til det, som går forud, Italiensk. Der vilde vel, med forbigåelse af alt hvad der vedkommer den almindelige sproglære, som tillæg til den latinske grammatik kunne dannes en sproglære på nogle få ark i de romanske sprog, som omfattede de væsentlige former af Italiensk, Spansk og Fransk (hvilket i følge sprogenes sammenhæng må være ordenen), stillede, så vel hvad den egentlige formlære som hvad orddannelsen angår, således sammen, at de vare lette at oversé og at erindre. Der vil næppe behoves mere end et par års undervisning heri, når den forbindes med anvendelse i læsebogen, hvorved tillige udtalen læres,

förend den studerende vil kunne forstå og forklare et simpelt historisk foredrag, og det må da bero på ham selv, hvorvidt han vil gå videre og uddanne sig endnu mere; skolen skal kun give ham midlerne dertil.

Ligesom vi hidtil fra Grækenland gik imod vesten, så har sprogudviklingen også taget en anden gang, imod norden og østen. Et kort omrids af den slaviske sproglære, og især en nogenlunde fuldstændig betragtning af et af disse sprog (hvilket da, så vel med hensyn til sprogenes indre sammenhæng som til den vigtigere literatur, måtte blive Russisk), vilde danne et passende mellemled imellem Syden og Norden; man vil også dèr i tungemålene finde just ikke en ny verden, men dog en ny åbenbarelse af naturens mangfoldighed og et nyt bevis på, hvorledes menneskets ejendommelighed afpræger sig deri. For den egentlige filolog vil denne kundskab være aldeles nødvendig; i vore skoler kan den af gode grunde ikke meddeles, af hvilke vi blot nævne den vigtigste, at den slaviske literatur endnu ikke har udviklet sig til den grad, at den kan ansés som et grundlag for menneskehedens dannelse.

Fra Græsk er overgangen let til Oldnordisk. Hvis det første sprog ikke var til, så måtte al sprogundervisning hos Nordboerne gå ud fra deres fædres mål. Denne sætning er så simpel, at den næsten ingen udvikling behøver. I indvortes fuldkommenhed har man her alt, hvad der kan önskes; der er heller ingen mangel på literatur i det historiske fag, der egner sig mest for den begyndende undervisning. Enhver Nordbo vil derfor med fordel kunne anvende et par år til at gennemgå dette sprogs grammatikalske bygning efter en kort sproglære og til læsningen af et par fortrinlige sagaer og de uovertræffelige heltesange

199
i Sæmunds Edda. Ligesom de romanske sprog dannede et tillæg til det latinske, således vilde også omridsene af den svenske, danske og tyske grammatik af sig selv slutte sig til den oldnordiske, og denne kreds af sprogundervisningen naturlig ende sig med Engelsk, hvoraf det næsten kun er udtalen, der må læres.

Denne plan for undervisningen i de europæiske sprog er ingenlunde kolossal, når man betænker, at her kun tales om elementerne; den kan ikke være mindre omfattende, fordi al kundskab, der skal beholdes, må have hold, og partierne, som hælde sig mod hinanden, ville af sig selv stotte hinanden; undervisningen vil ikke blive overfladisk, når den kun selv er grundig; hensigten af planens omfang er just at give den grund og sammenhæng. Den vil også så meget lettere kunne udfores, jo mindre den udfores under flere lærere, men samles under én dygtig filolog. Kun udarbejdelsen af lærebogerne vil have vanskelighed, fordi det, i det mindste hos os, endnu er så sjældent at tænke sig en sådan forening af sprogelementerne, hvorved de komme til at vise sig i sin naturlige sammenhæng, og fordi de enkelte lærere gerne soge at bringe det til det yderste i det sprog, hvori de undervise, så at alle safter drives ud i ett overfyldt öje isteden for at fordele sig velgörende over den hele stamme. Skolen skal ikke gennemtrænge nogen enkelt videnskab til dens inderste mysterier, men den skal af hver videnskabog således her af sprogvidenskaben meddele grundlaget i dets hele omfang. Hvad der af sprogundervisningen skulde fordeles imellem skolen og universitetet, vil jeg ikke her indlade mig på at bestemme; tager jeg ikke fejl, så have universitetets lærere flere gange ytret, at höjskolen trænger til væsentlige for-

andringer, og disse måtte da forst tages i betragtning; kun det vil være klart for enhver, at grundlagene for de gamle sprog nodvendig hore til skolen; man poder bedre i kvisten end i den gamle stamme, — og på den gode skoleundervisning berór mandens hele følgende dannelse. Ligeledes ville formodentlig alle billige, at den egentlige filolog må bringes så vidt, at han med færdighed kan tale og skrive ett af de gamle og ett af de nyere sprog; der vil i skolerne aldrig mangle på enkelte, som dertil have anlæg og lyst, og deres exempel vil drage flere efter sig. Men at göre alle til filologer, og at ansé dette studium drevet til alle sine småligheder for nødvendigt til alles dannelse, forekommer mig at være et fejlgreb; i det mindste har alle foregående tiders erfaring víst, at de störste filologer yderst sjælden med ånd og frihed vidste at bevæge sig i andre forholde; der ligger noget i dette studium, når det énsidig dyrkes, som indsnærper ånden. Derimod forekommer det mig, at den for de höjere dannede stænder (den höjere borgerklasse derunder indbefattet) nodvendige undervisning meget vel kunde forenes i én lærd skole (der altså var både hvad man hidtil kaldte lærd skole og tillige realskole); og at denne til en viss tid, f. ex. ved begyndelsen af de tvende sidste undervisningsår, delte sig således, at de, der vare bestemte til den egentlige embedsvej, som forudsætter höjere studier, fulgte med hensyn til sprogene især udviklingen af de gamle, de derimod, som vare bestemte til borgerlige sysler, især udviklingen af den ny; den egentlige filolog dem begge. I alle de ovrige fag vilde de da også have den forste undervisning tilfælles, og forst ved denne tid vilde deres forskellige bestemmelser tages i betragtning, for at

de fra skolen kunde afgå hver til sin höjskole, eller rettere, hver til sin afdeling af én og samme höjskole. Thi gavnligt vilde det uden tvivl være, at forene alle undervisningsanstalter under én bestyrelse, som derved fik den nødvendige oversigt over dem alle og de forholde, hvori de stå til hverandre, og som derved vilde sættes i stand til at forebygge, at den ene blev fremtrukken eller hævede sig på alle de andres bekostning.

Om timeundervisning.

Det erkendes uden tvivl af alle, der have gennemgået en lærd skole, at det samliv, som dèr finder sted, og den samvirken af flere lærere til ett og samme mål, som udenfor skolen næsten aldrig kan opnås, have på flere måder bidraget til at give dem en udvikling og forsynet dem med en masse af kundskaber, som sjælden erholdes ved privat undervisning; men på den anden side kan det vel heller ikke nægtes, at der i skolen ved sex til syv års uafbrudte virksomhed kunde udrettes endnu mere, og at der gives flere hemmende årsager, der standse undervisningens gang og især svække dens indflydelse på den studerende ynglings videnskabelige uddannelse. En af disse synes timefordelingen at være. — Indførelsen deraf henhorer formodentlig især til den tid, da man gjorde det til undervisningens formål at meddele denne som leg, da man frygtede for at kede og trætte barnet, og gjorde alt for at more det; men så vel beregnet dette end kan være for ganske små börn, så upassende synes det ved ynglinger,

der besøge skolen til deres syttende år, og som ere bestemte til engang i tiden at overtage statens vigtigste embeder. Om man derfor end vilde beholde denne indretning i de allerførste skoleår, så synes dog en forandring at måtte finde sted, så snart den studerende yngling har erholdt en större modenhed. Nu anvendes der omtrent syv timer daglig til de forskelligste undervisningsgenstande, men fordelingen af disse er så besynderlig, at man skulde tro, der ikke virkedes efter noget ordnet systém, men at genstandenes navne vare kastede imellem hverandre og derpå blindt udtrukne ved lodkastning. Lærlingen begynder måské dagen med grammatikalsk undervisning, isteden for at henvende tanken til Gud, går måské derfra over til filosofiske brudstykker af latinske og græske forfattere (jeg tænker derved på Gedikes bekendte bog, som i det mindste i min skoletid brugtes), vandrer så med Alexander igennem Asiens ørkener og ender måské med at opregne franske uregelmæssige verber. Om eftermiddagen får han måské efter megen möjsommelighed en halv snes latinske linier til så nogenlunde at hænge sammen, gennemgår derpå tredie gang den pythagoræiske læresætning, som han længe har kunnet udenad uden at fatte dens indre væsen, og lærer måské så navnene på Frankerigs floder og stæder. Det må være vanskeligt, når dagen er endt, at sige sig selv, hvad der nu egentlig er lært og udrettet i den, men det er også sjælden ynglingens sag; at den er forbi, er allerede et stort gode, og hvad det om aftenen gælder om, er at få det nødvendigste fra hånden til den næste. Sjælen i al undervisning, i al videnskabelig virksomhed, er énhed; men i skolen har man ligesom lagt an på at for-

styrre og at adsplitte. Ikke at tale om den megen tid, der aldeles spildes ved overgangen fra time til time, den, der tabes for lærlingen, för han har samlet sig fra det, han nys var inde i, til det, han atter skal begynde, en så meget fordærveligere overgang, jo mere han var inde i det forrige, med jo större interesse og selvvirksomhed han opfattede det, — så viser denne timefordeling sig ved sin hele tendens som aldeles ødelæggende for videnskabelig virken, i det den vænner ynglingen til at gå let hen over det, der meddeles ham uden indre sammenhæng, fordi det meddeles i adsplittede timer, og fordi han af fire timers undervisning nødvendig må komme til at betragte måské de tvendes som mindre vigtig og ubetydelig. Det kan ikke være nogen ubekendt, der har været i en lærd skole, hvor liden agtsomhed denne og hin ydede denne eller hin del af undervisningen, hvor få minutter han anvendte derpå hjemme, hvor ofte han fra nogle timer, i hvilke han var ligesom fraværende, tog tid til at overtænke eller vel endog at lære det, der ansås for vigtigere, eller foredroges af en strængere lærer, hvorledes mangen time gik hen med erindringen af den foregående og med tanken på den efterfølgende, og hvorledes med alt dette en stor del af undervisningsgenstandene, f. ex. mathematik og de nyere sprog, bleve betragtede og behandlede som rene biting. Men biting ved undervisningen skal intet være; det er ligeså vigtigt og, når forskel skal göres, nok så vigtigt at lære sin mathematik tilgavns som at skrive sin latinske stil; det ene øver forstanden, det andet hukommelsen. Biting skal overhovedet intet, aldeles intet være, når det læres; så længe det læres, skal det være sjælen alt. Og dette vil

kun ske, når en sammenhængende tid anvendes derpå, så at det, der undervises i, kan meddeles i sin naturlige forbindelse og med nogenlunde udførlighed; når lærlingen véd, at han i denne hele tid intet andet har at göre end at opfatte og tilegne sig dette og dette alene, uden ængstelse for, hvad den næste time vil føre med sig; når han véd, at timen, der slår, ikke river ham løs fra det, som han netop er i færd med at indse, fra det stof, der just nu gennemtrænger hans sjæl; når lærer og lærling i det mindste i flere timer udelukkende sysselsætte sig med hinanden og søge i forening at få det dunkle oplyst og det lyse indprentet; når de derved sættes i stand til at fastholde hinanden, og lærlingen ikke går over fra den ene undervisningsgren til den anden, fra den ene lærers hånd til den andens måské hel forskellige behandling, för efter et længere ophold; kort, når sjælen kan have tid og lejlighed nok til at sætte sig ind i og at lade sig gennemtrænge af et visst stof, og derefter ro nok til at bane sig overgang til et andet. Man skulde tro, at når én lærer anvendte tre formiddagstimer til at udvikle eller gennemgå en sammenhængende del eller flere hinanden i det mindste nærpårørende dele af sin videnskab, og en anden ligeledes tre eftermiddagstimer til sit fag, så måtte der for lærlingen fuldelig udrettes ligeså meget, som hidtil i syv bestandig afvexlende timer, og læreren vilde derved tillige erholde den sammenhængende fritid, der for ham er lige så nødvendig til egen forberedelse og videre uddannelse. Men hvorledes i øvrigt undervisningen burde være at meddele i de enkelte fag i större perioder, fordelte således, at disse grebe ind i hinanden, og hvorledes

202

skoleundervisningen, når den tænkes fuldendt, kan komme til at udgöre et sammenhængende helt, derom skal jeg ikke tillade mig nogen udførligere ytring; bestemmelsen og ordningen deraf må overlades til dem, der besidde den fornødne kyndighed og praktiske dygtighed; min hensigt var kun at henlede opmærksomheden på denne genstand, om den mulig kunde findes at fortjene nogen nöjere overvejelse.

SPROGKUNDSKAB I NORDEN.

BEMÆRKNINGER TIL NÖJERE OVERVEJELSE.

(Annaler for nordisk oldkyndighed. 1840—41.)

Den störste glæde for en tænkende mand er at opdage sandhed; den næste derefter, at rive sig løs fra gamle fordomme.

FREDERIK DEN ANDEN.

Den menneskelige kundskab voxer og skrider frem i det uendelige. De åndige dampmaskiner arbejde med samme færdighed som de materielle, og ligesom disse forbinde fjærne stæder og lande, således knytte hine kundskabens enemærker til hinanden, hvilke för vare adskilte ved et umådeligt svælg.

Denne erfaring bekræftes ved alle videnskabens fag: ved filologien eller sprogvidenskaben i lige så höj grad som ved de andre. I lang tid, i månge lange århundreders række, dannede indsigt i det rommerske sprog al filologis grundvold; og den tanke, at det var muligt at gå udenfor den, at der udenfor den gaves noget fast punkt, hvorpå man kunde stå, opstod aldrig, eller blev, hvis den opstod, betragtet som dårskab. Den betragtes måské af mange så endnu; men det bliver dog stedse mere og mere klart, selv for den mest stærblinde, at det rommerske eneherredömme tredie gang nærmer sig sin ende. Første gang herskede det materielt ved våbnenes magt over folkene: anden gang lå det som en blyvægt på folkenes samvittighed; tredie gang indsluttede det som i en tryllekreds folkenes intelligens. Alt, hvad der vilde tænke, måtte tænke på rommersk vis. Men endelig kom man under

vejr med, og man hviskede det til hinanden, uden at det blev ænset, men nu råber man det höjt fra tagene: at det rommerske sprog i og for sig ingen grundvold har, at det ikke kan forklare sig selv, at der er tusende ting i sprogverdenen, der ikke kan forklares af det, og at, ligesom den rommerske ret ikke er tilstrækkelig til at oplyse de nyere rigers institutioner, således er det rommerske sprog heller ikke tilstrækkeligt til at oplyse sprogenes mysterier. Ved siden af den egentlige forhen såkaldte filologi har der dannet sig en anden, som omfatter alle de sprog, der ligge udenfor de gamle klassiske; og efterhånden som den voxer til, bliver den stedse mere dristig og vil med det første vove at ansé sig selv for lige så vigtig, lige så nødvendig som hin, ja formene, at den i visse dele er den kilde, hvortil hin må ty, når den ret vil rense sit eget stof og behandle det som det sig horer og bör.

Begge disse filologier (thi det er vel på tiden, også at tilstå den anden, den yngre, dette hædersnavn, som den klassiske sprogvidenskab hidtil har forbeholdt sig selv), begge disse filologier må nødvendig forenes. De have begge samme oprindelse, behandle begge samme stof, og have begge det samme formål. De kunne ikke undvære hinanden. På hvilket sted man end tager dem i öjesyn, så have de nu, hver fra sin side, udviklet sig så meget, at deres grændser løbe ind i hinanden, og ingensteds kan man nöjagtig bestemme, hvor skellet egentlig skal stå. Det er derfor bedst, aldeles at rykke det op.

Den sammenlignende sprogvidenskab har frembragt disse overordentlige resultater. Først stode Latin og Græsk som tvende adskilte studier, det ene som kejserinde over åndens rige, det andet som en stakkels tjenende tærne,

der brugtes til engang imellem at åbne dören for hendes kejserlige majestæt. Men den sammenlignende filologi trak tjenerinden frem, oplyste hendes ædle byrd, udviklede hendes hidtil forborgne dyder og viste, at hint herredömme kun var usurperet. Den gjorde endnu mere. De fattige tiggerkvinder, der stode udenfor, klædte i pjalter, kom også undertiden indenfor dören, og da de kom til orde, vidste de at fortælle meget om fjærne lande, som de havde sét på deres vandring, hvorom hine intet vidste og intet kunde vide, men som folk også lystedes ved at høre. Hidtil have hine, som føre herredömmet i borgen, kun én og anden gang værdiget dem et nådigt nik eller et huldsaligt sideblik, når de kom frem med noget, som var værdt at høre; men derved vil det ikke blive. De komme til, selv at byde dem indenfor, at bede dem tage sæde i deres fælles herskerborg og at dele med dem deres rette odelsgods.

Med andre ord: der forestår sprogvidenskaben, som så meget andet, en reform. Men hvorledes, kunde man vel nu spörge, efter at fremgangen dertil allerede er begyndt, hvorledes er det gået til, at man så lang tid er bleven stående ved eller hængende i det gamle, og hvorledes går det til, at man nu bryder hul derpå og efterhånden river det ned? På samme måde, må man vel svare sig selv, som det er gået med alt andet i verden: sålænge man holder ånden fangen, kan den ikke komme til syne; når man løser dens lænker, begynder den sin virksomhed. Men ånden holder man altid fangen, når man binder den til noget enkelt bestående og ikke vover at kaste blikket udenfor dette; ånden giver man altid løs, når man drager den til den enkelte ting indskrænkede betragtning over til

noget universelt. Ånden er fangen hos ethvert folk, der ikke betragter andet end sig selv, sine nedarvede vaner, og udvikler sig ene og alene i denne retning. Ånden er fangen ved enhver religiøs betragtning, der er bunden ved en bekendelse og sætter selve sit væsen i at håndhæve denne. Ånden er fangen ved enhver sprogbetragtning, der drejer sig om ett bestående sprog og ikke gör andet til sit mål end at fremstille dette bestående. Ånden vågner hos et folk, når det sammenligner sin forfatning med andres, ikke blot søger at vedligeholde det særegne, men at tilegne sig det almengyldige; ånden vækkes i den religiøse betragtning, når den evangeliske historie ikke opfattes som et brudstykke for sig, men indtager sin rette plads som en del af menneskeslægtens historie; og ånden kommer endelig til syne i sprogbetragtningen, når det enkelte sprog fremstilles i sit rette forhold til hele den sprogstamme, til hvilken det hører.

Den reform, som her tilsigtes, kan da kun opnås, når sprogvidenskaben efterligner naturvidenskaberne og således som disse udbreder sin betragtning over det hele. En anden forfatter har allerede udtalt dette så klart, at jeg ikke véd bedre end at hensætte hans ord. Den som företager sig, siger Tullberg (Fransk språklära. Lund, 1839. Fortalen), att skrifva en språklära, väljer gemenligen en af tvenne vägar: antingen trampar han troget och beskedligt den väg hans föregångare banat, liksom vore denna den enda rätta (så är fallet med de flesta); eller också ser han sig ut en egen väg, vid hvars beträdande han, full af sjelfförtröstan, stöter ifrån sig de ledsagarinnor, hvilka stå tillhands att för honom utpeka den rätta stigen. Den förres lätta mödor förbiser jag, men den sednares

180-181
försök att, med förbiseende af slägtspråken, endast på den lösa grunden af ett enskilt språks företeelser bygga ett systäm, ær lika djerft, som om en naturforskare, sedan han granskat en enskilt serie af naturprodukter, ville, med förbiseende af sidofrändskaperna, genast uppföra för denna serie ett eget systäm. Det är den komparativa rigtning, naturvettenskaperna i sednare tider antagit, som höjt dem till, hvad de äro: från ett maskinmässigt observerande och beskrifvande af former till utredande af dessas uppkomst och inbördes sammanhang; på samma gång som det är just denne uteblifna rigtning af språkstudiet, som vållat, att detta studium ännu knappt hunnit upparbeta sig till vettenskaplig ståndpunkt, helst de få förtjenstfulla försöken på denna väg, såsom de af en Rask eller en Grimm, ännu för det mesta måst träda i skuggan. Det framstår imellertid som en naturlig följd af den vanliga språkbehandlingen, att de flesta språkläror, den lärda verlden har at framte, äro gemenligen intet annat æn litteræra flickverk, mer eller mindre nätta, mer eller mindre innehållsrika. I den ena förnimmes en ny lapp här, i den andra der, och för språkvettenskapen är intet vunnet. På den komparativa vägen sättas vi i stånd att med lifliga och sanna färgor skildra icke blott de enkla språk, hvilka tillhöra samma gren, men också alla spridda grenar af samma språkstam: ja, hela språkstammar, hela språkklasser, till och med en hel språkätt. Och hvad hindrar oss sedan att jämföra en språkätt med en annan? Må då språkstudiet följa naturvettenskapernas härliga exempel!

Disse Tullbergs ord indeholde et rigt grundlag til nærmere eftertanke. Når han henviser til naturforskningen og omtaler det ilde bevendte forsøg, efter et enkelt

sprogs former at bygge et system, så har han dertil fuld föje. Thi grunden til, at sprogforskningen i flere århundreder har stået på et så lavt trin i Europa, må fornemmelig søges i det latinske sprogs eneherredömme og filologernes bestræbelser for at hævde dette. Granskningen, der var indskrænket til så snævre grændser, kunde aldrig udvide sig til nogen grundig behandling. Det engang opstillede deklinationssystem f. ex. vedblev uforandret, således som det hartad tilfældig var blevet til, at stå som et mekanisk stillads, uden tanke om sprogets indrè organisme og om den harmoni, som udspringer deraf. Filologernes bestræbelser gik blot ud på at bibringe lærlingerne sproget i disse én gang for alle faststående typer, og enhver afvigelse derfra ansås som en dødelig synd imod sandhed og smag. Derved skabte man efterhånden det ene automat efter det andet, hos hvilke der ikke kunde være tale om selvudvikling, men den ansås for det bedste, der bedst kunde efterligne sin lærer og sammenstille de af hans mund opsnappede talemåder. Det er virkelig besynderligt, at dette munkeherredömme i så mange tider har kunnet hævde sig, og at man ej kunde komme til indsigt om, at denne tvangfulde bevægelse i et dødt element umulig kunde føre til liv, til fri udvikling, til grundig selvtænkning. Når man nu endelig nåede den hensigt, man havde for öje, så kunde man vel spörge, når man endelig fik en opsats frem, der ikke indeholdt andet end ciceronianske talemåder, når man fik alting sagt på visse engang bestemte måder, hvad havde man da endelig vundet? Hvad andet end i det höjeste slette tanker i et smukt sprog, et hult indre i en smuk dragt? Og hvad var følgen anden, end at man bedrog verden og sig selv? Harmoni kan kun

da finde sted, når det indre og det ydre svare til hinanden, når sunde tanker udgyde sig i en ström af velvalgte ord; thi tanken skal selv skabe sit legeme, og enhver fri tænkning fordrer just et frit element, hvori den kan bevæge sig. Ved at lænkebindes til hvilket som helst dødt sprog må derfor det höjeste gå tabt: originaliteten, og alt hvad der kan vindes ved sådannne øvelser, kan ikke sættes höjere end svömmeøvelser på tört land, hvor den bevægede bølge mangler, den kraft, som skal møde muskelen i sin anstrængelse, og ved sin modstand give den styrke. Besynderligt, man vidste, at til det, som gjorde Cicero til en så fortrinlig skribent, hørte også den lethed og smag, hvormed han dannede ny ord og vendinger, hvor tanken fordrede det, og desuagtet satte man udtrykkets höjeste fuldkommenhed i at blive stående ved de ord og de vendinger, han engang havde givet hævd!

Man plejer at sige: Sig mig, med hvem du omgås, så vil jeg sige dig, hvorledes du er; man kan med samme sandhed sige: Sig mig, hvorledes dit sprog er, og jeg vil da sige dig, hvorledes du tænker; sig mig, hvorledes dit sprog er, og jeg vil da sige dig, om du er stiv og kejtet og kantet, bornert og pedantisk, eller om du er frisindet, ædel, ophöjet og klarsynet. Enhver, der skriver, udgyder sin sjæl i sit skrift. Men denne fri udgydelse finder kun da sted, når sproget er hans eget eller er blevet hans eget; når det, hvad enten han er født dertil eller ikke, er for ham som et modersmål.

Derfor var der en tid, da der kunde tales og skrives yndig og korrekt Latin, medens de lærde indsugede dette sprog med modersmælken, medens det var deres sande modersmål; men denne tid er ikke mere. Vi tale og skrive

Latin, siger Ernesti, sed qualis plurimorum ea latinitas sit, videmus. Verba latina sunt, quis neget? at nullus sensus, nullus color, nullus ordo, nulla forma latinitatis est. Nemo me pluris æstimare potest studia doctissimorum hominum, qui arte Grammatica, Lexicis, præceptisque stili, quem vocant, linguæ latinæ intelligentiam adjuverunt. Hæc ita necessaria sunt, ut, qui ædes exstruere vult, posito fundamento cavere debet, ne postridie corruant. Sed funditus ex animis maxime tironum evellenda opinio est, istos libros qui edidicerit, eum repente linguam esse eloquentiamque latinam assecutum. Res altius repetenda est: omnis eloquentiæ latinæ origo, ambitus, vis, usus cognoscendus; ingeniorum Latinorum propria et domestica indoles discenda: quam formam, quem ordinem cogitandi et judicandi Latini illi secuti sint, quem sensum pulchritudinis, suavitatis, gravitatis, urbanitatis, subtilitatis, ceterárumque rerum orationem vel ornantium, vel amplificantium, vel illustrantium, habuerint, quam vim singulis dicendi formis et veluti flexibus, quid concinnitati, quid numero tribuerint, intelligendum, atque, ut brevissime dicam quod sentio, elaborandum est omnibus iis, qui in hoc genere doctrinæ recte velint versari, ut, cum jam ad scribendum accedunt, Protei instar, ingenium mentemque suam omnem latinis veluti coloribus imbuere, Germanos se esse, prope oblivisci, atque tum in tractandis rebus, tum in verbis sententiisque expressam pæne ex ipsis Latinorum ingeniis formam orationis referre possint. Hæc neque Grammatici docent, neque Lexicographi instillant, neque stili præceptores ingerunt. Magna in ea re, fateor, lectionis exercitationisque vis est. Sed nunc cum adolescentibus res agitur, qui in scholis, tanquam in palæstra quadam, præparandi sunt, ut, cum ad pugnam venerint,

184-185
sciant, quomodo armis utantur. Lectionis, ex qua illa omnia disci possint, ambitum scholarum angustiæ non capiunt: omnem pæne vitam ille complectitur. Således er det. Når vi ville være gode Latinere, skulle vi glemme os selv, glemme, at vi ere Nordboer, at vi ere Danske, anvende så godt som hele vort liv på at forglemme os selv. Hvilken fordring! Ingen kan bære dybere agtelse, end jeg, for de mænd, som göre dette eller hvilket som helst andet sprog til deres livs studium, de bör visselig holdes höjt i ære: men om dem er her ikke tale. Det er den store hob af de studerende, som skulle lære vísdom i skolen, for at anvende den i livet, det er dens ve og vel, vi skulle have for öje. Og er det da ret og billigt, at ville drive dem til en færdighed, som vi ikke kunne give dem, som de ej kunne nå? at göre *dem* til bestandige fuskere, der dog, i følge deres særegne livsbestemmelse, sjælden eller aldrig kunne komme indenfor den sande kunsts enemærker? at lade dem anvende deres kostbare ungdomsår på erhværvelsen af en kundskab og på denne kundskabs forvandling til færdighed, hvortil næppe hele livet er tilstrækkeligt? Om det end i sig selv er værdt, ja må ansés for et stort gode, at kunne opofre sit liv til denne færdighed, er det dog ret, dertil at opofre alle? til en færdighed, som ikke ti af hundrede, og, inden ret længe, ikke én af tusende kunne opnå. Indsé vi dette, hvorfor skulle vi da fare fort i en retning, som tiden allerede har opgivet? hvorfor skulle vi ikke heller bryde af strax, da der dog må afbrydes? Men antage vi også, at nogle, at de fleste, efter at have anvendt deres kostbare ungdomsår og deres kraftige manddomsalder på at erhværve denne færdighed, have gjort nogen fremgang deri, hvad have de da fået for

al denne möje? hvad besidde de da, hvormed de kunne betale deres gæld til forældre og slægtninge og fædrelandet? hvad have de da, som kan trøste dem selv, forædle deres væsen og bringe dem deres evige bestemmelse nærmere? En færdighed besidde de, en dyrekøbt færdighed til at kunne udtrykke deres tanker i en fremmed tankegang, til at kunne gengive deres følelser i fremmede former. Fremmede for hus og hjem, for nordisk skik, ville de sætte deres livs hæder i at lægge fædrelandet i disse fremmede formers lænker.

Ernesti har ret, når han fremdeles siger: Qui verum quærunt, et liberaliter judicare volunt, alterutrum putabunt necessarium esse, ut aut omnem latine scribendi dicendique consvetudinem aboleamus, aut, illa servata, patiamur, ut, qui latinitatis vel eloquentiæ latinæ studium commendant, perfectissimam ejus formam proponant, summam artem requirant, mediocritatem damnent. Her have vi valget. Velan, lad os afskaffe hele dette væsen med at skrive og tale Latin, betragtet som almindeligt dannelsesmiddel. Den dannelse, som vi erholde ved de gamle, består ikke deri, at vi slavisk efterligne dem, men deri, at vi opfatte deres ånd, lade den gå over i os, og lade den igen ved vore midler virke udad på vor ejendommelige måde. Men denne ånd erholde vi ikke ved möjsommelig at smale floskler af dem, ved selv i vor modne alder som skoledrenge at skrive deres sprog, men ved at kende og trænge ind i deres literatur, ved at tilegne os dens skatte. Die klarheit der ansicht, die heiterkeit der aufnahme, die leichtigkeit der mittheilung, das ist es, was uns entzückt; und wenn wir nun behaupten, dieses alles finden wir in den ächt griechischen werken, und zwar geleistet am edelsten

stoff, am würdigsten gehalt, mit sicherer und vollendeter ausführung, so wird man uns verstehen, wenn wir immer von dort ausgehen, und immer dort hinweisen. Jeder sey auf seine art ein Grieche! Aber er sey's! Således Göthe. Er sey's, aber auf seine art! Lad os da af Grækerne lære denne ædle simplicitet, denne lethed, denne höjhed, denne rene behandling af et gedigent stof, lad os af Rommerne lære denne sirlighed, dette alvor, denne majestæt, men lader os lære det således, at det fra dem går over i vort væsen, og lader os så udgyde denne ædle simplicitet og denne sublime höjhed i vort modersmål.

2. Skal det nogensinde lykkes at udvide sprogvidenskaben til det, den for os Nordboer må være, så er det nodvendigt at komme til den overbevisning, at den hidtil ikke har nået sit mål, og at en af de störste hindringer derfor er Latinens enevælde og det afguderi, som med den er drevet. Vi må derfor i nogle öjeblikke dvæle ved denne betragtning.

Det er da værdt at bemærke, at korstoge mod Latinen og det væsen, som dermed følger, slet ikke er noget nyt, men at de allerede længe have været prædikede af mænd, der vare levende besjælede af følelsen for menneskehedens vel, af mænd, der selv besade klassisk erudition, men derfor ingenlunde vare blinde anbefalere af det rommerske sprog. Her kun nogle få som exempler. I Anti-Goeze opkaster Lessing det spörgsmål, om det ikke var godt, at alle religionsundersøgelser, for at menig mand ej skulde tage forargelse, bleve forfattede på Latin. Han besvarer det, som man kan tænke, benægtende og undersøger iblandt andet, halvt ironisk, halvt for alvor, om det er görligt, og om det er billigt. At det er görligt, siger

han, får jeg vel tilstå; jeg får tilstå, at der kunde og skulde gives en rigslov derfor; thi ringere forbud vilde intet frugte. Det måtte gælde hovedet eller i det mindste straffes med evigt fængsel på vand og brød, uden pen og blæk, hvis nogen i det hellige rommerske rige skrev imod hellige genstande uden på Rommersk. Loven ligger jo allerede i det hellige rommerske riges navn, og den skulde ikke være görlig! Godt, vedbliver han; lad det da være görligt, men er det også billigt? Kan overhovedet en lov være billig, som berettiger ligeså mange udygtige folk til noget, som den udelukker dygtige derfra? Og hvem ser ikke, at det her vilde være tilfældet? Eller er det Latinen selv, som skaffer dygtighed til at have og til at foredrage tvivl i religionssager (eller i almindelighed til sund tænkning og til grundig udvikling)? Er det ubekendtskab med Latinen, hvorved alle mennesker uden undtagelse miste denne dygtighed? Er der ingen samvittighedsfuld, ingen eftertænksom mand mulig uden Latin? Gives der ingen dumrian, ingen nar med Latin? Jeg vil just ikke lægge vægt på de Roxas indfald, at ved Latinen bliver først en nar til en ret fuldkommen nar, men en filosof bliver dog heller ikke ved den til en fuldkommen filosof. Og desuden, om hvad for en kunnen Latin er her tale? Om at skrive det. Hvis nu Baco, der ikke kunde skrive Latin, havde haft religionstvivl, så måtte Baco have undertrykket dem? Så havde enhver lærer ved en skole, der kan rapse et latinsk program sammen, en tilladelse, som blev nægtet Baco? Jeg finder just ikke, at Baco tænkte som Huart, der ligefrem holdt det for tegn på et skævt hoved, en stymper, når nogen troede, at han i et fremmed sprog kunde udtrykke sig bedre end i sit eget; men Baco kunde måské dog

tænke: *Skrive Latin således, som jeg gerne gad, kan jeg ikke, og således som jeg kan, gider jeg ikke.* Når adskillige vidste, hvad det er for en Latin de skrive, så vilde endnu færre give sig af dermed. Med mindre de *skulde;* et *skal*, der måské kan være gavnligt for sproget, men aldrig for indholdet. — Hvad Lessing på sin egne sarkastiske manér her antyder, det påanker den ædle Bernardin de St. Pierre fra en anden side af sit hjærtes fylde. Han gör opmærksom på, at det er ikke skolens kappelyst, der danner talenter, at de berömteste skribenter af alle slags, fra Homer til J. J. Rousseau, ikke have gået i skole, at lærlinge, der glimre i skoleklassernes routine, stå som mörke punkter i videnskabernes udstrakte sfærer, eller med andre ord, at det er de såkaldte læsehestes åndløse virken i livet, der føder og nærer pedanteriet og den åndige trældom; at geniet, som dannes i skolen, først da udvikler sit egentlige væsen, når det ryster skolens støv af sig og på sine medfødte vinger svinger sig op i den æther, hvor det alene kan ånde. Naturens vísdom, siger han, naturens vísdom, der gav vanen en så stor styrke i den unge alder, vilde göre vor lykke afhængig af dem, der især skulle skabe den, af vore forældre; af de tilböjeligheder, som de indgive os, afhænge vort følgende livs. Men når barnet er født, overgiver man det til lejede ammer; når det voxer til, sender man det i skoler og pensionsanstalter. Dèr skal det udgyde tårer, som ingen moderhånd aftörrer; dèr skal det stifte fremmede venskaber, som udslette de naturlige tilböjeligheder imellem broder, søster, fader, moder, de stærkeste og huldeste bånd, hvormed naturen lænker os til fædrelandet. Og efter at have øvet denne vold på det unge hjærte, anvender man

en anden på dets forstand. Man overlæsser den spæde hukommelse med ablativer, konjunktiver, konjugationer; man ofrer det menneskelige livs blomst til et dødt sprogs metafysik. Hvilken Franskmand kunde udholde den plage, på den måde at lære sit eget? Og hvis nogen have haft denne udholdende tålmodighed, tale de det da bedre end deres landsmænd? hvem skriver det bedst, en dannet kvinde eller en grammaticus? Montaigne, der er så fuld af det latinske sprogs antike skönheder, og som har givet vort sprog så megen energi, önsker sig selv til lykke med. at han aldrig har vidst, hvad vocativus var. At lære at tale efter grammatikkens regler, det er det samme som at lære at gå efter ligevægtens love. Det er øvelsen, der lærer os et sprogs grammatik, og lidenskaberne, som indprente os rhetorikken. Kun i den alder og ved de lejligheder, hvor disse udvikle sig, føler man de skönheder hos Virgil og Horats, om hvilke de mest ansete skoleoversættere aldrig have haft nogen anelse. Jeg mindes, hvorledes jeg som skoledreng, ligesom de andre börn, (og hvo mindes ikke det?) blev ligesom forstyrret over det kaos af barbariske ord, hvori min tænkning skulde bevæge sig; og at jeg siden, da jeg i mine autorer hist så en gnist af ånd, som opklarede min fornuft, her et udtryk af følelse, der rørte mit hjærte, at jeg da kyssede min bog af glæde; jeg forbavsedes over at finde sund menneskeforstand hos de gamle; jeg tænkte, der var lige så stor forskel imellem deres fornuft og min, som der var imellem begge sprogs bygning. Såvidt Bernardin. Hvad mener da den guddommelige Rousseau, denne vidunderlige mand, der foragtede menneskene, og anvendte hele sit liv på at oplyse dem, der anså studiet af det gamle sprog for ringe, og

190-191
dog havde dannet sig selv efter de gamle og foretrak den gamle literatur for alle nyere. Jeg finder en bemærkning af ham, som her kan komme os til gode. Efter at han har anført, at sprogundervisning ikke hører til den unge alder, og at intet barn i en alder af tolv til femten år nogensinde har lært to sprog, vedbliver han: Jeg tilstår, at hvis studiet af sprog ikke var andet end studiet af ord, det vil sige tegn eller lyd, som udtrykke dem, så kunde dette studium være passende for börn; men i det sprogene forandre betegnelsesmåden, omskifte de også de begreber, som ligge til grund. Hovederne danne sig efter ordene, og tankerne modtage anstrøg af mundarterne. Fornuften alene er fælles, men forstanden har i hvert sprog sin egen form, en forskel, som tildels kan være grunden til eller virkningen af de forskellige folkekarakterer: og hvad der synes at bestyrke denne formening, er den erfaring, at hos alle verdens folk følger sproget sædernes omskiftelser, holder sig eller forandrer sig med dem. Af disse forskellige former giver nu den daglige vane barnet én, og den beholder det, indtil fornuften har udviklet sig. Skulde det have to, så måtte det kunne sammenligne begreberne; men hvorledes skulde det kunne sammenligne dem, da det næppe er i stand til at fatte dem? Enhver ting kan for det have tusende forskellige betegnelsesmåder, men hvert begreb har kun én form; det kan derfor heller ikke lære at tale mere end ett sprog. Men det lærer dog flere, svarer man mig; jeg nægter det. Jeg har sét nogle af disse små vidundere, som bildte sig ind, at de talte fem eller sex sprog. Jeg hørte dem efterhånden tale Tysk med latinske udtryk, med franske udtryk, med italienske udtryk; de brugte virkelig fem eller sex ordsamlinger, men de talte dog aldrig andet

end Tysk. Kort, giver börn så mange synonymer I ville, I forandre derved ordene, men ikke sproget, de lære dog aldrig uden ett. For at skjule denne ubehjælpelighed hos dem, øver man dem i særdeleshed efter de døde sprog; i dem gives der ingen så kyndige dommere, at man jo kan vægre sig ved at erkende dem. Disse sprogs daglige brug er for længe siden gået tabt, man tager derfor til takke med at efterligne, hvad man finder i bøgerne, og det kalder man at tale dem. Når *det* er lærernes Græsk og Latin, så kan man tænke, hvad börnenes må være! Næppe have de lært sprogenes første grunde udenad, af hvilke de aldeles ikke forstå noget, förend man lærer dem, først at give en fransk afhandling med latinske ord, og, når de ere komne videre, at flikke nogle fraser sammen af Cicero i prosa og nogle stjålne digterudtryk af Virgil i vers. Så bilde de sig ind, de tale Latin. Hvem kan gendrive dem? — Jeg vil hertil endnu föje et sandt ord af digteren Tieck. I en af sine noveller lader han nogle personer tale om undervisningen i deres skolegang. Vor øverste lærer på skolen, bemærker den ene, kunde aldrig blive træt af at lade os skrive latinske afhandlinger, fordi han selv var en god Latiner. Nu havde jeg vel sans for sprogene og læste gerne autorerne; men det var mig umuligt at finde på tanker i et fremmed sprog og at indklæde dem i de behorige ord og vendinger. Jeg mærkede også snart, at de blandt mine meddisciple, som udmærkede sig i disse øvelser, kun dreve deres spil med bekendte fraser, som de havde samlet sig fra autorerne (eller måské på må og få möjsommelig sanket op i en ordbog), og at foredrag og sammenhæng mere eller mindre måtte lempe sig efter, hvad de således kunde huske. Ja rigtig! svarer en anden af

disse personer, en magister, det er vejen, som alle vi lærde have måttet gå: i ethvert fremmed sprog må man begynde således, når man vil göre sig til herre over udtrykket. Men dertil, svarer hin, har jeg aldrig kunnet bekvemme mig; thi det forekom mig fast som lögn.

Lad os hertil knytte nogle få betragtninger. Det forekom mig fast som lögn, siger manden hos Tieck; thi kun hvor der er frihed, er der sandhed, hvor der er omsvøb, dèr er lögnen. Når nogen skriver, og når da hans tanker, idéer, følelser, når hele hans væsen, frugten af hans tænkning, blomsten af hans liv, udfolder sig i sproget let og naturlig, så skriver han godt; men mangler han ord, når det bruser i hans indre, mangler han udtryk, når tanken har klarhed, så skriver han slet. Skal tankegangen forandre sig efter de udtryk, som han just har ved hånden, skal ordet og vendingen forme tanken, skal det kun lade, som om han med lethed bevæger sig i et ham fremmed element, medens han med liv og sjæl lever i et andet, så er hele denne færd fast som lögn; og at øve nogen i denne falske storladne færd, det skulde være at bibringe ham dannelse! Dèr sidder han på bænken, den arme synder; efter en lang times möjsommelige leden efter det, som ingen eftertanke, ingen kløgt er i stand til at give ham, bringer han endelig fire linier til veje, hvori der måské endda er to gange fire fejl, fire linier, som han i et sprog, hvori han var hjemme, strax kunde nedskrive uden mindste betænkning. Så lad ham dog heller ti og hundrede gange læse disse samme udtryk hos forfatterne selv, og han behøver da ikke at søge, at ængstes og at plages.

Det er ligeså fast lögn, når man, hvortil Rousseau sigter, udgiver det Latin, der nu skrives og tales, for godt

og ægte Latin. Det kan ikke være det, thi kun i livet er der sandhed, det døde, som udgiver sig for levende, er blændværk. Enhver, der tager den rommerske tunge i sin mund, vil føle, at den dèr ikke passer. Her må den stækkes, hist må den forlænges, overalt støder den an. Ethvert sprog, der har fuldendt sit jordiske løb, udviklet sin dannelse, erholdt sine former og udfoldet sin ordmasse. kan ikke stå op igen, uden at erholde ny former og optage ny ord. Det nytter kun lidet, at man sætter en livsmaske ovenpå de blege, affalmede træk, de indfaldne kinder kan ikke udfyldes, öjnene ere døde og uden liv, de kunne hverken opfriskes eller erstattes med andre af glar. Man søge at puste så meget liv man vil i benraden, den vil ikke bevæge sig. Den vedvarende livsudvikling i et dødt sprog må enten udfolde sig som en ny organisme, hvilket skete i de romanske sprog, men da var det et andet, et nyt, et frisk liv, der udviklede sig af den døde masse; eller man må søge at holde den indenfor sine gamle grændser, men da ligner den ormenes syslen og avlen i et lig. Som sådan kende vi den under navn af middelalderens Latin; man kalder den barbarisk, og nu vækker den ikke sjælden vor latter. Det morer os at se, hvorledes den arme munk i sin forlegenhed stundum satte det levende ord ind i dødningens benrad, hvor det hverken vilde hænge sammen til venstre eller til höjre. Således var sproget, den gang da det gik som en genganger på jorden, en blanding af nyt og gammelt, en dynge af klassiske udtryk imellem barbariske vendinger og ord. Således var det, da det havde sit mest uindskrænkede herredömme. Man indså, at dette produkt var en vanskabning, denne fremgangsmåde en forvanskning. Nu gik de lærdes

bestræbelse ud på, med utrættelig iver at holde det rommerske sprog indenfor sine afstukne grændser, at føre det tilbage til sin oprindelige renhed, at bringe lærlingene til at skrive såkaldet ciceroniansk Latin. I middelalderen var det dødt, men teede sig dog bestandig som levende; nu troede man at have fundet det rette: det er dødt, og det skal blive ved at være det. Er dette muligt? og er det bedre? Muligt, hvorfor ikke? når man aldrig taler om andet end det, som Rommerne have kendt, så vil man ej mangle ord; når man sætter sig selv tilbage på deres kulturtrin og ikke ænser noget andet i verden end dem og deres, så lader det sig meget smukt gentage, alt hvad de allerede have sagt. Det er dog altid noget. Bedre var det vistnok, når man gik videre, når man så sig om i verden, når man besøgte sin egen oldtid og søgte at blive hjemme i sin egen nutid. Vil man det, så svigter sproget; hvor man end kommer hen, så må der skabes ny ord, ny vendinger. Digterværker kunde også i middelalderen skrives på Latin, men forsøger det nu! Overalt, hvor I ville skildre noget, hvori eders folks ånd og ejendommelighed skal åbenbare sig, noget, som kan gribe ind i folkets hjærte, dèr vil det under eders hænder, når I behandle det i et dødt sprog, forvandle sig til et lærdt pulterkammer. I et pulterkammer kan man henpakke de mest heterogene ting imellem hinanden, gamle rokke, som ingen mere kan spinde på, og ny hasper, som man for öjeblikket ikke har brug for. Men at bo der, er uhyggeligt. Da holder man mere af sin egen venlige, smagfuldt pyntede stue, hvor der er, hvad der skal være, hvor lyset falder ind fra den rette hånd, hvor intet fremmed og uvedkommende forstyrrer tanken, og hvor ingen ydre tvang hindrer öjeblikkets gunstige

lune fra at bryde ud i hjærtelige ord. Men om det endog kan bringes dertil, at der på Latin lader sig skrive ordentlig og smukt, ikke blot om Rommernes indretninger, men om næsten alt hvad man vil (skönt de lærde selv finde, at de lærdeste iblandt dem i denne henseende göre sig skyldige i mange synder; de trættes om, og ville til evig tid trættes om, hvori den ægte latinitet består; de gå endnu bestandig og se sig om efter manden, skönt han for længe siden er død og borte), — så kan dog intet sprog være levende til uden i sin udtale. Skal sproget da være dødt, hvorledes kunne I da falde på at tale det, og skal det være levende, hvorledes ville I give det livet? Hvorledes kunne I tale om at tale Latin, når I dog meget vel vide, at en borgermand i det gamle Rom ikke vilde kunne forstå en sætning af det, I sige; og hvorledes kunne I kalde det at tale Latin, når andre, der på hin side verdenshavet ligeledes tale Latin, heller ikke kunne forstå synderligt deraf. Er det da så vanskeligt at skrive Latin rigtig, og umuligt at tale det rigtig, hvorfor fare I da fort med at kræve og at øve færdigheder, som det er få eller ingen muligt at erhværve? Vi kunne endda begribe, at I lade de unge fordybe sig i disse færdigheder, I ville øve dem; men I gamle ærværdige mænd! hvad kan bevæge eder til at bestige talerstolen, for at tale til os i et sprog, som I meget godt vide, hverken I eller nogen mere kan tale; I tale jo dog til os, for at vi skulle forstå eder, men vi forstå eder meget godt, ja meget bedre, når I tale eders modersmål. Der må da stikke noget andet under. O verden, o forfængelighed!

Hvilke særsyn yde de os ikke, disse lærde höjtider! Den, der taler, taler noget, han ikke kan tale; de, som

hore til, hore noget, de ikke kunne forstå; og begge opbygges de dog såre meget derved. Man indbyder landets höjeste og mest dannede, mest ansete mænd: men nogle af dem forstå såre lidet, andre aldeles intet af den lærde harangue. Det er omtrent som at byde en ven på fransk komedie, skönt han ikke forstår et ord af sproget; han må lade sig nöje med fagterne og gebærderne.

Det er en stor omskiftelse, der har fundet sted. Det vestlige Europas institutioner bleve i middelalderen nedlagte i det rommerske sprog, og det hævdede derfor et uindskrænket herredömme. Latin brugtes i bullerne og ved gudstjenesten. I Latin bragte munkene deres bud og ærende fra Rom, på Latin talte paven til sine livegne i alle lande. Der var intet andet organ til end dette. Ved det alene sammenholdtes kulturens bånd, hvis første ring lå hos gejstligheden. I dette sprog talte konger og fyrster og regeringsråder til hinanden; alle, der gjorde noget krav på dannelse, måtte forstå det, thi der var ingen til udenfor det. Unge prinser skreve i det til deres fædre, man holdt latinske lykönskningstaler til dronninger, og konger selv examinerede doktorander. Kun den udannede almueklasse talte et udyrket sprog, som de kaldte modersmål; de andre havde indsuget Latin med modersmælken. Men nu er alt anderledes. Hvad have vi her i Norden med paven at göre? Er det gejstligheden, der nu forer folkene fremad? Er det denne stand, hvori tænkningens og åndens fremskridt fornemmelig komme til syne? Er det ikke meget mere en uforudseelig, en utrolig udvikling af de sande videnskaber, hvis dyrkere drage gejstligheden, selv imod dens villie, med sig? Da en friere filosofi i middelalderen begyndte i Frankerig, da sprang et led på den gamle kæde,

og siden den tid er det ene bristet efter det andet. Fra reformationen af have næsten alle det nordlige Europas bestræbelser gået ud på at omforme de institutioner, der havde sit hjem i Rom, og fra alter og throne udbredte sig igennem folket, engang velgörende, i sine misbrug fordærvelige. Denne bestræbelse skrider endnu stedse fremad. Reformationstiden var kun slutningsleddet af middelalderen, den ny alder forestår endnu. Den synes at have gennemgået sin blodige folkevandring i den franske revolution, forhen en næsten blot materiel, nu en ideel vandring, en udströmning af ny, uhørte idéer. I Napoleon fandt den sin Attila. Men den er endnu kun i sin morgenrøde; solen er stået op, men den står ikke höjt på himlen. Elementerne gære i folkenes indre, de ville forme sig til ny stoffer, som solen vil udklække, og disse stoffer ville danne ny legemer. Med reformationen begyndte allerede udviklingen af de nyere sprog; de have nu fået et organisk liv, en indre varme, en strålende farverigdom, der ikke mere kan berøves dem. De rå diamanter ere slebne til og stråle i de ypperste åndsværkers glans. Det er allerede kommet så vidt, at selv de lærde ikke svare hinanden på Latin, og at ethvert skrift, der ikke blot er et lærdt hjælpemiddel eller en lærd samling, i sin rommerske form ænses af få, men må gå over i modersmålet, får da først sin rette livsfriskhed og optages først da i rækken af folkets skrifter. Det er et aldeles unyttigt spörgsmål, om det ikke var bedre, at Latinen vandt sit herredömme tilbage. Folkene have ufravigelig besvaret det. Man kan lægge dem mange hindringer i vejen for deres fremgang; de ville overspringe eller knuse dem alle.

Når tiden rykker fremad, hvorfor blive da höjskolerne

197-198
stående ubevægelige? Når folkene ustandselig bevæge sig i en ny retning, hvorfor blive da höjskolerne stædig stående i den gamle? Deres bestemmelse er jo ikke at fylde krybberne med havre for et lærdt stutteri, der stedse bliver stående på stald, men meget mere at holde statsvognen i gang og med fyrighed og liv at lade den skride fremad til sit mål. Men lige så lidet må de blive ved bestandig at dreje frem og tilbage om samme genstand. Folkene ere allerede kede af idelig at køre op og ned ad den samme knudrede vej, hvor de hverken finde nogen skön udsigt eller nogen værdig beskæftigelse; kan man da undre sig, at de stå af, at de lade det gamle udslidte, knagende og bragende koretöj blive stående, og bruge deres egne ben. Men er det ret, at de, som skulle vejlede folket, lade det vanke om, udsat for at forvildes, overlade det til den første den bedste fører, medens de selv blive siddende på deres gamle triumfvogn og beundre, hvor herlig den engang har været, og hvor ærværdige dens levninger ere. Er det ikke klart, at den er nær ved at gå fra hinanden, at den ikke kan komme af stedet, uden at hjulene slingre ud og ind?

Alle slå hånden af Latinen, historieskriveren, taleren, digteren filosoffen, statsmanden. De første finde sig vel i modersmålet og sætte en ære i at uddanne det; den sidste taler hele Europa over et andet sprog, som er trådt i Latinens sted. Hvortil skal Latinen da bruges? Til disputatser. Det er frugten af så megen möje, af så mange kostbare ungdomsår, af så store årlige summer. For at nogle få kunne opnå en færdighed, som de alligevel af sig selv vilde have erholdt, pålægger man den hele slægt et tungt åg, som den bærer med uvillie. Og når den stön-

nende og sukkende har böjet sig under det i mange tider, når den endelig er kommen did, hvor man vil have den, hvad er da den höjeste potens af denne øvelse? Disputatser. Smagløse prøveklude, hvorved videnskaben i almindelighed ikke rykker et hanefjed fremad.

Var der, hvilket ikke skal nægtes, en tid, da disse disputatser havde megen betydning, så ere vi nu komne langt, langt bort fra denne klosterøvelsernes tid. Ligesom Grækerne udviklede sig af sig selv, så udvikle de nyere sprog sig af sin egen fylde, og Latinen skydes til side, fordi den er en af middelalderens udslidte støtter, der efterhånden må nedbrydes, når de ny, der skulle afløse dem, ere stærke nok til at bære. De gamle lærere hænge så fast ved dette sprog, fordi de hænge så fast ved levningerne af middelalderens institutioner. Men just derfor rejser den yngre slægt sig derimod. Hvo skal da lede denne, når höjskolerne, der bör indse folkenes tarv og målet for deres stræben, ikke som för ville være deres ledere og stille sig i spidsen for den ny bevægelse, hvis de ikke med den höjere kulturs sindighed og åndsoverlegenhed ville holde dem borte fra alle afveje? Ville de ikke dette, ville de blive stående som et afsondret lav, ville de blive ved at forarbejde fabrikater, som folket ikke har nogen brug for, så vil det også være ude med dem, så vil den tid komme, at folkene kunne undvære dem.

Imedens jeg stirrer ud i denne dunkle fremtid, hører jeg på én gang stemmer omkring mig fra helt forskellige sider, som kalde mig op af mit drömmeri. Dèr have vi nu en sön, sige nogle, og vi så gerne, at han skulde blive til noget i verden, jo mere jo bedre; vi bryde os hverken om Latin eller Hebraisk, vor sön ikke heller, men man er

199-200
nu falden på, at hvo der vil frem i verden skal kunne noget deraf; når han lærer hvad der behoves, når han ved sine prover flink har kunnet sige, hvad der forlanges, så er han dygtig til sit fag, o. s. v. Derimod er intet at sige. De, der ikke ville andet, end hvad der skal til, for at være noget for verden, de må i Guds navn følge verdens ström. Den vil løfte dem op. På den svömme de dygtige og de udygtige ved siden af hinanden, måské de letteste allerbedst. Hvorfor skulde I betynge eders börn med det, som, når alt kommer til alt, sætter dem mere tilbage end frem? Hvorfor skulde I lade dem gå ad ubanede veje, når de uden synderlig anstrængelse kunne klavre did op. hvor der er godt at være? Der, hvor de fleste sidde, kunne de sidde med, hvorfor skulde de adskille sig fra hoben? — Andre stemmer hører jeg, der höjrostede kvæde den gamle vise, der allerede findes i Badens grammatica, og som jeg vil anføre med dens ord: »Den latinske sproglære er en vigtigere bog i vor opdragelse, end den ved første öjekast synes at være. Det er lidet, at den baner os vejen til et sprogs kundskab, som er dyrket ved de herligste skrifter. Men vigtigt er det: at det er den første bog, som giver den unge anledning til at göre sig rede for, hvad han taler; til at indse den nöje forbindelse, som er imellem ord og tanker; til at opløse talen i sine bestanddele og dömme om deres forskellighed; til at eftertænke ideernes bånd, deres orden, deres følge, deres forskel; med ett ord: til at tænke. Den latinske grammatik er ungdommens første logik eller fornuftlære«. Gud bedre os! Hvad skal man da sige, når denne ungdommens første tænkelære selv er blottet næsten for al sund tænkning, når den som sproglære ikke meddeler en af selve sprogets

virkelige liv opfattet fremstilling af sprogelementerne i en klar orden, efter et naturtro system, men en af mange heterogene dele sammenhobet blanding af rå elementer, der må pakkes ind i hukommelsen, fordi de ingen forstandig sammenhæng have, og hvor hele afsnit af sprogsystemet, og det just sådanne, der have indflydelse på hele systemets dannelse, næppe berøres, end sige udvikles, o. s. fr., kort, når den hele fremstilling er et bevis på, at hvo der ikke kender andet end Latin og Græsk, kan ingen latinsk eller græsk sproglære skrive.

Der er da en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager fejl, den tro, at når man i skolen kun trolig indprenter drengen et sprogs grammatik, og bringer ham til ved hjælp af grammatikalske regler at kunne få nogle sætninger til så nogenlunde at hænge sammen, så har man derved givet ham en grundig indsigt i sproget, og så har man derved særdeles bidraget til hans dannelse i almindelighed. Thi i grunden binder man ham kun derved fast i det mekaniske, og denne mekanismes lænker kunne let blive hængende på ham hele hans levetid. Alle grammatikalske regler ere kun sande i det store, i det almindelige, ikke i det enkelte; i deres almindelighed ere de til i hele literaturen, i det enkelte ere de kun til hos én eller anden forfatter. Men at binde et sprog til dette enkelte, det er just det, man kalder pedanteri. De Svenske ere f. ex. helt forlegne med deres endelser på e og a, om det skal hedde *fæderne* eller *fæderna*, den *store* eller den *stora* mannen, og det er artigt at se, hvorledes Svenska akademiens språklæra søger at hjælpe sig ud af denne knibe. Ligeså ere vi forlegne med flert. på *e* og *er*; man finder i Molbechs ordbog *Hedninger*, men *Slægtninge*, og hos

forfatterne snart det ene, snart det andet. Formerne på *e* ere efter sprogets udviklingslove de rigtige, men der ytrer sig en stræben efter ensformighed, og formerne på *er* blive derfor stedse mere og mere almindelige. Ligeså finder man snart *vakte*, snart *vækkede*; det ene er den rette ældre form, det andet en nyere, der har udviklet sig af samme grund. Når nogen nu vilde dadle formerne *Hedninge*, *vakte* o. desl. og ansé dem, som man kalder det, for grammatikalske fejl, så vilde det være pedanteri; det var en mestren af noget, som den kære kritiker ikke ret havde indsigt i, det var en hængen i formen uden sans for dens grund. Men i Latinen vil der vel ikke være mangel på lignende former, heller ikke på lignende pedanteri i rettelsen af stilovelser, ved hvilken der ikke spörges om andet, end hvad denne eller hin grammatik angiver som det rette. En ret god og tilstrækkelig grund, når kun ikke mangen god forfatter slog denne grammatik på øret!

Det er derfor unægtelig en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager höiligen fejl, hvis man mener, at hine mekaniske sprogovelser, de såkaldte stilovelser, meddele nogen egentlig dannelse, sålænge de kun bestå i en möjsommelig anvendelse af en viss grammatiks i hukommelsen opfattede regler og ikke ere udsprungne af en levende kundskab i sproget selv, af et udbredt bekendtskab med de bedste forfatteres skrifter. Det er muligt, at man ved hin methode kan bringe en regel til anvendelse på mekanisk vis, men just fordi den kun er mekanisk, fordi den løber hen ad overfladen og ikke går ind til marven, glipper den, når den næste gang skal anvendes i en anden forbindelse, der ikke er den selvsamme, som för. Det er vel muligt, ved hin methode at frembringe en maskine, der bevæger

sig regelmæssig indenfor en viss kreds, men det er ikke muligt ved den at danne en selvtænkende mand. Kun da bevæger tanken sig med frihed, når sproget således har fyldt sjælen, at den ikke blot kan gentage, men også frembringe det, ikke blot gentage, hvad der tusende gange er sagt, men efter sprogets ånd frembringe, hvad der sjælden eller aldrig er blevet udtrykt.

Der er endnu en ting, hvori man, såvidt jeg skönner, tager fejl, den mening, at det er omtrent lige meget, med hvilket sprog man begynder, når man kun behandler undervisningen deri med alvor, en mening, hvori man finder tilstrækkelig grund til at lade den ganske unge dreng uden al forberedelse begynde med den latinske grammatik. Thi nogle sprog ligge så langt borte, at man først, når behandlingen skal være grundig og ikke ren mekanisk, må nærme sig dem igennem flere mellemliggende led. Springer man over disse, så kommer man på én gang, uden al forberedelse, ind i en tankegang, hvor man ikke har anden grund at give end: således er det, således skal det være. Ja nogle sprog stå, således som de ere komne til os, så afrevne fra deres grund, at en virkelig grundig indsigt deri ikke kan meddeles en halvvoxen dreng, der endnu ikke står ved grændsen til den egentlige videnskab, end sige er kommen derover. Til dem må man da nærme sig ad en anden vej; og til disse sprog hører åbenbar Latinen.

Der kunne vel gives flere, mere eller mindre fejlagtige meninger, hvortil den ensidige behandling af Latinen har givet anledning; men vi have allerede næsten for længe dvælet ved denne betragtning. Vi ville da gentagende spörge: Er det forsvarligt at begynde ungdommens under-

visning efter en methode, som slapper isteden for at udvikle? Går ikke talens liv og bevægelighed til grunde under denne bestandige tærsken af et dødt tungemåls ubehændige former? Sløver ikke den evige rugen over disse former, der dog i alle tilfælde ikke ere andet end former, sjælens modtagelighed for höjere formål, og tilintetgör den ikke nydelsen af selve literaturens skatte? Hvis hele denne færd kun grunder sig på middelalderens anskuelser, men disse ikke mere kunne have nogen gyldighed, må der da ikke forestå skolen og höjskolen en forandring? Efter sin oprindelse er vor höjskole rommersk, kan den ikke vorde dansk: sædet for dansk lærddom, indbegrebet af det. der af menneskehedens dannelse i almindelighed egner sig for det danske folk, og hvad der til dansk folkeligheds udvikling i særdeleshed ovenfra må udbrede sig igennem alle statslegemets dele? Og skulde ikke en sådan gennemgribende forandring kunne foretages i Danmark af egen drift, af ren overbevisning, ved selvtænkte midler, uden at man behøver at spörge, hvorledes man bærer sig ad på hin side Elben?

Er der nogen grundet anledning til disse spörgsmål, så ser til, o konsuler, at den lærde stat ikke lider nogen skade!

3. Skal det nogensinde lykkes, at give sprogvidenskaben den udvidelse, den for os Nordboer må have, så er det fremdeles nødvendigt at komme til den overbevisning, at det oldnordiske sprog må optages blandt undervisningsgenstandene i skolen, og må dèr betragtes ikke som en biting, men som en hovedsag, ikke som et anhang, men som nöglen til nordisk dannelse.

For at overtyde os derom ville vi først betragte skolens

hensigt. Skolens bestemmelse er at meddele elementerne til den dannelse, der siden skal træde ud i livet. Denne dannelse er to slags: den almindelige, som enhver må besidde, der vil deltage i folkets höjeste formål, den særegne, der er uundværlig ved enhver særegen virksomhed i livet. Den almindelige skulle alle have tilfælles, den særegne hver i sin kreds. Grundlaget til denne almindelige dannelse meddeler skolen; höjskolen fuldender derimod, hvad skolen har begyndt, giver denne almindelige dannelse sin fylde og lægger derpå atter for sine særskilte lærlinge grundlaget til hvert særskilt fag, hvis fuldstændige uddannelse forst finder sted i selve livet. I grunden bliver hverken den ene eller anden dannelse nogensinde fuldendt; det er kun höjere trin, på hvilke lærlingen stiger op, og ligesom enhver i sit enkelte fag lærer, sålænge han lever, således må især den almindelige dannelse fortsættes indtil livets ophor, thi den, og ikke den særegne, er forberedelsen til en bedre verden, til en höjere virksomhed hisset.

Heraf følger da også, at vore undervisningsanstalter ikke aldeles opfylde deres hensigt; thi i almindelighed spörges der ved dem strax om, hvad der kan bruges i denne eller hin stilling, isteden for at der først og fremmest burde spörges, hvad der kan bruges i alle, og det er klogt, forstand, skarpsindighed, vidd. Der meddeles næsten i dem alle en masse af kundskaber, af løs viden, som, når skolen er endt, lægges hen som unyttigt skrammel. Men i skolen skal intet læres, hvad der er løst, men kun det som har sammenhæng, intet af det, som strax efter må glemmes, men kun det som huskes bestandig, fordi det griber ind i noget andet, der er uforgængeligt. Den dannelse, som skolen skal give, består ikke blot i mængden

af kundskaber, men væsentlig i måden, hvorpå de meddeles, i grundigheden, hvormed de behandles. En historiker, som kan huske en uendelig mængde navne og årstal, kan som historiker endda være meget rå, og en mand, der med praktisk færdighed kan tale en stor del sprog, kan som lingvist endda være meget udannet. Når mange, som kende sprogbygningens væsen, (det må være nok at nævne Rask som exempel), alligevel med færdighed kun tale få sprog, så ligger grunden dertil ikke i mangel på ævner, men i mangel på øvelse; de ville ikke opgive spekulationen for den mekaniske færdigheds skyld; thi i almindelighed beror det hele arbejde med at tale et fremmed sprog, som al anden mekanisk færdighed, kun på bestandig gentagelse.

Skal skolen opnå sin hensigt, så må den se til at indskrænke det grundlag, den meddeler, til det nødvendigste, men den må meddele dette nødvendige i sin naturlige sammenhæng. Den skal, hvad sprogene angår, som vi her have for öje, og hvilke tilligemed historien udgöre de væsentligste genstande for undervisningen, ikke göre sine lærlinge til filologer, men den skal meddele dem så meget af den hele filologi, at de i sin tid, hvis de ville, let kunne blive det. Det vil sige, den skal ikke som det sidste mål have for öje, at give lærlingen fortrinlig færdighed i noget enkelt sprog; men den skal, ved at anvende sprogvidenskabens resultater på en viss sprogklasse, give lærlingen den tydeligste forestilling om sprog overhovedet og derved sætte ham i stand til at uddyrke dem, som hans egen tilböjelighed eller livets fordringer i sin tid føre ham hen til.

Hermed have vi tillige besvaret to spörgsmål, der ofte have været gjorte: om skolen ikke gör bedst i at gå de

gamle sprog forbi og kun holde sig til de ny, og om den, når den vælger de gamle til sit hovedöjemed, da ikke gör bedst i at give ett af disse fortrinet og at fordybe sig deri, eller om det er rettere, at meddele en oversigt over dem alle.

For ynglingens tilkommende dannelse er det nemlig af særdeles vigtighed, at der meddeles ham grundig kundskab om et gammelt sprogs elementer, fordi han kun derved kan få ret begreb om sprog overhovedet. Hvilket nyere sprog man end vilde vælge til en sådan behandling, så vilde denne hensigt kun i en höjst ufuldkommen grad kunne opnås, thi de have alle deres grund i de gamle. De gamle sprog have en formrigdom, som de nyere næsten ganske mangle; de blive derved sindige og alvorlige; de danne lange formfulde ord, hvor mening og form forene sig i ett uadskilleligt helt. De kaste alt i digelen og smælte det sammen. Derved blive de fortrinlige dannelsesmidler for den opvoxende slægt; thi ved deres kunstige formation tvinge de forstanden til at trænge ind i organismen; uden det kan dens sammenhæng ikke fattes, og uden den kunne ordene ikke forstås. På en lignende måde forholder det sig med deres ordmængde. De gamle kendte færre ting end vi, men de gave hver ting mange navne; thi det, de kendte, gave de sig tid til at betragte fra alle sider, og når vi følge dem heri, så bliver også vor forstand nødt til at dvæle ved begrebernes utallige nuancer. De nyere sprog derimod afsondre og opløse; alt ligger her fladt og åbent og giver kun hukommelsen næring, fordi det er så let at overskue. De udtrykke vel det samme, ja endog meget mere, men næsten uden formation; de have hastværk med deres for og bag afstumpede ord. De bekymre

sig i grunden lidet om ordene, men skynde sig at komme til den hele tanke. Deres ordmængde består i deres forestillingers overflodighed; for at overkomme dem alle, må de lade sig nöje med få udtryk for hver. Just fordi de kun have hovedbegrebet for öje, og ikke den måde, hvorpå det er oprundet og har udviklet sig, bruge de mange ord, der i og for sig ingen betydning have, eller ikke den, man tillægger dem. Just derfor stå deres former som usammenhængende, tankelose brudstykker af et sönderbrudt helt. De bekymre sig hverken om formernes eller ordenes oprindelige betydning, men kaste alt imellem hinanden. De give mynten et stempel og lade den så gå og gælde, uden hensyn til dens virkelige værd. Men just derfor ere de lidet skikkede til at give sprogdannelse; thi vil man kende dem ret, så må man fra dem gå tilbage til de gamle, og jo længer man således går tilbage, desto mere klare begreberne sig og den forbindelse, hvori de træde med hinanden. Med hvor mange, helt forskellige ord udtrykker f. ex. et gammelt sprog begrebet: et *skjold*, betragtet fra sine mange forskellige sider. Skulle de nyere sprog gengive disse udtryk, så kan det kun ske i en række af tvungne og trættende sammensætninger eller omskrivninger. Lige så rigt er et gammelt sprog, når det vil udtrykke de almindeligste handlinger, som at *tale*, at *dø*; ligeså fattige i almindelighed de nyere. Når vi nu forbinde vore sætninger ved *enten* — *eller*, så er betydningen af disse ord for os blot mekanisk, vi have lært ved dem på denne bestemte måde at forbinde disse eller hine sætninger, men kunne ikke tænke os noget videre derved, hverken hvad ordene i og for sig vil sige, eller hvorledes de formedelst denne betydning kunne tjene til at frembringe

denne forbindelse. Kun de gamle sprog kunne oplyse os om, at *enten* er fremkommet af *annat tveggja*, ett af to, og at *eller* (isl. *eðr*, angels. *oðer*, anden) udspringer af begrebet *anden*, *andet*; og vi indse da, at sætningerne såre naturlig forbindes, i det vi egentlig sige; *det ene* så og så, *det andet* så og så. Vi studse, når Latinerne isteden for vort *ja* sige *ita*, således; men dette *ita* bliver os atter endnu klarere, hvis vi skulde finde, at det kun er en usædvanligere form for *dette* (møsog. *ita*), og at Latineren, når han bekræfter, da kun ved dette ord gentager den foregående sætning: *dette*, nemlig mener jeg. Når de Franske udtrykke nægtelse ved *ne-pas*, så bruge de ord, der ligefrem betyde *ikke et skridt;* men denne oprindelige betydning har man ikke ænset, man stemplede uden videre ordet *pas*, der egentlig betyder skridt, og ikke nægter, til at udtrykke en nægtelse; og Franskmanden, der på et spörgsmål svarer nej, *pas*, siger egentlig *skridt*, og mener *ikke*. Slige bemærkninger kan man göre i det uendelige igennem alle sprogets dele. Fremdeles have de gamle sprog den betydelige fordel, at de ere døde, og derfor lade betragtningen have ro. Som et én gang for alle afsluttet helt, som en én gang for alle fuldendt organisme, give de granskeren lejlighed til at sönderlemme alle delene, uden at forstyrres af livet i dem; medens derimod de nyere, fordi de endnu ere i idel bevægelse, hvert öjeblik forstyrre ham, når han anvender den anatomerende kniv. Som han allerbedst tror at have grebet en form og at kunne fastholde den, springer den måské fra ham og skjuler sig i den øvrige sprogmasse, hvoraf den næppe ret kan udredes, eller den kommer frem i en anden ny skikkelse, så at han aldrig ret véd, hvorledes han med den er faren. Betragter

209-210.
nogen f. ex. navneordenes böjningsmåder i det oldnordiske sprog, så skönner han vel, at disse utallige forandringer og afvigelser må være opståede af et stærkt bevæget liv, men dette liv er dog nu engang blevet fast for ham, og han er viss på, at til disse forandringer föjes der ikke endnu hver dag flere: han kan i ro betragte, hvad han har, og i ro bringe dette i orden. Betragter han derimod de nuværende danske böjningsmåder, så skride disse frem i et bestandig forandret liv, og den böjning, han nu tillægger dette eller hint ord, det, han nu opstiller som regel, er måské om fem, om ti år ikke mere gældende. Når man i et gammelt sprog betragter begreberne *ligge*, *lægge*; *sidde*, *sætte*, så holdes de dèr skarpt og nöjagtig fra hinanden, men i det nyere sprog løbe deres former efterhånden således ind i hinanden, at man tilsidst ikke véd, hvor sprogets eftertanke er bleven af, hvor det egentlig vil hen, og hvad det ved denne sammenblanding af ganske heterogene ting vel egentlig har for öje. Hvo skulde for en snes år eller noget længere siden have tænkt, at de nu almindelige adverbielle former på - *t*, uagtet alt hvad sproglærere have talt og skrevet og ivret derimod, efterhånden skulde kunne skaffe sig sådan indgang, at enhver sprogkender må tilstå, det er et temmeligt utaknemmeligt, ja bliver måské endeligt et særdelest uoverkommeligt arbejde, at give regler for et nyere, levende sprog; det er nemligt, for at blive regelen tro, tilsidst nødvendigt, ingen regel og ingen form mere at erkende. Men have de gamle sprog ved deres fuldendte form et stort fortrin for de nyere, så er det endelig også særdeles vigtigt for lærlingens tilkommende dannelse, at der meddeles ham grundig kundskab i et gammelt folks literatur; thi også den besidder et alvor.

en dybde, en smagfuldhed, en ynde, en fuldendthed, som vanskelig vil findes hos de nyeres, og i alt fald må danne en god og nødvendig modvægt mod disses megen flanevurrenhed, lefleri og letsindige væsen.

Det må da anses for hensigtsmæssigt at begynde sprogundervisningen med et gammelt sprog, men det er ikke Latinen, som hos os er dertil mest skikket. At man valgte den, var en blot tilfældighed, ingen følge af overlæg. Ved at vælge den, gör man et altfor stort spring for en drengs uøvede ævner. Man flytter ham på én gang over i en aldeles fremmed egn, hvor han hverken kan se vej eller sti, hvor han ikke kan røre sig af stedet, med mindre lærerne tage ham hver ved sin hånd og lede ham fremad. Man må derfor imellem Latinen og modersmålet se at finde et andet gammelt sprog, der kan danne ligesom en bro imellem begge. Men selv om dette spring derved lader sig udjævne, — thi imellem modersmålet og Latinen, når man tager Oldnordisk med som overgang, findes der virkelig ret gode tilknytningspunkter, — så bliver dog ikke Latinen eller den rommerske literatur den, hvori han især skal fordybe sig. Thi sproget kan ikke forklare sig selv, det står endog temmelig afrevet, er noget fattigt, ubehjælpeligt og ensidigt. Folket var hverken ret dybsindigt og spekulativt eller begavet med særdeles poetisk ånd, og literaturen har udviklet sig mere ved efterligning end ved selvtænkning. Skulde derfor noget gammelt sprog, nogen gammel literatur vælges, i hvilken man måtte önske, at ynglingen og senere manden især var hjemme, så måtte det være den, der besidder alle fuldkommenheder i höjeste mål. Man synder jo i sandhed, når man anpriser for ungdommen det, hvis ufuldkommenhed man tilfulde indser, og holder den tilbage

211-212
fra det, som giver sjælen den sundeste næring. Når de bede om brod, skal man ikke række dem en sten.

Men at lade vor ungdom i skolen fordybe sig i et sydligt sprog og en sydlig literatur, selv om dette var den græske, er dog heller ikke görligt eller rådeligt. Den skal i skolen erholde grundlaget til den almindelige dannelse, som tilkommer enhver som menneske; men grundlaget til den særegne dannelse, der tilkommer enhver af os som Nordbo, bör ingenlunde sættes til side. Skolens hensigt er ikke at rive den bortfra fædrelandet, men at knytte den fast dertil, ikke ved en bestandig dvælen i Syden at vække håb og længsler, som Norden aldrig kan tilfredsstille, og derved frembringe en misklang i dens følgende liv, men ved en harmonisk udvikling at sætte den i stand til at føre det sande og gode og skönne, der i så höj grad har åbenbaret sig i Syden, så vidt dette er muligt, over til Norden. Eller med andre ord: den almindelige dannelse, som mennesker, kunne vi ikke erholde uden ved indsigt i den græske literatur, den særegne dannelse, som Nordboer, ikke uden indsigt i den nordiske literatur. Vore bestræbelser bör derfor gå ud på, at vi kunne forene dem begge i vort væsen, at vi, ved at optage dem begge i os, kunne tilegne os det bedste, vi kende i verden.

Norden udgör et for sig afsluttet hélt. Nær beslægtet med Germanien imod syden, er det dog skilt derfra ved sprog og ved sæder; endnu fjærnere er forbindelsen med de slaviske folk imod Østen. I oldtiden var man sig denne enhed bevidst; men alle samfundsforhold vare endnu for lidet udviklede, til at denne bevidsthed kunde få liv i de nordiske småstater. Dog er fremgangen derimod umiskendelig. I de tre senere fremkomne nordiske riger samledes de første småriger til större hobe: i Sverrig Svearige

og Götarige, i Norge det nordenfjældske og söndenfjældske, i Danmark det østlige og vestlige Danmark. Forenede under én hersker vedbleve disse dele i lang tid at stå afsondrede, og midt under denne afsondring opstod dog idéen om det heles forening. Den gik ikke igennem. Norge stod på en måde forladt; Sverrig og Danmark udviklede sig hver i sin retning og hyldede hver for sig fremmede guder. De vare så langt fra at nærme sig hinanden, at de tværtimod fortærede deres kraft i indvortes kiv. Således opstod en svensk og en dansk-norsk literatur, og de udviklede sig næsten uden at berøre hinanden. Nu derimod tör man vel antage, at den gamle kiv er til ende, at de føle en fælles trang til forening, at de ere sig bevidste, at de have et fælles udspring og en fælles hæder, at det hjemlige er det bedste, at dette hviler i deres eget skød, og at de hver især blive stærkere, jo nöjere den forening er, de knytte med hinanden. Enhver af de tre literaturer, den danske, norske og svenske, er for lille til at være noget for sig; forbundne tör de derimod byde det fremmede spidsen, forbundne ville de opnå, hvad de alle attrå. Men en forening af de nordiske literaturer kan kun finde sted, når de have ett skriftsprog. Det er målet, hvortil der må stræbes. Når tiden er sig bevidst, at den vil foreningen, så må den også ville det, hvorved foreningen ene kan tilvejebringes og bestå. Dette sker derved, at skrifter i det nordiske sprog læses med samme lethed i alle tre riger, i alle tre riger betragtes som indfødte. Når dette er opnået, når bevidstheden om, at alle tre sprog i grunden kun ere ett, er kommen til klarhed, så ville de hver på sin side udvikle en större kraft end för, hver for sig aflægge en og anden uvane, og i det de alle slutte sig til den fælles kærne, vil denne fælles kærne udvikle sig

til ett almindeligt, over hele Norden herskende skriftsprog. Hvorledes dette i alt det enkelte vil eller kan gå for sig, kan jeg ikke sige, men at det er önskeligt, må være klart. at det er målet, hvortil der skal stræbes fremad, må være indlysende for alle. Der gives en magt, der kan sætte det i gang, det er folkenes bevidsthed: der er en magt, der kan udføre det, den magt, der er nedlagt i en god villie. Jeg ser i ånden muligheden deraf, jeg ser, hvor nødvendigt det er for Nordens vel, at vort åndige væsen ellers med tiden må gå tilgrunde: jeg ser også, hvorledes det kan lade sig göre, men jeg skal vogte mig for at komme frem dermed nu; jeg kender mit folk for godt, den gamle Adam stikker det endnu for dybt i hjærtet, og man skulde da sige om mig, som hine mænd engang sagde om Rask (nærgående nok og höjst ufortjent): at jeg forrådte fædrelandet.

Meget vil blive indvendt herimod. En sådan sprogforening, vil man sige, kan ikke finde sted, uden ved en total forandring af de politiske forhold. Det indser jeg ikke. Jeg tilstår, at foreningen ved dem kan lettes, men jeg ser ikke, at de kunne hemme den. Tyskland består af mange stater og har dog ett fælles skriftsprog, der læses og forstås og skrives i dem alle, selv udenfor det tyske forbund. Sproget selv er delt i mange, höjst forskellige dialekter, ligeså forskellige som de nordiske tungemål, men som skriftsprog er det et eneste uadskilleligt. At enkelte dialektudtryk hist og her strömme ind med. hæver koloriten, men ophæver ikke sprogets enhed. Der var en tid, da dette almindelige skriftsprog ikke var, og dog er det nu. Det opstod næsten uden bevidsthed. da det udviklede sig af middelalderens barbari; hvorfor skulde vi ikke håbe, at det samme kan ske i Norden med bevidst

hed: med den bevidsthed, som en höjere kultur nu giver? Jeg ser kun én hovedhindring, det er navnet: ingen af de nordiske folk ville, at det skal hedde Dansk eller Norsk eller Svensk; lad os da stræbe efter, at der ikke skal være nogen særegen dansk, norsk eller svensk literatur til, men en fælles nordisk! Ligesom Tyskerne ikke skrive Østerrigsk eller Würtembergsk eller Holstensk, o. s. v., men Tysk, således lader os Nordboer alle tilsammen skrive Nordisk! Men lader os ville det!

Men som et af de allerførste, allervigtigste hjælpemidler til dette formål må det ansés, at det oldnordiske sprog bliver bekendt allerede i skolen. Dèr må drengen lære at kende det, for hvilket han siden skal virke som mand. Når man vil overtyde sig om de nordiske sprogs overensstemmelse, behøver man kun at føre dem tilbage til deres oprindelse: dèr støde de sammen. Men denne oprindelse er Oldnordisk. At lære det, er derfor det simpleste middel til at vække og nære bevidstheden om de nordiske sprogs enhed, og til at lade denne bevidsthed træde ud i livet.

Hvis man imidlertid ansér denne idé om et almindeligt nordisk skriftsprog, og muligheden af dens udvikling i tidens fylde, for altfor overspændt, for et blot fantom; hvis man ikke vil gå over i fjærne muligheders rige, men kun holde sig til den nære virkelighed, så er vigtigheden af det oldnordiske sprog for hvert enkelt nordisk folk heller ikke vanskelig at fatte. Thi det første spörgsmål ved ethvert folks udvikling er unægtelig, om det vil forstå sig selv. Vil det forstå sig selv, så må det forstå sin fortid, men vil det kende denne, så må det have indsigt i fortidens sprog. Det er igennem sproget, al menneskelig ud-

215-216

vikling finder sted, det er kun igennem det, den kan fattes. Enhver dansk mand bör besidde en almindelig kundskab om sit folks sprog, forfatning, love, sæder og skikke; i hvilken stilling han end siden kommer i livet, så vil denne kundskab udgöre en vigtig del af hans dannelse. Det kan ikke nægtes, at megen dannelse kan finde sted uden dette; men det er ikke den, der egner sig især for ham. Det kan ikke nægtes: et folk kan efterligne fremmede sæder, kan holde sin gudstjeneste på fremmed mål, kan lade sit sprog uddanne sig efter fremmede mönstre, kan lade sine love redigere af forskrevne ministre; men det er ikke på den måde, det udvikler sig med selvstændighed. Selvstændig er kun den, der, ihvorvel han optager alt det gode, hvor det end findes, dog ikke lader sig forvanske deraf, men forvandler det til ett med sit oprindelige væsen.

En stærk, ensidig udvikling i én retning standser gerne udviklingen i en anden. Ved en næsten udelukkende dyrkelse af fremmede sprog må nodvendig modersmålet sættes tilbage eller gå tilgrunde. Men også det indeholder stof nok til at udvikle lærddom, skarpsindighed og vidd, når de kun få lejlighed til at ytre sig; også det kan modtage en grundig og lærd behandling. Er det da billigt at samle alle kræfter på et fremmed sprogs dyrkelse og at lade modersmålet ligge hen? Skal dets dyrkelse være de halvdannedes eller hobens sag? Det uddannes ved fortrinlige skribenter, men skal disse selv möjsommelig erhværve sig denne kundskab, eller bör den ikke meget mere være dem givet fra skolen af? Men grundig indsigt i dansk sprog kan ikke vindes uden kundskab om dets oprindelse og udvikling, og dertil er bekendtskab med det fælles nordiske sprogs former aldeles nødvendigt. Det er

roden, hvorfra det hele går ud. Did vende også alle sig hen, som ville granske over eller fremstille sproget, men hvorledes göre de det, og hvorledes skulle de kunne göre det, sålænge de ikke kende synderlig til roden selv? Hvorledes kan man göre nogen oprindelsen til den bestemte artikel og dens anvendelse klar, uden Oldnordisk? Hvorledes oprindelsen til lideformen på *s*? hvorledes sammenhængen med böjningssystemet? hvorledes betydningen af mange enkelte ord? hvorledes den hele orddannelse? hvorledes levningerne af de gamle former? Dèr kommer en og siger os, at i gammel Dansk herskede der en sær forvirring med ordenes kön: man sagde vel *et brev*, *et folk*, *græsset*, *håbet*, *hjærtet*, *huset*, men man brugte også disse ord som fælleskön, thi det hedder: *brevens indhold*, *folkens mangfoldighed*, *græssens blomster*, *håbens gud*, *hjærtens vankundighed*, *husens ære*[1]). Dèr kommer en anden og siger os, at i middelalderen snubbede man ordene af og sagde: *miste*, *hente*, *skifte* for *mistede*, *hentede*, *skiftede;* og sommetider skød man bogstaver ind, f. ex. *s* foran genit. *-ens*, »uden at man lettelig vil finde nogen tilstrækkelig grund dertil«, ligesom man endnu siger: *du er dødsens*, *du fredsens gud*, *al landsens ulykke.* Du fredsens gud! og det er mænd, som have en stor autoritet,

[1]) Sådanne ting gå da igen i de sproglærer, man giver ungdommen i hænde; f ex. Jensens danske sprogl. s. 37, hvor der, som exempel på, at den nyere brug af ordenes kön afviger fra den ældre, anføres: *rigens raad*, men *riget.* Ja endog hos Bloch (Fuldstændig d. sprogl. Odense 1817), hvor der ligeledes som exempel på, at ord, der i ældre tider havde ett kön, ved en senere talebrug ere gåede over til et andet, anføres: *rigens marsk*, *rigens råd*, for *rigets.* Men når i al verden sagde man da i Danmark *en rige* for *et rige* eller *rigen* for *riget?*

hvis ord gælde for et orakel! thi den énöjede regerer iblandt de blinde. Og enhver, der kan læse fire blade Islandsk, véd jo dog, at disse former ere som fod i hose. Lad da vor studerende ungdom lære det allerførste grundlag af oldnordisk sproglære, som mænd ville de da ikke mere lade sig sligt binde på ærmet. De ville der, hvor de nu ikke se andet end uorden og forvirring, finde den skönneste harmoni.

Men kan modersmålet ikke læres grundig uden indsigt i det oldnordiske sprog, så kan folkets historie det ikke heller. Hvilken mængde af ting, endog de simpleste, som kongernes tilnavne (Tveskæg, Menved, Hén), stå ikke, når denne indsigt mangler, enten betydningslose eller kun med halv betydning; og hvilken indsigt er mulig i folkets forfatning og dennes udvikling, når man ikke tager sproget ved hånden som en ledetråd? Skal man kende noget til bondens forfatning i middelalderen, så må man dog vide, hvad bryde, hvad landbo, hvad gårdsæde er; forgæves søger man i det nyere sprog nogen oplysning herom, den ligger aldeles forborgen i det gamle. Men det samme er tilfældet med en utallig skare af andre ord, som vedkomme landets tilstand, som gerd, gengerd, görsum, stud, inne, leding, landgilde, adel, len, odel, bol, ornum, spjæld, stavn, skiben, fællig, fledføring, gild og gæv mand etc. etc. Kundskab derom kan kun erhværves ved betragtningen af mindesmærker fra de tre nordiske riger, og denne betragtning kan ikke anstilles uden igennem sproget. Antager man end, at lærlingen i skolen kun skal erhværve en almindelig kundskab om landets indre forfatning: ved höjskolen må den gives ham udforligere, og midlet dertil må som grundlag gives ham i skolen.

218

I samme grad gælder dette om vore love. Det er smukt og godt, at vor ungdom lærer at kende Solons og Lykurgs, men skulde det ikke ligge nærmere for Jyden at kende jyske lov, for Sjællænderen at kende sjællandske lov, for den Danske overhovedet at kende dansk lov, at vide, hvorledes lov og ret er opstået og har udviklet sig i landet, samt overhovedet, hvorledes dermed er tilgået over hele Norden. Alle vore indretninger synes nu at stå afrevne fra det gamle, men de må dog engang have været knyttede dertil og kunne måské under en ny udvikling knyttes dertil på ny. Og da må det for hver dannet mand i landet være vigtigt og lærerigt at kende vor gamle procesmåde, vore nævninger, vore kommuners forholde, fattigvæsenets indretning o. m. desl. Men dette kan ej finde sted, uden at gå ind i Nordens lovforfatning overhovedet, og dette ikke uden det nordiske sprog. Om den egentlig lovkyndige vil jeg ikke tale, thi det er åbenbart nok, at dansk ret må udgöre en væsentlig del af dansk lovkyndighed; og at — hvor man end vil se sig om i denne, vil man intet sé klart uden kundskab i det gamle danske tungemål. Hvorledes vilde det gå den, der studerer den rommerske ret, når han ikke kunde Latin?

Det er meget smukt og godt, at man i vore skoler lærer den gamle geografi; men man skulde tro, at inddelingen af Danmark i sine herreder og sysler for den danske mand måtte være ligeså vigtig som f. ex. det gamle Pannoniens eller Lybiens; at når man bibringer ham kundskab om, hvorledes stæder opstode rundt om i verden, så måtte det heller ikke ligge udenfor hans forestillingskreds, hvorledes borge og byer opstode i hans eget land og i Norden, hvorledes de fik navn, hvorledes de forandredes, og

219
hvad der blev af dem. Men også her, som overalt, hævder sproget sin indflydelse. Hverken ordene herred og syssel, eller noget andet stednavn i Norden kan forstås uden det oldnordiske sprog.

Det er meget smukt, at enkver dannet mand i landet (jeg må tilstå, jeg kan ikke ret tillægge nogen dette navn, når han er blottet for klassisk dannelse), når han træffer en indskrift på en mynt, på en kirkeklokke o. desl., strax kan sige, om den er græsk eller latinsk; men det var ikke for meget at vænte, om han tillige kunde kende, om den var runer eller ej.

Når man i vore dage endelig er kommen til den overbevisning, at almuen også udgör en del af folket, og at det er en af humanitetens simpleste fordringer at optage den deri; når, som følge deraf, de höjere stænder indse, at de ikke bör stå som en fremmed kaste i det land, der føder og hæver dem, men ligesom sænke sig ned i det danske folks egentlige kærne og derved lutre den og sig selv: hvilket middel skulde da være tjenligere til at vække og nære og befæste denne overbevisning, end kundskaben om nordisk sprog og literatur, hvori Nordens ejendommelighed træder frem som i et klart spejl, og hvorfra den kaster sit lys tilbage over alle folkelige genstande!

Man kunde således blive ved at anføre meget, stort og småt, hvortil kundskab om det oldnordiske sprog er aldeles nødvendig, ikke blot for den egentlig lærde, men for enhver mand i landet, som vil kende dets forfatning: hvad det er og hvad det var, og hvorledes nutiden har udviklet sig af fortiden. Men der er uden tvivl ingen, der nægter dette; de mene kun, at der er andet, som er vigtigere for den studerende. Og dog må det jo fast anses

220

for latterligt, at en dansk student kan göre god rede for, hvorledes det forholdt sig med *φυλαι*, *φρατριαι*, *πεντεκοσιομεδιμνοι*, *ἱππεις*, *ζευγιται*, *ϑητες*, og med *legio*, *velites*, *hastati*, *principes*, *triarii*, men forholdet imellem de danske stænder, eller hvad kilfylkning og havnelag var, er ham en region fuld af tåge og mörke; han kender alt, uden sit eget. Deri er han en ren idiot. Når han ikke véd, hvad en rommersk *nobilis*, *eques* var, så skammer man ham ud; men det er ingen skam for ham at lægge sin uvidenhed om en nordisk *tignarmaðr*, en dansk herremand (hærmand) for dagen!

Hvilken modsigelse! Man véd, at kundskaben om Rommernes gamle væsen ikke er nogen Nordbo til synderlig nytte, at kunsten at tale og skrive Latin hverken giver ham nogen fortrinlig dannelse eller af ham kan anvendes i livet, og dog gör man dette til hovedmålet for ungdommens undervisning. Man véd, at kundskab i det gamle nordiske sprog giver samme dannelse som i ethvert andet gammelt tungemål, og er i livet uundværlig, og dog ansér man det for utidigt, at meddele ungdommen de simpleste elementer af denne kundskab!

Men er det endelig skolens hensigt, overhovedet at meddele lærlingen et godt filologisk grundlag som en i og for sig nødvendig betingelse for al følgende dannelse, så kan dette i vore dage ikke finde sted uden Oldnordisk. Ingen kan give mere, end han har; men så kan heller ingen meddele nogen et almindeligt filologisk grundlag, når han ikke har andet end Latin og Græsk. De ere kun to led i én stor sammenhængende kæde. Alle de japetiske sprog, Græsk og Latin derunder indbefattede, danne en sådan, der vel på enkelte steder er afbrudt, men dog i det

hele let forfolgelig: fra Höjasiens bjærge igennem hele Europa til höjt imod norden. Sanskrit danner udgangspunktet, da vi ikke kende noget bedre. Derfra slynger kæden sig i en bue mod syden (historisk, om ikke ganske lingvistisk, kunne vi forfolge dens gang) og ender i Hellas med en af de mest glimrende og ægte-gedigneste ringe. Herfra går den over til Italien og forener sig i Latinen med adskillige mindre led, hvis sammenhæng tiden for længst har adspredt, men ved hvis levninger den dog lader sig nogenlunde knytte til den nordlige gren. Thi ligesom hin gren gik imod syden, så går en anden, hvis oprindelse også taber sig i Höjasien, i en bue imod norden. Den slår en knude i Mösogotisk, men den kommer også til syne i en hel række af andre led, de over- og nedertyske sprogarter, blandt hvilke Angelsaxisk, dèr hvor kæden går over til det egentlige Norden, falder mest i öje. I Norden selv slutter kæden sig i Oldnordisk. Hvo tör i vore dage være bekendt at tale om filologisk lærddom, når han ikke kender noget til hele denne sprogkæde? når han ikke har tilegnet sig noget af de store resultater, som sprogvidenskaben har vundet ved dens betragtning? når han ikke derved i det mindste har vundet indsigt i sprogsystemet overhovedet? og når han ikke er istand til at anvende denne indsigt på de enkelte sprog? Og hvorledes er det tænkeligt, at vi, som leve i Norden, skulde henvende al vor opmærksomhed på de sydlige led, uden at ænse det, som tilhører os? at vi med grundighed skulde lære disse sydlige sprog, og være aldeles uvidende om, aldeles ligegyldige imod den lighed, de have med vort eget? mod vort eget, som udgör et af de vigtigste, et af de herligste led i den hele kæde!

Det er sandt, vor gamle literatur kan ikke sammenlignes med de sydlige, med Grækernes og Rommernes; men den overgår dog langt alt det andre europæiske folk kunne opvise fra samme tid. Hvor finde vi hos dem en Edda, en så fuldendt mythologisk sang, som Vegtamskviða, en så fuldendt historisk sang, som Hákonarmál, et så interessant folkedigt som Darradssangen i Njála, en samling af episke oldtids digte, som den episke sangkreds i Edda? Hvor finde vi hos dem en historieskriver som Snorre, en romantisk fortælling som Gunnløgssaga, en så livlig og gribende skildring som Egilssaga, en historisk fremstilling, der så levende sætter os ind i familielivet og tillige i folkets retsforfatning, som Njála? Og hvilket andet oldtids sprog i Europa kommer de klassiske så nær i lingvistisk henseende? Hvilket er så rigt på former, så mangfoldigt og originalt og sindrigt i sin orddannelse, så eget i sine constructioner, så fyndigt og udtryksfuldt i sine vendinger, så rigt på synonymer og så vel forsynet med gedigent sprogmalm, hvoraf der endnu, om det skulde være, lader sig danne tusende og tusende ny skikkelser? Hvo der vilde nægte denne det oldnordiske sprogs fortrinlighed, vilde derved kaste vrag på noget, som han ikke kender. I denne henseende vilde der aldeles intet være i vejen for, om vi i vor sprogundervisning lode det træde aldeles i Latinens sted: det overgår den i alt, hvad der udgör særkende for et oldsprog.

4. Studiet af det rommerske sprog må indskrænkes, elementerne af Oldnordisk må meddeles alle. Det har jeg hidtil sogt at oplyse. Men det er ikke nok at fremsætte dette i almindelighed. Der må også overvejes, hvorledes det kan ske, og hvad der må göres, for at det kan ske.

Ved at gå over til denne betragtning føler jeg tilfulde, at et forsøg på udviklingen deraf er voveligt, at næsten alt forarbejde mangler, at meget som endnu slet ikke har set lyset, må blive til, förend det kan iværksættes; ikke desmindre beder jeg kyndige mænd at tage det i öjesyn. Tusende slægters ve og vel er altid nogle öjeblikkes betragtning værd. Hvad jeg kan meddele, er kun nogle blandede tanker derom, men de kunne muligen udvikle sig i tiden under bestemtere former. Jeg véd, at jeg mangler den indsigt i det praktiske, som er nødvendig til udførelsen, og at det kun er til i ideernes verden; men dèr må alt være, förend det træder ud i den virkelige verden, og den har ofte haft gavn af det, som, da det blev undfanget i tanken, syntes at være dristigt, ja halsbrækkende, for den, der skulde sætte det i værk.

Skal europæisk sprogklogt nogenlunde nå sit mål, så må den ikke blive stående ved dette eller hint enkelte led af den japetiske sprogæt, den må såvidt muligt bestræbe sig for at gribe og at fastholde selve den kæde, som sammenholder dem alle. Og når den som videnskab har nået dette, så må den lade det vundne resultat gå over i skolen, for at det fra denne kan göre sin virkning i livet. Granskningen og afgörelsen må gå forud, det er videnskabens sag; frugten, den modne frugt, skal skolen erholde. Næringen vil da blive sund.

Herom tænker jeg, at enighed finder sted. Vor tids filologer, formoder jeg, hylde alle den sætning, at europæisk sproglærddom ikke finder sted uden indsigt i den sammenhæng, hvori de europæiske sprog stå med hinanden, og at intet kan afgöres angående disse sprogs grammatikalske og lexikalske behandling uden indsigt i denne sammenhæng.

ja ikke engang uden tillige at have blikket henvendt på sprogforholdene over den hele jord, forsåvidt de med nogenlunde sikkerhed ere bekendte. En stor og vid kreds! men den lader sig overskue, når blikket kun dvæler på det, hvorpå det kommer an, og ikke taber sig i regioner, hvor der er intet at se eller i det mindste lidet at vinde.

Grammatikkens behandling vil derved rykke betydelig fremad. Det standpunkt, hvorpå den hidtil stod, kan sammenlignes med historiens. Denne var lige til vor tid, og er for det meste så endnu, kun fremstilling af historiske facta, og indskrænkede sig til den blotte viden af dem, og selv den kritiske behandling anså det for sit höjeste mål at bestemme disse. Men historien har et höjere formål, den skal trænge ind i folkenes forholde, vise, hvorledes begivenhederne opstode formedelst disse forholde og folkenes karakteristiske beskaffenhed, og hvorledes folkene udviklede sig under dem. På samme måde har grammatikken sædvanlig kun betragtet et eller andet sprog således som det er til i sine resultater, men det er tillige nodvendigt at gå ind i dets oprindelse og udvikling. Hvad der i mange forskellige retninger allerede er ydet i denne henseende, må underkastes et nyt gennemsyn; det intetsigende og umodne må renses fra, det blivende stilles sammen: og man vil da erholde en indledning til sproglæren, der vil adskille sig fra det, man sædvanlig kalder almindelig eller filosofisk sproglære derved, at den ikke indeholder filosofiske betragtninger, der i anvendelsen ikke ret passe på noget sprog, men derimod slutninger, der ere uddragne fra virkelige sprogs virkelige beskaffenhed, og derfor passe på dem alle. Dette almindelige og anvendelsen

deraf på det enkelte må gå forud, förend man kan tænke på at give skolen denne tænknings resultater.

Kun ved denne almindelige sprogbetragtning kunne de almindelige grammatikalske begreber fattes i deres sandhed, og kun ved den de enkelte sprogs udvikling fattes i deres virkelighed.

Således kan f. ex. den inddeling af jordens sprog, som man sædvanlig antager, ikke bestå, med mindre man kun tager hensyn til sprogenes senere udvikling og ser bort fra deres første opkomst. Man antager tre klasser. Til den første henfører man de sprog, der, som Kinesisk, have ordrødder af én stavelse, men mangle al indre organisme: til den anden dem, der ligeledes bestå af rødder af én stavelse, men tillige organisk forbinde disse rødder (som lat. *dó* af *da* og *egó*); til den tredie dem, der have rødder af to stavelser, der igen bestå af tre nødvendige konsonanter (som i de semitiske sprog). Men hvad de tvende sidste klasser angår (om Kinesisk kan jeg intet sige, da jeg ikke kender det), så ere disse ingenlunde så forskellige, som det her synes. Hebraisk danner også rødder ligesom anden klasse (som *hú*, *abba*), og anden klasse danner, ligesom tredie, også ord uden tillæg, ved modifikationer indenfor rodens grændser (som *sprang*, *spring*). Der ligger da, hvad sprogenes første opkomst angår, kun så meget sandt deri, at roddannelsen udvikler sig på to måder: enten er grundlaget vokalsk og modifikationen frembringes ved konsonanter, eller omvendt, grundlaget er konsonantisk, og modifikationen frembringes ved vokaler. F. ex. ved hebr. *hú*, *hí*, eller, hvilket er det samme, ved vort *han*, *hun* (isl. *sá*, *sú* og *hann*, *hún*, hvor *n* er tilhængt), er könsforskellen udtrykt i vokalerne, men det fælles demonstrative

ved konsonanten *h* (eller, ved ombytning, ved *s*). Til grund for isl. *legg-ja*, *lag-ði*, *ligg-ja*, *lá* (for *lag*), *lag*, *lög* o. s. v., ligge derimod samme konsonanter, men modifikationerne udtrykkes i vokalerne.

Ligeledes, når man i sproglæren betragter böjning, afledning og sammensætning, så fremstilles de i almindelighed som höjst forskellige, som ganske heterogene forandringer ved roden; men i grunden ere de de samme, kun i udviklingsmåden forskellige, og det er vigtigt, at lærlingen bliver opmærksom derpå, for at han kan kende ordenes ikke blot tilsyneladende, men virkelige beskaffenhed. Alle, böjning så vel som afledning og sammensætning, bestå fra allerførst af i en forbindelse af selvstændige rødder, og forskellen består kun i, at disse rødder ere af forskellig betydning og ved forbindelsen ere blevne mere eller mindre ukendelige. F. ex. lideformen *kaldes*, *kallaz*, består af en sammensmæltning af rodordet *kalde* og rodordet *sig*, *kallask*, *kallasik*, er altså egentlig en sammensætning, men som ved denne særegne forbindelse kaldes böjning; afledningen *göttlich* består af rødderne *gud* og *lig*, isl. *líkr*, er altså atter en anden art af sammensætning; ordet *fiende* er egentlig et aktivt partic., altså opstået ved böjning (mösog. *fijands*, isl. *fíandi*, senere *fjandi*), men denne böjning er atter opstået ved en forbindelse af to selvstændige ord, *fía*, hade, og *andi*, væsen (lat. *ens* for *ents* eller *ends*, gen. *ent-is*). En nöjagtig udvikling af böjning, afledning og sammensætning kan da ikke finde sted, med mindre betragteren trænger ind til sprogets rod og i ethvert tilfælde forfolger dens udvikling. Mangfoldige ord ville ellers gække ham. Ordet *mynde* ser ud som et stamord, det er det ikke; så er det en böjning, som *fiende*, *bonde?* hel-

ler ikke; det er en sammensætning, gl. d. *my-ende*, isl. *mjóhundr*, af *mjórr*, smal og *hundr*, hund, altså en smalhund; hvem skulde falde på, at det er meningen af ordet mynde? Denne rodudvikling lader sig rigtig nok ikke i alle tilfælde forfølge; men den lader sig dog bevise med mangfoldige exempler, og dens resultat må være den bekendt, der grundig skal lære sproget.

Når jeg da forhen har ytret, at Latinen ikke kan forklare sig selv, fordi den kun er et ledd af den hele kæde, så er dette aldeles i sin orden. Den kan af sig selv hverken forklare sine former eller sine ords oprindelse og sammenhæng. Deri, tænker jeg, finder jeg medhold af mange, om ikke af alle. Det samme gælder om alle sprog, men mere eller mindre. Der er da intet andet for end at forlade betragtningen af det bestående, for også at henvende den på det beståendes udvikling, (thi i udviklingen ligger sammenhængen), og af det hele, udviklingsgangen og det bestående, den har frembragt, at uddrage de almindelige resultater. Nødvendigheden heraf indsés allerede af vor tids filologer, og når den kun indsés, så vil udførelsen ikke udeblive. Jeg skal kun anføre én mand som exempel: mange andre, måské endog mange, som jeg ikke kender, ere uden tvivl af samme mening. Det hedder hos Hartung (über die casus: fortalen): Die lateinische und die griechische formenlehre sind noch immer nichts weiter als *historischer bericht von dem vorhandenen und üblichen*, eine etymologische behandlung ist ihnen noch nicht zu theil geworden; und die ganze grammatik ist dadurch mangelhaft, dass man die untersuchungen über die bedeutung der flexionen nicht mit der erforschung ihres ursprungs und ihrer bildung zu vereinigen, und beide gegenseitig auf

einander zu gründen pflegt. Es ist aber hohe zeit einzusehen, dass alle sprachlichen untersuchungen, ohne etymologie, ihres grundes entbehren. Wir wollen damit keinesweges sagen, dass dem etymologisiren nach den buchstaben allein die entscheidung zukomme: sondern sind vielmehr überzeugt, dass dieses ohne genaue betrachtung des sprachgebrauches gleichfalls irrgehe. Nur wo die aufspürung des stammes und die erforschung der grundbedeutung beide in schwesterlicher eintracht einander die hände bieten, keine der andern vorgreift, und keine die andere beherrscht oder überschreit, nur dann sind sie im stande ein grundfestes gebäude aufzuführen, nur dann führen sie zu sicheren resultaten. Wenn die formen *domi*, *Romæ*, *militiæ* etc. zufällig wie genitive lauten, so nahm bisher die syntax sie gutmüthig als solche hin, und suchte so gut als möglich mit ihnen zurecht zu kommen. Man hätte nicht erst die aufschlüsse aus dem Sanskrit abzuwarten gebraucht, ehe man die täuschung einsah. Unendlich vieles ist auf dem eben beschriebenen wege zu gewinnen. Det her anførte exempel, viser klart forskellen imellem den ydre mekaniske og den indre undersøgende betragtning. Når det hedder hos Baden: Ved de verba at bo, være, opholde sig på et sted stå nogle substantiva i genit. sing. på det spörgsmål hvor? nemlig byers og mange øers navne af den første og anden deklination og sing. num. Derimod stå byers navne, som ere plur. num. eller tertiæ declin., i ablativo. Samt når efter disse genitivos sættes et nomen appellativum per appositionem, så står dette i ablativo; — er da heri nogen grund og sammenhæng? Plejer da ellers styrelsen at afhænge af, til hvilken deklination ordet hører? og sættes genitiv og ablativ som apposition

228-229
til hinanden? Skal drengen, der lærer dette, tænke sig noget derved, må han da ikke tro, at sproget er blevet forrykt? Det var imidlertid synd at tillægge sproget denne forrykthed, det er sproglærerne, som må bære skylden; de have det ene århundrede efter det andet snakket hinanden efter ligesom i sövne og ladet det bero ved, at ungdommen kunde snakke dem efter igen. Men de vågne allerede op, de ryste sövnen af sig, solen skinner dem i öjnene; de, som sove endnu, må vækkes, for deres egen skyld og for de arme drenges. Dèr, hvor det travle liv er, går vistnok heller ikke alt endnu som det skulde; mange falde over deres egne ben, andre stå aldrig op mere. Det er uundgåeligt; men held dem, som komme bag efter og samle travlhedens frugter op! Med andre ord: De, som etymologisere, fare også ofte vild, og det er ikke min tanke, at ungdommen skal bebyrdes med deres hårkloverier og drömmerier, skal nyde den plumrede drik; men når gæringen har sat sig, skal den smage og forlyste sig ved den liflige most.

Udvider filologien nu sin synskreds, søger den at opfatte det, som ligger til grund for alle sprog, anstiller den en nöjagtig sammenligning imellem alle betydelige, og uddrager den deraf de vigtigste resultater, så får den en vanskelig opgave at løse, hvis den vil göre alt dette frugtbringende for skolen; thi i skolen er det ikke muligt at omfatte alle disse sprog. Den må altså göre et udvalg. Den må for hvert land, eller rettere for hvert sprogrige, om jeg så må kalde det (thi politiske inddelinger ere her uden al betydning), have for öje, hvad der tjener til dette sprogriges tarv. Ved sprogrige forstår jeg her enhver samling af lande, der i lingvistisk henseende danner en afsluttet

kreds i det store hele. Et sådant er Tyskland, Holland og Schweiz, forsåvidt tyske tungemål her herske; et andet er Danmark, Norge, Sverrig, Finland. Der må være noget, som er mest fornødent for alle disse sprogriger, noget, som er mest fornødent for hvert enkelt, og noget, som knytter begge disse dele bedst til hinanden.

Holde vi os til det nordiske sprogrige, så er det, efter hvad der ovenfor er bemærket, indlysende, at det, som vi og alle behøve, er græsk sprog og literatur. Vor religion, vor filosofi, vor hele kultur må, som alle dannede nationers, gå ud fra og danne sig ved åndens ypperste produkter i Syden. Ligeledes er det öjensynligt, at hvis vi ikke blot skulle tage hensyn til almindelig dannelse, men også til vor ejendommelighed, der jo ikke bör udslettes, men håndhæves, så kræver denne tillige kundskab i det oldnordiske sprog, uden hvilket vor forfatning, vore love, vore sæder og skikke, det trin af kultur, hvorpå vi stå, den måde, hvorpå vi have nået det, og de tungemål, vi tale, ingenlunde lade sig forklare. For os Nordboer må det da være klart, hvad vi have at hente i Syden, og hvad vi må göre os bekendt med i Norden. Heldigvis lade disse tvende yderste punkter sig ved tvende andre sprog knytte sammen, og disse give os tillige nöglen til det, som vi endnu især behøve: imod vesten Latinen, imod østen Mösogotisk. Ved Latinen, som i flere henseender ligger Oldnordisk nærmere end Græsk (således nemlig, som dette sprog viser sig i sin senere udvikling i de bedste skrifter), knytte vi Oldnordisk og Græsk sammen og vinde tillige ved Latinen al fornøden indsigt i de mangfoldige indretninger, der som en følge af det rommerske herredömme opstode i vor middelalder, og på hvilke mange af vore institutioner endnu grunde sig, samt hvad

der da følger af sig selv, sætte os i stand til at nyde og at uddanne os ved denne literaturs fortrinligste værker. Ved Mösogotisk lade vi på den anden side Oldnordisk atter knytte sig til Græsk og til de endnu fjærnere sprogled i Asien, og åbne os tillige derved indsigt i de germaniske sprog, der ved en fuldstændigere udvikling ere nødvendige til at oplyse vor middelalder, som er så nöje beslægtet med Germaniens. Mange ville måské ansé det ufornødent at tage dette sprog med; jeg nævner det også kun som et vigtigt ledd i kæden, men skal i øvrigt ikke lægge særdeles vægt derpå; hvad der behøves er kun de simpleste elementer, det som tjener til at oplyse sprogsystemet. Tage vi det med, vil det imidlertid let skönnes, at vi da, foruden den gamle literatur, have hele grundlaget til den ny: i Oldnordisk til Dansk, Norsk og Svensk, der alle må drives ved höjskolen, i Latin til de nyere romanske sprog, i Mösogotisk til de tyske, i dem alle til Engelsk.

Men hvorledes bærer man sig ad, for i skolen allerede at kunne omfatte så meget, for allerede dèr at kunne lægge en grundvold til klassisk dannelse i almindelighed og til nordisk dannelse i særdeleshed? for allerede dèr at indvie lærlingen så meget i Græsk, Latin og Oldnordisk, at han siden uden altfor stor besvær vil kunne tilegne sig disse literaturers vigtigste skatte? Dette spörgsmål har jeg ofte opkastet mig selv og forsøger nu at besvare det.

Ved skolen tænker jeg mig da — en bemærkning, som jeg næppe skulde behøve at göre, end sige at udvikle, — ikke en skole, der har nogen bestemt dannelse for öje, nogen slags examen, embedsdannelse eller sligt, men en sådan, hvis hensigt er at lægge grunden til en almindelig klassisk dannelse, der, hvad den end ellers må omfatte, — at jeg

atter skal gentage det — må søge sit grundlag i sprogene. Skolen må omfatte det, der er fælles for alle. Denne egentlige skole, elementarskolen, ophører derfor, såsnart dannelsen vender sig mere mod denne eller hin side, når den skal tage en viss bestemt retning for livet. Men i forbigående sagt: det, som skal være fælles for alle, bör da også være det for alle; ingen af statens dannede klasser bör være udelukket derfra. Det er höjst besynderligt, at dette hidtil har været tilfældet. Antager man da den handlendes og krigerens forretninger i livet for så særdeles vanskelige, at de ej kunne udføres, med mindre han dannes udelukkende dertil fra barn af, eller for så lidet betydende, at han ikke behøver det, som må gå forud for al videre dannelse, den almindelige? Skal den lærde, kunstneren, krigeren, den store handelsmand allerede i ungdommen være skilte ad som forskellige stænder, eller bör de ikke meget mere i deres udvikling gå ud fra det, som de alle først og fremmerst må besidde: almindelig menneskedannelse, humanitet?

Ved sprogundervisning i skolen forstår jeg fremdeles alt det, som giver en grundig indsigt i sproget, og som sætter lærlingen i stand til, selv at læse og forstå en literaturs ypperligste værker, men ikke den usammenhængende brogede masse, som man plejer at kalde klassisk erudition, ikke denne opregning af allehånde forskellige meninger og fortolkninger, den ene galere end den anden, ikke denne udenadslæren af allehånde mythologiske, historiske, naturhistoriske, literære og jeg véd ikke hvilke flere anførelser, der glemmes et par år efter at det er lært; overhovedet, ikke alt det, som man ej behøver at vide, da man kan slå det op i det første og bedste skrift, men kun det blivende,

dét varige, det, som griber ind i og omfatter sproget, det, som grundig lært ikke udslettes af hukommelsen, fordi det sidder fast i sprogets rod og derfor må bevares, sålænge denne er til i sjælen.

Hvad methoden angår, da må den kunstige forlades, og en naturligere træde isteden. Ved hin giver man strax drengen grammatiken i hånden og prenter ham den ind stykke for stykke, thi i stykker er alt; man fylder ham med paradigmata, der ingen sammenhæng have med sig selv eller med noget andet i verden, godt og vel, om man ikke tillige bebyrder ham med hine erindringsvers, som en pedantisk lærddom har opfundet, men som ingen sand indsigt give i sproget; man fylder ham med gloser, af hvilke halvdelen kun forekommer hist og her, nogle aldrig, i det, han læser. Hvor gamle ere ikke klagerne over denne forvendte methode! hvor mange suk har den ikke udpresset, hvor megen misdannelse har den ikke frembragt! Den naturlige måde, på hvilken man begynder at lære et sprog, er derimod ved øvelse. Således lærer man modersmålet. Elementerne blive lærlingen bekendte og ligesom optagne i hans sjæl i deres helhed, förend han med fuld bevidsthed er i stand til at adskille og göre rede for de enkelte dele og deres bestemte forholde; han danner hele fuldstændige sætninger, uden at vide, hvad subjekt er, og hvad objekt: han kommer efterhånden efter, at give hver af sætningens dele sine rette endelser, uden at vide, hvad tempus er, og hvad kasus. Til den rette kunstmæssige anvendelse fordres overhovedet en större forstandsmodenhed, end den, der er at vænte hos en halvvoxen dreng. Man kan få ham til at plapre reglerne efter, men hans anvendelse deraf bliver kun en løs mekanisme. Ligesom naturforskeren først må

have erfaringen for sig, forst må have naturen givet og må have opfattet hele dens ydre, förend hans granskninger kunne begynde; ligesom han f. ex. forst må kende en stor mængde planter af deres udseende, förend han kan tænke på noget system, således må sproget også være givet, förend man kan betragte det; man må være nogenlunde hjemme deri, have det nogenlunde inde, förend man tilgavns kan lære det.

Deraf folger da, at man i almindelighed (thi ganske enkelte, som have en særegen klogt, kræve deres egen behandling) ikke kan begynde en ti til tolv års drengs sprogundervisning med grammatik. De forste skoleår skulle kun meddele ham materialier; han skal indsamle erfaringer (det er barnets höjeste lyst), men ikke spekulere over dem. De forste skoleår ville da anvendes til at göre ham bekendt med naturen og verden, til at lære ham at kende naturens love, forsåvidt disse træde frem i erfaringen, at kende himmellegemerne og deres lob og deres forholde, alle herrens store under på himmel og jord, de mathematiske sandheder i deres simpleste form, historien som fortælling om hvad der er skét (jeg tænker mig alt dette ham meddelt på samme måde, forsåvidt det nemlig kan opfattes ved anskuelse uden spekulation derover), og hvad sprogene angår, til at indsamle exempler for den folgende anvendelse. Ligesom han i modersmålet har lært, at det hedder: stokken er rund, bordet er rundt, stokkene, bordene ere runde; manden sagde (ikke sigede) o. s. v., således vil han lære det samme i de andre sprog, hvormed han skal beskæftiges. Dertil behoves en læsebog, som er indrettet til denne hensigt. Den vil på én gang omfatte Oldnordisk, Latin. Græsk (i denne orden må de folge), så at sætninger i disse

tre sprog stedse følge efter hinanden. Han vil derpå læse större stykker af samme indhold, men udtrykte i hver af de tre sprog efter hinanden. Han vil endelig læse tre læseboger, hver i sit sprog, der indeholde udvalg af de tre literaturer, eller korte autorer. Det er aldeles i hans tarv, at give ham flere kortere bøger og at lade ham gå over fra den ene til den anden. Hensigten hermed er kun, at han kan forstå alt dette, således som han forstår sit modersmål, uden grammatikalsk at kunne oplose det; og ligesom han har lært modersmålet udenad, således tænker jeg mig, at han vil lære en stor del, om ikke alt, af disse læseboger udenad; hvorved ingen anden forsigtighed behoves, end at han, ligesom i modersmålet, holdes til at give formerne nöjagtig (således at han fatter, at f. ex. *dominus* og *magnus*, *terra* og *rotunda*, o. s. v. høre sammen), og at forsikre sig fuldkommen om, at han virkelig forstår og i modersmålet kan udtrykke meningen af, hvad han læser, ja at han endog, når det foresiges ham i modersmålet, kan sige det efter i det fremmede sprog. Herved vil han have lært at kende en stor mængde ord i deres forbindelse med andre og være bleven opmærksom på mange formationer, med langt mindre möje og langt mere tilfredsstillende, end når han lærer at opremse: *alauda*, en lærke, *cerevisia*, øl, *abacus*, et regnebræt, *abdomen*, isterbug; eller *nomin. mens* , *genit. mensæ**) etc. Det må da heller ikke oversés,

---

*) Paradigmata skulle overhovedet opstilles, men aldrig læres udenad på remse; thi det karakteristiske ved dannelsen af kasus ligger ikke i deres følge efter hinanden, men i samme kasus i de forskellige deklinationer. Skulde nogen sådan folge da læres udenad, så måtte det snarest være *konungs, skógar* etc., *domini, mensæ* etc.

at lærlingen tillige, ved sammenstillingen af de tre sprog, ud af sprogene selv må have lært at fatte deres ligheder og forskelligheder, må f. ex. lægge mærke til, at i oldnordisk *góðr* og græsk *ἀγαθος* svare endelserne *-r* og *-ος* til hinanden, i lat. *crimen* og gr. *κριμα* *-men* og *-μα* o. s. v., uden at man endnu behøver eller er i stand til at udvikle ham den nöje sammenhæng med alt dette.

Når materialier således ere samlede, og forstanden tillige har fået den behörige modenhed, så kommer betragtningen til, og den egentlige skole i strængere forstand begynder. Ligesom naturforskeren lærer ynglingen nu at opløse det, han allerede kender som et hélt, han afsondrer og skelner, han giver hver del sit navn, skiller form fra form, indsér enhver tings mål og hensigt, og lærer dens rette brug. Han erhværver sig en dybere indsigt i det, der allerede overfladisk er ham bekendt; han forbinder atter, men efter regler, med tænkning og overlæg. Denne oplosning, denne undersogelse vil, hvis han har nogen klogt, more ham, thi ved hvert skridt, han gör fremad, lærer han bedre, hvad han allerede troede at kunne för; og den fremgang, han nu gör, må være langt mærkeligere og större, end når han i en yngre alder begynder på sproglæren uden mindste begreb om sproget. Vil man endelig forsøge at lade ham producere sproget (thi imod de mundtlige eller skriftlige stilovelser som øvelser har jeg intet at indvende, men mener kun, at de som varig fortsat ovelse må forbeholdes de egentlige filologer), så vil det produkt, han nu frembringer,

---

Men det væsentlige består overalt i at kende en kasus, når man har den, ligesom at kende et ord imellem en hel mængde andre, med hvilke det står i en viss sammenhæng.

være langt fuldkomnere end ellers. Regelen, som han ligesom selv har opfattet, udførelsen, som han har sét i gode mönstre, den mængde af ord og former, der stå til hans fri rådighed, og endelig hans modnere alder, ville give hans sprog korrekthed og smag.

Middelet til alt dette er sproglæren. Man giver ham den i hånden, man gennemgår den med ham, man anvender den på de exempler, han allerede kender, og ved bestandig fortsat læsning. Men der behøves i grunden flere sådanne: en almindelig, som på én gang omfatter grundlaget til de tre ovennævnte sprog (og, om man vil, tillige Mösogotisk), samt særskilte og udførligere for hvert af de tre sprog i særdeleshed. Da skolens hensigt imidlertid kun er at meddele et godt sprogsystem og at sætte lærlingen i stand til, ved fortsat arbejde, på egen hånd at nyde literaturens værker, så mener jeg, at de særskilte sproglærer må forbeholdes de egentlige filologer, og at den almindelige alene vil være tilstrækkelig til denne skolens hensigt.

Denne almindelige sproglære behøver ikke at være af stort omfang, thi når man rydder al den fyldning bort, som filologerne have dynget op omkring de simple regler, så er det væsentlige af et sprogs bygning ikke af særdeles stor udstrækning; men udarbejdelsen af denne sproglære kræver meget overlæg. Den forudsætter en såre udbredt sprogkundskab og en dyb granskning i sprogenes sammenhæng, i det mindste et nöje bekendtskab med andres granskninger, og forstand og smag til at anvende dem. Da hele skolens sprogdannelse væsentlig vil bero på denne sproglære og dens anvendelse, men en sådan dog ikke her lader sig give, så vil jeg forsøge ved nogle bemærkninger at göre idéen dertil nogenlunde anskuelig. Dog følger det

af sig selv, at de raisonnementer over en eller anden del, som jeg derved anfører, ikke skulle optages i sproglæren, men overalt kun de sikre og tilforladelige resultater.

5. Sproglæren vil begynde med en kort historisk oversigt over den japetiske sprogæt, de gamle sprog, som henhøre til den, og de nyere, der af dem have udviklet sig. Denne historiske oversigt er nødvendig, for at lærlingen på én gang kan fatte videnskabens omfang, den sammenhæng, hvori sprogene stå med hinanden, og den orden, hvori han i sit følgende liv rettest bör dyrke dem.

Der vil allerede have været lejlighed til i forbigående at göre opmærksom på de grammatikalske begreber. Nu fremstilles de i deres sammenhæng i et kort omrids: ordenes elementer, roden, orddannelse, böjning, afledning o. s. fr. Da der ikke mangler lærlingen på exempler, så vil dette afsnit, især ved det mundtlige foredrag, kunne udvikles med megen nöjagtighed.

Begge disse afsnit ere kun at betragte som indledning til sproglæren selv.

Udviklingen af sproglærens enkelte dele begynder med bogstavlære og læren om overgangslovene. Den vil ikke frembyde store vanskeligheder; man behøver kun kort og klart at fremstille det bekendte. Bogstaverne kender lærlingen allerede; han vil nu se dem i deres orden, se dem opstillede i de klasser, til hvilke de rettelig henføres. Udtalen har han allerede lært; den må, at jeg navnlig skal berøre det latinske sprog, også i dette (opfattet dels af sproget selv, dels af det Italienske) meddeles ham så nöjagtig som muligt, så at han undgår den falske udtale, hvortil slet retskrivning har forledet os. Han vil altså, når han ser d. *sol*, isl. *sól*, lat. *sól* (*solis*, ikke *sòl*, *sollis*),

238-239
strax erfare. at de udtales aldeles ens, og gr. ἥλιος, som står ved siden, bekræfter det. Alt uvæsentligt, f. ex. det græske accentuationssystem, vil ved denne fremstilling falde bort.

Efter bogstavlæren og overgangslovene går man over til ordet og fremstiller dets oplosning i rod og endelse ved i adskillige klare exempler at göre lærlingen opmærksom på, hvorledes man kan trænge ind til ordets forste skikkelse og afsondre denne fra alt det, som må antages senere at være tilföjet.

Rodlærens egentlige hensigt er kun at trænge ind til roden, som ordets egentlige grundlag. Når man går over til böjningen, blive især endelserne genstand for betragtningen, og endelig den vexelvirkning, som finder sted imellem rod og endelse. Den naturlige fremgangsmåde synes her at være: at begynde med ord, i hvilke roden er mest nøgen, derfra at gå over til de ord, som have de ældste formationer, og derved efterhånden at bane sig vej til de mere afvigende. Roden er f. ex. nogen i udråbsordene, de ældste formationer findes ved de forste stedord, den ældste form af gerningsordene ere datiderne. hvoraf navneord udvikle sig. Det synes da at være rigtigst, förend man fuldstændig gennemgår de enkelte taledele, at give en udsigt over deres udvikling i almindelighed, hvilket da bliver en nöjere og bestemtere udforelse af rodlæren. Ligeledes vil det være gavnligt på samme måde at meddele en udsigt over endelserne, ved nemlig at opstille en del, hvis oprindelse kan oplyses, for at lærlingen kan få en ret klar forestilling om forholdet i det hele og derfra ved den fuldstændigere fremstilling slutte til det, som ikke kan udredes. Endelig fremstilles vexelvirkningen imellem rod

og endelse, eller den interessante lære om omlyden i sin almindelighed.

Efter denne forberedelse vil man da med held kunne gå over til det egentlige sprogsystem, fremstillelsen af ordklassernes böjning, der nodvendig må vinde i tydelighed derved, at flere sprog stilles ved siden af hinanden.

For at tydeliggöre fremgangsmåden herved, hensættes følgende brudstykker af nogle enkelte dele: De mest herskende overgangslove fremstilles med exempler, især konsonanternes som ordenes faste tömmer og som de, der bedst ere skikkede til at göre lærlingen opmærksom på sprogarternes forskellighed; f. ex.

isl. *h*, lat. *c*, gr. *κ*: *höf-uð*, *cap-ut*, *κεφ-αλη*, hvori tillige fremtræder forandringen af grundvokalen i roden *cap*, og forskelligheden af den til roden föjede endelse *-ut* (*-it*, *capit-is*), *-αλος*, *-αλη*, (*μεγ-αλος*, *μεγ-αλη*, isl. *mik-ill* for *mik-ilr*).

isl. *s*, lat. *s*, gr. ʿ: *sik*, *se*, *ἑ*. o. s. v., alt i sin behorige orden.

Det er gavnligt ved disse overgangslove at meddele en stor del exempler og ved læsningen at göre opmærksom derpå, for at sprogenes lighed i de mange forskellige tilfælde kan træde ret levende frem for lærlingen; f. ex. isl. og lat. *höfuð*, *caput*; *hafr*, *caper;* *hundr*, *canis*; *hjarta*, *cor;* *horn*, *cornu*; *hurð*, *cardo;* *hjú*, *civis*; *húð*, *cutis;* *háls*, *collum*; *knè*, *genu*; *akr*, *ager*; *bera*, *fero*; *búa*, *fui*; *fè*, *pecu;* *tönn*, *dens* (*dent-is*, tand); *svefn*, *somnus;* *ljómi*, *lumen* (af *luc* for *lugmen);* *sól*, *sol;* *vár*, *ver;* *ós*, *os* (*oris*); *auga*, *oculus*; *ungr*, *juvenis*; *einn*, *unus* (*oenus*); *á*, *aqua;* *gás* (for *gans*), *anser*; o. s. v.

Derved vil lærlingen tillige blive opmærksom på, hvilke

239-240
ord i de nordiske sprog, der ere ret gamle, fordi overgangen i dem finder sted, hvilke der derimod ere senere indkomne, derfor heller ikke have modtaget den behørige overgang: som *penna*, pen; *pondus*, pund; *pignus*, penning (men *pecu*, *fè*); *pœna*, pine; *cuprum*, kobber; *caulus*, kål*); *cerasus*, kirse-bær; *corpus*, krop; *crux*, kors; *con-clave*, isl. *kleji*. o. s. v.

Foruden de egentlige overgangslove fra sprog til sprog fremstilles de sædvanlige bogstavforandringer, som findes i samme eller forskellige sprog; som *v*, *m* og *n* i isl. *vèr*, norsk *mèr*, lat. *nos* (i vort *mig*, *vi*), for at det overalt kan skönnes, hvad der er grundbogstav, og hvad der kun er en tilfældig forandring.

Ved exemplerne vil lærlingen desuden have lejlighed til at bemærke andre forandringer, der først senere udvikles i deres sammenhæng, men på hvilke det vil være godt strax at göre ham opmærksom, for at denne erfaring siden kan komme ham til gode. Finder han f. ex. blandt sine exempler *þeirra (deres)*, *eorum*, så vil han erfare, at i vort *deres* er *s* et senere tillæg, taget af entallets ejeform, at den rette gamle danske form er *deræ*, svarende til isl. *þeirra* med overgangen *ei* til *é*; og sammenstiller han dette med *eorum*, så vil han erfare, at *þ* er det demonstrative mærke, der i lat. skulde være *s*, men dèr er bortfaldet, at lat. *eo* er en lignende tvelyd som isl. *ei*, at i endelserne svarer lat. *u* til isl. *a*, samt at *m* i *eorum* er en tilhængt

*) Efter Rask (det gl. nord. spr. opr. s. 280); hvis derimod isl. *kál* henføres til *helus* (*helus et helusa pro olus et olera dicebant antiqui*. Fest.), så begrundes måské derved ælden af denne væxt i Norden.

uvæsentlig nasallyd, så at *þ-eirra* og *eoru-m* med de behørige overgange svare aldeles til hinanden.

Enhver nöjere betragtning af overgangslovene bör egentlig medtage Mösogotisk og det höjtyske oldsprog; thi hvis jeg ikke fejler, så lader sig af dem oplyse, at Sanskrit, hvormed, ifølge Bopp, Zend og Littauisk i det væsentlige stemme overens, samt Græsk og Latin danne én stamme: fra dem afvige derimod Mösogotisk og Islandsk, med hvilke igen Angelsaxisk forener sig, så at disse tre danne en anden stamme; og fra begge disse stammer adskille sig igen de höjtydske sprogarter. Eller med andre ord: Sanskrit, Græsk og Latin, skönt mange andre elementer ere i dem indblandede, have én rod; Mösogotisk, Angelsaxisk og Islandsk have ligeledes én rod; så at Sanskrit vel er særdeles beslægtet med, men hverken det eller Græsk og Latin er stammen til Islandsk; ligeledes dele Islandsk og Höjtysk, hvor megen lighed de end have med hinanden, sig i to forskellige grene. F. ex. gr. og lat. *p*, mösog. isl. *f*, oldhöjt. *b (v)*: *pater*, *faðir*, *vatar*: gr. og lat. *f*, mösog. isl. *b*, oldhöjt. *p*: *frater*, *bróðir*, *pruotar*; gr. lat. *d*, mösog. isl. *t*, oldhöjt. *z*: *dens*, *tönn*, *zand*; *id*, *þat*, *daz*, o. s. v. Dette anmærkes, fordi det vistnok bör komme under overvejelse, om det var hensigtsmæssigt, allerede i skolen, just ikke at meddele nogen udførlig fremstilling af de tyske sprogarter, men dog at fremstille sproggranskningens almindelige resultater.

Ved rodlæren må lærlingen erholde en almindelig, men dog klar forestilling om, hvorledes ordene fra deres første oprindelige skikkelse gå ud igennem de forskellige ordklasser; f. ex. at i *bandt*, *bånd*, er roden egentlig *band*, der ved assimilation bliver isl. *batt* og ligger til

grund for ordets øvrige former; hvorledes rodformerne inddeles, og hvilken forvanskning de ofte lide, hvilket er aldeles nødvendigt til at oplyse böjningssystemet; f. ex. rod på konsonant *πούν-ς* for *ποδ-ς*, *pes* for *ped-s*, *fót-r*; *ὀδούν-ς* for *ὀ-δοντ-ς*, *dens* for *dent-s* (dent-is), *tönn* (tand); hvorledes lukte og åbne former afvexle i de forskellige sprog, skönt ordet i grunden er det samme som isl. *hjarta*, lat. *cor* for *cord* (*cord-is*), o. s. fr.

Ved endelserne må göres opmærksom på de væsentlige dele af endelsen og dens omskiftning i de forskellige sprog: f. ex. *s* og *r* i *hortus*, *garðr*, o. s. v. Inf. på *-a* (*an*), *-ειν* *-i* o. s. v. Personsendelserne ved gerningsordene, og den måde, hvorpå de ere oprundne af stedordene, o. s. v. Fremdeles på det uvæsentlige i endelsen, t. ex. den uvæsentlige nasallyd *m* og *n*, der i næsten alle sprog föjes til endelser og giver dem et fremmed udseende, som *hversu*, *quorsu-m*; *iste*, men *ide-m*; *quicunque*, *den som*; *tíu*, *dece-m*; *lignu-m*, *dominu-m*, *patre-m*, *lignoru-m*, o. s. v. Derved vil atter ligheden af adskillige ord blive indlysende, som i *patrimoniu-m*; isl. *men* (*menj-ar*). Ved dette afsnit vil det uden tvivl blive nødvendigt at medtage nogle lånesætninger af den almindelige sproglæres resultater, uden hvilke endelsernes oprindelse ikke lader sig forklare, og den form, under hvilken de sædvanlig forekomme, ikke lader sig oplyse. Det kan f. ex. ikke göres indlysende, at gerningsordenes første persons tillæg er *m*, og at dette atter er grundlaget i det første personlige stedord, uden ved at gå tilbage til de ældste sprog (som Lappisk) og til de senere sprogs allerældste former.

Fremdeles måtte der meddeles en almindelig oversigt over den forvanskning, endelserne have lidt indenfor hvert

sprogs grændse; som gr. *αλλο* for *αλλοδ*, lat. *ali-ud*, *ist-ud*, isl. *þ-at*; *καρπος*, *corpus*, *corporis* for *corposis*, o. s. v. Eller hvert sprogs egenheder i denne henseende måtte fremstilles for sig, og at de ere sådanne, måtte da oplyses ved at stille de andre sprogs tilsvarende fuldstændige eller uforandrede former ved siden.

Dernæst følge de forandringer, som roden lider ved forbindelse med endelserne, og de forandringer, som endelserne lide ved samme forbindelser. F. ex. *rego*, *rec-si*, *rec-s* (rexi, rex), *reg-is; spargeo*, *sparsi; cedo, cessi*, o. s. v. De latinske perfecta på *-si* for *(sti) -ti*, svarende til de nordiske på *-ti*, *-di*: *dixi* for *dicti*, *sagði;* de latinske partic. på *-sus*, *-sum*, for *-tus*, *-tum*, isl. *-tr*, *-tt*, som *fixum* for *fictum*, o. s. v. Derved vil det vise sig, at det, der i ett sprog kun forekommer som en enkelt anomali, er i et andet en herskende forandring, som isl. *vita*, *veit*, *vissi*, for *vitzi*, *visti*, svarende til lat. på *-si (cedo*, *cessi*, *cedsi)*.

Endelig fremstilles omlyden eller den vexelvirkning, der findes imellem rodens vokal og endelsens. Denne er vel kun fuldstændig udviklet i det islandske sprog, men det vil dog vise sig, at der i de andre findes analogier dertil, og at ligeledes her meget af det, der i dem kun viser sig som en enkelt anomali, er i det oldnordiske sprog trængt igennem som en almindelig regel; som isl. *nafn*, *nefni*, lat. *ago*, *egi; nomen*, *nominis*; o. s. v.

Men selv efter alt dette vil böjningssystemet endnu ikke knnne fremstilles i sit rette lys, hvis man ikke forinden medtager det væsentlige af orddannelsen. Thi det synes at være den naturlige fremgang, at man går ud fra de enkelte bogstaver og deres forandringer, dernæst over til de enkelte rodder og deres forandringer, og endelig til de enkelte ord og deres forandringer. Men disse

forandringer, som böjningssystemet angiver, forudsætter ordene selv. Man kan f. ex. ikke fremstille böjningen af *lumen*, *ljómi*, uden at bemærke, at *-men* og *-mi* her ere selvsamme endelse, der er föjet til roden; man kan ikke vise, at navneords og tillægsords böjning i det væsentlige er den samme, uden at bemærke, at disse ords oprindelse ligeledes er det. Det synes derfor passende at meddele en oversigt over de endelser, hvorved ordene formes, förend man går over til böjningen eller disse endelsers forandringer efter de forhold, hvori de komme: eller med andre ord at meddele en kort sammenlignende orddannelseslære.

Har man således banet sig vejen til den egentlige böjningslære, så vil der dog ved denne blive adskillige ting at undersøge og at afgöre, förend den i orden og sammenhæng kan fremstilles. Det må f. ex. ansés for afgjort, at den orden, man efter den gamle behandling af den latinske sproglære har antaget i navneordenes forholdsformer, må forkastes, at man ved at skille nom. fra akk., og ved at skyde vok. ind imellem dat. og abl. har skilt det ad, som hører sammen. Ved den almindelige sprogbetragtning er man kommen til overbevisning om, at vok. står aldeles udenfor sætningen, og enten er lig nom. eller kun har modtaget en ubetydelig forandring, fremkommen ved den hurtighed, tiltale medfører; samt at nom. og akk., som subjekts- og objektsforhold, danne en egen afdeling, som man kunde kalde handlingsforhold, dat., abl., lokativ, etc. en anden afdeling, som man kunde kalde rumsforhold, og at endelig gen. enten, som nogle ville, kan henføres til denne, eller udtrykker et særegent ejendomsforhold. Dette bekræftes også ved dannelsen af formerne. Den regel, at nom., akk. og vok. ere ens, gælder nemlig ikke blot om

intetkönsordene, men i hovedsagen også om han- og hunkönsordene, da forskellen kun ligger i, at man ved nom. har tilföjet en åndelyd eller hvislelyd *(h, s)*, ved akk. en nasallyd *(m, n)* og for resten ved små vokalmodifikationer sogt at adskille subjekts- og objektsforholdet; så at f. ex. *deu-s, deu-m*; *pater*, *patre-m*, *foemina*, *foemina-m*, i grunden ligge hinanden ganske nær, ligesom *lignum*, *lignu-m* (for *lignud*). Ved ingen af disse finder nemlig noget nyt ordtillæg sted. Grundforskellig herfra ere derimod de forholdsformer, i hvilke der til ordets rod er lagt et andet ord, et forholdsord, et adverbium, en postposition; f. ex. i dat. *i (mensa-i*, *die-i*, *loco-i*, *fructu-i; konung-i*, o. s. v.), der oprindelig har været et eget substantivbegreb, der fuldstændigere genfindes i finsk *ihi*, lat. *ibi (s-ibi)*, *ubi* (dèrhed, om man så kunde udtrykke det), men ved forbindelse med roden har modtaget forskellige skikkelser, som i *loco* for *loco-i*, og i plur. *-is* for *ibis (-abus*, *-obus)*. Om oprindelsen til gen. ere meningerne temmelig delte; det er dog sandsynligt, at begge dens former, ligesom nominativendelserne, ligge i ejendoms-pronomiet (så at gr. *-εος*, lat. *eius*, isl. *-ar* svare til hinanden, og at denne fuldstændige endelse senere er forkortet til *-ος*, *-is*, *-s)*; og at den derfor nærmest må henfores til samme række. I følge heraf ville forholdsformerne passende kunne ordnes således:

nom. akk. vok.	roden med pronominaltillæg.
gen.	roden med pronominaltillæg, som udtrykke ejendomsforhold.
dat. abl. etc.	roden med adverbialtillæg, som udtrykke forhold i rummet.

245-246

Hvad könnet angår, da opstår det vigtige spörgsmål: om det ene kan ansés for afhængigt af det andet? og om man derfor skal følge Rask, der overalt stiller intetkönnet foran? Om rigtigheden heraf tvivler jeg såre meget. Thi könnene ere, hvad enten man betragter deres betydning eller deres former, ikke udsprungne det ene af det andet, men fremkomne enstidige. Hankönnet betegnedes ved en kort vokallyd, der begrændsedes af en hvislelyd eller dirrelyd, hunkönnet ved en lang vokallyd, så at der ved kortheden udtryktes större hårdhed, ved længden större blødhed; og intetkönnet blev udtrykt ved en lignende kort vokallyd, men med en anden begrændsning af en *d*- eller *t*- lyd, hvorved hårdheden blev endnu mere fremtrædende end ved hankönnet. Derved komme hankön og intetkön ofte til at ligge hinanden nær, uden at man dog kan sige, at det ene er kommet af det andet; ligesom på den anden side, som bekendt, hankön og hunkön kunne falde sammen. Fuldtændig vise könnene sig i det tredie personlige pronomen, der indeholder oprindelsen til de senere könsendelser i navneordene: for hankön: isl. *sá*, efter en sædvanlig lov forlænget for *sas*, gr. *ὁδ*, lat. *is* eller *us* for *sus* (der også findes); for hunkön: isl. *sú*, gr. *ἡ*, lat. *ea* (med oprindelig længde, senere formedelst tonen ved forbindelse med rodordet forkortet); for intetkön: isl. *þ-at*, gr. *τ-οδ* (efter en sædvanlig lov *το* med bortfaldet *δ*), lat. *id*, *ud*. Man finder disse endelser fuldstændig i lat. *illis* (senere *ille*) eller *olus*, *illa*, *illud*; *iste*, *ista*, *istud*; *quis*, *quæ*, *quid*, o. s. v. Mindre tydelig i navneordene, som *bon-us*, *bona*, *bonu-m*, og i isl. i hank. *-r* som *madr*, i hunk. *-u*, som *hönd*, hvor det er bortfaldet (*höndu*). Men det er dog klart, at ord som *madrinn* fremkomme først ved tillæg

af könsdannelsen *r*, dernæst ved tillæg af det bestemmende pronom. *hinn*, uden at her kan være tale om nogen oprindelse fra intetkön.

Holder man da könnene behørig fra hinanden, så følger også deraf, at navneordenes böjningsmåder ikke opstilles således, at flere kön føres sammen i én, men således, at hvert kön med sine forandringer bliver betragtet for sig. Thi i grunden har hvert kön sin egen eller sine to böjningsmåder, og afvigelserne i disse fremkomme kun ved de forandringer, som rod og endelser, i det de indvirke på hinanden, komme til at lide. Ved at betragte hvert kön for sig, får man en fuldstændig oversigt over hele den udvikling, der hører sammen; ved at forene forskellige kön under ét, forbinder man derimod ofte det, som intet har tilfælles. Når f. ex. isl. *augu*, *nöfn* (for *nöfnu*) og *trè* (for *trjavu* eller *trjáu*) stilles sammen, så skönnes, at de i grunden alle endes på *-u*, ligesom de lat. *cornua*, *nomina* o. s. v. på *-a*, og at forskellen kun ligger i sprogenes overgangslove; stiller man derimod, som i Rasks sidste Vejledning, *skip* forrest i systemet, men *trè* bagerst, uagtet de f. ex. i Angels. følge samme böjningsmåde: *skipu*, *treovu*, så rives det i sig selv sammenhørende fra hinanden. Ved at betragte hvert kön for sig, vil man på samme måde undgå sådanne urimeligheder, som i Latinen at skille den 1ste og 5te dekl. fra hinanden, og mange andre misligheder, hvorpå især den latinske sproglære har overflødighed.

Ved navneordene måtte det endelig vel overvejes, hvilken formation, der skal stilles først, den åbne eller den lukte. Rask stiller de åbne former først, fordi de ere de simpleste, Grimm derimod de lukte, fordi de ere de ældste. Rask gik derved, som han flere steder har ytret, ud fra

247-248

det, som måtte være lærlingen lettest, altså fra det praktiske synspunkt, men dette falder sjælden sammen med det naturlige, det i sig selv rigtige. Det naturligste synes at være: at begynde fremstillingen af böjningen med de former, hvor roden fremtræder mest nögen, og derfra at gå over til dem, hvor den erholder stedse flere og flere tilsætninger og forandringer; altså i Latinen med navneordene af tredie dekl. og ved gerningsordene med dem af tredie konjug. Hvad derved da endnu er at göre, består især kun i at udfinde deres rette orden og sammenstilling. Jeg skal ikke opholde mig ved alt det, som taler for at gå ud overalt fra de lukte former, da det væsentlige er sagt af Grimm (Deutsche gramm. 1 og 4 d.)

Når man er bleven enig, om disse og flere lignende tvistepunkter, vil man være i stand til at opstille böjningsmåderne for navneord og tillægsord, der betragtes under ett, således, at overensstemmelserne og forskellighederne i de sprog, der sammenstilles, træde frem i deres fulde klarhed. Som ex. hensætter jeg nogle paradigmata af intetkönsord i Islandsk og Latin, således som de svare imod hinanden:

N. A. V.	*nom-en*	*cap-ut*	*mare*	*forte* (for *forted)*
G.	*nominis*	*capitis*	*maris*	etc.
D.	*nomini*	*capiti*	etc.	
Abl.	*nomine*	*capite*		
N. A. V.	*nomina*	*capita*		
G.	*nominu-m*	*capitu-m*		
D. Abl.	*nominibus*	*capitibus*		
N. A. V.	*lignu-m*	*bonum*	*cornu*	
G.	*ligni*	etc.	*cornu*	
D.	*ligno*		*cornu*	
Abl.	*ligno*		*cornu*	
N. A. V.	*ligna*		*cornua*	
G.	*ligno-r-u-m*		*cornuu-m*	
D. Abl.	*lignis*		*cornubus* (*-ibus*) o. s. v.	

N. A. V.	*naf-n*	*höf-uð*	*kvæði knè fè gott*
G.	*nafns*	*höfuðs*	*kvæðis knès fjár* etc.
D.	*nafni*	(*höfuði*) *höfði*	etc. etc. etc.
N. A. V.	*nöfn* (for *nöfnu*)	*höfuð* (for *höfuðu*)	
G.	*nafna*	(*höfuða*) *höfða*	
D.	*nöfnum*	(*höfuðum*) *höfðum*	
N. A. V.	*hjarta*	*hit góða*	
G.	*hjarta*	etc.	
D.	*hjarta*		
N. A. V.	*hjörtu*		
G.	*hjartna*		
D.	*hjörtum*		

Det vilde uden tvivl derhos, når böjningsmåderne ere opstillede, være hensigtsmæssigt at henstille en stor mængde exempler på, hvorledes ordene i de forskellige sprog gå over fra lukte til åbne eller omvendt: fra det ene kön til det andet, og derved fra den ene böjningsmåde til den anden: f. ex. lat. *vallum*, isl. *völlr*; lat. *fretum*, isl. *fjörðr*, o. s. v.

Tænker man sig på denne eller lignende måde böjningssystemet i de forskellige ordklasser fremstillet i de tre sprog, Islandsk, Latin og Græsk, da kan det næppe fejle, at lærlingen, når en sådan sproglære gennemgås med ham og bestandig under læsningen bliver ham mere og mere klar, vil erholde al den indsigt, der er fornoden til at se ind i sprogenes bygning, og den sprogfærdighed, der behøves til at læse de bedste skrifter.

Endelig vil sætningslæren kunne modtage en lignende behandling. Man vil kunne samle under ett de regler, hvori alle tre sprog stemme overens, og oplyse dem ved exempler af alle tre sprog, så at man kun behøver én gang at sige og at udvikle det, som man nu fremstiller på tre forskellige steder. Men man vil derved tillige have overflodig lejlighed til at gå ind i hvert sprogs ejendomme-

ligheder og ved selve sammenstillingen at kende hvert af dem bedre. Man opstiller f. ex. regelen om akk. med inf., oplyser den med exempler af Isl., Lat. og Gr. og udvikler derpå de enkelte modifikationer, som denne regel kan modtage i hvert sprog for sig, og tydeliggör disse ved andre exempler. Man ser da, at dette lader sig sige på ett sprog så, men på det andet noget anderledes, og sprogenes særegenheder kunne aldrig vorde tydeligere, end når de således stilles ved siden af og mod hinanden.

6. Disse bemærkninger ere, som let skönnes, kun strøtanker. Det enkelte vil give sig, når man tænker på anvendelsen og iværksætter udførelsen deraf. Indtil da vil det være nok, kun at meddele så meget, som kan tydeliggöre idéen og vise muligheden af dens udførelse.

Jeg skal derfor endnu kun tilföje, at når sprogstudiet fortsættes ved höjskolen, så tænker jeg mig det drevet dèr omtrent på lignende måde. Man vil nemlig dèr, eller måské allerede i skolens höjere klasser, have sproglærer, der ligeledes på én gang omfatte de nyere sprog, der høre sammen: f. ex. en noget udførligere sammenlignende sproglære, der omfatter alle de romanske sprog med Latin som grundlag, en anden, der omfatter de nordlige sprog, Dansk. Norsk, Svensk, Tydsk og Engelsk, med Oldnordisk som grundlag. Man indvende ikke herimod, at lærlingen derved vil overlæsses; han lærer i grunden alle disse sprog, når han lærer ett af dem tilgavns; man bör give ham midlet dertil i hænde, hvorvidt han da vil gå i hvert enkelt, det må overlades ham selv. Man stiller ham hen i midten, hvor lyse udsigter åbne sig for ham til alle sider, man åbner hans blik for dem og lader ham vælge, hvilken han vil tage endnu nöjere i öjesyn.

Med sproglæren er imidlertid sprogdannelsen ingenlunde fuldført. Det er ligeså lærerigt, ja måské i flere henseender endnu mere dannende, at betragte ordenes betydning og den måde, hvorpå disse udvide og forgrene sig i de forskellige sprog. Dette er en mark, som, hvor mange ordbøger man end har, endnu er meget udyrket. Thi hvor søger man en systematisk fremstilling af ordbetydningen og dens udvikling? hvad man hidtil har henvendt sin opmærksomhed på, er betydningen af de enkelte ord i sproget og sprogets synonymik; men hvo har tænkt på at fremstille alt dette i ett system? hvilket dog må være muligt. Der må kunne udvikles, hvilken gang naturen i almindelighed har fulgt og følger ved udviklingen af ordenes betydning, og dette må kunne oplyses ved virkelige exempler. Hidtil har man i orddannelseslæren optaget enkelte dertil hørende sætninger; men disse må fuldstændiggöres, så at de komme til at udgöre en egen del af sprogvidenskaben, ordbetydningslæren. Når et omrids af denne er dannet, så vil man også til brug for skolen kunne udarbejde en særegen sammenlignende ordbog (for Oldnordisk, Latin og Græsk), hvor ordbetydningerne med deres specielle forgreninger stilles ved siden af hinanden. Betragter man blot præpositionerne, hvilken anledning ligger der ikke i dem til eftertanke, og hvilken klarhed vilde ikke vindes, når lighederne og forskellighederne i deres betydning og brug i flere sprog på én gang kunde overskues! Men det samme vil være tilfældet ved alle de andre ordklasser. En ordbog, som indeholdt alt det dertil hørende stof, som ikke blot var etymologisk, men fra etymologien udbredte sig igennem ordbetydningen, vilde ikke blot for lærlingen være en kostbar skat til selv-

dannelse, men også yde den ældre dannede mand stof til eftertanke. Den og først den vilde ret åbne ham indsigten i de forskellige sprogs egentlige ånd, deres rigdom, deres dannelighed, deres mere eller mindre tænksomme karaktér.

Skulde det imidlertid have lange udsigter med udarbejdelsen af en sammenlignende sproglære og en sammenlignende ordbog, således som jeg her foreslår til skolebrug, så er der dog én ting, hvortil jeg nødvendig må vende tilbage som til en fordring, hvortil tiden er moden, som den nødvendig må have for öje, og som den uafladelig må stræbe hen imod: at nemlig resultaterne af den sammenlignende sproggranskning optages i sprogundervisningen, og hvad der da for os Nordboer ligefrem må følge deraf, at Oldnordisk optages i sprogundervisningen i skolen. Man må agte den rommerske literatur så höjt man vil (jeg ringeagter ingenlunde den eller nogen anden), man må ringeagte den oldnordiske literatur så meget man vil: der må dog imellem denne overvurdering og denne uhjemlede ringeagt kunne finde en forsoning sted; det må dog stedse for enhver uhildet og ikke forud indtagen gransker forekomme som et skönt mål, at enhver dannet mand i landet kan og finder behag i at læse sin Cicero, og ved siden af den kan og finder behag i at læse sin Snorre Sturlesen. Skal der komme noget alvor ind i livet — ind i literaturen og derfra ind i livet —, så må nutiden, der går under i flygtige og lette varer, vende tilbage til og styrke sig ved den dybsindige oldtid. Det er smukt og godt, at man opretter bogsamlinger for menig mand; men derved er dog folket i grunden kun lidet hjulpet. Det er ovenfra lyset må komme, det er derfra det skal udstråle til alle. Men i den henseende stå vi langt tilbage. Thi vor hele stræben

og tragten består i almindelighed kun i at skaffe så meget tilveje, som behoves til en viss bestemt virksomhed, og når denne tager sin begyndelse, så griber den os med sine jernkløer, så forer den os således ind i sine mörke, snævre gange, og sætter os i fængsel i sit mörke hul, så at vi næsten ingen sans have mere for det höjeste i livet, den idelige, den aldrig tilsidesatte uddannelse af os selv og vore höjere ævner. Herremandens höjere sans går under i korn- og kartoffelavl, præsten sløves ved gentagelsen af de trivielleste sandheder, juristens spekulative ånd forgår i en dynge af akter, o. s. fr. Vi leve for at producere eller for at rede fra os, og når alt dette er gjort, ere vi slappe, hjærtet koldt og ånden sløv. Skal dette nogensinde vorde bedre, så må der bringes mere spekulation, mere poesi ind i livet; og grundlaget dertil må skolen give. Den må føre os således ind i oldtiden, at vi aldrig glemme den, aldrig sætte den til side, at dens værker følge os igennem hele vort liv. En sådan ny og bedre tid svæver for mig, i det jeg anbefaler en bedre behandling af vor sprogkundskab som denne dannelses grundlag: den tid, da man på hver herregård, i hver præstegård, i hver dannet mands hus finder et udvalg af den græske, rommerske og nordiske literaturs værker, og finder mænd, som læse og vurdere dem. Hverken på tid eller ævne dertil vil det mangle, når livets overdåd og trivialiteter sættes noget til side, når skolen og höjskolen meddele midlerne dertil og vække smagen derfor, ikke som en forbigående øvelse, men som en sund og styrkende næring, ingen tænkende sjæl kan være foruden.

Denne tids komme er ingenlunde noget tomt önske, nogen forfængelig dröm. Den gamle klassiske literatur er

253-254
bearbejdet i alle retninger: der mangler kun, at vi drage den mere ind i livet end hidtil. Den nordiske står vel endnu tilbage, men de fremskridt, den i de senere tiår har gjort, lader os også her håbe det bedste. Vel er en lang række af århundreder henrunden, i hvilken følelsen for Nordens ejendommelighed slumrede, men den er nu bleven vakt: og vi tör håbe, at modersmålet ved de dybt i Norden slumrende kræfter vil udvikle sig i en endnu herligere fylde. Vort gamle katholske universitet sov ind og vågnede først op ved reformationen: men som en rommersk stiftelse vedblev det at bære tidens tegn, og ved det kunde der i lang tid ikke være tale om dyrkelse af nordisk sprog, da det ikke engang var tilladt i skolen at bruge nordisk mæle (at tale Dansk ved bordet, i skolen, i kirken eller andensteds indbyrdes straffedes med slag af riset på de bare skuldre). Først hundrede år efter (omtr. 1630) havde man en anelse om, at Dansk kunde bruges ligeså godt, og i visse måder bedre, end Latin: man tillod, at lærlingernes gudstjeneste i koret måtte holdes i modersmålet, og man fandt det gavnligt at indstrø nogle forklaringer på Dansk i den latinske sproglære. Ikke desmindre forfattede man endnu 1668 den danske grammatik på Latin, og der måtte forløbe et århundrede til, förend undervisning i modersmålet blev indført i de lærde skoler (omtr. 1770). Med 1800 blev denne forandring gennemgribende: men man blev ligesom bange for den og gjorde atter et skridt tilbage. Man frygtede for den sværm af umodne produkter, der på én gang kom til syne, og glemte, at sligt er en naturlig følge af enhver sådan forandring. Enhver frihed, der gives, bliver altid og strax misbrugt: men deraf følger ej, at man af frygt for misbrugen stedse skal holde brugen

i lænker. Pendulen, i det den lades løs, svinger over, men den altfor stærke svingning vil efterhånden regulere sig selv; og af den store masse af idelig mislykkede forsøg udvikler sig tilsidst det gedigne og fuldkomne. Endelig banede modersmålet sig nogen indgang, selv ved universitetet: et dansk program ved höjskolen og en dansk disputats høre til vore dages særsyn. Dog lader det, som om man også her igen vil træde tilbage. Derefter at dömme, skulde man da tro, at der endnu må hengå hundrede år, förend de nordiske sprog i det hele og modersmålet i særdeleshed komme til at indtage den plads, der tilkommer dem. Men, for at vende tilbage til det, hvormed jeg begyndte, vor tid farer med al sin betænkelighed dog ikke længer med gamle postheste og holstenske vogne; inden man véd af det, sejler og kører den med damp. Ett dansk program, én dansk disputats ere under sådanne omstændigheder farlige ting. Det skulde man ret betænke, hvis man ikke har i sinde at gå videre. Når man først er kommen ud på en glat is og har sat fødderne i lave, så glider man afsted, enten man vil eller ikke. Lader os derfor ikke tabe modet, men lader os arbejde på, at, når tiden er moden, alle de redskaber kunne være på rede hånd, hvormed den skal virke.

Siden Rask kom i skolen og til nu, er endnu ikke forløbet et halvhundrede år, og hvor meget er der ikke virket i denne tid, hvor meget er der ikke i den forberedt! Kræfterne ere komne til selvbevidsthed. Det er af stor betydning, at der i vort århundredes begyndelse, strax efter hinanden, fremstode tvende mænd, der, hver på sin måde, i höjst forskellige retninger, vakte bevidstheden om Nordens ejendommelighed: Oehlenschläger og Rask. Hvad folket

255 ved dem har vundet, er utabeligt. Det kongelige nordiske oldskriftselskab, der opstod med et i sig selv indskrænket öjemed (at skaffe Islands indbyggere sagaerne at læse i gode udgaver), blev af selve tidens fornødenhed løftet i vejret til langt större formål. Kun ett er fornødent: i hvad det end ellers udretter, at holde det fast ved sin rette bestemmelse: udgivelsen af de islandske oldskrifter og hjælpemidler til ret at forstå sproget. Det er det, som tiden nu nærmest har at göre. Man tör da rolig overlade fremtiden at udvikle alt, hvad derpå må følge. Når sæden først spirer i frodig væxt, vil høsten ikke udeblive.

Anmærkninger.

De i anden del af nærværende udgave foretagne afvigelser fra grundtrykkene ere følgende:

Udsigt over togene til Irland:

s. 5, lin. 5 fra n. Hjörleif for Herleif
— 6, l. 6. *minnþak* for *mynnþak*
— 6, l. 8. *Minnþakseyrr* for *Mynnþakseyri*
— 6, l. 6—5 f. n. Ketil Gufa, Kalman, Vilbald, Askel Hnokan for Ketil Bufa, Karman, Vilbald, Askel Hnokkan
— 11, l. 7 f. n. og l. 3 f. n. Gunnløg for Gunnlaug
— 12, l. 6. *Brjánn* for *Brján*
— 19, l. 2. *Úlaztir* for *Ulaztír*
— 19, l. 8 f. n. Úlaztir for Ulaztír
— 20, l. 3 f. n. Jölduhlaup (eller Ölduhlaup) for Jollduhlaup

De Danskes toge til Venden:

— 32, l. 3. er fælles for for er tilfælles for
— 43, l. 4 f. n. om de kunde se ham for om de kunde se den
— 43, l. 3 f. n. at de ikke måtte se ham for at de ikke måtte se den

De to sidst anførte ændringer i texten støtte sig på forfatterens egen, oprindelig som efterskrift til afhandlingen tilföjede, anmærkning:

Til s. 193 [43] i denne fremstilling bemærkes, at Suhm, 7 d. s. 272, og efter ham flere have antaget, at der på det citerte sted af Saxe, s. 320, burde læses *illum* (præsten) isteden for *illam* (den af ham fremstillede honningkage), hvorved der først vilde komme mening ind i Saxes fortælling. Efter denne læsemåde spurgte da præsten de omstående, om de kunde se ham eller ej, fordi honningkagen nemlig da var så stor, at den dækkede hans legeme. Denne forklaring forekommer mig dog heller ikke ganske utvungen; thi da dette var en årlig tilbagevendende ceremoni, så forudsættes i præstens spörgsmål, hvis det stilles således, at frugtbarheden aldrig blev så stor, at kagens störrelse overgik hans. Sammenligning med de indianske vildes lignende skik med kager, som efter ofringen fordeltes iblandt mængden og fortæredes, men især Saxes fortælling om bægeret, hvoraf han udgød den gamle drik, for at fylde det med ny, gör det ikke ganske usandsynligt, at meningen kan have været, at præsten ved sit önske om, at Arkonenserne næste år ikke måtte se kagen, kun vilde udtrykke, at året måtte blive så frugtbart, at den, han nu fremviste, trygt kunde fortæres, og en anden komme i dens sted. Men betragter man så atter tillægget: næsten så stor som et menneske, så må dette dog nødvendig være sagt med hensyn til præsten, og Suhms mening gives medhold.

s. 46, l. 2. sondrede for afsondrede

— 46, l. 8 f. n. Man tvivler om, at for Man tvivler om, om

— 51, l. 9. blev en særegen person for bleve en særegen person

— 63, l. 1. Goderackå for Godackrså

— 75, l. 8 f. n. »hünengrab« for hünegrav

— 80, l. 2. *til Tribúzis ok Atripíðen* for *til Tribuzis ok Atripiðen*

— 80, l. 14. *Atripíðen* for Atripiðen

— 80, l. 5 f. n. *Lubekinca* for Lubeckinka

— 81, l. 14. *Atripiðen . . . á Tripiðen* for *Atripiðen . . . á Tripiðen*

s. 82, l. 5. landstrækningen på hin side for landstrækningen hin side

— 83, l. 6 f. n. *Valogastum* for *Vologastum*

— 84, l. 16. *Dimin* for *Dímin*

— 85, l. 2. *Grozvin*, *Grotzvina* for *Grosvin*, *Grotzvina*, *Grotzwina*

— 87, l. 5. *Hythini* for *Hithini*

— 87. l. 8. Rugiæ prætentam, . . . (ut) hostilia for Rugia prætentam, ut hostilia

— 91, l. 7 f. n. *iumjo* for *jumjo*

— 93, l. 1 f. n. *Oddora flumen* for *Oddora amnis*

— 96, l. 9. Plazminni for Plazmynni

— 100, l. 7. Masned for Mosned

— 100, l. 17. Koster på Møn for Koster ved Møn

— 110, l. 1, f. n. Engellændere for Engellænder

— 111, anm. Bromton for Bromten

— 113. l. 8 f. n. hedningerne for hedningene

— 116, l. 3—4. De tre af Lutitiernes stammer for De tre Lutitiernes stammer

— 116, l. 10 f. n. sejrsfester for sejrsfeste

— 118, l. 3 f. n. landværnsmand for landeværnsmænd

— 130, l. 7 f. n. ikke blot gik ud på for ikke gik blot ud på

— 133, l. 7 f. n. stridigt for stridig

— 134, anm. l. 5. *vidan* for *wipan*

— 137, l. 13. for största delen for största del

— 147, l. 4 f. n. gik nu i land på øen for gik nu på land på øen

— 148, l. 1—2. da han dog måtte efterlade spor af lejren for når han lod sin lejr i stikken

— 155, l. 5. ved al ledingsfærd for ved alle ledingsfærd

*

s. 182, l. 4. komne ind ad for komne ind at
— 182, l. 12. ud af Diwenow for ud ad Diwenow

Om Sprogundervisning:

— 229, l. 16. men samles for og samles

Sprogkundskab i Norden:

— 242, l. 4. beträdande for beträdanda
— 243, l. 12. detta studium for dette studium
— 243, l. 16. imellertid for imedlertid
— 250, l. 6 f. n. rapse for raspe
— 272, l. 15. *annat treggja* for *annat triggja*
— 273, l. 18—19. for en snes år eller noget længere siden for for en snes år siden eller noget længere
— 276, l. 15 f. n. er for lille for er for små
— 280, l. 2. som ville granske for som vil granske
— 287, l. 14 f. n. } sprogæt for sprogstamme
— 302, l. 5. }
304, l. 8 f. n. *höfud* for *höfut*
— 308, l. 4. måtte da for må da
— 314, l. 1. *höfud* for *höfut*
— 314, l. 2. *höfuds* for *höfuts*
— 315, l. 2 f. n. man åbner for men åbner

Kaupmannaey

Loherne
Erne L.

Iniskillen
Enniskillen

Tir Ablade

KUNNAKTIR
CONNAUGHT

Ree L.

Themur, Temor o. Tara

Kunnjattaborg
Kennaghtabrogh

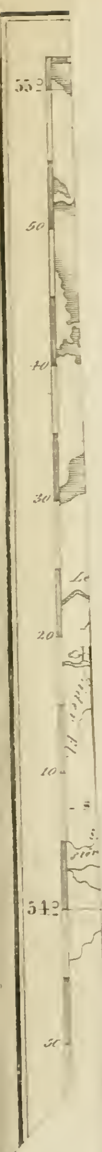
Dyflin

Glendalaga
Glendaloch

Hlimrek
Limerick

Vedrafiord
Waterford

IRLAND.


55°
50
40
30
20
10
54°



VINDLAND
eller
VENDEN
E Y S T R A S A L T
FALSTR
IMBRIA
Staur
SCLAVI OCCI- DENTALES
VESTR- VINDR
Arkun
Jasmund
RYGIA
Valung
Gudakr
Prov Camı
Lacus Pomeranorum
Oderam
Jomsborg
Urle
Stolp
Dunzarben
Demmin
Sax
land
Uckermark
Bustaborg

